

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

**ERKEN ARKAİK DÖNEM'DE PHOKAİA ANTİK KENTİNİN
AKDENİZ VE KARADENİZ KIYILARINDAKİ
KOLONİZASYON FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Abdulkadir CEYLAN

Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

İZMİR

2021

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**ERKEN ARKAİK DÖNEM'DE PHOKAİA ANTİK KENTİNİN
AKDENİZ VE KARADENİZ KIYILARINDAKİ
KOLONİZASYON FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Abdulkadir CEYLAN

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ERDOĞAN

Arkeoloji Anabilim Dalı

Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne Sunduğu ***Erken Arkaik Dönem’de Phokaia Antik Kentinin Akdeniz ve Karadeniz Kıyılarındaki Kolonizasyon Faaliyetleri*** adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimseli ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Abdulkadir CEYLAN

İzmir 2021

ÖNSÖZ

Günümüzde Eski Foça vilayetinde bulunan ve adını da buradan alan Phokaia Antik Kenti'nin antik ticaret ve kolonizasyon sürecindeki yeri bu güne kadar üstünde durulmamış bir konu olarak tarihin derinliklerinde araştırılmayı beklemektedir. Bundandır ki bu konuya özel bir hassasiyet gösterip tez konusu olarak seçmeye karar verdim. Tabi bu çalışmada daha çok Phokaia ve kolonisi olduğu düşünülen kentlerde yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen verileri Türkçeye çevirip derlemek asıl amacımız olmuştur. Nitekim bugün için hem Phokaia hem de diğer koloni kentlerde yürütülen kazı çalışmalarından elde edilen bilgiler hem kısıtlı hem de bilim dünyasıyla henüz paylaşılmamış olduğundan konu daha çok teoriler üzerinden ilerlemektedir. Elde olan az sayıdaki arkeolojik veriyi antik kaynaklar ile karşılaştırarak bir sonuca varmaya çalıştık. Aslında bir sonuca varmak pek mümkün olmamıştır. Biz bugüne kadar yapılan bütün araştırmaları bu tezin içine katarak bilginin tek bir yerde olmasını amaçladık. Bundan sonraki temennimiz kazıların artarak devam etmesi ve bu konunun eskiye göre daha da önemli görülüp üzerine düşülmesidir.

Tez seçim aşamasından teslim sürecine kadar daima yanımda olan, bu tezi seçmem için beni teşvik eden ve her daim bir telefon kadar yakınımda olan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Aytekin Erdoğan'a tez sürecinde bana desteğini esirgememesinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Abdulkadir CEYLAN

2021

ÖZET

Günümüzde İzmir'in Eski Foça ilçesinde bulunan Phokaia Antik Kenti denizcilikteki becerisi sayesinde döneminde ün kazanmış ve antik kaynaklarda da bu yönü ile sıkça bahsedilen, denizci bir halk olarak karşımıza çıkmaktadır. Herodotos'a göre Yunanlılar arasında ilk defa 50 kürekli gemileriyle uzun deniz yolculuklarına çıkan halk da Phokaialılardır.

Dönemin hem coğrafi hem de siyasi olaylarından dolayı denize yönelen bu kent, İspanya'dan Fransa'ya oradan İtalya'ya olmak üzere Anadolu'da Troas başta olmak üzere Karadeniz'e kadar uzanan bir ticaret ağı kurmayı başarmıştır. Bunun yanı sıra Mısır'da bulunan Naukratis kentinin de kurucuları arasında Herodotos'un Historia adlı eserinde adı geçmektedir.

Bu kadar önemli işler yapmış bir kentin bu alanına olan ilginin azlığı günümüzde bu bilgilerin çok az bilinmesine ve dahası eldeki bilgiler haricinde yeni bir veriye ulaşılmamasına yol açmıştır. Son yıllarda Phokaia'dan olmasa da kolonisi olduğu düşünülen Massalia, Hyele, Tartassos gibi kentlerde başlatılan düzenli kazılar sonucu hiç olmadığımız kadar Phokaia kolonizasyonu hakkında bilgiye sahip olduk. Ancak düğümü asıl çözecek kent daima kurucu kent olan Phokaia'dır. Burada yapılan kazıların kapsamı arttırılıp bu konu hakkında çalışmaların başlatılmasıyla inanıyorum ki bugüne kadar çok az bilgiye sahip olduğumuz bu konu, tamamen aydınlatılacaktır.

Bu tezde özellikle koloni kentlerde yapılan son kazı çalışmalarında elde edilen bilgiler ışığında Phokaia kolonizasyonu hakkında bir fikir elde edilmesi amaçlanmış ve bu amaca da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelime: Akdeniz, Karadeniz, Phokaia, Arkaik Dönem, Ticaret, Kolonizasyon, Mısır

ABSTRACT

The ancient city of Phokaia, which is located in Eski Foça district of İzmir today, gained fame in its period thanks to its skills in maritime and this aspect is frequently mentioned in ancient sources. According to Herodotos, the people who set out on long sea voyages with 50 oars for the first time among the Greeks were Phokaiaians.

This city, which turned to the sea due to both geographical and political events of the period, has succeeded in establishing a trade network extending from Spain to France, and from there to Italy, to the Black Sea, especially Troas in Anatolia. Besides, his name is mentioned in Herodotos among the founders of the city of Naukratis in Egypt.

The lack of interest in this area of a city that has done such important works has led to the fact that today this information is scarcely known and moreover, no new data other than the available information is available. As a result of regular excavations initiated in cities such as Massalia, Hyele, and Tartassos, which are thought to have colonies, although not from Phokaia, we have learned more about the colonization of Phokaia than ever before. However, the city that will actually solve the knot is Phokaia, the founder city. I believe that with the increase of the scope of the excavations carried out here and the initiation of studies on this subject, this subject, of which we have little information so far, will be fully illuminated.

In this thesis, it is aimed to obtain an idea about Phocaeen colonization in the light of the information obtained from the recent excavations especially in colonial cities and this aim has been achieved.

Keywords: Mediterranean, Black Sea, Phokaia, Archaic Period, Trade, Colonization, Egypt

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
GİRİŞ	1
1. YUNAN DÜNYASINDA KOLONİZASYON	3
1.1. Yunan Kolonizasyonunun Tanımı ve Kavramsal İncelemesi	3
1.2. Yunan Kolonizasyonunun Nedenleri	6
1.2.1. Nüfus Artışı	7
1.2.2. Doğal Afetler.....	8
1.2.3. Yeni Kaynak Arayışı.....	9
1.2.4. Zorunlu Etmenler	10
1.2.5. Ticaret.....	11
1.3. Kolonilerin Kurulmasında Yaşanan Süreçler.....	12
1.4. Yunan Kolonizasyonunun Kronolojik İncelemesi	14
1.5. Yunan Kolonizasyonuna Genel Bir Bakış	16
2. PHOKAİA.....	28
2.1. Araştırma Tarihçesi	29
2.2. Phokaia Antik Kentinin Kuruluş Süreci ve Kronolojisi.....	32
3. PHOKAİA’NIN KOLONİZASYON FAALİYETLERİ	34
3.1. Phokaia’nın Koloni Hareketleri ve Altında Yatan Sebepler	34
3.2. Troas Bölgesi Kolonizasyon Faaliyetleri	39
3.2.1. Lampsakos.....	40
3.3. Karadeniz Bölgesi Kolonizasyon Faaliyetleri.....	46
3.3.1. Amisos.....	56
3.4. Doğu Akdeniz Bölgesi kolonizasyon Faaliyetleri.....	60

3.4.1.	Phokaia ve Mısır arasındaki İlişkilerin Yeri ve Önemi.....	60
3.4.2.	Naukratis	68
3.5.	Batı Akdeniz Bölgesi kolonizasyon Faaliyetleri	73
3.5.1.	Tartessos.....	73
3.5.2.	Mainake	77
3.5.3.	Hemeroskopeion.....	78
3.5.4.	Agde	80
3.5.5.	Arles	83
3.5.6.	Béziers	86
3.5.7.	Massalia.....	88
3.5.7.1.	M.Ö. 6. ve 4. Yüzyıllar Arasında Massalia’nın Genişlemesi ve Kurduğu Koloni kentler.....	103
3.5.7.1.1.	Antibes.....	108
3.5.7.1.2.	Olbia (Hyères)	109
3.5.7.1.3.	Nikaia.....	110
3.5.8.	Emporion.....	111
3.5.9.	Gravisca.....	116
3.5.10.	Alalia	118
3.5.11.	Hyele	122
SONUÇ		133
KAYNAKÇA		141
HARİTALAR.....		171
RESİMLER		186
ÖZGEÇMİŞ		232

GİRİŞ

Phokaia antik kenti günümüzde olduğu gibi antik dönemde de oldukça popüler bir merkezdi. Bundan dolayı da büyük devletlerin gözü hep Phokaia'nın üzerinde olmuştur. Bu ilginin sebebi kentin stratejik limanlara ve denizcilik alanında gelişmiş bir karaktere sahip olmasıdır. Nitekim antik dönemde denizcilik dendiğinde akla gelen ilk halkların başında gelir Phokaialılar. Herodotos da bu halkın denizcilikteki başarılarını görmezden gelememiş ve ilk uzun deniz yolculuğuna Phokaialılar'ın çıktığından söz etmiştir.

Antik dönemde hem kültürel hem de kısıtlı imkanlara rağmen ekonomik olarak son derece güçlü olan Phokaia günümüzde de uğrak tarihi alanlardandır. Ne yazık ki birçok antik kent gibi Phokaia Antik Kenti'de modern yerleşimin gazabına uğramış ve bugün çok az bir kısmı gün yüzüne çıkarılabilmektedir. Bölgede yapılmış ve hala da yapımına devam edilen birçok villa ve otel antik kenti sonsuza kadar toprağa gömmüş durumdadır. Buna rağmen Phokaia kenti hakkındaki genel bilğimiz hiç de azımsanmayacak derecededir. 1951'den günümüze devam eden kazılar birçok bilgiyi gün yüzüne çıkarmayı başarmıştır.

Phokaia arkeolojisi sadece ülkemiz için önemli değil dünya genelinde merakla takip edilen bir alandır. Çünkü geniş coğrafyalara yayılması ve birçok koloniye sahip olması, Akdeniz havzası başta olmak üzere birçok bölgeyi ilgilendirmektedir. Fakat özellikle ülkemizde bu güne kadar kapsamlı bir biçimde Phokaia'nın yayılımı ve kolonilerinin üzerine pek düşülmemiştir. Bu durum aslında oldukça ilginçtir. Lakin bu konunun kapsamı ve önemi gözden kaçırılmayacak kadar önemli bir husustur. Fakat son yıllarda yabancı araştırmacılar bu konunun ehemmiyetine varmış olacaklar ki birçok yeni çalışma, yeni kazılar ve sempozyumlar düzenlenmektedirler. Zaten tezin içerisindeki bilgilerin büyük bir kısmı da yabancı ülkelerde bulunan ve Phokaia'nın kolonileri olduğu düşünülen kentlerden gelmektedir. Ne yazık ki Phokaia kentinden bu konu ile hemen hemen hiçbir veri elimize henüz ulaşamamıştır. Özellikle de Phokaia'nın Geometrik ve Arkaik Dönem seramikleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmayışımız, bahsi geçen kolonilerle Phokaia'yı bağdaştırmakta elimizi oldukça zayıflatmaktadır. Örneğin Miletos'un Arkaik seramikleri hakkındaki bilgilerimizin yeterli olması Miletos kolonilerini takip etmekte ayırt edici unsurların başında gelmektedir. Aynı durum Klazomenai olmak üzere birçok Yunan kenti için de geçerlidir. Phokaia'nın kolonilerinde ele geçen seramiklerin birçoğunun Yunan kökenli olduğu bilinse de içlerinden direk Phokaia'yı işaret eden bir bilgi çok yoktur. Bunun sebebi de Phokaia seramikleri hakkındaki sığ bilğimizdir.

Bundan dolayı da Phokaia kolonizasyonunu takip edebilmek için antik kaynaklardan ve mitlerden yararlanmak, azda olsa yolumuza ışık tutabilir. Bunun yanı sıra koloni kentlerinde basılan sikkeler, ele geçen mimari unsurlar, örneğin taş duvarlar ve en önemlisi de naiskos yapıları o kenti Phokaia ile ilişkilendirmemiz için oldukça önemlidir. Tezin tamamında da bu şekilde bir yol izlenmiştir. Belli bir kısımda Phokaia’da ele geçen seramikler üzerinde yapılan arkeometrik çalışmalara da değinilerek bir çıkış yolu aranmaya çalışılmıştır. Daha sonrasında da Phokaia kentinin karakteristik özellikleri ile koloni olarak bilinen kentlerin karakteristik özellikleri karşılaştırılarak ortak bir nokta bulunmaya çalışılmıştır.

Tezin kapsamı genel olarak ikinci koloni çağı dediğimiz M.Ö. 8. Yüzyılın başlarından Klasik Döneme kadar olan kısmı kapsamaktadır. M.Ö. 545 yılına kadar asıl odağımız Phokaia Antik kenti iken, bu dönemde kentin Pers egemenliğine girmesi odağımızı Batı Akdeniz’e; Phokaia’nın kurucu kent sorumluluğunu kısmen üzerine alan Massalia’ya çevirmiştir. Belli bir tarihten sonra kolonizasyon süreci Massalia üzerinden okunmaya başlanmıştır.

Tez genel hatlarıyla Doğu Akdeniz Kolonizasyonu, Troas Bölgesi kolonizasyonu Karadeniz Bölgesi Kolonizasyonu ve en son olarak da Batı Akdeniz Kolonizasyonu süreci olarak dört ana başlık altınca incelenmiştir.

1. YUNAN DÜNYASINDA KOLONİZASYON

1.1.Yunan Kolonizasyonunun Tanımı ve Kavramsal İncelemesi

Genel olarak, Arkaik Dönem`de Akdeniz ve Karadeniz çevresinde meydana gelen Yunan genişlemesine akademik literatürde Yunan Kolonizasyon`u denmektedir.¹ Bu dönem genel olarak M.Ö. 770-500 yılları arasını kapsamaktadır. Antik Dönemde kullanılan kolonizasyon kavramı, antik çağ yazarlarının kentlerin kuruluş süreçleri ve sebeplerine ilişkin aktarımlarına dayanır.² Yunan, Roma ve Yakın Doğuda sık sık göçlerle karşılaşılıyor olsak da, Arkaik Dönemde meydana gelmiş bu toplu hareket, ölçeği ve yaygınlığının yanı sıra karakteristik olarak da diğerlerinden ayrılır. Örneğin Yunan kolonizasyonu için, III. Aleksandros`un Yakın Doğuya olan seferi ile bazı karşılaştırmalar yapılabilir. Fakat bu olayların doğası ve karakteristikleri tamamıyla bir birinden farklıdır.³

Yunan kolonizasyonu terminolojik olarak tartışmalı bir konudur. Birçok bilim insanı kolonizasyon teriminin Yunan yayılımına uygunluğu konusunda anlaşabilmiş değildir. 1970 yılında yayınlanan Oxford Classical Dictionary`nin ikinci baskısında, Yunan kolonizasyonu için; kolonizasyon, fakir bir bölgede yaşayan Yunanlılar için her zaman doğal bir faaliyet olarak tanımlanmıştır.⁴ Aynı eserin 1996 yılında yayınlanan üçüncü baskısında ise bu tanımlama şu şekilde revize edilmiştir: Eski bir emperyal gücün dilinde kolonizasyon, M.Ö. 734 ile M.Ö. 580 yılları arasında gerçekleşen büyük Yunan yayılım sürecini açıklamak için yanıltıcı bir kelime olabilir.⁵ Buradan da anladığımız üzere D. Ridgway kolonizasyon terimini Yunan hareketlerine uygun bulmamaktadır. Çünkü süreç bir dizi şehir devleti tarafından farklı şekillerde ve farklı sebeplerle gerçekleştiği için ortak bir Yunan karakteristiği gösteremezdi.⁶

Kolonizasyonun tanımı ile ilgili modern tartışmalar kadar antik çağ yazarlarının anlatımları da günümüzde durumu daha zor bir hale getirmektedir. Çünkü antik yazarlar da tıpkı modern araştırmacılar gibi yaşadıkları dönemin siyasi, ekonomik ve güncel olaylarından etkilenmiş, kendi zamanlarının önceliklerini, uygulamalarını ve terminolojisini, betimlediklerini iddia ettikleri çok daha eski olaylara yansıtmaya eğilimli olmuşlardır.

¹ Tsatskhadze 2006, XXIII.

² Gür 2015, 15.

³ Tsatskhadze 2006, XXIII; Shipley 2000; Rotroff 1997, 221-235.

⁴ Graham 1970, 264.

⁵ Ridgway 1996, 362; Osborne 1998, 251-269.

⁶ A.g.e., 362; Osborne 1998, 251-269.

Her iki görüş arasında geçen 25 yıllık sürede, Yunan kolonizasyonuna yönelik bilimsel tutum birkaç açıdan büyük değişiklikler göstermiştir. Bu değişikliğin gerçekleşmesindeki en önemli unsur terminolojidir. Hala terminolojik olarak, yaşananların bir kolonileşme olup olmadığı bilim insanları tarafından bir tartışma konusudur.⁷ Bu durum genellikle yazarın akademik geçmişine bağlıdır. Birçok klasik arkeolog, antropolog ve tarihçi, P. Van Dommelen'in 1997'deki "kolonicilik" tanımına sıkça atıfta bulunur.

P. Van Dommelen kolonicilik kavramını; bir bölgedeki bir veya birden daha fazla insan grubunun ana kentlerinden belirli bir uzaklıkta bulunması ve yerleşimci gruplar ile yerleşilen bölgelerin sakinleri arasında asimetrik ve sosyoekonomik egemenlik veya koloni ilişkilerinin varlığı olarak tanımlamıştır.⁸

P. Van Dommelen daha sonra 2002'de bu tanımını revize ederek "koloni" terimini; Akdeniz arkeolojisinde, arkeolojik ve tarihsel kanıtların insanların ana vatanlarından belli bir uzaklıkta, yabancı bir yerleşim bölgesinde yaşadığını gösteren durumları tanımlamak için yaygın olarak kullanılan bir terim olarak nitelendirmiştir. Bu terim için en çok atıfta bulunulan durum M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren Güney İtalya ve Sicilya'daki Yunan varlığıdır. Diğer durumlar; Akdeniz ve Kuzey Avrupa'nın Roma işgali, Orta ve Batı Akdeniz'deki Fenike yerleşimleri, Fransa ve İspanya kıyılarındaki Yunanlılar ile Karadeniz kıyılarında ki Yunan varlığıdır.⁹

Kolonizasyon terimi üzerine değerlendirme yapan N. Purcell, "kolonizasyon" antik Akdeniz araştırmalarında krizde olan bir konudur, ancak kriz olan durum "kolonizasyon" teriminin kendisidir diye belirtmiştir.¹⁰

Yukarıda da bahsedildiği üzere tüm bu tartışmaların esas konusu Doğu Akdeniz, Batı Akdeniz ve Karadeniz'e yayılmış olan Yunan yerleşimlerinin olup olmaması değildir. Ege'nin çok ötesine yayılmış Yunan yerleşimlerinin olduğu gerçeği inkar edilemez. Burada ki tartışma bu yerleşimlerin ne olarak adlandırılacağı ve onları meydana getiren sürece dairdir. J. Whitley'in bu durum için "bu sürece bir şey demeliyiz ve kolonizasyon, herhangi bir terim kadar iyi bir terimdir" açıklaması oldukça makuldür.¹¹

⁷ Osborne 1998, 251-269; Tsatskheladze 2006, XXVI.

⁸ Dommelen 1997, 306.

⁹ Dommelen 2002, 121; Dommelen 2005.

¹⁰ Purcell 2005, 115;

¹¹ Whitley 2001, 125.

Tüm bu tartışmaların ışığında özellikle M. Ö. 770 ile M. Ö. 550 yılları arasını kapsayan bu Yunan hareketlerini kolonizasyon olarak tanımlamak doğru bir yaklaşım olur. İngilizce’de kullanılan “*colony*” tabiri Latince “*colonus*” (yerleşimci) kelimesinden, o da “*colere*” yani çiftçilik etmek fiilinden gelmektedir.¹² Nitekim bu durum erken kolonilerin başlamasının altında yatan sebeplerle de paralellik göstermektedir. Buradan yola çıkarak koloni kelimesi terminolojik olarak her şeyden önce göç etmek, göç edilen toprakları işlemek ve yerleşmek demektir. Ama bunda açık bir siyasi karakter de görülür. Göç edilen bu topraklarda metropolden bağımsız yeni bir devlet kurulsa bile anayurtla olan inanç birliği, duygusal bağ sürdürülmektedir. Kolonistler gittikleri yerlerde kendi dillerini, gelenek ve göreneklerini yaşatmışlardır.

Kolonizasyon terimini incelerken, antik yazarlar tarafından çokça değinilen iki terim karşımıza çıkmaktadır.¹³ Antik kaynaklarda geçen erken kolonilerle ilgili bu iki terim, *apoikia* ve *emporion*’dur.

Bu iki terim hakkında Antik yazarlar kesin bir yargıya varamadıkları görülür. Fakat Arkaik Dönem’de kurulan kolonileri tanımlamak için kullanılan *apoikia* (αποικία), genel olarak “evden uzaktaki yerleşim”, yani yabancı bir bölgeye yerleşmek, göç etmek anlamlarına gelmektedir. Aynı kelimeden türeyen *apoikisis* (αποικισις) ise göç anlamına gelmektedir.¹⁴

Wilson, apoikiaları “bir polis’in kendi suretinden yaratılması” olarak tanımlamaktadır.¹⁵ C. M. Antonaccio ise kolonizasyon olarak nitelendirilen ana kentin apoikialarını, Yunan tarihinin ve kültürünün gelişmesindeki en önemli etmenlerden biri olarak görmüştür.¹⁶

Kolonizasyon kavramını irdelerken özellikle *emporion* kavramı üzerinde durmak ve anlamak gerekmektedir. Emporiondan genel olarak ticari liman veya bölge olarak söz edebiliriz. Fakat aslında bu kelime içerisinde başka anlamlar da barındırmaktadır. Emporion, politik olarak içerisinde belli bir organizasyonu barındıran tipik Yunan kentlerinden ayrılmaktadır. Emporion tarzı kentler daha çok polisleşme sürecini henüz tamamlamamış, kendi içinde oturmuş bir düzeni bulunmayan ve organize bir polisin ön aşaması olarak görülen yerleşimlerdir.¹⁷ Emporion olarak kurulan kentler daha çok o bölgede toprak edinmek, yerli halkla ilişkiler kurmak ve bölgeyi araştırıp tanımak gibi işlevleri yerine getirmektedir. Yani

¹² Bürüngüz 2013, 8.

¹³ Graham 1964, 25.

¹⁴ Lidelle-Scott, 1996, 200.

¹⁵ Wilson 1997, 205; Tsetskhladze 1998, 15.

¹⁶ Antonaccio 2005, 97; Osborne 1996, 114-125; Whitley 2001, 125.

¹⁷ Hansen - Neilsen 2004, 15; Osborne 1999, 252.

emporionların üstlendiği rol, bölgede ana kentten gelecek kitleler için elverişli bir ortam yaratmak ve temel ihtiyaçları sağlayarak hazır bir ortam yaratmaktır. Emporionun görev tanımından yola çıkarak bu yapıların geçici birer üs oldukları ve kurucularının asıl amaçlarının bu bölgede daha büyük ve kalıcı bir kent kurmak olduğu sonucuna varılabilir.

M.Ö. 8. yüzyılda başlayan kolonizasyon hareketlerinin, kentleşme ve polisin gelişimi kavramlarından ayrı tutulmaması gerektiği, pek çok ana kentin gelişimini kolonilerle birlikte tamamladığı da gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur.¹⁸

1.2.Yunan Kolonizasyonun Nedenleri

Koloni hareketlerinin nedenleri, tanımlanması ve çözülmesi oldukça zor bir konudur.¹⁹ Her koloni kendi özelinde belli nedenlerle kurulmuştur ve bu nedenleri hatasız bir genellemeye tabi tutmak pek mümkün değildir. Bilim insanları Yunan dünyasında meydana gelen kolonizasyon hareketlerini açıklamak için pek çok görüş ortaya atmışlardır. Birçok araştırmacı, modern deneyimlerinden etkilenen bir bakış açısını benimser ve koloni hareketlerini aşırı nüfus, gıda kıtlığı, hammadde ihtiyacı gibi olaylara bağlamıştır. Bu durum bilim dünyasında oldukça tartışmalı ve çözülmesi zor bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konudaki en iyi yöntem tüm olası görüşleri göz önüne almak ve elimizde yeterli veri oluncaya dek hiç birini yok saymamak olacaktır.

Antik kaynaklarda kolonizasyonun nedenlerinden nadiren bahsedilir ve genel söyleyiş göçlerin zorunluluktan veya bir çatışma üzerine başladığına dairdir.²⁰ Erken Arkaik Dönemde, uzak bölgeler hakkında çok az şey biliniyordu ve deniz ticaretinde kullanılan düzenli ticaret yolları henüz oluşmuş değildi. Bundan dolayı da o dönemde böyle bir işe kalkışmak oldukça cesaret isteyen bir durumdu. Böyle bir cesaret ise güçlü bir zorunluluk veya büyük kazanımlar sonucu göze alınmış olmalıdır.

Fakat antik yazarların kolonizasyon için söylediklerine özellikle dikkat etmemiz gerekir. Çünkü Yunan kolonizasyonu ile çağdaş olan antik kaynakların çok azı günümüze ulaşabilmiştir.²¹ Bilgilerimiz bir dizi Yunan ve Latin yazardan gelmekte. Herodotos, Thukydides, Strabon, Pseudo Skymnos ve Eusebios kolonilerin kuruluşu ve tanımı konusunda

¹⁸ Murray 1978, 102.

¹⁹ A.g.e., 157-9.

²⁰ Dougherty 1993, 178; Boardman, 2001, 36.

²¹ Graham 1982, 83-92; Boardman 1999, 10-21.

başlıca kaynaklarımızdır. Fakat tüm bu antik yazarlar Yunan kolonizasyonunun başlangıcından çok sonralarda yaşamışlardır. Graham'ın da dediği gibi bu yazarlardan Homeros'u farklı bir gözle değerlendirmek gerekir.²² Çünkü Homeros, bize Odysseia'da sadece coğrafya, ticaret ve Yunan kentindeki yaşam hakkında bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda ideal bir sömürge yerleşiminin tasvirini verir.²³ Buradaki problem ise Homeros'un yaşadığı tarihi tam bilmememizdir.

1.2.1. Nüfus Artışı

Graham, kolonizasyon hareketlerini, M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren Yunan dünyasında meydana gelen nüfus artışı ve bu artışın beraberinde getirdiği genel ihtiyaçları karşılayacak kaynakların o bölgedeki halklara yetmemesine bağlamıştır.²⁴ Graham, Antik kaynaklarda yeni yerlerin keşfi ve ticari garnizonların, artan nüfusun hem ihtiyaçlarını gidermesi açısından hem de yeni yaşam alanları sağlaması açısından Yunanlı kentler için bir panzehir olduğunu söylemektedir.²⁵ M.Ö. 8. yüzyıla ait sivil yapılardaki artışın yanı sıra nekropollerdeki mezar sayılarındaki ani artış, Graham'ı böyle düşünmeye itmiştir. Bunun yanında ele geçen seramik malzemenin zamanla ciddi bir artış göstermesi ile kentlerde yaşanan nüfus artışı arasında bir bağlantı kurulabilir. Fakat tüm bunlara rağmen kentleri koloni kurmaya iten tek sebep nüfus patlaması değildir.²⁶

Daha modern araştırmacılar bu görüşe pek katılmamaktadırlar. Modern arkeolojik araştırmalar, nüfus artışının koloni kurma süreci içinde tek başına bir neden olamayacağını ortaya koymaktadır. Örneğin, Yunan koloni hareketlerinin büyük bir çoğunluğu Megara veya Euboia adasındaki kentler tarafından organize edilmiş olmasına rağmen, bu kentlerin aşırı nüfusa sahip olduğuna dair herhangi bir kanıtı sahip değiliz. Argolis ve Attika gibi M.Ö. 8. yüzyılda sürekli nüfus artışına sahip bölgelerin koloni süreçlerine katılmadığı da bilinmektedir.²⁷ Hatta M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda bile toprak sıkıntısı Yunan anakarasındaki çiftçiler için çok büyük bir problem değildi.²⁸ Her ne kadar Metapontion'un verimli arazilerinden dolayı Yunanlı kolonistlerce tercih edildiğine dair atıflarda bulunuluyorsa da

²² Graham 1982, 85.

²³ Homeros Odysseia 6. 7–11; 9. 116–141

²⁴ Graham 1982, 157; ; Tsetskhladze 2006, XXVIII.

²⁵ Platon 740e; Thukydides I, 15, 1.

²⁶ Graham 1982, 157-159; Tsetskhladze 2006, XXVIII.

²⁷ Whitley 2001, 125–126; Tsetskhladze 2006, XXVIII.

²⁸ Foxhall 2003, 77.

bununla ilgili en erken bilgilerimiz M.Ö. 5.-4. yüzyıllara dayanmaktadır.²⁹ Aşırı nüfus, kolonileşmeye dair bir teşvik yaratmış olsa bile, bu yalnızca bazı ikincil kolonizasyonlar için geçerlidir. Örneğin Megara Hyblaea'nın Selinus'u, Massalia'nın da Olbia'yı kurması gibi.³⁰

1.2.2. Doğal Afetler

Doğa olayları insanları ve bulundukları coğrafyaları tarih boyunca etkilemiştir. Geçmişten günümüze yerleşik düzenlerin doğal afetlerden etkilendiği sayısız örnek mevcuttur. Karşılaşılan bu zorluklar sonucunda oluşan yeni yerleşimler, ya da yenilenen yerleşimler ile tarih boyunca birçok kez karşılaşmaktayız.

Antik Dönem yazarları tarafından, Anadolu da Antik Çağlar boyunca kuraklık ve kıtlığın bölge için önemli bir problem olduğu dile getirilmiştir.³¹ Geç Tunç Çağı'ndan itibaren bu durum ile ilgili yazılı belgeler tespit edilmiştir. Hititlerin Geç Tunç Çağı'nın son dönemlerinde büyük bir kıtlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmış olduğu bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Anadolu'nun sonraki çağlarda da belli dönemlerde periyodik olarak kıtlıkla karşı karşıya kaldığı hatta sonuçlarının da ağır olduğu bilinmektedir.³²

Ege göçleri ile bulundukları coğrafyadan ayrılan halklar ile ilgili olarak birçok farklı görüş mevcuttur. Ancak bu durum ile ilgili en yoğun görüş bu duruma neden olan olayın kuraklık dolayısı ile oluşan kıtlığın yol açtığıyla ilgilidir. Elbette oluşan durumu tek bir sebep ile ilişkilendirmek de oldukça güçtür. Kıtlık ile beraber siyasi ve sosyal bir takım sebeplerinde bu sürece etki ettiği düşünülmektedir.³³

Kuraklık, kıtlık, deprem gibi bir dizi felaket, kolonizasyon sürecine de etki eden unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Antik çağ yazarları kıtlık ve kuraklık gibi felaketler nedeni ile topraklarından ayrılmak zorunda kalan halklardan bahsetmektedir. Herodotos, Lydia topraklarından ayrılıp İtalya'nın Umbria kıyılarına ulaşan ve burada kentler kuran halklardan bahseder.³⁴

Herodotos Libya'daki Helen kolonizasyonunun bahsederken de bu durumu doğrudan doğal felaketler ve kuraklık ile açıklamıyor olsa da anlatısının ardında ki çıkarımlara

²⁹ Carter 1990, 413.

³⁰ De Angelis 1994; 2003, 101–27.

³¹ Langgut 2013, 149-153

³² Gür, 2012, 61-74.

³³ Mullins 2015, 522.

³⁴ Herodotos I. 94.

baktığımızda, yedi yıl süren kuraklığın ada halkını topraklarından ayırdığı fikrine ulaşılmaktadır. Theralıların Libya'ya koloni kurmaya giderlerken başlarına gelen birçok felaket olduğunu aktaran Herodotos aynı zamanda bunun öncesinde Thera halkının kehanete karşı geldiğini belirtmiştir. Thera Kralı Grinnos, Pythia'ya danışmasının ardından Libya'da bir kent kurması gerektiği cevabını almaktadır. Ancak kral, söz konusu koloni faaliyetine girişmemiştir. Herodotos bu durumun sonucu olarak, Thera adasına yedi yıl boyunca yağmur yağmadığını ve bu yüzden de tekrar Pythia'ya danışan Theralıların bir başka felaketle karşı karşıya kalmamak için Girit'e elçi gönderip Libya ülkesi hakkında bilgi aldıklarını söylemiştir.³⁵

Genel olarak temel yaşam kaynakları tarım, hayvancılık ve balıkçılık olan yerleşimlerde kuraklık insanların hayatını etkileyen bir unsurdur. M.Ö. 12. yüzyılda Doğu Akdeniz havzasının ve Batı Asya'nın tamamındaki iklim değişikliğinin kuraklığa neden olduğu hem dendrokronolojik hem de palinolojik olarak ispatlanmıştır.³⁶ Yaşanan kuraklık, savaşları, kıtlığı ve göç hareketlerini tetikleyici bir etki yaratmıştır. Yaşanan felaket otorite boşluğu oluşmasına neden olmuş ve bu durum şehirlerin yağmalanması, yaşam standartlarının düşmesi ve ticari faaliyetlerin kesintiye uğraması gibi sonuçlar doğurmuştur.³⁷ Bu da yerel halkları başka bir bölgeye göç etmeye itmiş olabilir. Tabi bu tek başına bir etmen olmasa da tetikleyiciler arasında görülmesi gereken bir unsurdur.

1.2.3. Yeni Kaynak Arayışı

Yeni kaynaklara olan ihtiyaç veya yetmeyen kaynaklar sonucu oluşan yeni kaynaklara olan yönelim, kolonizasyon hareketlerinin bir nedeni olmuştur. Yerleşimcilerin yaşadıkları yerin topraklarında bulunmayan veya bulunsu da yetersiz kalan kaynaklar başka topraklarda aranmıştır. Bu durum sonucunda ortaya çıkan yetersiz kaynakların giderilmesi zarurieti kolonizasyon oluşumunu tetiklemiştir.³⁸

Kolonizasyon için tercih edilen yerler, konum olarak özellikle belirlenmiştir. Çünkü kaynak arayışı amacı güdüleyen kolonizasyonlar için seçilen bölgelerin stratejik konumları dikkat çekicidir. Örneğin bir Phokaia kolonisi olan Massalia, her ne kadar Galia ile ticari faaliyetler için kilit bir noktada yer alıyor olsa da bölgenin asıl seçilme nedeni Britanya'dan gelen kalya rotası üzerinde yer alıyor olmasıdır.³⁹

³⁵ Herodotos I. 151; Sealey, 1976, 31.

³⁶ Langgut-Finkelstein-Litt 2013, 149-153.

³⁷ Peczynski 2009, 100- 101.

³⁸ Snodgrass 1981, 417.

³⁹ Braun 1982, 39.

Kurulan koloni kent her zaman direk kaynak rotası üzerinde yer alınmasa da amaç en azından kaynak noktasına yakınlık sağlamayı içermektedir. Çünkü kaynakların koloni kentten, kurucu kente taşınması sorunu da önem teşkil etmektedir. Elbette bu durum kentelerin zenginleşmeleri ve gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Batıda yer alan ve en erken Yunan koloni kentlerinden biri olan Pithekussai'nın birincil görevinin maden sağlamak olduğu bilinmektedir. Yunanlıların Batı Akdeniz'e özellikle demir madeni için geldikleri ve Fenikelilerin Batı Akdeniz'e açılmasının nedeninde de benzer bir durumdan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu görüş, Pithekussai'da ele geçen bir miktar demir cürufunun, adaya gelenler için başlıca nedenlerden biri olduğu düşüncesi ile desteklenmektedir.⁴⁰

Herodotos'un aktarımlarına baktığımızda ise orman ve maden gibi kaynakların yeni kurulacak bir kent için ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz. Herodotos'un bir metninde Darius ile Megabazoz arasında geçen bir konuşması yer alır. Herodotos'da geçenlere göre, Darius, Miletoslu Histiaios'a Thrakia'da bir kent kurması için izin vermiştir. Bunun üzerine Megabazoz, Darius'a böyle becerikli bir Yunanlıya o bölgede nasıl olurda bir kent kurmasına izin verdiğini söyler. Çünkü bölgede büyük çaplı ormanlar ve gümüş madeni vardı. Bundan dolayı bölgede kurulacak herhangi bir kentin kısa sürede zenginliğe kavuşabileceğini ve isyan çıkarabilecek bir güce kavuşabileceğini söyler.⁴¹ Bu kısa pasaja da görüldüğü üzere, yer altı ve yer üstü kaynakları, kurulacak bir kentin ilerisi için kadarını belirleyen en önemli etmenler arasında yer almaktaydı.

1.2.4. Zorunlu Etmenler

Ana kentin bulunduğu bölgede meydana gelen savaşlar veya siyasi istikrarsızlıklar da kenti kolonizasyona iten başka bir sebep olarak görülebilir. Açık bir dizi koşula tepki olarak zorunlu kolonizasyonların en bariz örneklerini İonia kentlerinde görmekteyiz.⁴² Örneğin M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren komşu Lydia'nın yavaş yavaş İonia topraklarına saldırması, daha sonra M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından itibaren de Pers tehditlerinden dolayı birçok kent zorunlu olarak göç etmeye mecbur kalmıştır. Bunlardan biri de Phokaia kentinin alınmasından sonra Phokaialıların Batı Akdeniz'e açılmasıdır. Antik yazarlar da, doğrudan

⁴⁰ Braun 1982, 335-417.

⁴¹ Herodotos V. 23.

⁴² Gorman 2001, 47-85; Tsatskheladze 1994, 111-120; 2002b; 1-16.

doğruya Phokaialıların Perslerden kaçtığını, seçimlerinin ya kaçmak ya da kalarak köle olmak olduğunu belirtmiştir.⁴³

Tabi tüm bu süreçlerin yaşanmasında toprak sıkıntısı ve yiyecek sıkıntısı da vardı, ama bu aşırı nüfustan değil, galip gelen bir düşmana kaynak kaybından kaynaklanmış olmalıydı. Bunun yanında kentin iç sorunları da bu kolonizasyon sürecine katkıda bulunmuştur. Örneğin Miletos içindeki farklı siyasi grupların arasında iç çekişmelerin yaşanması, kentin koloni hareketlerini hızlandırmasına sebep olmuştur.⁴⁴

1.2.5. Ticaret

Fakat tüm bu etmenlerden daha ağır basan faktör ticarettir. Koloni kurmak için seçilen bölgeleri incelediğimizde, hemen hepsi ya ticari ağlar üzerinde yer almakta, ya yer altı ve yer üstü zenginliklere sahip ya da coğrafi konum olarak çok stratejik bir noktada yer almaktadır. Genel olarak yerin seçilme nedeni, ticari bir potansiyel olarak görülüyor olmasıdır. Bu tanıma uyan en güzel kolonilerin başında Yunanlıların batıda ilk kurdukları koloni kenti olan Pithekussai'dir. Kent hem zengin maden yataklarını içinde barındırıyordu hem de deniz ticareti açısından oldukça stratejik bir noktada yer almaktaydı.⁴⁵

Kolonileşmenin en büyük nedenlerinden birinin ticaret olması, Doğu Yunan kentleri arasında en çok koloni hareketlerinin içinde yer alan kentlerin Klazomenai ve Miletos olmasıyla da açıkça görülmektedir. Nitekim bir kentin evvela ticari bir koloni kurma isteğinin olabilmesi için özellikle kendisinin ekonomik olarak güçlü olması ve kendi halkına yetiyor olabilmesi gerekmektedir. Fakat bu durum genel olarak tamamen ticari amaç güden koloniler için geçerlidir. Yukarıda da anlattığımız gibi, ilk kurulan kentler daha çok tarım arazilerinin yetersizliği, kuraklık ve nüfus artışına bağlı olduğu için bu kapsama almak yanlış olur. Tüm bunları göz önüne aldığımızda kurulan çoğu koloninin ana kentte oluşan ve bu adımı atmaya zorlayan bir unsurdan dolayı meydana geldiğini görmemiz gerekir. Bu zorlayıcı nedenler aynı zamanda ticareti de teşvik etmiş olabilir. Buna en güzel örnek Phokaia'dır. Son çalışmalar gösteriyor ki kurulan her koloninin ana geçim kaynağı her zaman tarım olmuş, daha sonra ise yerel halkla yavaş yavaş ticari ilişkiler kurulmuştur.⁴⁶

⁴³ Herodotos I, 164.

⁴⁴ Tsetskhladze 2006, XXX.

⁴⁵ Boardman 1964, 166; Graham 1971, 35.

⁴⁶ Petropoulos 2005, 76.

1.3.Kolonilerin Kurulmasında Yaşanan Süreçler

Koloni kentlerin kurulmasında yaşanan süreçleri anlatan kaynaklar, Geç Arkaik Döneme ait birkaç antik yazarın etrafında dönmektedir. Bu süreçlerle ilgili bilgilerimizin büyük çoğunluğu Klasik Dönem ve sonrasına ait kaynaklardan gelmektedir.⁴⁷

Bir apoikia'nın kurulabilmesi için ana kentten yeni kurulacak kente kadar uzanan bir dizi uygulama söz konusudur. Herodotos bu uygulamalar için, *“bu gibi hallerde gerekli olan törelerin uygulanması”* tanımını yapmıştır.⁴⁸

Bazı koloniler bir devlet eylemi olarak kurulurken bir kısmı da kentteki bir grubun inisiyatif alması sonucu başlarına liderlik etmesi için seçmiş oldukları oikistin önderliğinde hayata geçirilmiş özel girişimlerdir.⁴⁹

Oikist kolonizasyon sürecindeki en kilit adam olmasından dolayı oldukça önemli bir unvandır. Bundan dolayı da kurulan yeni şehre adını verme yetkisi de yine okistteydi. Ayrıca kolonist grup hedeflenen bölgeye vardığında, kentin kurulacağı kesin yerin seçimi de yine oikistin elindeydi. Bu tür görevlerin yanı sıra, kentin surlarının yapımını, konutların ve tapınakların inşası ile arazi paylaşımını da denetlemekle görevliydi. Tüm bu aşamalar gerçekleşmeden oikist ölürse koloni sürecinin sonu olarak görülebilirdi. Kentin kurulması bittikten sonra öldüğünde ise bir kahraman olarak görülürdü ve mezarında ritüeller yapıp adaklar adanırdı.⁵⁰

Seçilen oikist, giriştikleri bu süreci danışmak ve tanrıların onayını almak için Delphi Kehanet Merkezine uğramak zorundaydı. Bu kısım Yunanlılar için oldukça önemli ve hassas bir konuydu. Çünkü yeni kurulacak koloni sadece orda yaşayacaklar için değil, aynı zamanda Yunan tanrıları için de bir ev, yurt anlamına geliyordu. Bundan dolayı kahinlerden onay almak oldukça önemliydi. Kehanet merkezine danışıldıktan sonra kurulacak koloninin yeri, söz konusu yerin coğrafi özellikleri ile varış rotaları hakkında bilgi toplanmaya çalışılırdı. Herodotos'da geçen bir örnekte Therahılar, Delphi'den Libya'ya koloni kurmaları gerektiği bilgisini alır almaz, Libya topraklarını bilen birisini aramaya koyulmuşlardır. Araştırmaları

⁴⁷ Graham 1982, 83–92, 143–55; Tsatskheladze 2006, XXVIII.

⁴⁸ Herodotos V. 42.

⁴⁹ Hansen-Nielsen 2004, 19; Graham 1982, 83–92; Boardman 1999, 10–21.

⁵⁰ A.g.e., XLVIII; Graham 1982, 147–8; Boardman 1999, 277.

sonucu Girit Adası'ndan Koroibos adında bir zanaatkarın bölgeyi bildiğini öğrenince, ondan kendilerine kılavuzluk etmelerini istemişlerdir.⁵¹

Onay alınıp yolculuğa başlanmadan önce ise kolonistler ile ana kent arasında, ileride bir birlerine zarar vermeyeceklerine dair bir yemin edilirdi. Bu bir nevi sözlü anlaşmaydı ve gidenlerin kültürlerini kaybetmemelerini ve ana kent ile olan bağlarını koparmamalarını amaçlıyordu. Nitekim yeni kurulan koloniler, ana kentlerinde olduğu gibi aynı kültürleri, takvimleri, lehçeleri, yazıtları ve devlet dairelerini aynı şekilde kurmaya özen göstermişlerdir.⁵²

Kurulacak yeni kente doğru yola çıkan ilk grup genelde öncü olarak anılırdı ve bu grup az sayıda insandan oluşurdu. Bu az sayıda insan tarafından gerçekleşen ilk yolculuk, bir bakıma keşif anlamı taşımaktaydı. Örneğin Herodotos, Abdera kentinin kurulmasında öncü grubun rol aldığını söylemektedir. Herodotos kentin temellerini sonraki kolonistlerden önce Klazomenaili Timesios'un attığını ve hatta daha sonra Abdera'ya yerleşen Teosluların onu yarı tanır katında tuttuklarını söylemektedir.⁵³

Antik kaynaklardan öğrendiğimiz bir diğer husus ise, kurulan kolonilere tek seferde göç edilmediğidir. Bu göç hareketleri uzun bir sürece yayılmıştır.⁵⁴

Koloni sürecine yalnızca erkeklerin katıldığı düşüncesi esasen antik yazarların deyimlerinden yola çıkılarak edinilmiş bir bilgidir. Koloni kurma amacıyla uzak bölgelere gelen bu Yunanlı erkekler, yerel kadınlarla evlenerek kalıcılıklarını pekiştirmiş ve yerel halkla iyi ilişkilerini bu şekilde geliştirmeyi hedeflemişlerdir.⁵⁵ Bu durumun her koloni için geçerli olmadığını söylersek çok yanlış olmaz. Belki çoğu koloni bu şekilde bir süreç izlemiş olabilir. Ancak bunun tersi durumlar da muhakkak mevcut olmalıydı. Örneğin Thasos ve Massalia'nın kuruluşunda ana kentten kadınların da erkeklere eşlik ettiğini biliyoruz.⁵⁶ Tabi bu kadınların eş durumundan mı gittiklerini yoksa rahibe mi oldukları bir tartışmadır. Koloni kurulduktan sonra da kadınların erkeklerini takip etmiş olması mümkündür. Fakat Antik kaynaklarda bu konuları kesinliğe kavuşturabileceğimiz herhangi bir kanıt mevcut değildir.

⁵¹Herodotos IV. 151.

⁵²Tsetschladze 2006, XLVIII; Shipley 2005, 348; Osborne 1998, 251-269.

⁵³Herodotos I. 168.

⁵⁴A.g.e., I. 165-166.

⁵⁵Graham 1982, 147-8; Coldstream 1993, 89-107; Shepherd 1999, 267.

⁵⁶Pausanias 10. 28. 3; Strabon 4. 179.

Kurulan ilk kolonilerin nüfuslarının az olduğunu biliyoruz. Birkaç kentin nüfusu hakkında kesin bilgiye sahibiz. Leukas'ta 1000, Apollonia'da 200 ve Kyrene'de de yine 200 kişi yaşamaktaydı.⁵⁷

1.4.Yunan Kolonizasyonunun Kronolojik İncelemesi

Yunan kolonizasyonu ile ilgili antik kaynakların hem az olması hem de çoğunun koloni hareketlerinden çok sonra ele alınıp yazılmasından dolayı koloni hareketlerinin başlangıcına bir tarih verebilmek oldukça zordur.⁵⁸ Fakat bu onları göz ardı etmemiz gerektiği anlamına gelmez. Her ne kadar doğruluklarını tartışıyor olsak da kolonizasyon ile ilgili birinci kaynaklarımızın arasında antik kaynaklar gelir. Özellikle de kentlerin adının, bölgenin kim tarafından koloni edildiği gibi bilgileri çoğunlukla antik kaynaklardan öğreniyoruz.

Herodotos, Thukydides, Strabon, Pseudo Skymnos ve Eusebios kolonilerinin kuruluşu ile tanımlanmasında başlıca kaynaklardır. Bu yazarların dediklerinin tartışılmasının en büyük nedeni geç dönemde yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Antik kaynaklar, bazı kolonilerin kuruluş tarihlerini de vermiştir. Bunların arasında Thukydides'in Sicilya'da kurulan koloniler ile ilgili verdiği tarihler oldukça önemlidir.⁵⁹ Tabi verilen bu tarihlerin oldukça tartışmalı olduğunu da söylemek gerekir. Antik kaynaklarda geçen bu bilgileri özellikle arkeolojik kazılardan gelen erken seramik buluntuları ile karşılaştırmak gerekir. Her ne kadar Thukydides'in bu tarihleri nasıl hesapladığını bilmesek de Tsatskhladze'nin verdiği tablolardaki tarihleri göz önüne alarak Sicilya'da kurulmuş kentlerde ele geçen en erken malzeme ile Thukydides'in verdiği tarihler arasında büyük farklarının olmadığını söyleyebiliriz.⁶⁰

A. Nijboer, Sicilya'daki Yunan kolonizasyonun kesin tarihlerinin belirlenmesi için Thukydides⁶¹ ile Eusebios tarafından verilmiş kuruluş tarihleri ile kentlerden gelen erken seramikleri karşılaştırmıştır. Nijboer yaptığı bu karşılaştırmalı analiz sonucunda Thukydides'in tarihlemesinin büyük ölçüde doğru olduğunu belirtmiştir.⁶² Bunun yanında bu araştırma,

⁵⁷ Graham 1982, 146.

⁵⁸ Graham 1982, 83-92, 143-155; Malkin 1985; 1986; 1987; 1993a; 1993b; 1994a; 1994b; 1996a; 1996b.

⁵⁹ Snodgrass 1987, 52-4, 58-61; Morris 1996, 52-53.

⁶⁰ Morris 1996, 52-3; Tsatskhladze 2006, XXXI.

⁶¹ Thukydides 6. 2; 6.6.

⁶² Nijboer 2005, 259-261; Ridgway 1998, 301-318; Kourou 2002, 89-114.

Thukydides'in Sicilya'daki Fenike varlığını destekler ve Yunanlılardan önce Sicilya'da bir Fenike varlığını göstermesi açısından da önemli bir çalışma niteliğindedir.⁶³

Fakat bu araştırmaya da şüpheli bir gözle bakmak gerekir. Zira kentte yapılmış kazılar sonucunda kentin erken tabakalarına ulaşıp ulaşılmadığı bir soru işaretidir ve buna bağlı olarak da kazılmamış tabakalardan daha erken tarihli Yunan seramiklerinin olup olmadığı bir muammadır. Bunun yanı sıra ele geçen buluntular izole bir halde mi bulundu veya kenti bir Yunan kolonisi olarak adlandırmamıza yetecek kadar seramik buluntusu ele geçti mi bunlar irdelenmesi gereken konulardır. Bu sorular koloni bağlamında sadece Sicilya özelinde değil hemen hemen tüm koloni kentler için geçerli bir konudur.⁶⁴

Eusebios'un Karadeniz'deki Yunan kolonileri için verdiği tarihler ise oldukça tartışmalı görünmektedir. Eusebios, Berezan'ın kuruluş tarihini M.Ö. 746/5 ve Histria'nın ise M.Ö. 656/5 olarak verir.⁶⁵ Fakat kentlerde yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen en erken seramik buluntular M.Ö. 7. yüzyılın üçüncü çeyreğine aittir. Buna benzer bir diğer sıkıntılı kent ise Sinope'dir. Antik kaynaklarda kentin kuruluş tarihi M.Ö. 8. yüzyıl olarak geçer. Fakat arkeolojik malzeme en erken M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Modern araştırmacılar tarafından da kentte bulunan seramiklerin yorumlanması bazen bizi yanlış yönlere itebilmektedir. Örneğin Histria'da bulunduğu iddia edilen ve Cambridge'deki Klasik Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bir seramik, uzun süre bilim insanları tarafından Karadeniz'deki ilk Yunan kolonilerinin kuruluşunu M.Ö. 8. yüzyıla tarihlendirmek ya da en azından kolonizasyon öncesi temasların o zamana dek var olduğunu kanıtlamak için kullanılmıştır. Fakat daha sonra yapılan araştırmalar gösterdi ki seramik Al Mina'dan Cambridge'ye gelmişti.⁶⁶

Yukarıda da anlattığımız gibi koloni kentlerin adını büyük oranda yazılı kaynaklardan bilmekteyiz. Fakat adı bilinen bu kentleri arkeolojik olarak daima yerini tespit edebilmek mümkün değildir. Bunun birkaç nedeni var. Bunlardan biri, antik kentin modern yerleşimlerin altında kalmasından kaynaklanmaktadır. Bir diğeri ise, kurulan ilk koloni kentlerin kuruluş yeri ve biçiminde saklı. Bu koloniler ölçek olarak küçük yerleşimlerdi. Bundan dolayı da kurulan kentlerin savunmasını sağlayabilmek için genellikle yarımadalar seçilmiştir. Bu da bugün için

⁶³ Nijboer 2005, 256–8

⁶⁴ Tsetskhladze 1994, 111–20.

⁶⁵ Eusebios 2. 81

⁶⁶ Kerschner - Schlotzhauer 2005, 1-56.

kurulan bu koloni kentlerinin deniz seviyesi altında kalmasına neden olmuştur. Bu yerleşimler erozyona uğradı, sular altında kaldı ve depremler tarafından tahrip edildi.⁶⁷

1.5.Yunan Kolonizasyonuna Genel Bir Bakış

Arkaik Dönemde Akdeniz ve Karadeniz çevresinde kurulan Yunan kolonileri, yeni coğrafi ve teknik bilgilerin elde edilmesinin yanı sıra kolonistler ile yerel halkların birbirlerinin kültürlerini karşılıklı olarak geliştirmelerine de katkı sağlamıştır. Bundan dolayı oluşan bu sürece sadece bir kolonileşme hareketi veya yeni toprak arayışları olarak bakmamak gerekir.⁶⁸

Fakat Yunan Dünyasındaki kolonizasyon faaliyetlerinin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için tarihsel olarak biraz daha geriye gitmek gerekir. Yunanlılar için ticari merkezler kurma hareketleri M.Ö. 8. yüzyıldan çok daha önce başlamış durumdadır. Ege Bölgesinin hemen her yerinde Minos malzemesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Myken uygarlığının da deniz aşırı etkilerini arttırdığını ve ticari etki alanlarını genişlettiklerini söyleyebiliriz. Bu durum deniz yolları üzerinde, özellikle de Doğu Akdeniz kıyılarında yeni yerleşim alanları kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Fakat hem Minos hem de Mykenlilerin kurdukları bu ticari üstlere özellikle koloni demekten kaçınılmalıdır. Bu kentler birer ticari garnizon statüsünde kurulmuş kentlerdir.⁶⁹

Myken seramiği tüm Akdeniz kıyıları olmak üzere Mısır'da oldukça bol sayıda ele geçmiştir. Mısır'da M.Ö. 16. yüzyıla tarihlenen bol miktarda Myken seramiği buluntusu mevcuttur. Ele geçen bu seramiklerin sayısına bakıldığında sadece ticari bir faaliyetin dışında Mykenliler'in Mısır'da Hyksoslara karşı savaşta yer aldıkları da düşünülmektedir.⁷⁰ Mykenlerin ticari olarak deniz aşırı faaliyetlerde bulunması doğal bir sonuçtur. Zengin bölgelerde ve uygarlıklarda Myken izlerini görmek oldukça yaygın bir durumdur. Mısır'da bu bölgelerin başında yer almaktadır. Tabi Mykenler batı bölgelere de tam anlamıyla ilgisiz kalmamışlardır. Özellikle Güney İtalya ve Sicilya'da Myken malzemelerinin ele geçmesinin yanı sıra Mykenler'in Tarentum'da bir ticari garnizon kurdukları ve batıya gerçekleştirdikleri ticari faaliyetlerinin çoğunu bu kent üzerinden şekillendirdikleri bilinmektedir. Fakat ilginç bir şekilde Myken döneminde gerçekleşen kolonilerin ortak özelliklerine baktığımızda en dikkat

⁶⁷ Hansen - Nielsen 2004, 19; Malkin 1987, 12

⁶⁸ Tsatskheladze 2006, IXII; Tsatskheladze 2003, 141–144.

⁶⁹ Boardman 1964, 35.

⁷⁰ A.g.e, 23.

çekici özellikleri, gerçekleşen ticari hareketlerinin Myken'in büyük ve zengin kentleri olan Mykenai, Pylos ve Sparta tarafından gerçekleştirilmemiş olmasıdır.⁷¹

Myken ve Minos'un yıkılmasından sonra bölgede meydana gelen siyasi boşluktan dolayı yaşanan olaylar sonucunda Kıta Yunanistan ile Anadolu oldukça yoğun göç hareketliliğine maruz kalmıştır. Bu dönemde yaşanan göç hareketliliğinden dolayı, bu dönem Yunan dünyası için I. Kolonizasyon dönemi olarak bilinmektedir. Geç Tunç çağında Yunanistan ve Anadolu'da yaşanan bir dizi olay, büyük uygarlıkların yıkılması veya geri dönülmez zararlar görmesine neden olmuştur. M.Ö. 1200'den sonra başlayan olaylar Kıta Yunanistan ve Anadolu kıyılarına büyük göç dalgalarının olmasına sebep olmuştur. Bu göçler birçok antik kaynakta da uzunca anlatılmıştır. Bu göçlerin ilerleyiş yönü genel olarak Kıta Yunanistan'dan Anadolu kıyılarına doğru olmuştur (Harita 1). Yunanistan'dan Batı Anadolu kıyılarına gerçekleşen bu koloni hareketlerinin en büyük grubunu İonialılar ile Aioller oluşturmaktadır. Her ne kadar antik kaynaklarda yapılan bu göçler kişiler veya krallar tarafından başlatıldığı üzerine olsa da, yapılan araştırmalar mitosların aksine göçlerin uzun bir döneme yayıldığını ve birkaç kuşak boyunca da devam ettiğini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında Batı Anadolu kıyılarına ilk yerleşenlerin Aioller olduğunu yaklaşık 4 kuşak sonra ise İonialılar'ın Batı Anadolu'ya geldiklerini bilmekteyiz. M.Ö. 9. yüzyılda ise bu iki grubun Batı Anadolu'ya göç etmesine neden olan Dorlar'ın Batı Anadolu kıyılarına yerleşmek için geldiğini görüyoruz. Sonuç olarak Yunanlı halklar M.Ö. 1200'den sonra Batı Anadolu kıyıları başta olmak üzere bölgede yeni yerleşim yerleri kurmuşlardır. Fakat kentlerin kurulduğu bölgeleri incelediğimizde tamamen de Yunanlılar için yabancı bölgeler olmadığını görmekteyiz. Fakat yaşanan bu göç hareketliliğinin yapısal niteliğinin, koloni olarak görülüp görülmemesi hakkında derin tartışmalar mevcuttur. Gerçekleşen hareketliliğin yapısal özelliklerine baktığımızda bunu bir kolonizasyon olayından ziyade büyük çaplı bir göç dalgası olarak kabul etmek daha doğrudur.⁷²

Daha sonra M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren başlayan ve Arkaik Dönem boyunca da devam eden ve II. Kolonizasyon dönemi olarak adlandırılan süreçte Yunanlılar, Akdeniz ve Karadeniz başta olmak üzere birçok bölgede ana kent ile daima bağlantı içerisinde olan yerleşim yerleri kurmuşlardır. Bu dönemde meydana gelen kolonizasyon hareketleri ile daha önceki dönemlerde

⁷¹Boardman 1964, 184.

⁷² A.g.e., 26.

yapılmış koloni hareketleri arasında farklı özellikler bulunmaktadır. Bu farklılıkların başında göçün boyutu ve yayılım genişliği dikkat çekmektedir.⁷³

Yunan kolonizasyonu, başlangıcından itibaren Akdeniz ve Karadeniz'in büyük bir bölümünü kapsamış durumdaydı. Öyle ki bu antik yazarlarca da değinilmiş bir durumdu. Platon'un da dediği gibi dünya Herakles Sütunlarından Phasis Nehrine, yani Akdeniz'in en batısından,⁷⁴ Karadeniz'in en doğusuna kadar uzanıyordu ve Yunan şehirleri bu bölgelerin birçok yerine yayılmış durumdaydı. Bu yayılım o kadar büyük ti ki Yunan kolonizasyon hareketleri sonucunda yaklaşık 230 yeni koloni ve yerleşim yeri ortaya çıkmış oldu.⁷⁵ Bu sayının bu kadar yüksek olmasının sebebi aslında birçok kentin, kurulan ilk kolonilerin kurdukları ikincil koloniler olmasından kaynaklanmaktadır. 230 kentin yarısından azı arkeolojik olarak incelenebilmiştir. Deniz aşırı yerleşim yerlerinin birçoğu yazılı kaynaklarda mevcuttur. Fakat bugün için birçoğunun yerlerini belirleyebilmek ve arkeolojik çalışmalar başlatmak mümkün değildir. Fakat net olan bir şey var, o da kolonizasyon sürecinin başını çeken kentler Khalkis, Eretria, Megara, Miletos ve Phokaia'dır.⁷⁶

Erken Yunan tarihine ilişkin arkeolojik bilgilerimizin çoğu kurulan koloni kentlerden gelmektedir. Bugünkü bilgilerimiz ışığında Akdeniz'de kurulan en erken Yunan kolonisi Pithekussai'dir. Ischia adasında bulunan Pithekussai kazıları, bir yandan Batı'daki en eski Yunan kolonizasyonları hakkında bilgiler sunarken, diğer yandan da M.Ö. 8. yüzyıldaki Yunan kentleri arasında en fazla bilgiyi sağladığımız kentlerin başında gelir.⁷⁷ Pithekussai kolonisinin kökeni hakkında herhangi bir antik kaynağa sahip değiliz. Kentin kim tarafından kolonize edildiğini arkeolojik kazılarda ele geçen M.Ö. 8. yüzyıl seramiklerinden biliyoruz. Ele geçen seramik yoğunluğundan buranın bir Euboia kolonisi olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁸

Yunan koloni kentlerini incelerken Al Mina gibi yerleşimleri ayrı bir yere koymak gerekir. Al Mina için bir koloni kent diyemeyiz. Al Mina daha çok, Yunanlılar ile Doğu Akdeniz arasında bir köprü vazifesi görmekteydi.⁷⁹ Yunan kolonizasyonlarının işleyiş modeline bakıldığında, Mısır'ın tamamen Yunan kolonilerinden arındırıldığını ve Yunanlıların kendilerinden daha üst bir kültürün topraklarında bir koloni faaliyetini gerçekleştiremediği

⁷³ Tsetskhladze 1998a, 45; Damyanov 2005, 77-97.

⁷⁴ Platon 190b.

⁷⁵ Hansen - Nielsen 2004, 152.

⁷⁶ Tsetskhladze 2006, IXIII; Hansen - Nielsen 2004, 152.

⁷⁷ Dunbabin 1957, 25-29; Coldstream 1968, 310, 316; Boardman 1964, 61-74.

⁷⁸ Graham 1971, 36; Buchner 1964, 263-274.

⁷⁹ Tsetskhladze 2006, IXIII

sonucuna varabiliriz.⁸⁰ Al Mina ve Naukratis kentleri Firavunların insiyatifi sonucu kurulmuş ve sıkı bir şekilde denetlenmekteydi. Örneğin Yunanlı erkekler ile yerel kadınların evlenmesi yasaktı. Fakat Yunanlılar Naukratis'i benzersiz bir ticari üs haline getirmeyi başaramışlardır. Bundan dolayı Al Mina ve Naukratis gibi kentleri bağımsız birer koloni olarak görmemek gerekir. Bu kentler birer emporion tarzı yerleşimdir.⁸¹ Fakat Naukratis sadece bir ticari üs olmakla kalmayıp, seramik, adaklar ve skarabeuslar için bir üretim merkezi haline gelmiştir.⁸²

Erken dönemdeki Yunan koloni modelleri çok net değildir. Mevcut fırsatlara göre şekil aldıklarını söylemek yanlış olmaz. Tarihsel olarak geç dönem Yunan kolonizasyonunun yorumlanması nispeten daha kolaydır. Örneğin Batı Akdeniz'de kurulmuş Phokaia kolonilerinin genel bir resmini antik kaynaklardan, özellikle de Herodotos'dan ve arkeolojik kanıtlarla çizebilmekteyiz.⁸³ Bu kolonizasyonların kronolojileri, sebepleri ve karakteristikleri açık bir şekilde ortaya konabilmektedir. İspanya'nın zengin kaynakları, hem İspanya hem de Galia'daki yerel halklarla iyi ilişkiler ve rakipleriyle baş edebilme yeteneği, Phokaia kolonizasyon karakteristiğini yansıtmaktadır. Bu saydığımız özellikler diğer Yunan kentlerinin de Batı Akdeniz kolonizasyonu için üç aşağı beş yukarı aynıdır. Fakat bu özellikler Yunanlıların Karadeniz kolonileri için geçerli değildir. Karadeniz özelinde daha farklı bir model izlenmiştir.⁸⁴

Kurulan kentlere bakıldığında Yunanlıların özellikle Sicilya ve Güney İtalya'ya özel bir ilgi gösterdiklerini söyleyebiliriz. İçlerinde Sybaris, M.Ö. 720 yılında Yunanlılar tarafından kurulmuştur. Kent verimli topraklara sahipti, tahıl ve şarap üretimine son derece uygundu. Bir diğer Yunan kuruluşu olan Kroton'da oldukça verimli arazilere sahipti. Kroton'da yaklaşık M.Ö. 710 civarında kurulmuştur. Yine bir Yunan kolonisi olan Metapontion, verimli arazilere sahip olmasının yanında, çok önemli bir limanı da içerisinde barındırmaktaydı.⁸⁵ Bir diğer Yunan kolonisi de Poseidonia'dır. Kazılarda sur duvarları ile Demeter ve Athena'ya adanmış tapınaklar ortaya çıkarılmıştır. Aynı zamanda kazılardan ele geçen malzeme ışığında kentin Etrükslerle yakın ilişkilere sahip olduğu da bilinmektedir. Tarentum, Siris ve Lokri birer Sparta kolonisiydi. Bu saydığımız koloniler bir süre sonra oldukça güçlenip zenginleştiler. Bunun sonucu olarak da yeni ikincil koloniler kurdular.⁸⁶

⁸⁰ Austin 1970, 22-33; Graham 1971, 37.

⁸¹ Graham 1971, 36; Austin 1970, 22-33.

⁸² Tsetskhladze 2006, IXIV

⁸³ Boardman 1986, 251-230.

⁸⁴ A.g.e. 251-230.

⁸⁵ Whitley, 2001, 125; Tsetskhladze 2006, IXIII.

⁸⁶ Tsetskhladze 2006, IXIII; Gür 2015, 32.

M.Ö. 734 yılında Korinth tarafından kurulan Syrakusai tüm kentler arasında en zengin Yunan kolonisiydi.⁸⁷ Kent güzel bir limana sahipti ve Athena ile Zeus'a adanmış tapınakları bulunuyordu. M.Ö. 734 yılında Khalkis tarafından kurulan Naksos, yerel halkın yaşadığı bölgenin üzerine kurulmuştu. Aynı şekilde M.Ö. 728 yılına tarihli Leotini kenti de bir Khalkis yerleşimiydi ve tıpkı Naksos'da olduğu gibi yerel halkın yerleşim yerinin üstüne kurulmuştu. Bu kuruluştan kısa bir süre sonra Khalkisliler Katane'yi kurdular. Bir diğer Yunan kenti olan Megara ise Megara Hyblaea'yı kurdu. Bu kentte arkeolojik kazılar yapılmış ve birçok sivil mimari ve tapınak ortaya çıkarılmıştır. Rhodos ile Girit'in ortak kuruluşu olan Gela M.Ö. 688 tarihli bir Dor kuruluşu olarak bilinmektedir. Daha sonra saydığımız bu koloniler M.Ö. 7. yüzyılda büyüdüler ve kendi kolonilerini kurmaya başladılar.⁸⁸

Kurulan bu kentler, ticari başarılarından dolayı ana kentlerinin zenginlik ve tanınmışlık açısından geride bıraktılar. Bundan dolayı İtalya o dönemde Magna Graecia olarak biliniyordu. Bu zengin kentlerin başında da Syrakusai gelmekteydi. M.Ö. 5. yüzyıla geldiğimizde Akragas'ın nüfusu 80,000, Sybaris'in 100,000 ile 300,000 arasındaydı. Bilinen en eski Yunan seramiği üzerine kazınmış Yunan harfi de İtalya'da Gabii yakınlarında ele geçmiştir.⁸⁹

Sicilya ve Güney İtalya'nın dışında Kuzey Afrika sahilleri de Yunanlıları cezbeden bölgeler arasındaydı. Böylece M.Ö. 632 de Thera adasında ki Dorlar tarafından Kyrene kurulmuş oldu. Thera'dan gelen kolonistler, başlangıçta küçük bir deniz adası olan Platea'ya yerleştiler. Burada yerel halkla çok iyi ilişkiler kurmayı başardılar. Bunun da meyvesini Kyrene ile almış oldular. Kolonistler burada yerel evlilikler gerçekleştirdiler. Kyrene kurulup başarılı bir şekilde büyümeye başlayınca kentin ihtiyaçlarının karşılanması adına Peloponessos ve Dor adalarından yeni yerleşimciler davet edildi. Fakat bu genişleme ve zenginlik yerli halkın hoşnutsuzluğuna sebep oldu ve M.Ö. 570 civarında Yunanlılara karşı yerel halk Mısır'dan yardım istedi.⁹⁰

Yunanlı kolonistler, M.Ö. 8. Yüzyılın son çeyreğinde Adriyatik kıyılarına açılmaya başladılar. Bunun sebebi muhtemelen bölgenin içinde barındırdığı gümüş madeniydi. Önce Eretria daha sonra da M.Ö. 733'de Korinth tarafından Korkyra kolonileştirildi. Fakat koloni kent ile Korinth arasında anlaşmazlık yaşandı ve M.Ö. 627 yılında aralarında bir savaş

⁸⁷ Thukydides VI 3.

⁸⁸ Tsatskheladze 2006, IXIII; Thukydides VI. 3. 4. 5.

⁸⁹ Tsatskheladze 2006, IXIV

⁹⁰ Tsatskheladze 2006, IXIV

gerçekleşmiştir. Daha sonra ilişkileri düzelen bu iki kent ortaklaşa Epidamnus'u kurdu. Bu kentin kuruluşundan kısa bir süre sonra ise Korinth Apollonia'yı kurdu.⁹¹

Yunanlılar Fransa, İspanya kıyılarında bir birçok koloni faaliyetlerine girişmişlerdir. Bunlardan birisi de Phokaia tarafından M.Ö. 600 de kurulan Massalia'dır. Antik yazarlar Massalia'ya gelen kolonistlerin yerel halkla iyi ilişkiler kurduklarından ve bu ilişkileri sağlamlaştırmak adına yerel kadınlarla evlendiklerinden söz eder. Kazılarda ele geçen en erken konutlar, taş temeller üzerine inşa edilen kerpiç tek odalı evlerdi. Massalia tarıma uygun arazilere sahip olmamasından dolayı kolonicilerin ekonomik olarak hayatta kalabilmeleri için Etrüskler ile Galialıların yanı sıra yerel halkla da çok yakın ilişkiler kurmaları gerekmektedir. Kurulan bu ilişkiler çoğunlukla ticariydi ve bu stratejileri sayesinde de kısa sürede zenginlik kazandılar. Daha sonra da yakın bölgelerde koloniler kurdular. Massalia ile hemen hemen çağdaş bir dönemde yine Phokaia tarafından kurulan bit diğer kent ise Emporion'dur. Emporion'u kuran Phokaialılar da tıpkı Massalia'lılar gibi yerel halklarla iyi ilişkiler kurmaya özen göstermişlerdir.⁹²

Magna Graecia'da İonia kolonileri çok azdı. Etruria'da bildiğimiz kadarıyla Phokaialılar M.Ö. 600'de Graviska'yı kolonileştirdiler. Graviska'nın ticari potansiyeli yüksekti. Yunanlılar ile Etrüskler arasında bir bağlantı noktası olduğunu söyleyebiliriz. Fakat kent sadece Yunanlılar ile Etrüskler arasında bir ticaret merkezi olmakla kalmamış, M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanmış bir mücevher atölyesi de dahil olmak üzere birçok atölyeye sahipti. İtalya'da kurulan bir diğer İonia kolonisi de Elea/Hyele'dir. Hyele tamamen bir İonia oluşumudur ve kentte herhangi bir yerel unsura henüz rastlanılmamıştır. Kentliler başlangıçta yerel halkla iyi geçinmiş fakat daha sonra bilmediğimiz bir nedenden ötürü sur yapma ihtiyacı görmüşlerdir. Phokaia tarafından M.Ö. 565 yılında kurulan Alalia'da etrafı yerel halklarla kuşatılmış vaziyette olsa da onların yerel halklarla olan ilişkilerine dair bir kanıt henüz mevcut değildir.⁹³

Propontis'in kolonizasyon modeli oldukça tartışmalı bir konudur.⁹⁴ Örneğin M.Ö. 8. yüzyılda Propontis'in kuzey kesiminde Yunan varlığının olmaması, yerel Thrakia kabilelerinin savaşçı kimlikleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.⁹⁵

⁹¹ Tsetschladze 2006, IXIV; Ridgway, 1992, 46-52; Tsetschladze 1994, 118.

⁹² Tsetschladze 2006, IXV; Braun 1982, 39; Özgören 2007, 13; Garcia 1987, 76-88.

⁹³ Tsetschladze 2006, IXV

⁹⁴ Boardman 1986, 245-55.

⁹⁵ Meyer 1937, 418; Roebuck 1959, 82.

Ege'nin kuzeyinde kurulan koloniler hakkında arkeolojik olarak çok az bilgiye sahibiz. Bilgilerimizin büyük bir kısmı antik kaynaklardaki atıflardan oluşmaktadır. Burada faaliyet gösteren başlıca kolonistler Khalkis ve Eretria'dır. Korinth bu gölgede Potiaea'yı M.Ö. 600 civarında kolonileştirdi. M.Ö. 680'de Thasos'u işgal eden Paroslular, Thrakia'da Neapolis ve Oesyne'de yeni kentler kurdu ve bu yüzden de sık sık yerel halkla çatışmalar yaşamışlardır.⁹⁶

İonia kolonizasyon sürecinde Propontis ve Karadeniz bölgeleri önemli olduğu kadar tartışmalı bir yere de sahiptir. Khersonesos M.Ö. 561/6'da Atina, Kyzikos M.Ö. 756'da Miletos, Perinthos M.Ö. 602'de Samos, Khalkedon ise M.Ö. 685/6'da Megara tarafından kurulmuştur. Byzantium'un kurulmasıyla da Yunanlılar için Karadeniz kapısı tamamen açılmış oldu.⁹⁷ Karadeniz'de söz sahibi olan en önemli kent Miletos'du. Miletos, Karadeniz'deki ilk kolonilerini M.Ö. 7. Yüzyılda kurmaya başladı. Bunların başlıcaları Histria, Berezan, Sinope, Apollonia Pontica ve Amisos'dur. Karadeniz özelinde M.Ö. 6. yüzyılda büyük bir kolonizasyon dalgası görülür. Pantikapaeum, Olbia, Kepoi, Patraeus, Odessus, Phanagoria, Gorgippia, Phasis, Gyenos, Dioskurias ve daha birçok koloni kent bu dönemde kuruldu. Herakleia Pontika M.Ö. 554 yılında Megaralılar ile Boiotialılar tarafından kurulmuştur. Hermonassa ise Miletos ile Mytilene'nin ortak kurduğu bir kenttir. Yunanlıların Karadeniz'de koloni kurma süreci kolay gerçekleşmemiştir. Çünkü Karadeniz'in hemen her yerinde yerel haklar bulunuyordu ve bunların bazılarının Yunanlılar ile arası pekiyi değildi. Örneğin, Herakleia Pontika ile Byzantium arasında yer alan bölgede verimli topraklar ile çok iyi limanlar olmasına rağmen bölgede herhangi bir Yunan yerleşimine rastlamıyoruz. Antik kaynaklar bunun sebebinin düşman yerel kabileler olduğunu söylemektedir.⁹⁸ Antik kaynakların aktarığı sebepleri bu gün için doğru veya yanlış saymak pek mümkün değildir. Bunun sebebi de bölgede büyük bir arkeolojik malzeme sıkıntısının var olmasıdır. Bunun sebebi de yetersiz kazılardır.

Bu bölgedeki Yunan kolonizasyon modelini anlamaya çalışırken, kazılardan elde edilen sınırlı verileri coğrafi bağlamda yerine oturtmak gerekir. Antik dönemde Propontis'e "Küçük Ege" denmiştir.⁹⁹ Normal şartlarda bu bölgelerin Yunan kolonistler için çok çekici bir alan olması beklenir. Yunanlıların bu bölgelere yerleşmede çekimserlik göstermelerinin nedenlerini ancak yerel güçlere bakarak anlayabiliriz. Bunlar Kimmerler, Frigler ve Lydialılar'dır.¹⁰⁰

⁹⁶ Tsetschladze 2006, IXV

⁹⁷ Graham 1971, 39; Eusebios II. 81.

⁹⁸ Tsetschladze 2006, IXVI

⁹⁹ Graham 1971, 39.

¹⁰⁰ A.g.e., 39; Boardman 101-102.

R. M. Cook, Karadeniz özelinde Yunan kolonizasyonundaki sorunları açıklamak için Kimmerleri göstermiştir.¹⁰¹ Fakat arkeolojik olarak Kimmer konusu muallak bir konu olarak devam etmektedir. Henüz bir kazıda tam olarak bir Kimmer saldırısına atfedilebilecek bir tabakaya rastlanılamamıştır.¹⁰² Fakat antik çağda Doğu ve Yunan kayıtlarında sıkça adı geçen bir halkı göz ardı edemeyiz. Bundan dolayı da Kimmerlerin olası faaliyetleri ve bunların tartışılan bölgelerde koloniler üzerinde ki etkisi hesaba katılmalıdır. Antik kaynaklarda Karadeniz'deki Yunan yerleşimlerinden Sinope ve Troas'daki Antandros'da bir Kimmer işgalinin olduğundan ve Küçük Asya'da Kimmerlerin yaygın yıkımından bahsedilmektedir.¹⁰³

Kimmer ve diğer muhtemel göçebe halklar, Asia Minor'de yaklaşık M.Ö. 700'den başlayarak 50 yıllık bir süre boyunca faal olduklarını bilmekteyiz. En bilinen yıkımları Gordion ve Sardis'tir. Buradan da yola çıkarak, saldırılardan önce kurulan bazı Yunan kolonilerinin de yine bu göçebe halklar tarafından yok edilmiş olma olasılığı göz ardı edilmemelidir. Tehlike ortadan kalkınca da tekrar kurulmuş olmalıdır. Pseudo Skymnos'da bu teoriyi destekler bir şekilde Sinope için iki kuruluş tarihi verir.¹⁰⁴ Dolayısıyla antik kaynaklarda Kyzikos'un da iki kuruluş tarihinin görülmesi bu konuya bağlanabilir. Kimmerler, M.Ö. 7. yüzyılın başlarında Gordion'u yakıp, Frig İmparatorluğu'nu yok ettiğine göre Kyzikos'unda hemen hemen aynı tarihlerde Gordion ile aynı kaderi yaşamış olma ihtimali yüksektir.

Ayrıca göçebe kabilelerin M.Ö. 7. yüzyılın başlarından itibaren ara sıra Propontis ve Pontos bölgelerine akınlar düzenleme tehlikesinin var olması da kolonilerin kurulmasını cazip olmaktan çıkarmış olmalı. Kolophon halkı, muhtemelen Gyges'in saltanatının başlarında, Lidyalıların baskısı altında başka bir yere yerleşmeye karar verdiğinde, Batı'da İonia tarafından kurulan tek erken koloni olan Siris'i Güney İtalya'da kolonileştirmeyi seçtiler. Seçimleri, coğrafi olarak daha erişilebilir olan Pontos ve Propontis bölgesinin şu veya bu nedenle onlar için çekici olmadığını ve Kimmerlerin bu nedenlerden birini sağlamış olabileceğini göstermektedir.¹⁰⁵

Propontis'in Yunan kolonizasyonu üzerindeki Lidya etkisini incelememize, Miletos'un Abydos'u Gyges'in izniyle kurduğuna dair çok ilginç bir bilgi ile başlayabiliriz.¹⁰⁶ Bu bilginin

¹⁰¹ Graham 1971, 40; Graham 1982, 187-189.

¹⁰² A.g.e., 40.

¹⁰³ Herodotos IV. 12.2; Pseudo Skymnos 941-953.

¹⁰⁴ Pseudo Skymnos 941-53.

¹⁰⁵ Graham 1971, 40; Young 1963, 351.

¹⁰⁶ Strabon XIII. 590.

gerçekliği tartışmalıdır. Ancak Miletos ile Lydialı krallar arasında var olduğunu bildiğimiz iyi ilişkilerin kolonizasyon alanında bazı ayrıcalıklara yol açmış olma ihtimali söz konusudur.¹⁰⁷

Bu gün için bu yaşananların gerçek yüzünü bilmemiz mümkün görünmüyor. Bundan dolayı da antik kaynakların aktardıklarını doğru kabul etmek en mantıklısı olacaktır. Antik kaynakları doğru var sayarsak, Propontis`de kurulan kolonilerin büyük çoğunluğunun Miletos`a ait olmasının nedenlerini daha kolay anlayabiliriz. Bölgede kurulan diğer kolonilere ve tarihlerine baktığımızda, Lampsakoslu Kharon`a göre ilk Megara kolonisi Propontis`in en uç kısmında ve ve Khalkedon bölgesinde yer alır. Kolophonlular ise yakın bölgeler seçmek yerine Güney İtalya`da Siris`i kurmaları, Kimmer saldırılarının yanı sıra Gyges`in baskıları sonucu koloni hareketlerine katıldıklarından dolayı, Lydia`nın nüfuz alanının dışına çıkmak istemeleri ile de alakalı da olabilir.¹⁰⁸

Propontis'deki erken dönem Yunan kolonizasyonunu özetlemek gerekirse, Kyzikos, Prokonnesos ile Parion dışında, koloni kurmak adına yapılmış en büyük girişim Megaralılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni, Propontis`in kuzey kesiminde devam eden zorluklar ile güney kıyılarının henüz koloni için elverişli siyasi alt yapıya sahip olmamasından kaynaklanmaktaydı. Bu zorluklar, Frig etkisi, ara ara devam eden göçebe akınları, Kimmer saldırıları ve son olarak da Lydia etkisi olarak maddelenebilir.¹⁰⁹

Batı`daki Yunan Kolonizasyonlarında ise durum tamamen farklıdır. Bunun sebebi ise esas olarak arkeolojik kanıtların bolluğundan meydana gelmektedir. Bundan dolayı da Batı`daki Yunan koloni modelini daha kolay anlayıp bir düzleme oturtabiliyoruz. Batıdaki koloniler ile ilgili birinci sorumuz neden en eski Yunan kolonileri olan Pithekussai ve Cumae`nin Yunan ana kıtasına bu kadar uzak bir bölgede kurulmuş olduğudur. Yunan kolonizasyon modelinin yorumlanmasında coğrafi determinizmin yeterli olmadığına dair daha açık bir örnek olamazdı. Antik yazarlar bu konu hakkında sessiz kalmışlardır. Bilim dünyasında ise henüz ortak bir görüş hakim değildir. Meyer, Napoli Körfezi`nin tüm yerlerden daha çekici olduğu için Yunanlılar tarafından tercih edildiğini öne sürmüştür. Fakat bu görüş çok basit kalmakla beraber tek başına bir sebep olmaktan oldukça uzaktır. Dunbabin`in tezi nispeten daha makuldür. Dunbabin`e göre Etruria ile yapılan ticaret ve bölgenin metal kaynakları Yunanlıları bölgeye çekmiş olabilir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Graham 1971, 40.

¹⁰⁸ Graham 1971, 41; Berard 1957, 96-97.

¹⁰⁹ A.g.e., 41; Berard 1957, 97; Bilabel 1920, 49

¹¹⁰ Dunbabin 1948 7-8; Graham 1971, 43; Cook 1962, 113-114.

Bu kısır tartışmalar Buchhner'in Pithekussai kazılarıyla farklı bir düzleme taşınmıştır. En önemlisi ise buranın Batı'daki en eski Yunan kolonisi olduğunun kanıtlanmasıdır.¹¹¹ Kuruluş tarihi M.Ö. 8. yüzyılın ikinci çeyreğine aittir. Buna ek olarak yerleşimin karakterine de bir ışık tutmaktadır. M.Ö. 8. yüzyılda Mısır ve Yakın doğu'dan gelen değerli mallar Yunanistan üzerinden bu koloni kentlere ulaşmaktaydı. Bu da zamanla koloni kentlerin zenginleşmesine neden oldu. Böylece karşımıza ana kentlerinden çok uzak yerlere yerleşmiş ve yaygın ticari bağlantılara sahip ve bunu sürdüren bir topluluk çıkar.

Pithekussai kazılarında ithal malların haricinde, demir işlendiğini gösteren demir cürufu ve eritmede kullanılan bazı kaplar ele geçmiştir.¹¹² Kazılarda ele geçen bu veriler Dunbabin'in görüşlerini daha da değerli kılmakta. Pithekussai'daki yerleşimciler geçimlerini ticaret ve sanayi ile sağlıyorlar gibi görünmektedir. Etrüsk bölgesinden elde ettikleri ham metallerin karşılığında Doğu Akdeniz ve Mısır'da üretilmiş lüks ürünleri takas etmekteydiler. M.Ö. 8. yüzyılda Euboia şehirleri ile Doğu Akdeniz arasındaki ticari bağlantılar, Al Mina ve başka yerlerden gelen kanıtlarla doğrulanmıştır. Bir Euboia kolonisi olan Pithekussai Doğu ve Batı Akdeniz arasındaki ticareti kolaylaştırmak için kurulmuş bir emporion olarak görülebilir. Ischia'nın zeytin ve asma için uygun arazilere sahip olsa da tahıl benzeri ürünler için uygun coğrafi koşullara sahip değildir. Böylece, Pithekussai'nin kurulmasındaki asıl amacın ticaret olduğunu söyleyebiliriz.¹¹³ Tabi tüm bu dediklerimizin kesinliğinden söz eemeyiz. Çünkü M.Ö. 8. yüzyılda Yunan dünyasındaki demir kaynakları ve demir işçiliği ile ilgili genel durumu tam bilmiyoruz. Diğer yandan M.Ö. 8. yüzyılda Euboia ve çevresinde yeteri kadar demir yatakları mevcuttu. Bundan dolayı da Euboialıların sadece demir madeni için Batı'da koloni kurup kurmadıkları sorusu karşımıza çıkar. Bundan dolayı da Toskana'daki demirin varlığı, koloninin kuruluş nedenini tek başına karşılamaz.¹¹⁴

Pithekussai'nın Doğu'nun ürünlerini İtalya'ya ve özellikle de Etrüsk halklarına aktararak bir güç olduğu iddiasında da tartışmalar mevcuttur. M.Ö. 8. yüzyılda Pithekussai'da ele geçen doğu kökenli ürünlerin bolluğu ve çeşitliliği, Etruria'da başka herhangi bir çağdaş kentte yoktur.¹¹⁵ Bu durum, ithal edilen malların son durağının Pithekussai olduğunu ve bu ürünleri büyük ölçüde kendileri için aldıklarını gösterir. Bu nedenle, o dönemde Yunanlılar ve Etrüskler arasındaki ticaretin esas olarak birincil ürünlerde olduğu ve sonuç olarak arkeolojik kayıtlarda

¹¹¹ Buchner 1966-7, 30.; Graham 1971, 47.

¹¹² A.g.e., 30;

¹¹³ Graham 1971, 43.

¹¹⁴ Graham 1971, 44.

¹¹⁵ Ridgway 1969, 27-30.

iz bırakmadığı öne sürülmüştür.¹¹⁶ Ancak, Yunanlıların Etrüsklere hangi birincil ürünleri sunduğu büyük bir soru işaretidir.¹¹⁷

Bu düşünceler, Batı'daki ilk Yunan kolonilerinin neden bu denli uzak bölgelerde kurulduğu sorusunun karmaşıklığını gösteriyor. Burada emin olduğumuz tek unsur, Ischia'ya yerleşen insanların burada evlerine oranla daha iyi geçindikleridir. Ancak bu geçim kaynağını nasıl kazandıkları ve uzun süre nasıl sürdürebildikleri hala tam olarak belli değildir. Doğudan yapacakları ithalatla kullanabilecekleri belirli ürünler vardı ve bunlardan biri de muhtemelen demir olmuş olmalıdır. Muhtemelen Batı'daki insanlar için demir, doğuda olduğu kadar değerli değildi ve bu da Yunanlıların bundan daha fazla kar elde etmesini sağlamıştır.¹¹⁸ Ischia, tipik bir açık deniz ada bölgesi olarak görülemeyecek kadar küçük olsa da, bir ada seçimi, akıllarında güvenliği sağlamak olduğunu gösterir. Ancak hepsi bu kadar olsaydı, onları Güney İtalya veya Sicilya'da başka bir yere yerleşmekten caydırmak için güçlü nedenler olmalıydı. Bu tür güçlü nedenler, mevcut sakinlerin gücü ve düşmanlığı tarafından sağlanmış olabilir.¹¹⁹ M.Ö. 8. yüzyılda Pithekussaialılar ile İtalya'daki halklar arasındaki geniş çaplı ticarete dair güçlü kanıtlar bulabiliriz.

Ischia'daki keşifler, bir bütün olarak erken Euboia kolonizasyon modelini anlamamız için de büyük öneme sahiptir. Her şeyden önce, Sicilya'daki ilk kolonilerden yaklaşık elli yıl önce Batı'da Euboia kolonilerinin olduğunu artık kesin olarak biliyoruz. O yıllarda gemiler düzenli olarak Yunanistan'dan güney İtalya'ya giden sahil yolunu izliyorlardı. Antik Sybaris yakınlarındaki modern Francavilla'daki önemli bir bölgede yapılan keşifler, bu gemilerin ne tür mallar getirmiş olabileceğini gösteriyor. Kazılarda ayırılabilen dört tabakanın en eski ikisi, Yunan kolonizasyonlarından önceye tarihlenmekte. İlk tabakada M.Ö. 800-750 'ye tarihlenen Korinth seramiği ele geçmiştir. Direkt birinci tabakanın üzerinde kurulmuş olan ikinci tabakada ise Doğu'dan ithal edilmiş skarabeuslar, cam ve kehribar ele geçmiştir.¹²⁰

Bu bölgede erken Euboia izlerini bazı antik kaynaklarda ve mitolojik anlatımlarda görebiliyorduk. Bu son derece tartışmaya açık söylemlerdeki Euboia izleri, Ithaka'da ele geçen M.Ö. 8. yüzyıl seramikleriyle bir nevi kanıtlanmış oluyor.¹²¹ Bölgede erken yerleşimler hakkındaki en iyi bilgi Korkyra'ya aittir. Plutharkos bir pasajında, Korinthlilerin Eretrialı

¹¹⁶ Graham 1971, 44.

¹¹⁷ A.g.e., 44.

¹¹⁸ Homeros İlyada, I. 184.

¹¹⁹ Dunbabin 1948, 43-47; Graham 1971, 45.

¹²⁰ Bicknell 1967, 131-143.

¹²¹ Graham 1971, 46.

yerleşimcileri Korkyra`dan kovduğunu söyler.<sup>122</sup> Korkyra`daki Korinth kolonisi ya M.Ö. 733`de ya da M.Ö. 709`da kurulmuştur.¹²³ Bundan dolayı bölgede eğer bir Eretria kolonisi var ise bu tarihlerden önce kurulmuş olması gerekir.

Plutarkhos sadece Batı`daki Eretria kolonizasyonu hakkında bilgi vermemiştir. Ayrıca, kovulan Eretrialıların ana kentlerine dönmek için yola çıktıklarından ancak kıyıya ulaştıklarında şehre girmelerine izin verilmediğinden dolayı Methone`de yeni bir koloni kurmak için tekrar yelken açtıklarından da bahsetmiştir. Eğer Plutarkhos`un Korkyra için dediklerini doğru varsayarsak, Khalkidikia bölgesindeki Eretria kolonizasyonu ile ilgili ifadelerine de tekrar bir göz gezdirmek gerekir.¹²⁴

Yukarıda verilen bilgilerin çoğu hala günümüzde de büyük tartışmalara neden olmuş konulardır. Yunan kolonizasyonu her şeyden önce, coğrafi faktörlerin tek başına Yunan kolonizasyonunu açıklamada yetersiz kaldığını kabul etmemiz gerekir. Her ne kadar denizcilik ve coğrafi bilgileri sayesinde Napoli Körfezinden İspanya kıyılarına kadar gidebilmiş olsalar da en belirleyici faktörler siyasi ve ekonomiktir. Bundan dolayı eğer kolonizasyon modellerini anlamak istiyorsak koloni bölgelerinde yaşayan mevcut halkların gücü ve tutumları ile kolonicilerin ekonomik olanaklarını göz önünde bulundurmamız gerekir. Bu faktörlere normalde Yunan kolonizasyonu tartışmalarında, kurucu devletlerin ekonomik ve politik koşullarından daha az dikkat edilmiştir.¹²⁵ Ancak bu koşullar kuşkusuz kolonizasyon ihtiyacını doğururken, kolonizasyonun aldığı model büyük ölçüde kolonizasyon bölgelerindeki yerel faktörler tarafından belirlenmiştir.

Böylece, üstünkörü bir bakışla bile, Yunan kolonizasyonunun tek bir nedeni olmadığı, belirli bir model izlemediği ve karşılaştığı çeşitli yerel koşullara çeşitli şekillerde yanıt verdiği görülebilir.¹²⁶

¹²² Plutarkhos OG XI.

¹²³ Graham 1971, 46.

¹²⁴ A.g.e., 47.

¹²⁵ Gwynn 1918, 88-123.

¹²⁶ Tsetschladze 2006, IXVI.

2. PHOKAİA

Phokaia Antik kenti, İzmir'e 72 km uzaklıkta bulunan Eski Foça ilçesinde yer almaktadır. Phokaia kenti konumu itibariyle İzmir Körfezi'nin kuzey bölümünde yer almaktadır (Harita 2).¹²⁷

Kentin eski yerleşim bölgesi yarımada ile yarımadanın doğusundaki karada yer alır. Doğu, kuzeydoğu ve kuzey tarafının tepelik olması, kentin savunma sistemleri için doğal bir koruma sağlar. Kent surunun doğu bölümü bu sebepten dolayı tepelik kısımdan geçer.

Phokaialılar denizcilikte oldukça gelişmiş bir halk olup çok büyük öneme sahip doğal iki limanı bulunmaktadır. Kentin batısında yer alan irili ufaklı adalar, kenti denizden gelebilecek tehlikelere karşı korunaklı hale getirmiştir. Denizcilikte oldukça ileri bir halk olmalarına rağmen tarımsal alanlar açısından oldukça yetersiz kalmışlardır.¹²⁸ Fakat bu bölgenin tarımsal açıdan verimsiz topraklara sahip olduğu anlamına gelmez. Phokaia kentinin doğusunda Hermos (Gediz) Nehri'nin etrafındaki bölgeler oldukça verimli topraklara ev sahipliği yapmaktaydı. Ancak bu topraklarda M.Ö. 8. yüzyılın son çeyreğinde Kimmerlerin, M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına kadar Kyme'nin ve ardından da Lydia Devleti'nin bölgedeki hakimiyetleri, Phokaia'nın verimli tarım topraklarına olan erişimini kısıtlamıştır.¹²⁹ Bundan dolayı Phokaia kenti M.Ö. 7. yüzyıl ortalarından itibaren denizaşırı kolonizasyon sürecine girmiştir.

Phokaia kentindeki birçok yapı modern yapıların altında yer almaktadır. Antik kentten günümüze kalan; surların bir bölümü, tiyatro, sivil mimari yapıları ve bazı kutsal alanlar yapılan kazılar ve çalışmalar sonucu ortaya çıkarılmıştır. Yüzyılı aşkındır yapılan çalışmalar Phokaia kentinin en parlak zamanlarındaki sınırlarının bugün var olan kentin kapladığı alana yakın olduğunu göstermektedir.¹³⁰

¹²⁷ Herodotos I, 142; Strabon XIV 633; Pausanias VII 3, 10; Şamlı Nikolaos II, 352 Frgm. 51.

¹²⁸ Reobuck 1959, 15.

¹²⁹ A.g.e., 105 – 136.

¹³⁰ Fırat 2011, 1.

2.1.Araştırma Tarihçesi

Phokaia Antik Kenti'ndeki kazı çalışmaları üç döneme ayrılmaktadır.¹³¹ Bilimsel olarak yapılan ilk çalışma Fransız Mühendis Felix Sartiaux tarafından 1913, 1914 ve 1920'lerde bir dizi sondaj çalışmasıyla gerçekleştirilmiştir. Sartiaux 1921 yılında yazdığı makalede 1914 ve 1920 yıllarında yapmış olduğu sondajlar hakkında bilgi vermektedir.¹³² 1952 yılında yazdığı Eski Foça kitabında ise 1913 yılında yapmış olduğu çalışmalarına değinmiştir.¹³³

Sartiaux 1913 yılında başlattığı kazı çalışmalarında öncelikli olarak kentin 1/5000 ölçeğinde bir planını çizer ve kentin kabaca yerini belirledikten sonra toprak üstünde kalmış yapıları listelemeye başlar.¹³⁴ Bu ilk yılda kentin 15 ayrı bölgesinde sondaj çalışmaları başlatır.¹³⁵ Fakat Sartiaux yazılarında bu sondaj çukurlarının yerlerini belirtmemiştir. Bu sondaj çukurlarının yeri daha sonra E. Langlotz'un Sartiaux'un ölümünden sonra bulduğu 1/2500 ölçekli planı yayınlamasıyla kesin yerleri bilinmiş oldu (Harita 3).¹³⁶ Sartiaux 1913 ve 1914 sondajlarında genel olarak Hellenistik ve Roma Dönemine ait malzemenin ele geçtiğini belirtmiştir.¹³⁷

Sartiaux 1920'de daha önce çalıştığı bölgelerde yeniden başlattığı kazı çalışmalarının yanı sıra jeolojik ve topografik çalışmalar da yapmıştır.¹³⁸ Sartiaux 1920'deki sondajlarda daha çok Myken, Geometrik, Arkaik Dönem seramiklerin ele geçtiğini söylemektedir.¹³⁹ Fakat bu malzemelerin nereden çıktığını ve şu an nerede muhafaza edildiğinden hiç söz etmemiştir.¹⁴⁰

Sartiaux bu çalışmalar sonucunda kentin tiyatro ve agorasının yerlerini belirlemiş, toprak üstündeki eserleri listelemiş ve bazı sikke ve yazıtları ortaya çıkararak kentin tarihi için önemli araştırmalar yapmıştır. Böylelikle kendisinden sonra gelecek araştırmacılara bir yol açmıştır.

İkinci dönem kazıları ise Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından 1952'de başlayıp 1957'ye kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir.¹⁴¹ Geçmişte yapılan kazı çalışmalarının

¹³¹ Özyiğit 2003, 97.

¹³² Sartiaux 1921, 119-129.

¹³³ Sartiaux 1952, 16-30.

¹³⁴ A.g.e., 17.

¹³⁵ A.g.e., 23-26.

¹³⁶ Langlotz 1976, 480-481; Özyiğit 1993a, 100.

¹³⁷ A.g.e., 26.

¹³⁸ Sartiaux 1921, 119 - 129; Morel-Deledalle 1997, 14 -15- 17 - 20.

¹³⁹ A.g.e., 119-129; 17-20.

¹⁴⁰ Akurgal 1952, 35.

¹⁴¹ Özyiğit 2003, 97.

yetersiz ve eksik olmasının yanı sıra kazı ve sondajlardan elde edilen verilerin de yayınlanmamış olması bu bölgede sistemli bir kazı yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı Akurgal İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin ile birlikte Foça yarımadasında 1952 Ekim ayında birkaç sondaj açarak 32 yıl sonra tekrar bu bölgede arkeolojik çalışmaları başlatmıştır.¹⁴²

Akurgal genel olarak kentin yarımada kısmında çalışmalar yürütmüştür. Bu 5 yıllık çalışma süresinde 6 açma açmış ve bunları A, B, C, D, F ve H olarak adlandırmıştır.

Akurgal, 1952 yılında dönemin müze müdürü Hakkı Gültekin'le beraber bugün kalıntıları var olmayan Aya Fotini Kilisesinin harabesi civarında A açması olarak adlandırılan küçük bir sondaj atılmıştır.¹⁴³ 1953 yılında devam edilen bu açmada siyah figür seramiği ile başlayıp Geç Geometrik seramikle devam eden kalın bir yerleşim katı tespit edilmiştir. Böylece Akurgal tarafından Arkaik kentin yarımada üzerinde olduğu sonucuna varılmış olsa da son dönem kazı ve araştırmaları sonucunda Prof. Dr. Ömer Özyiğit tarafından Arkaik kentin anakarada olduğu ve geniş bir alana yayıldığı ortaya konmuştur.¹⁴⁴

1953 Temmuz ayında Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümü emekli öğretim üyelerinden, o dönemlerde doktor asistan olan Yusuf Boysal'ın da katılımıyla beraber daha önceden belirlenen üç ayrı noktada kazı çalışmalarına başlandı.¹⁴⁵ Bunlar; yarımada'nın anakaraya bağlandığı kısımdaki Osmanlı Mezarlığı'nın bulunduğu alanda yer alan B, Ortaçağ Kent Surunun bulunduğu alanda F ve yarımada'nın burun kısmında bugünkü eski ortaokulun hemen batısındaki "E" açmalarıdır. Yarımada üzerinde açılan bu açmaların üçü, Osmanlı, Bizans, Roma ve Yunan dönemlerine ait kalıntılardan sonra M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısından itibaren düzgün kültür tabakalarına rastlanmıştır (Resim 1 - 2).¹⁴⁶

Yarımada'nın burun kısmında ve ortaokul binasının hemen yanında açılan C çukurunda M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına ait kültür tabakaları yüzeye yakın bir konumda ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında yarımada'nın hemen ortasında bugünkü otoparkın bulunduğu alanda Nihal Koloğlu tarafından açılan D açmasında M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına ait tabakaların altında devam eden iki yapı katı daha bulunmuştur. Marion Pies tarafından yarımada'nın kuzey

¹⁴² Özyiğit 2003, 97.

¹⁴³ Akurgal 1956, 33.

¹⁴⁴ Özyiğit 2003, 98; Akurgal 1956, 33; Serdaroğlu 1967, 35-40.

¹⁴⁵ A.g.e., 33.

¹⁴⁶ Akurgal 1956, 33.

kısımında yapılan araştırmalar neticesinde ise içinde Geç Geometrik Dönem seramiği barındıran bir döküntü tabakası ortaya çıkarılmıştır.¹⁴⁷

1954-1956 yıllarında ise kazı çalışmaları yarımada'nın burun kısmında devam etmiştir. Bu kısımda H açması olarak adlandırılan alanda Phokaia tarihi ve mimarisi bağlamında önemli keşiflerde bulunulmuştur (Resim 3 - 4). Akurgal, Ortaokulun yakınında bulunan yüksek bir tepeye dikkat çekmiş ve antik kaynaklarda bahsi geçen Athena Tapınağı'nın bu yükseltide olması gerektiğini öne sürmüş ve daha sonra yapılan sondaj çalışmalarıyla M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine ait daire şeklinde akroter parçalarıyla üzerinde İon kymathionu bulunan sima parçaları ele geçirilmiştir. Tepenin körfeze bakan batı kenarında ise bir kireç kuyusu ile çok sayıda mermerden yapılma ion sütunları ele geçirilmiştir. 1954 yılında açılan H açmasıyla ilk kez 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir İon başlığı ele geçirilmiştir. Böylelikle bulunan tepe üzerinde eskiden Athena Tapınağı'nın olduğu kesin olarak kanıtlanmıştır. Daha sonra 1955 yılında bu açma büyütülerek Hellenistik döneme ait bir yapı içinde Roma dönemine ait ilave bir duvarın molozları arasında 6. yüzyılın ilk yarısına ait iki sütun başlığı ile birkaç sütun ele geçirilmiştir.¹⁴⁸

Yarımada üzerinde yapılan çalışmalarda ele geçen seramik buluntuları, Myken hariç Sartiaux'un dedikleriyle örtüşmektedir. Akurgal ele geçen Yunan seramiklerinden yola çıkarak İonia iskanının M.Ö. 9. yüzyıla kadar gittiğini söyler. Bu alanda Protogeometrik ve gri seramik oldukça yoğun ele geçmiştir. Bu seramiklerin dışında siyah figürlü Doğu Yunan seramikleri de ele geçmiştir. M.Ö. 6. yüzyılda Klazomenai seramiği dışında başka merkezlere ait seramiklerin varlığı da tespit edilmiştir.¹⁴⁹ Aynı zamanda Erken Bronz Çağı'na ait birkaç seramik parçası da ele geçmiştir. Yarımada'nın kıyıya bağlandığı noktanın bir bölümünde ve anakarada da bazı kazılar yapmıştır. Kentin doğusundaki Maltepe Tümülüsü'nde yapılan çalışmalar da bunlardan biridir. Öte yandan kentin güneyindeki Şeytan Hamamı'nda (Resim 5) ki temizlik ve kazı çalışmalarının yanı sıra, Akurgal Foça'nın 7 km doğusunda İzmir karayolunun yakınında ki Pers Mezar Anıtı'nda da incelemelerde bulunmuştur (Resim 6).¹⁵⁰

1957'den sonra Phokaia Antik Kenti'nde kazı çalışmaları durduruldu ve uzunca bir süre herhangi bir kazı faaliyeti gerçekleştirilmedi. Fakat 1970 yılında Phokaia Athena Tapınağı'nın

¹⁴⁷ Akurgal 1956, 33.

¹⁴⁸ A.g.e., 36.

¹⁴⁹ A.g.e., 35.

¹⁵⁰ Özyiğit 2003, 98.

restitüsyonu yapılmak istenince, tapınağın eksik durumda olmasından dolayı kazı çalışmaları Prof. Dr. Ümit Serdaroğlu tarafından, Akurgal adına H açmasında tekrar başlatıldı.¹⁵¹

Son dönem kazıları ise 1989 yılında Foça'nın kuzey bölümünde, bir tepede bulunan Roma Dönemi seramik çöplüğünde İzmir Müzesi tarafından başlatıldı.¹⁵² Bu şekilde başlayan kazı Prof. Dr. Ömer Özyiğit başkanlığında günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam etmektedir.

2.2.Phokaia Antik Kentinin Kuruluş Süreci ve Kronolojisi

Antik yazarların büyük bir kısmı Phokaia'nın Orta Yunanistan'dan Anadolu kıyılarına Atina'nın önderliğinde geldiklerini ve daha sonra Kymelilerin izin verdiği bir bölgede ilk yerleşimlerini kurduğundan söz ederler.¹⁵³ Ayrıca Pausanias, İonialıların Phokaia kentine gelmeden önce buranın boş olduğundan da söz etmiştir.¹⁵⁴

Akurgal, Josef Keil'in antik yazarların bu ifadelerinden¹⁵⁵ yola çıkarak Phokaialıları Kıta Yunanistan'daki Phokis kentiyle bağdaştırdığını ve İon kolonizasyonunu Attika'ya bağlama yanlışına düştüğünü söylemektedir.¹⁵⁶

Akurgal yapmış olduğu kazılarda elde ettiği gri seramiklerden yola çıkarak Phokaia'daki ilk yerleşimcilerin Kymeli Aioller olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuca varmasında antik kaynakların vermiş olduğu bilgiler de etkili olmuştur. Kazılarda çıkan Geç Geometrik kapların çokluğundan yola çıkarak Phokaia'nın Teos ve Erythraeililer tarafından kolonize edildiğinden bahseder. Smyrna'daki kazılarda ele geçen Geç Geometrik seramiklerin Smyrna'nın Kolophon tarafından İonlaştırılmasına bağlayan Akurgal, Phokaia'daki kazılarda çıkan seramiklerin hemen hemen aynı tarihli olmasından dolayı Phokaia'nında M.Ö. 8. yüzyıl ortalarında İonialılar tarafından iskan edildiğini söylemiştir.¹⁵⁷ Bununa birlikte Aiol ve İonialıların bu dönemde beraber yaşadıklarını ve Phokaia'nın İonlaşma sürecinin savaşla değil ticaret yoluyla olmuş olacağını söylemektedir.¹⁵⁸

¹⁵¹ Özyiğit 2003, 98; Serdaroğlu, 1967, 35-40.

¹⁵² A.g.e., 102.

¹⁵³ Strabon XIV 633; Pausanias VII 3, 10; Şamlı Nikolaos II, 352 Frgm. 51.

¹⁵⁴ Pausanias VII, 3, 8.

¹⁵⁵ Keil 1941, 444- 448.

¹⁵⁶ Akurgal 1956, 38.

¹⁵⁷ A.g.e., 39.

¹⁵⁸ A.g.e., 39.

Fakat son dönemlerde Ömer Özyiğit tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmalarından elde edilen veriler hem Akurgal'ın hem de antik yazarların ilk yerleşimcilerin Aioller olduğu tezini çürütmüştür. Kentin güneyinde bulunan ilk yerleşim alanında yapılan çalışmalarda Oryantalizan Dönem megaronlarının altında Erken Protogeometrik Dönem'e ait iki oval evin bulunması bu bölgeye İonialı yerleşimcilerin geldiğini gösterir (Resim 7). Ayrıca aynı bölgede Myken ve Gri Minyas seramiğinin bulunması da son derece önemlidir. Oval evlerin altında yapılan kazı çalışmaları kentin kuruluşunun tahmin edildiğinden çok daha erkene gitmesi gerektiğini göstermiştir. Aynı alanda yapılan daha derin sondajlarda M.Ö. 3. ve 2. binyıl yerleşim alanlarına ve seramiklere rastlanmıştır. Bu durum Phokaia antik kentinin kuruluşu açısından son derece önemlidir.¹⁵⁹ Çünkü bu sonuçlar hem antik yazarların hem de Akurgal'ın kentin kuruluşu hakkında yanlışlıklarını ve verdikleri kuruluş tarihinden çok daha önce Phokaia Antik Kentinde bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Fakat elde edilen bilgiler hala olması gerektiği düzeyde değildir.

¹⁵⁹ Özyiğit 2003, 102.

3. PHOKAİA'NIN KOLONİZASYON FAALİYETLERİ

3.1. Phokaia'nın Koloni Hareketleri ve Altında Yatan Sebepler

Yunan Kolonizasyon hareketleri içerisinde Phokaia'nın rolü uzun zamandır ihmal edilen bir konuydu. Fakat son yıllarda özellikle de Phokaialıların'nın kurmuş olduğu düşünülen koloni kentlerindeki kazı çalışmaları ve araştırmalar bu eksikliği gidermek açısından son derece önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Fakat Phokaia'nın kolonizasyon sürecine baktığımızda kendine özgü özelliklerinin ve diğer koloni hareketlerinden farklı yönlerinin olduğunu görmekteyiz. Phokaia'nın M.Ö. 6. yüzyıldan önce batıda herhangi bir koloni hareketine başlamadığını fakat bunun yanında başka bölgelerde M.Ö. 8. ve M.Ö. 7. yüzyıllarda koloni hareketlerinde var olduğunu görmekteyiz. Phokaia'nın kolonizasyon hareketlerine baktığımızda Batı Anadolu ve Karadeniz faaliyetlerinin ardından Batı Akdeniz'de ana kente oldukça uzak lokasyonlarda kurmuş olduğu koloni kentleri dikkat çekmektedir. Phokaia'nın diğer Yunan kentlerine nazaran daha uzak bölgeleri seçmesinin altında Akdeniz'in büyük bir kısmının zaten başka kentler tarafından işgal edilmiş olması yatmaktadır. Bu da Phokaia'nın daha batıya yönelmesindeki en önemli sebeplerden biridir. Bu genişleme Massalia'nın M.Ö. 49'da Roma egemenliğine girmesine kadar sürmüştür.¹⁶⁰

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Phokaia'nın ilk koloni hareketleri nispeten kendine yakın bölgelerde gerçekleşmiştir. Kurulan ilk koloninin Thrakia halkı olan Bebryces topraklarında Hellaspontos'un üzerinde yer alan Lampsakos¹⁶¹ olduğu düşünülmektedir. Bu konu üzerine çok bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat tahmini olarak M.Ö. 615 civarında kurulduğu düşünülmektedir.¹⁶² Bunun yanında kent, Phokaia'nın kolonizasyon yapılarına uyuyor gibi görünmektedir.¹⁶³ Lampsakos'un tarihine baktığımızda M.S. 80'de Roma İmparatorluğuna boyun eğene kadar Thraklar, Persler ve diğer Yunan kentleri arasında uzun bir karmaşaya sebep olmuştur.¹⁶⁴

İkinci olarak ise Phokaia'nın Amisos¹⁶⁵ kentinin kurucuları arasında yer aldığı düşünülmektedir. Modern araştırmacılar tarafından buranın Phokaia ile Miletos'un ortaklaşa

¹⁶⁰ Morel 2006a, 384.

¹⁶¹ Bugün Çanakkale ilinin kuzeyinde yer alan ilçe.

¹⁶² Roebuck 1959, 113; Morel 2006, 361.

¹⁶³ Lepore 1970, 22-4.

¹⁶⁴ Brugnone 1995, 57 - 66; Büchner 1924 590-592.

¹⁶⁵ Bugün için Türkiye'nin kuzey kısmında Karadeniz bölgesinde yer alan Samsun kenti.

kurduğu bir kent olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁶ Bunun yanında bazı antik kaynaklarda Amisos'un doğrudan Phokaia tarafından kurulduğu bilgisine de denk gelmekteyiz.¹⁶⁷

Göründüğü gibi hem Lampsakos hem de Amisos'un durumu tam olarak bilinmemektedir. Bunun yanında Phokaia'nın batıdaki kolonileri hakkında daha net konuşabilmekteyiz. Phokaia'nın genel anlamda Galia'ya odaklandığını söyleyebiliriz. Tabi bu bölge bakir bir alan değildi ve zaten bilinen bir güzergahtı. Tunç Çağı'ndan itibaren Galia'da geniş bir alana yayılmış, Akdeniz bölgesine (Sicilia, Sardunia, Kıbrıs) ait mallar ele geçmiştir. Bu yayılımın sebebi ise muhtemel olarak bölgedeki kalay arayışındandır.¹⁶⁸

Galia'da Massalia'nın kuruluşundan önceye tarihlenen Akdeniz kültürlerine ait mallar ele geçmiştir. M.Ö. 7. yüzyılın 3. çeyreğine ait Etrüsk amphoraları, bucherolar ve muhtemelen Etrüskler tarafından taşınan Yunan seramikleri, Fransa'nın güney kıyılarına ulaşmış gibi görünüyor. Bu da Galialıların genel olarak Akdeniz geleneğine yabancı olmadıklarını ve muhtemelen de Yunan şarabını bildiklerini ve kullandıklarını göstermektedir.¹⁶⁹

Bununla birlikte Korint seramiği veya Korint seramiği taklidi Protokorinth dört seramik parçası M.Ö. 7. yüzyılın 3. çeyreğinde Peyro'nun yerel nekropolü olan Agde'deki bir mezarda ele geçmiştir. Bu seramikler ile herhangi bir Etrüsk malzemesinin ele geçmemiş olması, Yunan dünyasıyla doğrudan bir etkileşimin de mümkün olabileceğini göstermiştir.¹⁷⁰ Bunun yanında bu erken dönemde hem Phokaia hem de İonia ile ilişkilendirilebilecek bir kanıt bulunamamıştır. Bu durum Phokaia'nın sadece kolonizasyon öncesi dönemde ticaretten sorumlu olmalarını olası hale getirmez. Bundan dolayı bu izole Korinth seramiklerini yorumlamak zordur.¹⁷¹

Herodotos batıda Phokaia'nın ilk hareketleri hakkında bize bazı bilgiler vermektedir. Herodotos'a göre Phokaialılar Tartessos, Iberia ile Tyrrhen (Tiren) ve Adriyatik denizlerini keşfedenlerdir.¹⁷² Tartessos ve İber yarımadası ile istikrarlı ilişkiler sürdüren ve Tyrrhen Denizi'nde ya da en azından kuzey kesiminde düzenli trafik yapan ilk Yunanlılar olabilirlerdi. İlginçtir ki Herodotos'ta; Phokaia kolonizasyonunun önemli bir alanı olan Galia'dan

¹⁶⁶ Domínguez 1991, 137; Morel 2006, 361.

¹⁶⁷ Pseudo Skymnos GGM, 917-920

¹⁶⁸ Morel 1993-94, 335-339.

¹⁶⁹ Morel 1981, 465-508; Bats 1998, 609-633.

¹⁷⁰ Nickels 1989, 288-9.

¹⁷¹ Graham 1990, 60; Morel 2006, 364.

¹⁷² Herodotos I, 163-167.

bahsedilmemektedir.¹⁷³ Bu durum antik kaynaklar ile arkeolojik veriler arasında koloni tarihlerinin belirlenmesinde bazı çatışmalara sebep olmaktadır.¹⁷⁴

Phokaialılar ile batıda ilişkili bölgeler arasında kolonici tipte düzenli ticaret olasılığı zayıf görünmektedir. Güney Galia'da bulunan ve Phokaia'dan geldiği düşünülen seramiklerin büyük çoğunluğu yerel kökenli olup Anadolu'dan gelen seramik oranı toplam seramik repertuarı içerisinde ancak %1'lik bir orana sahiptir. Bunun yanında Phokaia'nın kolonilerine gıda tedarik etmiş olma olasılığı da zayıf görünmektedir.¹⁷⁵ Phokaia'da herhangi bir yerel amphoranın üretilip üretilmediği bilinmemektedir. Ayrıca Phokaia'nın şap ticaretindeki olası rolünü göz ardı etmememiz gerekse de, ticaretin boyutu büyük hacimli değildir.¹⁷⁶

Genel olarak Anadolu ile batı arasındaki rotaları nedeniyle Phokaia'nın Messina Boğazı yöneticileri durumunda olan Rhegion ve Zancle halklarından yardım aldığı düşünülmektedir. Boğazların akışı ve Tyrrhen Denizi'ndeki hareketlerde herhangi bir sorunun ortaya çıkması haline Phokaialıların'nın ticari anlamda rotalarını geliştirmeleri zora düşecektir.¹⁷⁷ Boğazların diğer tarafı yani Tyrrhen Denizin güney kısmı, diğer Yunan kentleri ile birlikte Khalkis'in kontrolündedir. Bu durum Phokaia ile Khalkis arasında çıkacak bir sorunun Phokaia'yı ciddi anlamda etkileyeceği anlamına gelir. Bu yüzden de Messina boğazı Phokaia için çok önemli olmalıydı.¹⁷⁸ Bu Yunan etnik grupları genel olarak Phokaia ile ortaklaşa bir dayanışma göstermiş olmalıdırlar.

Phokaia'nın yaklaşık M.Ö. 545'te Persler tarafından ele geçirilmesi, Doğu ve Batı Akdeniz arasındaki Phokaia ticaretine ciddi bir darbe indirmiş olmalıdır.¹⁷⁹

Phokaia ticaretinin karakteristik biçimi, emporion ticaretidir.¹⁸⁰ Yani kaynak bölgesinde yaygın olan ürünlerin, daha değerli olacakları başka bir ortama, uzun mesafede taşınmasıdır. Örneğin Galia'da şarap ticareti için Galialı şefler, bir köleyi bir amphora şarap ile takaslayabilmekteydiler. Bu durum eşitsiz değiş tokuşlara iyi bir örnektir. Bunun aksine,

¹⁷³ Morel 2006a, 364.

¹⁷⁴ Morel 1990a, 17-24.

¹⁷⁵ Arcelin 1978, 247; Nikels 1978, 266.

¹⁷⁶ Morel 2006a, 371.

¹⁷⁷ Vallet 1958, 186-198; Vallet-Villard 1966, 188-190.

¹⁷⁸ Morel 2006, 373; Colonna 1976, 10.

¹⁷⁹ Furtwängler 1978, 302.

¹⁸⁰ Lepore 1970, 26-41; Clavel-Lévêque 1977, 15-78; Morel 1988, 443-5; Sourisseau 2000.

Tartessos'un gümüşü ve Keltlerin kalayı Akdeniz kıyılarına taşındıktan sonra yeni bir değer kazanıyordu.

Emporion tarzı ticaretin Phokaia'nın genişlemesindeki rolünü anlamak çok zor değildir. Bu ticaret tarzının en büyük avantajı, karın birbirine uzak iki bölge arasında oluşturduğu potansiyel farkta yatıyor olmasıdır. Yani bir ürün olduğu bölgede çok kar getirmiyorsa, ürün daha uzak bölgelerde veya o ürüne daha fazla ihtiyaç olan bölgelere taşınarak daha büyük karlar elde edilmesi sağlanmaktadır. Bu durum tüccarları olabildiğince uzak ve yeni yerler arayışına itmiştir. Yerli halklar da çoğunlukla yabancı tüccarları hoş karşılamıştır. Tabi bu durumun nedeni karşılıklı bir çıkarın söz konusu olmasıdır. Örneğin Tartessos'un efsanevi kralı Arganthonius, Phokaialılar'ın kendi krallığı altında yerleşmelerine izin vermiştir.¹⁸¹ Aynı durum Celto-Liguryan Segobriges kralı Nannus'un Phokaialılar'a olan tutumunda da görülmektedir.¹⁸²

Bu düşünce özellikle Phokaia'nın genişlemesi ile ilgili olarak emporion kelimesinin tam karşılığı hakkında tartışmalara yol açmıştır. Bu kelimenin tam karşılığı olarak; yeni dağıtım merkezleri, ücretsiz limanlar, ticaret limanları, geçit toplulukları vb. anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır.¹⁸³ Bunların yabancı ülkelere yerleşmiş, kendi topraklarında egemenliği koruyan ve yerel olarak iktidarı koruyan yerel bir güç tarafından desteklenen ya da tercih edilen Yunan kuruluşlar olduğunu kabul edersek eğer, emporionun genel durumu nispeten daha da açıklığa kavuşur. Emporion olarak Phokaia'dan bahsetmek gerekirse, Mısır'daki Naukratis, Etruria'daki Gravisca, belki İber Yarımadasında ki Emporion ve Tartessos hakkında da daha detaylı konuşmak gerekir.¹⁸⁴

Yeni dağıtım merkezleri karşımıza, yeni bir kavram olarak çıkmaktadır. Görünüşe göre, Emporion'a yakın Ulasteret, Massalia bölgesi yakınlarındaki Saint-Blaise ve Arles gibi merkezler, birer emporion olmak için gerekli koşulları sağlıyor gibi görünmektedir. Bu yerler genel olarak Yunanlılaşmış bölgelere yakın, fakat yerel dünyada genellikle ülkenin iç kesimlerinde kalan fakat su yolu ile erişilebilen ve zengin malların yer aldığı bölgeler olarak karşımıza çıkar. Bu tür yerler, Akdeniz ve yerel halk arasındaki temasları ve değişimleri teşvik etmek için gerekliydi.¹⁸⁵

¹⁸¹ Herodotos I, 163.

¹⁸² Justinus 43, 3, 11.

¹⁸³ Morel 1983, 567-70, 580.

¹⁸⁴ Morel 2006a, 376.

¹⁸⁵ A.g.e., 376.

Çok büyük ticari hacimlere sahip olmayan ekonomilerle küçük ve orta hacimli ticari alışveriş o zamanlar Akdeniz'in büyük bir bölümünde ve İskit'ten Atlantik kıyılarına oradan da Kartaca'ya kadar Akdeniz ve yerel halkları arasında benzer şekilde uygulanmaktaydı.¹⁸⁶ Batı Akdeniz'de Phokaialılar ticari yönden önce Etrüskler olmak üzere farklı birçok rakip veya düşman devletlerle karşılaşmıştır. M.Ö. 7. yüzyıl sonlarına dek Etrüskler güney Galia'da ticari faaliyetlerde bulunmaya devam etmişlerdir. Aynı dönem içinde Phokaialılar da aynı bölgede faaliyet göstermekteydiler. Bu faaliyet özünde Massalia ile doğrudan ilişkilidir. M.Ö. 550'den sonra bölgeye hakim durumda olan Etrüskler, ticari açıdan güç kaybetmeye başlamışlardır. Giderek devam eden bu güç kaybı, Phokaialılar açısından bir fırsat olarak görülmüş olmalıdır. Nitekim bu durum, Phokaialılar'ın Gravisca'nın yerini alabilecek bir liman olan Alalia'nın kontrolünü ele geçirmelerine zemin hazırlamıştır. Bu şekilde Alalia'yı Etrüsklülerle paylaşmak zorunda kalmamışlardır.¹⁸⁷

Bunların yanı sıra M.Ö. 6. yüzyılda Batı Akdeniz'in kuzey kesimlerinde Phokaialılar ile Etrüskler'in bir arada yaşadıkları görülmektedir. Gense'de bulunan İonia seramiklerinin üzerindeki Etrüsk grafitileri¹⁸⁸ ve Lattes'ten Etrüsk grafitileri ve yazılı kurşun plakalar Pech Maho'dan gelen bir Yunan mektubunu yazmak için tekrardan kullanılmıştır.¹⁸⁹ Bu örneklerle bakarsak Phokaialılar ile Etrüsklerin bazı bölgelerde beraberce yaşadıklarını kanıtlamış olmaktadır.

Tam bu süreçlerde Fenike-Kartacalıların da Batı Akdeniz ticaretinde etkin bir rol oynamaya çalıştıklarını görmeye başlıyoruz. Batı Languedoc'ta ele geçen amphoraların incelenmesi sonucunda Yunanlılar'ın, Etrüskler'in ve Kartacalıların iç içe geçmiş ilişkilerini görmekteyiz.¹⁹⁰ 1983'ten beri Arles'de yapılan kazılar, M.Ö. 6. yüzyılda Kartaca tipi amphoraların toplam amphoraların yüzde yirmi beşine dek geldiğini ve uzun bir periyoda dağıldığını ortaya koymuştur.¹⁹¹ Pech Maho ve Emporion'da ele geçen yazıtların da gösterdiği gibi Phokaialılar başta olmak üzere Akdeniz halkları bu bölgeyle oldukça ilgililerdi.¹⁹²

¹⁸⁶ Herodotos IV. 196.

¹⁸⁷ Morel 2006a, 376.

¹⁸⁸ Neppi 1970, 282-286.

¹⁸⁹ Colonna 1980.

¹⁹⁰ Morel 1975, 872.

¹⁹¹ Sourisseau 1990.

¹⁹² Morel 2006a, 377.

3.2.Troas Bölgesi Kolonizasyon Faaliyetleri

Günümüzde Anadolu'nun Kuzeybatı köşesinde bulunan ve Çanakkale İli topraklarını büyük ölçüde içine alan bölge, antik çağlarda Troas olarak bilinmekteydi. Bu bakımdan antik Troas Bölgesi coğrafik olarak kabaca modern Biga yarımadasına karşılık gelir. Antik Troas bölgesi batıda Ege Denizi, güneyde Edremit Körfezi ve kuzeyde Marmara Denizi ile çevrilidir (Harita 4).

Troas'da meydana gelen koloni faaliyetlerinde İonia adına en fazla Miletos kenti öne çıkmaktadır. M.Ö. 680 yılından itibaren Troas bölgesinde koloniler kurmaya başlayan Miletoslular, Hellespontos kıyılarında, Abydos'dan Kyzikos'a kadar birçok koloni kent kurmuştur. Daha sonra gelen diğer kentler için öncü bir görev görmüştür. İonia kentleri M.Ö. 8. yüzyılın sonlarından itibaren Troas bölgesinde koloni faaliyetleri göstermeye başladılar.¹⁹³

Fakat bölgeye ilk gelenler İonialılar değil, daha sonra koloni hareketlerinde pek etkin olmayan Aioller olmuştur. Aiol kentleri kendilerine yakın olan Troas'ın güney ve batı kıyılarını kolonileştirmeyi başarmışlardır. Bundandır ki Miletos öncülüğünde gerçekleşen kolonileşme daha çok Troas'ın kuzey kesimlerinde yoğunlaşmıştır. Troas bölgesinde kurulan ilk İonia kolonizasyonu Parion kentidir. Parion kenti Miletos tarafından M.Ö. 709'da kurulmuştur.¹⁹⁴ Bunun haricinde Miletos, Troas'ın Hellespontos ve Propontis kıyısında Abydos, Arisbe, Perkote, Paisos ve Kolonai kentlerini kurmuş.¹⁹⁵ Bunlar yeterli gelmemiş ki Aioller tarafından daha önce kolonileştirilmiş Skepsis'i de tekrar kolonileştirmiştir. Bölgeye hızla gelen İonialılar, Aioller'in kontrolünde bulunan alanlara da nüfuz etmeye başlamış bunun sonucunda da Abydos'a kadar varan kıyı bölgelerinde hakimiyet sağlamışlardır.¹⁹⁶

Tüm bu bilgilere rağmen Troas bölgesindeki kolonileşme süreci hakkında pek bir bilgiye sahip değiliz. Hemen hemen tüm bilgilerimiz antik kaynakların aktardıklarına dayanmaktadır. Sınırlı sayıdaki antik kaynaktan yola çıkarak İonialıların Troas, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde bir dizi koloni faaliyetinde bulunduklarını çıkarabiliyoruz. Arkeolojik olarak da bunları kanıtlamak oldukça zor bir durumdur. Özellikle de Miletos dışındaki diğer kentlerin varlıklarını kanıtlamak oldukça zordur. Bundan dolayıdır ki Troas ve Karadeniz

¹⁹³ Strabon XIII. 1. 38; Herodotos V. 94.

¹⁹⁴ Körpe 2010, 38.

¹⁹⁵ Strabon XIII. 1. 22, XIV. 1. 6.

¹⁹⁶ Roebuck 1959, 82.

kolonizasyonları Miletos üzerinden okunması elimizdeki bilgiler ışığında en mantıklı yol gibi görünmektedir.

İonialılar'ın Troas bölgesindeki faaliyet alanlarına baktığımızda genellikle Karadeniz'e uzanan deniz yolları üzerinde yer aldıklarını görmekteyiz.¹⁹⁷ Lamsakos ve Abydos gibi doğal korunaklı limanlara sahip bölgeler seçilmesi tesadüf değildir. İonia kentleri bu limanlardan deniz ticareti üzerinden yüksek vergi gelirleri elde etmeyi hedeflemekteydi. Ayrıca da Hellespontos Boğazının üzerinde yer aldıklarından oldukça stratejik bir öneme sahiptirler.¹⁹⁸ Burada asıl amacın aslında Karadeniz olduğunu görmekteyiz. Karadeniz ile Ege dünyası arasında kurulmaya çalışılan bu bağ ile İonialıların asıl hedefinin aslında tamamen ticaret olduğu sonucuna varabiliriz.¹⁹⁹ Resmin tamamını değerlendirdiğimizde asıl amaç her ne kadar ticaret olsa da Troas'da kurulan ilk kolonilerin Lampsakos ve Parion olması ve bu kentlerin de verimli arazilere sahip olması, bölgede kurulan kentlerin tarımsal karakterlerinin de göz önüne alındığı göstermektedir.²⁰⁰ Kurulan kentlerin deniz kenarında olması da deniz ürünlerinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Aslına bakıldığında, kurulan kentler kendi başlarına yaşayabilecekleri tüm olanaklara sahiptirler.²⁰¹ Ayrıca gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli konu da bölgenin içinde barındırdığı altın madenleri ve gemi yapımında önemli bir ham madde olan kereste açısından zengin olmasıdır.²⁰²

3.2.1. Lampsakos

Antik dönem kent sınırları hakkındaki verilerin oldukça az olması kentin sınırları ve içinde bulundurduğu bölge hakkında soru işaretleri doğurmuştur. Troas ve Mysia gibi iki büyük bölgenin tam sınırında yer alması bölgenin kapsamı hakkında net bilgiler vermeyi zorlaştırmıştır.

Günümüzde Çanakkale ilinin Lapseki ilçesinde yer alan antik kentten günümüze pek bir şey kalamamıştır (Harita 5). Antik kent, Ege Denizi ile Marmara Denizi'ni bir birine bağlayan stratejik bir konumda yer almaktadır. Lampsakos kuzeyde Parion, güneyde ise Abydos kentleriyle komşudur ve Strabon'un aktarımlarına göre Abydos kentine 170 stadion

¹⁹⁷Rose-Körpe 2007, 68.

¹⁹⁸ Rose-Körpe 2007, 68.

¹⁹⁹ Roebuck 1959, 109.

²⁰⁰ Strabon VII, 1, 12.

²⁰¹ Graves 2003, 139-140.

²⁰² Gorman 2000, 245.

mesafesindedir.²⁰³ Boğazın karşısında bulunan ve hemen hemen aynı dönemde kurulmuş olan Kallipolis ile de 40 stadion mesafededir.²⁰⁴

Lampsakos isminin kökeni hakkında antik kaynaklarda farklı isimlerle karşılaşıyoruz. Bilge Umar, kentin adının Luvica “boğaz halkının yeri-kenti” anlamına gelen İlamassaka’dan geldiğini ve daha sonra bu terimin Yunanlılarca Lampsake olarak değiştirildiğini söylemektedir.²⁰⁵ Lampsakos’da Yunan hakimiyeti öncesinde bölge Pityusa olarak bilinmekteydi. Phokaialılar buraya gelmeden önce Lampsakos civarında Pityusalılar olarak da bilinen Bebrykoslular yaşamaktaydı ve başında da Mandron bulunuyordu. Bundan dolayı da Plutarkhos, kentin isminin Mandron’un kızı Lampsake’den geldiğini söylemektedir.²⁰⁶ Bir diğer antik yazar olan Mela’ya göre ise kentin ismi “parlak” anlamına gelen Lampos kelimesinden türetilmiştir. Mela’ya göre Phokaialılar’a kahin tarafından ilk şimşek çakan yere yerleşmeleri söylenmiş ve denize açıldıktan sonra ilk kez Lampsakos civarında şimşek çakmıştı. Phokaialılar bölgeye yerleşmiş ve kentin adını Lampsakos koymuşlardır.²⁰⁷

Antik yazarların aktarımlarından yola çıkarak, antik dönemde kentin topraklarının oldukça geniş olduğunu anlıyoruz. Kent geniş bağ alanlarına sahipti ve kaliteli şarabıyla da ön plana çıkmaktaydı.²⁰⁸ Lampsakos’un M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısından itibaren Lydia’nın etkisi altına girdiğini görüyoruz.²⁰⁹

Lampsakos ismini M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren sıkça duymaya başlıyoruz. M.Ö. 560 yılında Atinalı Miltiades kenti kuşatır fakat başarılı olamayarak tutsak düşer. Ancak Lydia Kralı Kroisos ile yakın ilişkileri sayesinde daha sonra Kroisos’un araya girmesi sonucu serbest bırakılır.²¹⁰ Bunun ardından, Pers Kralı Darius, M.Ö. 513 yılında başlattığı İskit seferi sırasında kentin kontrolünü de eline almıştır.²¹¹ Kent çoğunlukla Persliler ile iyi ilişkiler içinde bulunmuş ve genelde de bağlı kalmışlardır. Atina’dan M.Ö. 510 yılında sürülen Hippias’ın daha sonra Lampsakos’a sığındığı ve oradan da Darius’un yanına geçtiği anlatılır.²¹² Tüm bu iyi ilişkilere rağmen Lampsakos’un M.Ö. 498 yılındaki ayaklanma sırasında isyancılara katıldığı ama kısa

²⁰³ Strabon VIII. 1.18.

²⁰⁴ Strabon VII, 56.

²⁰⁵ Umar 1993, 504.

²⁰⁶ Plutarkhos, 255.

²⁰⁷ Mela I, 97.

²⁰⁸ Strabon XIII, 1, 12.

²⁰⁹ Körpe 2010, 35; Herodotos VI. 37.

²¹⁰ Herodotos VI, 37-38.

²¹¹ Herodotos IV, 138.

²¹² Thuykdides VI, 59.

sürede Darius tarafından bastırıldığı aktarılmaktadır.²¹³ Bu bastırmadan sonra kent M.Ö. 466-450 yılları arasında Themistokles tarafından yönetilmeye devam edilmiştir.²¹⁴ Kent Pers yönetimi altında kalmaktan memnun olmamış ki daha sonra Delos Deniz Birliğine katılmıştır. Bu birliğe M.Ö. 453-428 yılları arasında yıllık 12 talanton vergi ödemiştir. Bulunduğu bölge itibariyle bu birliğe en çok vergi ödeyen kent durumundaydı.²¹⁵ Ödediği bu vergi miktarını görünce, kentin hem ekonomik olarak ne kadar güçlü olduğu hem de Pers egemenliğinden ne kadar kurtulmak istediği anlaşılıyor. Kentin zaten var olan ekonomik gücü, M.Ö. 449'da imzalanan Kalias Barışı ile daha da güçlü bir hal aldı. Barışın bozulmasından sonra da yaklaşık 20 yıl boyunca Delos Deniz Birliğine vergi ödemeye devam etmiş ve kentte oluşturulmaya çalışılan tiranlık girişimleri, halk tarafından sürekli engellenmiştir.²¹⁶ Atina'nın birlik içerisinde en güçlü kent olması, daha da güçlenmesi ve en son olarak da birliğin hazinesini Atina'ya taşıyınca Aigina, Korinthos ve Megara gibi ticaret merkezlerinin çıkarlarına ters düşen bir ortam oluşmuştur. Bu üç kentin girişimleri sonucunda da Atina ile Sparta kaçınılmaz olarak karşı karşıya gelmiş oldu. M.Ö. 431-404 yılları boyunca devam eden Peleponnesos Savaşını meydana getirdi.²¹⁷ Atina'nın giderek güçlenmesinden rahatsız olan Lampsakos, M.Ö. 411'de Atina'ya karşı Spartalı Derklidas önderliğindeki ayaklanmaya katıldı. Fakat o dönem Sparta ile Pers ilişkilerinin iyi olması, Derkylidas'ın Lampsakos kenti üzerinde başka planlar yapmasına neden oldu. Derkylidas'ın Lampsakos üstündeki asıl planı kenti tekrar Pers egemenliğine sokmaktı. Fakat bu plan hiçbir zaman nihayete varamadı. Çünkü bu durumu gören Atina, Strombikhides önderliğinde Lampsakos'un bu isyanını bastırmakta hiç de zorlanmadı.²¹⁸ Fakat Atina'nın da kent üzerindeki hakimiyeti çok uzun süremedi ve kent M.Ö. 405 yılında tekrar Sparta kontrolüne girdi.²¹⁹

Kent M.Ö. 378 yılında yapılan Antalkidas Barışı'ndan sonra M.Ö. 356 yılında Atinalı Khares'in şehri ele geçirmesine kadar, Lampsakos Pers hakimiyetinde kalmıştır. M.Ö. 342 yılında ise yeniden Perslerin eline geçmiştir.²²⁰ M.Ö. 334 yılında Makedonya kralı Büyük III. Aleksandros'un kentin yanından geçerek Abydos'tan Granikos (Kocabaş) Çayı'na doğru ilerlediğinden başka bir şey bilinmemektedir.²²¹

²¹³ Herodotos V, 117.

²¹⁴ Strabon XII, 1,12; Thuykdides I, 138.

²¹⁵ Maggie 1950, 82.

²¹⁶ Demosthenes 23, 142.

²¹⁷ Tekin 2008, 108.

²¹⁸ Thuykdides VIII, 62.

²¹⁹ Ksenophon II, 1, 30; Pluktarkhos Lysandros 9, 4-5.

²²⁰ Leaf 1923, 96.

²²¹ A.g.e., 97.

Kent III. Aleksandros adına bir darphane kurmuş ve bu darphane M.Ö. 330 yılına kadar Aleksandros sikkelerini basmıştır. Aleksandros'un ölümünden sonra da kentte farklı dönemlerde Lysimakhos, Antigonos, Seleukos ve Pergamon Krallıkları hakim olmuştur.²²²

En son olarak Pergamon Krallığının etkisi altında olan Lampsakos bu durumdan oldukça memnun ve Pergamon'a sadık bir müttefik olmuştur. Fakat M.Ö. 197'de III. Antiokhos'un Anadolu üzerine başlattığı sefer üzerine Roma'ya elçi göndererek bağımsızlıklarının güvencesini istemiştir. Anadolu'da Roma'ya elçi gönderen ilk kent Lampsakos'dur.²²³ Antiokhos'un püskürtülmesinden sonra Lampsakos Pergamon Krallığı içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olmuş, özgürlük ve vergi muafiyetini kazanmıştır. Roma'nın yardımları sayesinde özgürlüklerini kaybetmeyen Lampsakoslular M.Ö. 170 yılında Roma'ya altından bir çelenk hediye etmişlerdir.²²⁴

M.Ö. 133 yılında, Pergamon Krallığının veraset yoluyla Roma'ya bağlanması sonucu Lampsakos ve komşu kent olan Parion Romalı kolonistler tarafından iskan edilmeye başlamıştır.²²⁵

Ne yazık ki Lampsakos'un kolonizasyon süreci hakkında çok az bilgiye sahibiz. Elimizdeki hemen hemen tüm bilgiler birkaç antik kaynağa dayanmaktadır. Antik kaynakların da çok yeterli olduğu söylenemez. Nitekim antik kaynaklar da Lampsakos'un hangi kent tarafından kolonileştirildiği hakkında farklı bilgiler verilmektedir.

Strabon, aynı Abydos'da olduğu gibi Lampsakos'un da Miletos tarafından kolonileştirildiğini söylemektedir.²²⁶ Daha sonraki dönemlerde yaşamış olan Stephanos Byzantios'a göre ise kent Phokaia'dan gelenler tarafından kurulmuştur.²²⁷ Bir diğer antik yazar olan Plutarkhos'un anlatımından da kentin Phokaialılar tarafından kurulduğu sonucuna varılabilir. Plutarkhos'un anlatımına göre; Phobos önderliğinde yola çıkan Phokaialılar Bebrykos'a varmışlar ve Kralı Mandron'a komşu halklar ile olan savaşında yardımcı olmuşlardır. Mandron'da bu yardımlarından dolayı istemeleri halinde bölgeden toprak vereceğini söylemiş, bunun üzerine Phokaialılar Phobos'un ikiz kardeşi Blepsos önderliğinde kralın gösterdiği topraklara yerleşimciler göndermiştir. Bölgeye yerleşen Phokaialılar'ın

²²² Frisch 1978, 128.

²²³ Frisch 1975, 7.

²²⁴ Livius 43, 6, 7.

²²⁵ Frisch 1978, 136.

²²⁶ Strabon XIII, 1, 19.

²²⁷ Stephanus Byzantius, Lampsakos.

yüksek ganimetler elde etmelerinden dolayı kıskançlık içine giren yerli halk, Phokaialıları yok etmek için bir plan yapar, fakat Mandron'un kızı Lampsake bu planı öğrenerek Phokaialılar'a haber verir ve Phokaialılar bu şekilde öldürülmekten kurtulurlar. Bunun üzerine Lampsake'nin ölümünden sonra kurdukları kentin adını bir vefa göstergesi olarak Lampsakos olarak değiştirirler. Lampsake'yi ölümünden sonra kutsayıp onun için kurbanlar sunarlar.²²⁸

Antik kaynakların yanına arkeolojik verileri de eklediğimizde Strabon'un kurucu kent olarak Miletos'u vermesi hatalıdır. Genel kanı Lampsakos'un yaklaşık olarak M.Ö. 615 yılında Phokaialı kolonistler tarafından kurulduğu üzerinedir. Lampsakos'ta basılan sikkelere baktığımızda da, darp edilen sikkelerin Phokaia ağırlık biriminde olması, her ne kadar geç bir tarihte olsa da Roma İmparatoru Commodus zamanında Phokaia ile Lampsakos'un dayanışma-birlik sikkesi basmış olmaları iki kentin geçmişten gelen bağları ile açıklanabilir.²²⁹

Sikkelerin ilk ortaya çıkmasından itibaren farklı sikke ağırlıkları kullanılmıştır. Lampsakos ise bastığı sikkelerin ağırlığı bakımından önemli bir merkezdir. Lampsakos'un sikke bastığı dönemde, Phokaia'da darp edilen staterlerin ortalama ağırlıkları 16,2 gram, Lampsakos'un komşusu olan Kyzikos'taki sikkelerin ortalama ağırlığı 16,1-15-9 gramdır. Fakat A. Baldwin ve H. Gaebler'in yapmış olduğu çalışmalarda Lampsakos'un elektron staterleri yaklaşık olarak 15,4 gramdır. Bu ikili, bu durumu "ağırlığı azaltılmış Phokaia ağırlık birimi" olarak adlandırmıştır.²³⁰ Stateri 15.4 gram olarak alan sisteme göre de alt birimler; bir drahmi 7 gr, bir tetrobol 2.6 gr, bir diobol 1.3 gr ve bir trihemibol ise 0.9 gram olarak ayarlanmıştır (Resim 8).²³¹

Lampsakos'ta darp edilen elektron staterlerin ön yüzünde asma dallarından bordür içerisinde sağa yönelik olarak konumlandırılmış Pegasus protomu bulunmaktadır. Pegasus protomunun altında, zeminde bir monograma yer verilmiştir. Arka yüzünde ise quadratum incusum betimlenmiştir (Resim 9). Arkaik dönemde Lampsakos'ta darp edilen elektron sikkeler, Gaebler tarafından M.Ö. 520-515 yıllarına, Baldwin tarafından ise de M.Ö. 510 ya da daha öncesi olarak tarihlendirilmiştir²³². Lampsakos Arkaik dönem sikkeleri lejantsız olarak darp edilmiştir. Lampsakos'un erken elektron staterleri Phokaia ağırlık biriminde darp edilmiştir.

²²⁸ Plutarkhos 255.

²²⁹ Head 1892, 227.

²³⁰ Gaebler 1923, 4; Baldwin 1924, 24.

²³¹ A.g.e., 4-5; 55-56.

²³² A.g.e., 4; 5.

Lampsakos'un bir Phokaia kolonisi olduğunu gösteren bir diğer parametre ise ortak kùltler ve ay isimleridir. Priene'de ele geçen bir yazıtta, Phokaia'da kullanılan ay isimlerine rastlanmıştır.²³³ Μάιμάκτηρ, Αρτεμισίων ve Ηραιών ay isimleri yazıtta geçmektedir. Bu ay isimleri Artemis, Hera ve Zeus onuruna düzenlenen bayramların varlığı konusunda bize bilgi vermektedir.²³⁴

Lampsakos'da ele geçen bir yazıt üzerinde, Lampsakos'da kullanıldığı düşünölen ay isimleri bulunmuştur. Bu yazıtta geçen ay isimleri ise Απατουριών, Αρτεμισιών, Βαδρομιών, Ηραιών, Λευκαθεών, Αηναιών olarak belirlenmiştir. Bu aylar aynı zamanda Kuzey İonia kentlerinden Erythrai ve Khios'da da bulunmaktadır. Lampsakos'da başka bir yazıtta ise "Lenaion" kelimesi de bulunmuştur.²³⁵ Lenaion, Lampsakos'un ay isimleri arasında yer almaktadır. Öte yandan bu kelime Dionysos onuruna yapılan ve Lenaia olarak bilinen bayramlarla ilişkilendirilir. Ele geçen yazıtta, geçen Lenaion ismi bu bayramlarda görevli tragedia agonları ile ilgilidir. Bu durum kentte Dionysos onuruna şenliklerin yapıldığını gösterir.²³⁶

Phokaia'da Leukothea kùltünün varlığı konusunda Graf tarafından yapılan değerdirmeye kùltü daha çok Phokaia kolonisi olan Lampsakos'da ele geçen yazıttan yola çıkarak değerdirmiştir.²³⁷ Başka bir araştırmacı olan M. Giangiulio ise bu kùltü köken olarak Thessalia'ya atfeder. Öte yandan özellikle de Lampsakos ile Magnesia ad Meandrum arasındaki bir bögeden çıkmış olabileceğini de belirtir.²³⁸

Phokaialılar'ın Lampsakos takvimini kullandığından dolayı bir ay Leukothea'ya adanmıştır. Bu ay boyunca tanrıça onuruna bayramlar düzenlendiği düşünölmektedir. Her ne kadar kazılar sonucunda tanrıça kùltü hakkında kesin bilgiler elde edilemese de kentte Leukothea kùltünün varlığı konusunda bazı ipuçları mevcuttur. Bunlardan ilki Phokaia'nın kurmuş olduğu koloni kentlerde kùltle ilgili oldukça yoğun bir şekilde kutsandığını gösteren delillerdir. İkincisi ise Phokaia halkının denizci bir halk olmasıyla ilişkili olmasıdır.²³⁹

²³³ Morel 1995b, 27.

²³⁴ Erdoğan 2003, 236.

²³⁵ Graf 1985, 405.

²³⁶ Erdoğan 2003, 253.

²³⁷ Graf 1985, 405-408.

²³⁸ Giangiulio 1896, 114.

²³⁹ Erdoğan 2003, 253.

Diğer kanıt ise Massalia'dan gelmektedir. III. Antiokhos, Lampsakos üzerine gelmeye başlayınca Massalia'nın araya girerek Roma'yı yardım etmesi için ikna etmesi, bu birbirinden oldukça uzak olan iki kent arasında ortak bir geçmişe işaret etmektedir. Hem Massalia'nın hem de Lampsakos'un kökenleri aynı kente yani Phokaia'ya dayanıyor olması böyle bir iyilik için yeterli bir sebeptir.²⁴⁰ Bunun yanı sıra MS. 5. yüzyılda yaşamış olan Sidonius Apollinaris, Massalia'nın bağları ile ilgili olarak Lampsakos'da tapılan bir tanrı olan ve genel olarak hayvan ve bitkilerin verimliliğini sağlayan, kötülükleri durduran Priapos kültünden bahseder.²⁴¹ Phokaia'nın en eski kolonilerinden olan Lampsakos ve Massalia, kuruluşlarının üzerinden bin yıl geçmesine rağmen Phokaia topluluğunun hatıralarını hala üzerinde barındırabilmişlerdir.²⁴²

Tüm bu verileri bir araya topladığımızda Lampsakos'un bir Phokaia kenti olduğu sonucuna varmaktayız. İleride yapılacak kazı çalışmalarında farklı bir sonuç ortaya çıkmadığı sürece genel kanı bu şekilde devam edecektir. Ne yazık ki bunların dışında pek bir bilgi birikimine sahip değiliz. Bu yüzden söylenen tüm sözlerin bir varsayımdan öteye gitmediğini de daima göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

3.3. Karadeniz Bölgesi Kolonizasyon Faaliyetleri

Bilindiği üzere, eski çağlardan itibaren Karadeniz'e, deniz manasına gelen "*Pontos*" adı verilmiştir. Bununla birlikte Yunanlılar, denizin sisli ve fırtınalı oluşu, sahip olduğu adaların ve sığınacak limanların azlığı nedeniyle, "*dost olmayan, misafirperver olmayan deniz*" anlamını taşıyan "*Axeinos*" ismini de yanına ekleyerek tarih yazınlarına sunmuşlardır.²⁴³

Euxeinos Pontos'un kuzey kıyılarındaki ilk yerleşimlerin, yerel halkların kimliği ve kültürleri ile Yunan Kolonizasyonunun erken evreleri hakkındaki bilgilerimiz, yazılı kaynaklara ve arkeolojik verilere dayanmaktadır. Antik kent ve yerleşim yerlerinde sistemik arkeolojik kazıların başlamasıyla birlikte arkeolojik buluntuların akademik araştırmalar için önemi giderek artmaya başlamıştır. Aslında kazı araştırmalarının sonuçları, ilk Karadeniz yerleşimlerinin inşa edildiği koşullara ilişkin bilgilerimizde yakın zamana kadar var olan boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur.²⁴⁴

²⁴⁰ Frisch 1978, 15-39.

²⁴¹ Apollonaris 23, 155-157.

²⁴² Morel 2006a, 416.

²⁴³ Psuedo-Skymnos, 754; Thukydides II 1950, 96- 97; Plinius VI, 1, 1-2; Strabon VII, 3-6.

²⁴⁴ Petropoulos 2005 1.

Arkeoloji biliminin ortaya çıkardığı yeni bilgiler benzersiz bir öneme sahiptir. Bu bilgiler, antik kaynakların geride bıraktığı boşlukları doldurması ve belirtilenlerin sağlamlasını gerçekleştirmesi bakımından oldukça önemlidir. Antik yazarlar ve coğrafyacılar tarafından söylenen bilgilerin geçerliliği ve güvenilirliği çoğu zaman şüphe uyandırabilir. Bu nedenle, arkeolojik buluntular, kolonizasyonun erken dönemini içeren sağlam temellere sahip bir araştırmayı tamamlama ve yerleştirme açısından paha biçilmezdir. Sonuç olarak, kolonizasyonun erken dönemini ve aynı zamanda bir bütün olarak kolonizasyon olgusunu ele alan herhangi bir modern çalışma için, arkeolojik veriler artık eskisi kadar yetersiz değildir. Bunun sebebi, arkeolog ve tarihçiye inceleme için bol ve çeşitli somut malzeme sunan ve yapılan yüksek kaliteli arkeolojik kazılardır. Öte yandan belirsiz ve sıklıkla çelişkili bilgiler sağlayan sınırlı sayıda korunmuş yazılı kaynaklar da mevcuttur. Otantik ve nesnel olmaları nedeniyle belki de en önemli delil türü olan yazıtların değerini tahmin etmek elbette zordur. Elbette bu tür buluntuların sayısı, antik yerleşimlerdeki kazı yoğunluğuyla orantılı ve buna bağlı olarak yavaş yavaş artıyor. Yazıtların önemli avantajı, eski literatürde bulunmayan ya da antik yazarların yargısına göre sadece kısaca ve tesadüfen bahsedilen belirli olayları açıklama kapasiteleridir.²⁴⁵

Karadeniz Bölgesi ile ilgili en eski bilgiler, Hitit çivi yazısı tabletlerinde, İncil'de ve bir dizi başka Doğu kökenli yazılı kaynaklarından gelmektedir. Bunlar çoğunlukla, Asia Minor'e gerçekleştirdikleri seferlerle ilgili olarak İskitlere ve Kimmerlere yapılan atıflardan ibarettir.²⁴⁶ Bunun haricinde, Pontos halkları hakkında ki bazı bilgileri Homeros, Hesiodos ve Aristeas'dan bilmekteyiz.²⁴⁷ Homeros ile Hesiodos, bu bölgeler ile ilgili çok az atıflarda bulunur.²⁴⁸ Bundan dolayı da tüm bilim adamları tarafından bunlar güvenilir kaynaklar olarak görülmez. Fakat Aristeas'ın dumu biraz daha farklıdır. Prokonessoslu Aristeas, "Arimaspeia" adlı şiirinde, Karadeniz'in kuzey kıyılarından başlayıp Urallara doğru ilerleyerek kendi başına yaptığına inanılan yolculuğu kaydetmiştir.²⁴⁹ Aristeas'ın bu bölgelere gerçekleştirmiş olduğu yolculuğun tarihi önemli tartışmalara yol açmıştır. Bazı bilim insanları, bunun M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştiğini iddia etmiştir.²⁵⁰ Diğerleri ise onu M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki geç bir döneme tarihlendirir.²⁵¹ Aristeas'ın çalışmaları,

²⁴⁵ Petropoulos 2005, 1.

²⁴⁶ A.g.e., 1.

²⁴⁷ Homeros Iliada N. 1.7.; Odysseia K. 77. 99.

²⁴⁸ Hesiodos 337-345-521-528, 956-962, 992-999.

²⁴⁹ Herodotos IV. 13-15.

²⁵⁰ Petropoulos 2005, 1.

²⁵¹ A.g.e., 1.

yalnızca daha sonraki dönemlerin diğer eski yazarlarının eserlerindeki referanslar biçiminde korunmuştur.

M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde, Miletos'un önde gelenlerinden olan Hekataeus, İskit bölgeleri de dahil olmak üzere Yunanlılar tarafından bilinen tüm toprakların karakteristik özelliklerini gösteren "periegesis" ini oluşturdu. Daha sonraki yazarlardan, özellikle de Stephanos Byzantios'un atıfta bulunduğu bu metinden önemli sayıda parça günümüze kadar korunmuştur.

Karadeniz ile ilgili daha ayrıntılı bilgileri Herodotos'dan almaktayız. Herodotos, İskitler ile ilgili doğrudan ve dolaylı tanımlamalar haricinde, Pers Kralı Darius'un İskit seferi hakkında da oldukça bilgi vermiştir. Herodotos'un anlattıklarına olan ilgi, İskit bozkırlarında, Herodotos'un verdiği tarihle dikkate değer bir şekilde uyuşan bir yerleşim yerinin yakın zamanda keşfedilmesi nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, Herodotos'un "İskitler ile ilgili yorumları da çok dikkat çekicidir. Birçok uzmana göre Herodotos, Karadeniz'in kuzey kıyılarını ziyaret etmiş olmalı, hatta Olbia ve çevresinde bir süre kalmış olabilirdi.²⁵² Herodot'un amacı, okuyucusunu İskit ile tanıştırmaktı. Bu nedenle, Olbia hariç, Yunan kolonilerinden çok az bahsetmiştir.

Yunan varlığı Karadeniz Bölgesi'nde Tunç Çağından beri mevcuttur. Mykenlerin Karadeniz'de faaliyet göstermiş olma olasılığı yüksek görülse de arkeolojik veriler bunu kanıtlamak için henüz yetersiz kalmıştır. Güney Karadeniz'de Samsun civarlarında Maşat Höyüğü'nde Hitit tabakalarında ele geçen Myken seramiklerinin nitelikleri tartışmalıdır. Bu seramiklerin denize nispeten uzak bir alanda ele geçmesi, bu seramiklerin kara yolu vasıtasıyla bölgeye gelmiş olacağını akla getirmektedir.²⁵³ Kuzey ve Batı Karadeniz'de kazılar sonucu ortaya çıkarılan Myken tipi kılıç ve baltalar, Tuna Nehri aracılığıyla da Myken ticareti açısından bize fikir vermektedir.²⁵⁴ Bulgaristan'da ele geçen ve 2. binyıl ile 1. binyıl başlarına tarihlenen taş çapalar Karadeniz genelinde Yunan varlığını göstermesi açısından oldukça öneme sahiptir.²⁵⁵ Ammianos Marcellinos, Mykenlerin Troia Savaşı öncesinde Karadeniz'de bazı faaliyetlerde bulunduklarından bahseder.²⁵⁶ Karadeniz'de kazılarda ele geçen ve M.Ö. 11. ve

²⁵² Petropoulos 2005, 2.

²⁵³ Mellink 1984, 445.

²⁵⁴ Tsetskhladze 1994, 113; Petropoulos 2005, 16.

²⁵⁵ Bouzek 1990, 13.

²⁵⁶ Ammianus Marcellinus, XXII, 8, 25.

12. yüzyıllara ait Sub-Myken fibulaları kolonizasyon çağından önce de bölgede Yunan varlığının mevcut olduğunu gösterir.²⁵⁷

Yunan kolonizasyon hareketlerinde Karadeniz, Anadolu için son durak olarak görülebilir (Harita 6). Fakat kolonileşme sürecinin en başından beri İonialı kolonistlerin gözlerini Karadeniz’e de diktiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak kolonizasyon sürecinde Karadeniz’in zamansal olarak geriden gelmesi iklimsel özellikler üzerinden de açıklanabilir. Yunan kentleri kolonizasyon sürecinde öncelik olarak iklimsel ve coğrafi özellikler olarak kendilerine yakın ve benzer özelliğe sahip bölgeleri seçmişlerdir. Zorlu iklim özellikleri, güçlü rüzgarlar, zorlu akıntılar ve yüksek dalgaların yanı sıra doğal limanların azlığı bu bölgenin kolonizasyon sürecini az da olsa sekteye uğratmıştır. Bir diğer taraftan da kolonizasyon sürecine geç başlayan İonialılar, Akdeniz havzasının başka kentler tarafından koloni edilmesinden dolayı aslında bir zorunluluk olarak Karadeniz’e yönelmişlerdir. Fakat bu yönelim bazı avantajlar da sağlamıştır. M.Ö. 8. yüzyıldan sonra güçlü fırtınalara, dev dalgalara karşı koyabilen büyük gemilerin yapılması ve bu gemiler ile Yunanlılar’ın Karadeniz’e yelken açmaları, bölgenin zengin hammadde kaynaklarını sömürmeleri ve kısa zamanda zengin olmaları, Karadeniz’e olan bakışlarını da değiştirmiştir. Yunanlılar bu tarihten sonra misafir sevmeyen bu denize “*Pontos Euxeinós*” yani “*Misafirperver Deniz*” adını vermişlerdir.²⁵⁸ İonia bölgesinin tarım alanları olarak son derece kısıtlı olması, hububat açısından zengin Karadeniz’e yönelimi, oldukça mantıklı kılmaktadır. Bu süreci ve avantajı fark eden İonialılar, Miletos önderliğinde buraya hareket etmeye başlamıştır.

Fakat yukarıda bahsi geçen tüm etkileşimler bir koloni olarak görülmemelidir. Buradan çıkarabileceğimiz en büyük sonuç, koloni çağından önce de Karadeniz’de düzensiz de olsa bir Yunan varlığının mevcut olduğu, buradan da Yunanlılar için Karadeniz’in aslında yabancı bir bölge olmadığıdır.²⁵⁹

Koloni Çağı dediğimiz M.Ö. 8. yüzyıla gelindiğinde Karadeniz’deki Yunan varlığını daha net ve yoğun görüyoruz. Antik kaynakların da Karadeniz ile ilgili bilgilerinde paralellik göstermesi bir şans olarak görülebilir. M.Ö. 8. ve M.Ö. 7. yüzyıl yazarları tarafından sıkça bahsi geçen Argonatlar, Troia Savaşı öncesinde Yunan halklarının Karadeniz’e yaptıkları yolculukları anlatmaktadır (Harita 7).²⁶⁰ Fakat bilim insanları bu mitosta bahsi geçen coğrafi

²⁵⁷ Petropoulos 2005, 17.

²⁵⁸ Thukydides II, 96–97; Strabon VII, 3.

²⁵⁹ Roebuck 1959: 117.

²⁶⁰ Eumelos 2A; Homeros İlyada X, 135-9; Mimnermos, 11.

bilgilerin erken dönem mitoslarında yer almadığını ve tüm bahsi geçen bilgilerin İonialıların koloni sürecinde elde ettikleri bilgi ve birikimler etrafında şekillendiğini belirtirler. Tsetskhladze mitosla ilgili olarak Yunanlılar'ın M.Ö. 13. yüzyılda Karadeniz'de gerçekleştirdikleri herhangi bir deniz yolculuğunu açıklamadığını söylemektedir.²⁶¹ Ayrıca mitos, Karadeniz'in dünyanın doğu sınırı olduğundan ve bölgenin yer altı ve yer üstü kaynakları açısından son derece zengin olduğundan bahseder.

Yunanlılar'ın Karadeniz'e çıkış tarihleri ile ilgili çok sayıda farklı görüş vardır. Bu farklılığın ortaya çıkmasındaki ana sebepler, antik Yunan kaynaklarının yetersizliğinin yanında bu kaynakların birbirinden farklı ve çelişkili bilgiler sunmalarıdır. Bütün bu olumsuzluklar, Yunanlıların Karadeniz'e çıkış tarihi konusunda araştırmacıları da ikiye bölmüştür.²⁶² Örneğin Carpenter, Karadeniz'in M.Ö. 680 den önce Yunanlı denizcilere kapalı olduğunu ve sadece iki büyük gemi tipinin; triakonterler (30 kürekli gemi) ve pentekonterlerin (50 kürekli gemi) yapılması ile İstanbul Boğazı'nı aşabildiklerini ve bu nedenle M.Ö. 680'den önce Karadeniz Bölgesi'nde hiçbir Yunan kalıntısının olmadığını belirtir.²⁶³ Buna karşın Graham, Yunanlılar'ın M.Ö. 8. yüzyılda Karadeniz'e açılmış olabileceklerini ifade ederek, Trapezos (Trabzon) ve Sinope (Sinop) kolonilerini anlatan antik Yunan kaynaklarını buna kanıt olarak gösterir.²⁶⁴ Ayrıca Karadeniz'in güney bölgelerinde arkeolojik kanıtların yetersiz olmasının, bölgenin sistemli bir şekilde incelenmemesinden kaynaklandığını da belirtir. Greaves, Graham'ı destekleyen bir hipotez ortaya atarak, Karadeniz kıyılarında hemen hemen hiç erken dönem Yunan seramiği ele geçmediğini bildirir ve bunun nedenini antik dönemden bu yana deniz seviyesinin yükselmesi ya da çağdaş kentlerin önemli koloni merkezlerinin çoğunu gizlemesi olarak düşünülebileceğini ifade eder.²⁶⁵ Yunanlılar, Karadeniz ile ilk ne zaman ve hangi yolla bağlantı kurmuş olursa olsun, bilinen bir gerçek var ki o da M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren özellikle Miletos kenti kolonistlerinin Karadeniz sahillerinde kurmuş oldukları büyük çaplı koloniler ile bölgede kalıcı sömürgecilik faaliyetlerine hızlı bir geçiş yapmış olmalarıdır.²⁶⁶

M.Ö. 8. yüzyılda yaşamış olan Korinthli Eumelos, Yunan kolonileri olarak Kolkhis'in haricinde Borysthenes ve Sinope'den de bahseder.²⁶⁷ Eusabios Sinope'nin kuruluş tarihini M.Ö.

²⁶¹ Tsetskhladze 1994, 114-115.

²⁶² Robinson 1906, 148; Minns 1913, 442.

²⁶³ Carpenter 1948, 3-4.

²⁶⁴ Graham 1958, 25-31

²⁶⁵ Greaves 2003, 136-137.

²⁶⁶ Gwyn 1918, 88.

²⁶⁷ Roebuck 1959, 118.

631 yılı olarak göstermektedir.²⁶⁸ Fakat Trapezos için de M.Ö. 756 yılını gösterir.²⁶⁹ Bu tarih çok yanlıştır. Çünkü bugünkü bilgilerimiz ışığında, Trapezos kentinin bir Sinope kolonisi olduğunu biliyoruz.²⁷⁰ Bundan dolayı da Trapezos kentinin Sinope'den sonra kurulmuş olması gerekmektedir. Fakat buradaki asıl soru Eusebios'un Sinope ve Trapezos için verdiği tarihlerden hangisinde yanlışlık yaptığıdır. Burada da bir başka antik yazar olan Pseudo-Skymos'un anlatıları devreye girer. Pseudo-Skymos Sinope'nin Kimmer saldırılarından önce yani M.Ö. 8. yüzyılda kurulduğundan söz eder.²⁷¹ Bu durum Eusebios'un Sinope'nin tarihinde yanlışlık yaptığını göstermektedir. Bu antik kaynakla beraber aslında Sinope ve Trapezos'un kuruluş tarihleri yerine oturmuştur.

Ancak Yunanlılar Karadeniz'den önce yol üstünde yer alan ve Karadeniz'e geçiş için oldukça önemli bir nokta olan boğazlar üzerinde de koloniler kurmuş olmalıdır. Ancak boğazların ne zaman tam anlamıyla deniz ticaretinde etkin bir rol aldığı bilinmiyor. Burada en önemli parametre Ege'den çıkıp boğazları geçtikten sonra Karadeniz kıyılarına gelebilmek için erken dönem yelkenli gemilerin yetersiz kalacağını göz önüne almak gerektiğidir. Karadeniz ve boğazların deniz ticaretindeki etkinliği, muhtemelen M.Ö. 7. yüzyılın başlarında gemi teknolojisinde Pentekonterlerin geliştirilmesiyle başlamış olması muhtemeldir.²⁷² Tabi burada bahsettiğimiz olgu tüm yıl boyunca devam eden bir ticari organizasyon için söz konusudur. Yoksa yazın dingin denizlerde yelkenli gemilerle de ticaret yapmak mümkündür.²⁷³

Karadeniz'de İonia kolonizasyonun başladığı tarih olan M.Ö. 7. yüzyıl ortasından önce de bölgede bir Yunan varlığının olduğunu antik kaynaklardan bilmekteyiz. Çok fazla olmasa da arkeolojik veriler de bu tarihleri destekler niteliktedir. M.Ö. 8. ve M.Ö. 7. yüzyıla ait ve Yunan etkisini açıkça üstünde barındıran fibulalar ve Samos üretimi figürinler Doğu Karadeniz'deki Yunan varlığına işaret eder.²⁷⁴ Histria'da bulunan ve M.Ö. 750-720'lere tarihlenen bir kotyle ile Berezen buluntularından M.Ö. 8. yüzyıla tarihlenen Geometrik bir hydria her ne kadar Yunan malları olarak karşımıza çıksa da nereden geldikleri henüz bilinmemektedir.²⁷⁵

²⁶⁸ Eusebios, II, 81; 37.

²⁶⁹ Eusebios, II, 81.

²⁷⁰ Ksenophon IV, 8.22.

²⁷¹ Pseudo- Skymnos, 986-97.

²⁷² Carpenter 1948, 1-10.

²⁷³ Labaree 1957, 29-33.

²⁷⁴ Tsatskladze 1994, 113.

²⁷⁵ Boardman 1991, 387-388; Tsatskladze 1994, 111-112.

M.Ö. 740-660 yılları arasında Kıbrıs seramiklerini Histria ve Berezen’de görüyoruz. Bu buluntular akla hemen Karadeniz kolonizasyonunun bizim bildiğimizden daha erken bir dönemde gerçekleşmiş olabileceğini akla getirir.²⁷⁶ Karadeniz’de M.Ö. 7. yüzyılın başında ele geçen seramiklerin büyük bir bölümü İonia üretimidir. Bu buluntuların hemen hepsi de İskit yerleşim alanlarından veya İskit Mezarlarından ele geçmiştir. Berezen’de ele geçen ve M.Ö. 670-660 ‘a tarihlenen İonia seramiği erken örnekler arasında yer almaktadır.²⁷⁷ Fakat bu tarih oldukça tartışmalıdır. Boltyshka tümülüsünde bulunan ve son olarak 7. yüzyılın ikinci dörtlüğüne tarihlenen bir oinokhoe boyun parçası, Nemirova’da ele geçen ve M. Vakhtina tarafından 670-660 yıllarına tarihlenen bir sub geometrik skyphos, Belsk yerleşiminde ele geçen siyah firnisli vazo parçaları erken buluntular arasındadır.²⁷⁸

Yukarıda bahsettiğimiz ve M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına ait az sayıda seramik buluntusuna rağmen, Karadeniz kolonizasyonun M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olduğu düşünülür.²⁷⁹ Fakat seramik yoğunluğuna ve yayılım alanlarına bakıldığında asıl olarak M.Ö. 7. yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlamış olma ihtimali de bir hayli yüksektir. Antik kaynaklar da nispeten seramik buluntularıyla paralellik gösterir. Eusebios, Histria için M.Ö. 657 tarihini, Berezen için ise M.Ö. 647-646 yıllarını verir. Pseudo-Skymos ise her iki kent için ortak bir tarih olarak M.Ö. 7. yüzyılın üçüncü çeyreğini işaret eder. Berezen’da ele geçen ve Orta Yaban Keçisi II evresine ait bir oinokhoe parçası koloni tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.²⁸⁰ Klazomenai kentini doğrudan ilgilendiren, Klazomenai orientalizan seramiğinin erken Orientalizan Stil I evresine ait Philatovka oinokhoesi ve Taganrog yerleşiminde ele geçen buluntular,²⁸¹ Histria’da ele geçen Erken Orientalizan 1 stilde bezeli bir oinokhoe parçası²⁸² ve Berezen’da ele geçen Klazomenai orientalizan seramiğinin öncül veya ilişkili gruplarına dahil olabilecek bir skyphos parçası M.Ö. 7. yüzyılın üçüncü dörtlüğüne aittir.²⁸³

Bunlarla beraber, Berezen adasında bulunan İonia seramiklerinin erken örnekleri, M.Ö.670-660 yıllarına tarihlenmektedir. Bu parçalar, kuş betimlemeri ve geometrik bezemeler taşıyan kyliklere aittir. Ancak şimdilik bu türden birkaç vazo ele geçebilmiştir. Ele geçen İonia

²⁷⁶ Tsatskheladze 1994, 112.

²⁷⁷ Boardman 1998, 202.

²⁷⁸ A.g.e., 202.

²⁷⁹ Tsatskheladze 1994, 115.

²⁸⁰ Bouzek 1990, 30.

²⁸¹ Treister-Vinogradov 1993, 551.

²⁸² Aytaçlar 2005, lev. 14, no.E 81.

²⁸³ Aytaçlar 2005, 32.

seramiklerinin büyük bir kısmı M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlenen seramikler, mevcut buluntuların içinde az bir orana sahip olsa da yüzlerce örneğe sahiptir ve bunların arasında yüksek sanatsal kaliteye sahip seramikler de bulunur. Stilistik ve teknik açıdan incelenen bu seramiklerin kökeni Miletos, Samos, Rhodos ve diğer kuzey İonia kentleri olarak belirlenmiştir. Tüm bu buluntulardan yola çıkarak Berezan'da kurulan en erken Yunan yerleşiminin M.Ö. 640 civarına tarihlendiğini söyleyebiliriz.

Miletos'un önderliğinde çıkılan kolonizasyon faaliyeti bir anlamda zorunluluktan meydana gelmiştir. Lydia ve Kimmer saldırıları altında yaşamlarını sürdüren İonialıların bu olumsuz ortamda nüfus ve tarım dengesinin bozulması kolonizasyonu elzem bir hale getirmiştir. Fakat Karadeniz'e ilgi sadece İonia'dan gelmemiş Kariyalılar da bölge ile oldukça ilgilidiler. Bu durum üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Eusebios'un Kariyalı thalassokrasinden bahsetmesi ve Karadeniz'de bazı Kariyalı yer isimlerinin yer alması açık bir ilişkiyi gösterir. Eusebios'un anlatımlarını doğru varsayarsak M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda bir Karia kolonizasyonundan bahsedebiliriz. Strabon ayrıca Azov Denizi bölgesine ilk gelenlerin Kariyalı olduğunu ve onları da Klazomenai halkalarının takip ettiğini söylemiştir.²⁸⁴

Karadeniz kolonizasyonu genel olarak üç ana grup altında incelenmelidir. Tabi bu safhaları ortaya koyarken kronolojik tartışmaları bir kenara bırakmak gerek. Tartışmalar bir tarafa, kurulan ilk koloniler Sinope, Amisos, Histria, Berezan ve Apollonia'dır. Bu kentlere Trapezos'u da ekleyebiliriz ancak bunu kanıtlayacak antik kaynaklar haricinde bir veriye sahip değiliz. Bu kolonilerin en büyük ortak özelliği, Miletos tarafından kurulmuş olmalarıdır. Tahmini olarak da M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuşlardır. Fakat Apollonia'da Rhodos ve Amisos'da ise Phokaia'nın Miletos ile beraber ortak bir katılımı mevcuttur. Azov Denizi'nde bulunan Taganrog aynı dönemlerde Klazomenai tarafından kurulmuştur.²⁸⁵ Seramik buluntularının çapraz tarihlenmesi sonucunda Naukratis ile Berezan ve Histria'nın aynı dönemlere ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁸⁶

Erken dönem Karadeniz kolonileri kurulurken seçilen yerlere oldukça özen gösterilmiştir. Kurulan yerler sadece ticari potansiyeli göz önüne alınılar kurulmamış, deniz mahsulleri ve maden rezervi bakımından zengin yerler olup ayrıca tarımsal alanlar açısından da

²⁸⁴ Strabon XI, 2,4; Plinius VI, 20.

²⁸⁵ Petropoulos 2005, 36.

²⁸⁶ Alexandrescu, 1978b, 55.

oldukça verimli bölgelerdi. Örneğin Bulgaristan'ın Spozapol kenti yakınlarında bulunan Apollonia, bir ada kentidir. Bu bölge antik dönemde olduğu gibi bugün hala uskumrunun bol bulunduğu bir bölgedir. Bir ada kenti olmasına rağmen topraklar açısından da oldukça verimlidir. Tuna Deltasında kurulan Histria'da da bu saydığımız özellikler mevcuttur. Bugün bir ada olmasına rağmen antik dönemde bir yarım ada olan Berezan bu iki kent gibi balıkçılık açısından zengin sulara sahip değildi. Fakat bu açığı Bug ve Dnieper nehirlerini kullanarak Karadeniz'in güneyine inip tahıl ürünlerine kolaylıkla erişim sağlayabilmiştir. Sinope ise Güney Karadeniz Bölgesindeki en iyi konumuna sahip kent durumundaydı. Bu konumu sayesinde ticari açıdan oldukça önemli bir gelişim gösterdiler. En önemli ihracat malı Kappadokia miltosuydu. Amisos ise ünlü Khalybia demirini ihraç etmesiyle antik dönemde ün kazanmıştır. Bu bahsi geçen ticari aksiyonların erken koloni döneminde ne durumda olduğunu pek bilemiyoruz. Erken dönemlerdeki kolonistlerin tacir mi yoksa çiftçi özellikler mi gösterdikleri bir muamma. Ancak muhtemelen ilk kolonistler zorunlu olarak yeni yurt arayışı sonucu bölgeye geldikleri ve daha sonra yerli halk ile ufak tefek ticari aksiyonlara girdiği söylenebilir. Daha sonra da ticaretin boyutu büyüyerek büyük bir organizasyon halini almış olması son derece akla yatkın gelmektedir.²⁸⁷

Karadeniz'de baskın kentler Güney İonia kentleridir. Ele geçen seramiklerin büyük bir kısmı Güney İonia seramikleri olup daha sonra bu seramikleri Kuzey İonia ve Korinth seramikleri takip etmiştir. M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından sonra bölge yeni koloni hareketlerine maruz kalmıştır. Hem yeni kentler kurulmuş hem de var olan kentler daha da gelişim göstermiştir. Batıda Tomis, Berezan yakınlarında Olbia, Kırım yarımadasında Pentikapaion, Nymphaion, Theodosia, Myrmekion, Tyritake ve Taman yarımadasında Hermonassa, Kepoi ve Patreos 6. yüzyılda kurulan kentlerin başında gelir. M.Ö. 6. yüzyılın ilk çeyreğinde Miletos'un içinde bulunduğu sıkıntılardan dolayı Karadeniz ticareti sekteye uğramış, bunu fırsat olarak gören Klazomenai ise Karadeniz ticaretinde daha da söz sahibi olmayı başarmıştır.²⁸⁸ Berezan'da 6. yüzyılda ele geçen Arkaik dönem İonia seramiği içinde Kuzey İonia malzemesinin payı R. Posamentir tarafından % 73 olarak verilmektedir. Oysaki 7. yüzyılda Güney İonia malzemesinin oranı %71'dir.²⁸⁹ M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Klazomenai seramikleri tüm Karadeniz bölgesine yayıldığını görüyoruz. İonia zevkini yansıtan ve bunlunla kalmayıp oldukça yenilikçi ürünler ortaya koyabilen Klazomenai

²⁸⁷ Özgören 2007, 88.

²⁸⁸ Cook-Dupont 1998, 44.

²⁸⁹ Posamentir 2006, 160.

Karadeniz piyasasına girmekte hiç zorlanmamış Miletos'dan doğan açığı da Khios ile birlikte oldukça başarılı bir şekilde kapatmayı başardılar.

M.Ö. 6. yüzyılın ortasında gerçekleşen üçüncü kolonizasyon hareketi Miletos haricinde kurucu kentlerin sayısında bir artış gözlemlenmektedir. Karadeniz'in güneyinde bulunan Heraklea kenti, Megara ile Boetia'nın ortak girişimleriyle kurulmuştur. Batıda ise Odessa bir Miletos kolonisidir. Kuzeyde ise Olbia kentinin geniş bir khorası vardı ve büyük bir polis haline gelmeyi başarmıştı. Kuzeyde yer alan Tyras ve Nioknion kentleri de bu dönemde kurulmuştur.²⁹⁰

Erken dönem kolonistlerin yerli halk ile barışçıl ilişkiler içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Berezan ve Myrmekion'da yoğun olarak ele geçen el yapımı seramik buluntular ve nekropolislerdeki bazı mezarlarda ele geçen yabancı gömü ritüelleri ve isimler, Yunan koloni kentlerinde yerli halkın varlığına veya karma evliliklere işaret etmektedir.²⁹¹ M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerli halk ile kolonistçilerin bu karmaşık yaşamlarına bir değişim olduğunu gösteren bir dizi kanıt vardır. Kepoi, Myrmekion ve Pothmenos'da bulunan yanık tabakası, Taganrog kentindeki yerleşimin azalması ve Myrmekion ile Porthmeos'ta bulunan sur yapısı yerli halk ile ilişkilerin çok da iyi olmadığını gösteriyor.²⁹²

İonia İhtilali'nden sonra Miletos ve Khios ticaretinin çöktüğü, Atina'nın Perslerle ve Aigina ile meşgul olduğu göz önüne alınırsa Karadeniz'de İonia ve Atina üretimi malların açığının Aigina tarafından doldurulmaya çalışıldığı söylenebilir. Her durumda İonia İhtilali'nden sonra, İonialıların Karadeniz ticaretindeki baştan itibaren sahip oldukları üstünlükleri sona ermiştir.

²⁹⁰ Arrianos frg. 56.

²⁹¹ Tsetschladze 2002, 83.

²⁹² A.g.e., 83.

3.3.1. Amisos

Anadolu'nun Karadeniz ile bütünleşmesinde önemli bir misyon üstlenen Samsun ve çevresi, bu konumuyla tarih öncesi dönemlerden itibaren iskana açılan tek yer olma özelliğine de sahiptir (Harita 8). Geç Kalkolitik Çağ'dan Tunç Çağı'na, Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na, yörede sayısız yerleşim yeri tespit edilmiştir.²⁹³ Samsun ve çevresinin insanlık tarihinin, tarih öncesi çağlardan itibaren başlaması ve günümüze kadar kesintisiz şekilde devam etmesi, şüphesiz bulunduğu coğrafi ve stratejik konumunun yanı sıra bölgenin diğer bölümlerinden farklı bir karaktere sahip olmasıyla açıklanabilir. Antik çağlardan itibaren birçok medeniyete ve halka ev sahipliği yapmış olan Orta Karadeniz bölgesi ve Samsun, yüzey şekilleri bakımından Doğu ve Batı Karadeniz'den farklı özellikler sergilemektedir. Bölgede yer alan Kuzey Anadolu Dağları'nın Samsun ve çevresinde en alçak seviyeye inmesi onların Anadolu'nun iç kesimleriyle olan iletişimi sürekli aktif kılmıştır. Yeşilırmak ve Kızılırmak gibi önemli akarsuların beslediği verimli bir havzaya sahip olan bölge, Yunan ve Roma döneminden itibaren önemli bir liman kenti haline de gelmiştir. Antik kaynaklar, Orta Asya'dan Amisos (Samsun)'a giden büyük bir ticaret yolunun varlığından söz eder ki, Ramsay bu yolun şimdiki Samsun-Tokat-Sivas yoluna tekabül ettiğini bildirir.²⁹⁴ Coğrafi ve stratejik konum, verimli arazileri, taşımacılığa uygun nehirler ve ticaret limanları, tarih boyunca bu kentin neden kesintisiz iskana açıldığına, gerek Balkanlardan gerekse Kafkaslardan gelen göçmen gruplarına, hatta Anadolu'nun iç kısımlarından gelen davetsiz misafirlere de ev sahipliği yaptığına bir açıklama getirmektedir.

Kentin kuruluşunu anlatan Strabon ve Pseudo-Skymnos'un metinlerinde hem noksan yerler, hem de birbiriyle çelişen bölümler bulunmaktadır. İki antik yazardan Strabon Amisos'un Miletos, Pseudo-Skymnos ise Phokaia kolonisi olduğunu söyler. Modern bilim insanları da yapmış oldukları araştırmalar sonucunda Amisos'u Atina ve Phokaia ya da Miletosluların kurduğunu ifade etmektedirler.²⁹⁵

Bu önerilere bakıldığında Miletos ve Phokaia önerisi oldukça mantıklı görülmektedir. Amisos'un en erken sikkeleri, ön yüzlerinde sur taçlı Hera başı, arka yüzünde kalkan üzerinde kanatları açık cepheden kartal, memur isimlerinin ve IIEIPA şeklinde kent lejandının yer aldığı gümüş siglolarıdır (Resim 10).²⁹⁶

²⁹³ Alkım 1980, 621-623.

²⁹⁴ Ramsay 1960, 27.

²⁹⁵ Roebuck 1959, 120.

²⁹⁶ Keleş 2015, 53.

Bu sikkeler olasılıkla M.Ö. 5. yüzyıl üçüncü çeyreğinde basılmaya başlanmış olup 4. yüzyıl boyunca da basılmaya devam etmişlerdir. Bu sikkelerdeki memur isimlerinin kısaltmalarına bakıldığında Sinope sikkelerindeki memur isimleri ile çok yakın benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Sikkelerdeki ön yüz betimi de hemen hemen Sinope sikkeleri ile benzerdir. Dolayısıyla bu konuda Sinope`den gelen Miletoslu bir grubun Amisos`u zapt ettiğini ve daha sonra ise, Atina`dan daha önce Sinope`ye yerleştirilenlerden bir grubun Athenotles önderliğinde Amisos`a yerleştiğini ve kentin adını IIEIPA olarak değiştirdiğini bilmekteyiz". Dolayısıyla Amisos kentinde basılan gümüş darplar bu öneriyi doğrulayan önemli arkeolojik bulgulardır. Kentin daha sonraki dönemlerde bastığı sikkelerde kent adının AMISOY olarak değiştirildiği görülmektedir.²⁹⁷

Sonraki dönemlerde basılan bölge sikkeleri üzerinde yer alan tipler bölgede yine Yunan etkisini yansıtan örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada en dikkati çeken sikkeler VI. Mithridates Eupator dönemi sikkeleridir. Karadeniz bölgesinde Amastris, Sinope, Amisos, Kotyora, Gaizura ve Khabakta gibi kent sikkelerinde karşımıza çıkan tipler birbirinin aynısıdır. Sikkelerin üzerinde yer alan Athena, Perseus, otlayan Pegasos, genç Ares başı, tamamen Yunan pantheonunun tanrıları ve kahramanları olup bilinçli olarak seçilen tiplerdir.²⁹⁸

Tarih boyunca Ön Asya`da sürekli göz önünde bulunmayı başaran kentin, asıl değeri Miletosluların bölgeye gelmesi ve burada Amisos`u kolonileştirmesiyle başlayacaktır. Antik kaynaklar Amisos`un, Yunanlıların buraya gelmesinden çok daha önce var olduğunu ve Enetler olarak adlandırılan bir halk tarafından kurulduğundan söz eder.<sup>299</sup> Strabon, "*Enete*" olarak adlandırılan bölgenin Amisos olduğunu, Zenodotos`un ifadesiyle bize aktarmaktadır.³⁰⁰ Fakat Herodotos ve Strabon`dan başka Enetler`den söz eden kaynak bulunmamaktadır. Bununla beraber Atasoy, Amisos adının Yunanca olmamasını, burada Yunanlılardan önce bir yerleşme olduğu savını güçlendirdiğini belirtmektedir.

Amisos`dan bahseden Strabon, Zenodotos`tan farklı olarak, buranın ilk defa Miletoslular, ikinci kez bir Kappadokyalı bir lider tarafından ve üçüncü defa da Athenokhos ve Atinalılar tarafından kolonize edilerek isminin Peiraieus olarak değiştirilmiş olduğunu bildirir.³⁰¹ Buna karşın Pseudo-Skymnos Amisos`dan söz ederken; "*Amisos, Leukosyria*

²⁹⁷ Tekin 1992, 120.

²⁹⁸ Keleş 2015, 54.

²⁹⁹ Strabon XII, 3, 8.

³⁰⁰ Zenodotos 7, 3, 8.

³⁰¹ Strabon VII, 3, 14.

Ülkesi'nde yer alır ve bir Phoika kolonisidir, Herakleia'dan 4 yıl önce kurulmuştur” şeklinde bir ifade kullanır.³⁰² İki farklı kaynakta Amisos'un kuruluşunun farklı tarihlerde ve farklı halklar tarafından gerçekleştiği bildirilmektedir. Bu farklılık büyük olasılıkla iki metinde eksik olan kısımların tamamlanamayışının bir sonucudur. Bütün arkeolojik ve yazlı verileri göz önünde bulunduran Atasoy, Amisos'un kuruluşunun dört evreden meydana geldiğini belirtmiştir.³⁰³

Birinci evre: M.Ö. 6. yy. başında Sinope'den gelen Miletoslu bir grup 'Amisos' adında küçük bir yerleşmeyi zapt etti ve burada emporion kurdu. Böylece Orta Anadolu'ya giden ticaret yolunu kullanmaya başladılar.

İkinci Evre: M.Ö. 6. yy.'ın ilk yarısında Kappadokialılar gelip, Amisos'a yerleşti.

Üçüncü Evre: M.Ö. 6. yy. ortasında Kappadokialı lider, Phokaialılar'a Amisos'ta yerleşme izni verdi ve şehir genişledi.

Dördüncü evre: M.Ö. 437'de, daha önce Atina'dan Sinope'ye gelenlerden bir grup, Athenokhos liderliğinde Amisos'a yerleşti ve adını Peiraieos olarak değiştirildi.

Sonuç olarak antik kaynaklara ve eldeki arkeolojik verilere göre, M.Ö. 6. yüzyıl başı, M.Ö. 6. yüzyıl ilk yarısı, M.Ö. 6. yüzyıl ortası ve M.Ö. 437 olmak üzere 4 evrede kurulan Amisos kentinin, M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Miletoslu kolonistlerin yerleştiğini kesin olarak söyleyebiliriz.³⁰⁴

M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda Miletoslular Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerinde üsler kurmaya ve buralar vasıtası ile bölge zenginliklerini anavatanlarına transfer etmeye başlamışlardır. Bu ilk üs kolonilerin başında Sinope, Trapezus ve Amisos geliyordu. Kereste teminindeki bolluk ve dağlık bölgelere bulunan maden ve balığın yanı sıra koyun, keçi, eşek, at ve diğer evcil hayvanlar bu bölgelerdeki en önemli ürünlerdi.³⁰⁵

Balık bakımından oldukça zengin olan bölgede kefal ve mezgit, palamut ve hamsi en çok avlanan balık türleri arasında yer alıyordu. Antik kaynaklarda bölgede yoğun bir zeytin yetiştiriciliğinden söz edilmektedir. Batıda Amastris'ten doğuda Trapezus'a kadar olan bölgede

³⁰² Atasoy 1997, 36.

³⁰³ A.g.e., 37.

³⁰⁴ Atasoy 1997, 37-38.

³⁰⁵ Robinson 1906, 143-144.

bol miktarda zeytin ağaçları olduğu belirtilir.³⁰⁶ Maden üretimi ve ihracatı bakımından da önemli bir yerleşim yeri olarak görülen Amisos'da kıymetli bir maden olan yeşim taşı bulunmaktaydı. Plinius'un ifadelerine göre bu maden Amisos ve Thermedon ırmağından geliyordu.³⁰⁷

Kolonizasyon döneminde Amisos ve çevresinden yapılan ticarete önemli bir payı da köle ihracatı oluşturunuyordu. Arkeolojik ve yazılı kaynaklara göre özellikle Herakleia Pontika, Sinope ve Amisos'un bu ihracatın başını çektiği düşünülmektedir. Bölgede ele geçen arkeolojik kaynaklardaki epigrafik yazıtlarda "Sinopeis", "Amisenia" gibi köle isimlerinin olması buna kanıt olarak gösterilmektedir.³⁰⁸

Amisos kolonisinden elde edilen bir diğer önemli ürün kerestedir. Yunanlılar, Karadeniz bölgesinde olduğu gibi, bilhassa gemi yapımı ve kolonileşme sırasında ev yapımında kullanmak üzere ormanları bol bölgelerde her türlü maksatla ağaçlardan faydalanmaktaydılar. Kıyı ve iç bölgelerinin gemi yapımına oldukça elverişli kerestesi, mobilya ve masa yapımında kullanılan ağaçları, başta Kolkhis bölgesi olmak üzere Sinope ve Amisos kolonisinden elde ediliyordu. Antik kaynaklar, gemi yapımı için uygun tahta üreten çok az kent olduğunu, Avrupa'da İtalya, Asya'da ise Kilikia, Sinope ve Amisos'u önemli kereste üreten yerler olarak göstermektedirler.³⁰⁹

Amisos, kolonizasyon döneminde önemli bir ticaret merkezi olmasının yanında, gerek Kuzey-Güney ticaret yolunun kontrolü gerekse de Anadolu'nun iç bölgeleriyle olan iletişimin sağlanmasında stratejik bir nokta yer alan bir liman kentiydi. Yunanlılar'ın bölgeden elde ettiği balık, zeytinyağı, hububat gibi ürünlerin sevkıyatı Amisos ve Sinope'deki limanlar üzerinden ve burada üretilen amphoralar ile yapılmaktaydı. Amisos ve Sinope, Karadeniz'in güney bölgelerindeki başlıca amphora üretim merkezleriydi.³¹⁰

Sonuç olarak, günümüzde Karadeniz bölgesinin en önemli ve en büyük yerleşmesine sahip olan Samsun şehri, bulunduğu jeo-stratejik konumu, yer altı ve yer üstü zenginlikleriyle tarih öncesi dönemlerden itibaren önemli bir yerleşim alanı haline gelmiştir. İlk kez yazılı kaynaklarda Hititler ile birlikte anılan bölge, Yunan Kolonizasyon döneminde önemli bir koloni

³⁰⁶ Greaves 2002, 27.

³⁰⁷ Plinius 37.

³⁰⁸ Ayran 2007, 246.

³⁰⁹ Hannested 2007, 85-100.

³¹⁰ Conovici 2006, 101-116.

kenti haline gelmiştir. Stratejik konumu ve coğrafi yapısı ile birlikte büyük ticaret yolunun Anadolu ayağında önemli bir liman kenti görevi üstlenmiştir.

3.4.Doğu Akdeniz Bölgesi kolonizasyon Faaliyetleri

3.4.1. Phokaia ve Mısır arasındaki İlişkilerin Yeri ve Önemi

Phokaia Antik Kenti, 12 İonia kenti arasında 50 kürekli gemiler olan pentakonter ile deniz yolculuğuna çıkan ilk kenttir (Resim 11).³¹¹ M.Ö. 7. yüzyılda Adriatik kıyılarına, Etruria, Iberia ve Tartessos'a kadar gitmişlerdir. Batı Akdeniz'de Güney İtalya'da Lucania'nın batısındaki Elea (Hyele-Velia), Korsika'da Alalia, Fransa'da Massalia (Marsilya) ve İspanya'da Emporion (Ampuria) gibi koloniler kurmuşlardır. Tüm bu bilgileri Herodotos'tan öğrenmekteyiz. Bu kentlerde yapılan kazı çalışmalarında da Phokaia izlerine rastlanılmıştır.³¹² Uzak bölgelerin haricinde Troas bölgesinde Lampsakos ve Karadeniz'de de Amisos'u Miletos ile ortaklaşa kurduğu düşünülmektedir.³¹³

Herodotos, Mısır'daki Naukratis'in 12 Yunan kent devleti tarafından kurulduğundan bahseder. Daha sonra saydığı kurucu kentler arasında Phokaia'da yer almaktadır.³¹⁴ Tabi Yunanlılar'ın bu bölgeye gelmesinin temel amacı ticari değil askeriydi. Psammetikhos, Etiyopya Kralı Tanutuman tarafından kuşatılan Delta bölgesini almak için başlattığı savaşta Gyges'in Psammetikhos'a İonia ve Kariyalı paralı askerler gönderdiği antik kaynaklarca belirtilmiştir.³¹⁵ Daha sonra bu bölgeye gelen Yunanlılar, kral tarafından sevilmiş ve yerleşmelerine izin verilmiştir. Sait Hanedanlığı tarafından başlatılan paralı asker kullanımı sonraki firavunlar tarafından da benimsenmiştir. Bu paralı askerler içinde Phokaialılar'ın'da olması son derece olası bir durumdur. Özellikle M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına doğru Yunan dünyasında ticaretin büyük bir ivme kazandığını görmekteyiz. Bu ivmelenmede şüphesiz ki Phokaia'nın denizcilik yetenekleri katkıda bulunmuştur.³¹⁶

³¹¹ Herodotos I,142 ve I,163.

³¹² Braun 1982, 39.

³¹³ Akurgal 1993, 55; Morel 2006a, 360.

³¹⁴ Herodotos I, 80, 142, 152, 162-167; II, 106, 178 ve VI, 8, 18.

³¹⁵ Herodotos II,152-154.

³¹⁶ Braun 1982, 38-39; Cook 1946, 76; Graham 1971, 38.

Tüm bu süreçte Phokaia'yı diğer kurucu ve ticaret için gelen kentlerden ayırmak gerekir. Phokaia'nın özellikle Naukratis bağlamında ticaretteki yeri belirsizdir. Ama muhtemelen Miletos ve Korinth gibi üretici ve büyük çaplı ticari kapasiteye sahip kentlerden farklı olmalıdır. Bunun nedeni Phokaia'nın üretici bir kentten ziyade başka kentlerce üretilen malların taşınması yani bir nevi bir deniz kargoculuğunu misyon edinmiş olması olabilir.³¹⁷ Örneğin Naukratis'te üretilen mavi fayanslar, Phokaialı denizciler aracılığıyla İspanya'daki Emporion bölgesine ulaştırılmıştır.³¹⁸ Ayrıca Thrakia ve Makedonia sahillerinden gümüşü, Keltlerden de kalayı alıp Akdeniz havzası ve Mısır'a taşınmasında bir aracı görevi görmüşlerdir.³¹⁹ Mısır'dan ise gelen bu ürünlerin karşılığı olarak buğday, papirüs, biblo ve lüks malların Yunan kıtasına taşınmasında çok büyük rol oynamıştır. Ayrıca Herodotos, Thrakia bölgesinin gemi ve kürek yapımı için elverişli ağaçlarından, gümüş madeninden ve köle ticareti için insan kaynağının bolluğundan söz etmektedir. Bunun sonucunda Mısırlıların kereste ithalatını da özellikle Kuzey Ege'den ve Thrakia'dan temin etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.³²⁰

Naukratis'de ele geçen Yunan seramiklerini ilk defa Psammetikhos dönemi ile görmeye başlıyoruz. Nitekim bu da yaklaşık olarak M.Ö. 620'lere denk gelmektedir. Amasis döneminde ise gelişen ilişkilerin bir sonucu olarak seramik yoğunluğunda hazlı bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Bu seramiklerin büyük bir kısmı başta Miletos, Rhodos ve Khios olmak üzere Samos, Klazomenai, Korinth ve Attika üretimidir. Bunun yanında Yunan seramik buluntuları içerisinde az bir yüzdeye sahip olsa da Aioli kentlerine ait seramikler de ele geçmiştir.³²¹

Aioli seramiğinin Naukratis'de bulunması son derece önemlidir. Bilindiği üzere Aioller İonialılar kadar ticarete aktif değillerdi ve ticari yayılım alanları her zaman kısıtlı kalmıştır. M.Ö. 8. ile M.Ö. 6. yüzyıl sonlarındaki büyük kolonizasyon hareketi sırasında sadece birkaç apoikiai kurmuşlardır. Ayrıca Aioli isimleri Naukratis'in kurulmasında geçmez ve Hellenion'da ise Aioli olarak sadece Mytileneliler gösterilmiştir. Fakat bu diğer Aioli kentlerinin doğrudan kendi tüccarları ile ya da dolaylı olarak Mısır ile ticarete katılmadığı anlamına gelmez. Buna rağmen kentin farklı noktalarında Aioli seramiği izlerine rastlanmıştır.³²²

Phokaia seramikleri hakkında bugün için bilgilerimiz çok iyi değildir. Bunun en büyük sebebi eksik kazılar ve buluntuların tamamının paylaşılmamasıdır. Hal böyle olunca Phokaia

³¹⁷ Boardman 2006, 527.

³¹⁸ Price 1924, 181.

³¹⁹ Graham 1986, 43.

³²⁰ Herodotos V, 23.

³²¹ Boardman 2006, 257.

³²² Möller 2000, 129.

üretimi seramikleri Phokaia'nın koloni kentlerinde takip etmek güç bir durum haline gelmektedir. Bunun yanı sıra kentte yapılan kazı çalışmalarında belirgin bir seramik atölyesine rastlanılmaması da kentin seramik üretip üretmediği konusunda soru işaretlerine yol açmaktadır. Fakat son yıllarda yapılan kil analizleri ve başka merkezlerdeki seramiklerin karşılaştırılması bazı konularda fikir üretmemize imkan sunmuştur. Bu durum Phokaia seramikleri için Aioli kentlerine bakmamız gerektiğini göstermektedir. Bu şekilde çapraz eşleme sonucu Phokaia'nın Naukratis'deki yerini de belki daha kolay anlayabiliriz.

Kalın ve kireçli astarı ile karakterize olan Aioli Orientalizan seramiğinin en verimli buluntu merkezleri Larisa, Pitane, Gryneion ve Myrina'dır.³²³ Bunun yanında Naukratis, Aioli seramiği için son derece önemli bir merkezdir. Çünkü Naukratis, Rhodos ile birlikte Arkaik dönem Aioli seramiğinin bulunduğu ilk merkezdir.³²⁴ Fakat Aioli kentlerindeki kazı çalışmalarının azlığı ve büyük seramik merkezlerinin henüz keşfedilmemesi, seramiklerin dağıtım modellerini anlamamızda önümüze engel çıkarmaktadır. Geometrik ve Arkaik dönemde Kyme, Myrine ve Mytilene gibi kentler hakkında kısıtlı bilgiye sahipken Larissa ve Pitane'de yapılan kazılar sonucu bu iki kent hakkında nispeten daha fazla bilgiye sahibiz.³²⁵

Coğrafi açıdan Aiolis'in, kültürel ve siyasi yönüyle de İonia'nın bir parçası olan Phokaia ise, Aioli seramiğinin üretim yeri açısından tartışmalı bir yerde durur. Walter-Karydi, Aioli Orientalizan seramiği altında incelediği bir grup seramiğin üretim yerini Phokaia olarak göstermektedir.³²⁶ Bu fikrin ortaya çıkmasındaki en büyük neden Phokaia'nın İonia birdiğine üye olması ve bu sebeple de Aioli kentlerine göre daha gelişmiş olabileceği fikridir.³²⁷ Bu durum arkeoloji dünyasında yeni bir tartışmanın fitilini ateşlemiş oldu.

Bu tartışma, son dönemlerde yapılan arkeometrik çalışmalar sonucunda belli bir noktaya gelmiştir. Kerschner ve Mommsen tarafından Aiolis bölgesinden Larissa, Phokaia ve Smyrna'dan toplam 146 seramik üzerinde gerçekleştirilen kil analizleri ilginç bulguları ortaya çıkarmıştır. Bulgular her dört kentinde aynı kil yataklarını kullandığını göstermektedir ve bunlar "G" ve bu grubun alt grubu olan "g" grubunun karakteristik kil özelliklerini gösterdiği anlaşılmıştır. G ile g arasındaki farklılık oldukça küçüktür. Bu da her iki grubun ortak bir kökene sahip olduğunu göstermektedir. Arkaik Aioli ince seramiklerinin üretiminde egemen

³²³ Cook-Dupont 1998, 56-61; İren 2003, 159-161.

³²⁴ Cook 1997, 295-300.

³²⁵ Schefold 1942, 132.

³²⁶ Walter-Karydi 1970, 3-18.

³²⁷ Cook-Dupond 1998, 56-57.

olan kil merkezi Aiolis ile Kuzey İonia arasındaki sınır bölgesinde, Hermos'un güneyinde bir bölgede yer almaktadır. Bu kil yatağına ait seramiklerin büyük bir çoğunluğu Kyme, Larissa, Phokaia ve Smyrna'dan gelmektedir. Bu dört kentte yalnızca Phokaia'da bir seramik atölyesi kazısı gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar Phokaia'nın Roma Dönemi'ne ait seramik çöplüğünden alınan numunelerin kil özellikleri bakımında G grubu ile farklılık gösterdiği görülse de bu iki dönem arasındaki zaman farkını da göz önüne almak gerekir. Aradan geçen onca zamandan sonra farklı kil yataklarının kullanılmış olabileceği mümkündür.³²⁸ Bu nedenle de atölyenin bu kentlerden birinde olması gerekmektedir.³²⁹

G sınıfı kil özelliklerini gösteren Aiol yaban keçisisin en ayrıntılı ve kaliteli versiyonları Londra Dinos Grubu'na aittir (Resim 12). Bu dinolar, British Museum'daki Kameiros'ta bulunan bir dinosun üslup kriterleri etrafında toplanarak gruplandırılmıştır (Resim 12). Her ne kadar Cook bu grubun Pitane ve Larissa seramikleriyle net ilişkiler barındırdığını dile getirse de Londra Dinos Grubu kendi içinde tamamen bir özgünlük göstermektedir.³³⁰ Londra Dinos Grubunu oluşturan örneklerin bir kısmı Pitane nekropolünden diğerleri ise büyük bir alana yayılmış şekildedir. Londra Dinos Grubuna ait ürünlerin geniş bir coğrafyada ele geçmesinden dolayı ise Walter-Karyadi bu seramiklerin Phokaia üretimi olabileceğini söylemiştir.³³¹

Kaan İren bu seramikleri üslupsal açıdan iki grup altında incelemiştir. Bunlar Grup A ve Grup B'dir. Tıpkı Walter-Karyadi gibi Kaan İren'de Londra Dinos Atölyesinin muhtemel yerinin Phokaia olması gerektiğini savunmuştur. Phokaia'da ele geçen hayvan frizli seramiklerin çoğu Londra Dinos atölyesine aittir. Ayrıca Londra Dinos Grubuna ait seramik parçaları, Phokaia kolonileri olan Hyele, Massalia ve Gravisca'da da ele geçmiştir. Bunun yanı sıra Kaan İren'de Londra Dinos Grubu seramiklerinin geniş bir alana yayılmasını Phokaia ile ilişkilendirmektedir.³³²

Londra Dinos Grubu'na ait şimdiye dek bir atölye ele geçmemiştir. Ancak kil yatağı ve buluntu yerleri göz önüne alındığında Aiolis'in Güneyi ile Kuzey İonia arasında bir bölgede olması beklenmektedir. Ancak Grup üzerindeki çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Seramikler üzerinde çalışan bilim insanları da farklı görüşler bildirmektedir. Schiering, Larissa'dan gelen bir grup seramiği incelemiş ve seramikleri Vlastos Grubuna eklemiştir. Schiering, bu

³²⁸ Aytaçlar 2005, 19.

³²⁹ Kerschner 2006, 113

³³⁰ Cook-Dupont 1998, 60.

³³¹ Walter-Karyadi 1970, 3-18.

³³² İren 2002, 194.

seramikleri Kuzey İonia üretimi olarak yorumlamıştır.³³³ Aynı şekilde Cook`da bu grubu Kuzey İonia seramikleriyle ilişkilendirmiştir. Ancak Cook, Londra Dinos Grubuna ait seramiklerin aynı zamanda Aiolis seramikleriyle de sıkı bağlara sahip olduğunu da belirtmiştir.³³⁴ Karydi ise bir adım ileri gitmiş ve grubu direk Phokaia ile ilişkilendirmiştir. Burdan da yola çıkarak Phokaia sanatının Aiol sanatıyla yakın ilişkiler içerisinde olduğunu söylemiştir.³³⁵ Kopeikina ise bu grubun üretim yerinin farklı olduğunu düşünen birkaç kişiden biridir. Kopeikina`a göre grup Aiol kökenli olup Kuzey İonia`da üretim yapmıştır.³³⁶

Londra Dinos Grubunun %71`ini dinoslar oluşturmaktaydı. Dinoların dışında kullanılan formlar, tabak ve askostur.³³⁷ Londra Dinos Grubuna baktığımızda, üretilen seramiklerin genellikle ince cidarlı ve ufak boyutlarda olduğunu görmekteyiz.³³⁸ En yaygın figür yaban keçisidir ama bunun dışında bazen köpek, yaban domuzu, kaz, noktalı tavşan ve küçük insan figürleri de kullanılabilir.³³⁹ Seramiklerin ağız kısımlarının altında genellikle bir sıra dil motifi kullanılır.³⁴⁰ Dolgu motifler, Güney İonia süslemelerinin taklitlerinden oluşur. Ancak yerel ressamın taşralı üsluplarından dolayı bu motifler zamanla orijinal şekillerinden uzaklaşmış veya yeni motifler haline gelmiştir.³⁴¹ Dolgu motifleri genelde daha büyüktür ve Güney İonia Orta II Stili`ne göre daha kalın çizgilerle çizilmişlerdir. Mor ek boya genelde direk kil zeminin üzerine özgürce kullanılır. Dolgu motifleri kabın hemen her yerinde kullanılmaktadır. Bezeme bilinçli, düzenli ve kurallı olma izlenimi vermektedir ancak incelikten yoksundur. Kısa çizgiler, çifte spiraller ve geriye bakarak koşan keçileri üzerinden Kuzey İonia ile olan bağlantı daha açıktır.³⁴²

Bu dinoların tarz ve üsluplarındaki homojenlik, Londra Dinos Grubunun tek bir atölyenin veya aynı merkezde birbiriyle bağlantılı ve birbirini absorbe etmeyen birkaç atölyenin ürünü olduğunu göstermektedir. Bu gözlem, yapılan arkeometrik çalışmalar sonucunda da teyit edilmiştir. Londra Dinos`ları üzerinde yapılan arkeometrik çalışmalar, bu seramiklerin kil özellikleri olarak G/g grubuna ait olduklarını göstermektedir (Resim 13).³⁴³

³³³ Schiering 1957, 14.

³³⁴ Cook 1992, 265.

³³⁵ Walter-Karydi 1970, 7.

³³⁶ İren 2002, 190.

³³⁷ A.g.e., 168.

³³⁸ A.g.e., 169.

³³⁹ Cook-Dupont 1998, 60.

³⁴⁰ İren 2002, 169.

³⁴¹ A.g.e., 172.

³⁴² A.g.e. 61.

³⁴³ Kershner 2006, 110.

Turhan Özkan, Pitane'den ele geçen ve Cook'un bu gruba dahil ettiği bir dinosun Aiolis Yaban Keçisi Stili'nde bezenmiş olduğunu düşünüyorsa olsa da,³⁴⁴ İren, bu grubun yanlış ele alındığını ve üzerinde taşralı özellikler bulunduğu için hemen Aiolis'e yüklenen bir grup olduğunu söylemektedir.³⁴⁵ Kendisi bu grubun Kuzey İonia'daki bir merkezde üretildiğini düşünmektedir.³⁴⁶ Aytaçlar bunun mümkün olabileceğini, en azından güçlü Kuzey İonia etkileri taşıdığını, fakat en azından kendi işlediği Kuzey İonia ürünlerinin bütünlüğünden bariz bir şekilde farklılaştığını söyler.³⁴⁷

Çömlekçilik merkezi G/g'nin sadece küçük bir kısmı Aiolis dışına dağıtılmış gibi görünüyor. Fakat bu olgu Londra Dinos Grubu için geçerli değildir. Nitekim Londra Dinos Grubu İspanya'dan Mısır'a kadar birçok yerde elle geçmiştir (Harita 9).³⁴⁸ Hem kil hem de dağılım haritasına bakıldığında araştırmacılar Londra Dinos Grubunun üretim yerini Phokaia olarak göstermişlerdir.³⁴⁹ Bu oldukça önemlidir. Çünkü eğer Londra Dinos Grubu Phokaia üretimi ise Naukratis'deki Phokaia varlığı bir kez daha çok net olarak kanıtlanmış demektir. Nitekim Naukratis'deki Londra Dinos Grubuna ait seramik buluntuları sayıca oldukça fazladır (Resim 14).

Ayrıca Dupond, Naukratis'te ele geçen Klazomenai sitili bezemeli vazoların da Erethria ve Teos'un haricinde Phokaia'da üretilmiş olabileceğini ve bunun değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁵⁰ Ayrıca gri Aiol seramiği ve geç yaban keçisi stilinin Phokaia'dan ve diğer bazı Aiol kentlerinden Naukratis'e geldiğini işaret eden buluntular ile birlikte Klazomenai'ye ait olduğu düşünülen kuşlu kaseler ve yaban keçisi stilindeki seramiklerin Teos ve Phokaia'da üretilmiş olabileceği de düşünülmektedir.³⁵¹

Özyiğit, Phokaia'da bir Arkaik seramik atölyesi keşfettiğinden söz etmiştir. Bu önemli bir keşiftir ve bütün sorularımızı kökten cevaplayacak bilgiler sunabilir.

Seramik buluntuları dışında da Naukratis'te doğrudan Phokaia'yı işaret edecek kalıntılar mevcuttur. Yukarı bölümlerde bahsettiğimiz üzere II. Psammetikhos ve Apries dönemlerinde Naukratis'de bir skarabeus ve fayans fabrikası kurulmuş ve bu fabrika ürünleri bilindik Mısır

³⁴⁴ Özkan 1999, 44.

³⁴⁵ İren 2003, 161.

³⁴⁶ A.g.e. 161.

³⁴⁷ Aytaçlar 2005, 19.

³⁴⁸ İren 2002, 194.

³⁴⁹ İren 2002, 194; Walter-Karydi 1970, 7.

³⁵⁰ Cook-Dupont 1998, 56-57.

³⁵¹ Möller 2000, 201.

skarabeuslarından farklı olup daha çok Yunan kentleri için üretim sağlamıştır.³⁵² Buradan yola çıkarak bu fabrikada üretilen malların çeşitli Yunan kentlerinde var olması gerekmektedir. Bu bağlamda 1998 yılında Ömer Özyiğit tarafından yürütülen kazı çalışmaları sırasında kent surlarının dışında antik kentin güney kısmında Arkaik dönem öncesine ait bir yerleşime rastlanmıştır. Bu kısımda başlayan kazı çalışmaları sonucunda iyi bir taş işçiliğine sahip bir yapı ortaya çıkmıştır (Resim 15).³⁵³

Bu yapı kare formunda olup at nalı biçiminde ve önünde üç basamak olan bir sunak olduğu anlaşılmıştır. Fakat sunak alanı daha sonra Arkaik dönemden başlayarak Roma dönemine kadar nekropol alanı olarak kullanmaya başlanmış. Nekropol kazısı sonucunda en eski mezar yapısı, doğudaki sunağın 1 metre kadar doğusunda bulundu. Tüf taşından yapılmış bu mezar, içinde ve dışında olmak üzere bolca zengin buluntu sunmuştur (Resim 16 - 17). Bu buluntu yığını içeriğinde fayans, pişmiş toprak ve camdan yapılmış Mısır, Doğu Yunan ve Korinth üretimi ürünler yer almaktadır. Mezardan çıkan buluntular sayesinde yapı, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğinden önceye tarihlenmiştir.³⁵⁴ Bu buluntular çok önemlidir zira karşılıklı bir ticaretin varlığını ortaya koymaktadır.

Geleneksel Mısır inancında, M.Ö. 8. yüzyıldan M.Ö. 6. yüzyıl ortalarına kadar, kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan skarabeuslar ve amuletler, Mısır'a giden denizci tüccarlar tarafından beraberinde getirilirlerdi.³⁵⁵ Dolayısıyla, Phokaia'da bulunan Mısır eserlerinin muhtemelen Apries zamanında Naukratis'teki üretim merkezlerinden getirilmiş olma olasılığı yüksektir. Bunu bugün bilebilme olanağına sahip değiliz. Çünkü bu alandaki çalışmalar sunak ve mezarların modern yerleşim alanının atında kalmasından dolayı yarım kalmış ve tamamlanamamıştır.³⁵⁶

Mısır-Phokaia ilişkilerini en iyi mimari alanda görmekteyiz. Yunanlılar, Mısır'ın devasa taş mimarisinden etkilenirken, Phokaia belki de en çok etkilenen kentlerin başında yer almaktadır. En iyi Mısır etkisini tapınaklardaki sütun başlıklarında görmekteyiz. 1957 yılında Phokaia'daki Athena Tapınağı kazılarında ele geçen ve M.Ö. 6. yüzyıl başlarına tarihlenen palmiye yapraklı sütun başlıkları, Mısır'ı işaret etmektedir. (Resim 18).³⁵⁷ Bu etkileşim muhtemelen Yunanlılar'ın Naukratis ile gelişen Mısır ilişkileri sırasında başlamıştır. Daha

³⁵² Boardman 2006, 527; Möller 2000, 113- 115, 152-154.

³⁵³ Özyiğit 2001, 4; Özyiğit 2003, 105-106.

³⁵⁴ A.g.e., 4; 105-106.

³⁵⁵ Greaves 2010, 194.

³⁵⁶ Özyiğit 2002, 337.

³⁵⁷ Akurgal 1956, 37; Akurgal 1960, 2.

sonra kendi yurtlarında devasa taş mimariye sahip tapınaklar yapmaya yine bu dönemden sonra başlamışlardır.³⁵⁸ Herodotos I. Psammetikhos döneminde Mısır'ın başkenti olan Sais'teki tapınakların muhteşemliğinden ve büyüklüğünden bahseder.³⁵⁹ Burası aynı zamanda Yunan tüccarlarının da sıkça uğradığı bir kent olması dolayısıyla Yunanlılar'ın bunları görmüş olma olasılığı oldukça yüksektir. Bu etkileşimin izlerini Anadolu topraklarında ve Ege Adalarında görmek mümkündür: İonia bölgesinde, Samos Heraion'u, Erythrai Athena Tapınağı, Ephesos, Priene, Miletos Aphrodite tapınağı ve Didyma Apollon Tapınağı'nda yer yer küçük buluntularda ve mimari eserlerde bu izler net bir şekilde görülebilmektedir.³⁶⁰ Bu etkileniş özellikle de palmiye yapraklı sütun başlıklarında açık bir şekilde görülebilmektedir.³⁶¹

İonia mimarisinde M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren, büyük bir sıçrama meydana gelmiştir.³⁶² Çünkü Yunanlılar, Mısır'da mükemmel bir mimariyle karşılaşmışlardır. Buradaki ihtişamlı olan büyük blok taşlardan, sütun ve başlıklarından etkilendikleri görülmüştür.³⁶³ Kuvvetle muhtemeldir ki, Phokaia, kendileri için idare merkezi olan Sais'te bulunurlarken Neith (Athena) Tapınağı'nın görkemli sütunlu galerilerinden etkilenmiştir. Bu etkileniş sayesinde Yunanlılar, bir filtre gibi Mısır sanatını süzgeçten geçirerek kendi tarzlarını oluşturmuş, özellikle kutsal alanlarda yeni bir İonia ekolü gerçekleştirmişlerdir ve bu etkilenişin içinde Phokaia'nın da yer aldığına şüphe yoktur.³⁶⁴

Sonuç olarak, Phokaia kentinin Arkaik dönemde denizaşırı kentlerde olduğu gibi Mısır'la da ürün takası gerçekleştirmişlerdir. Dolayısı ile deniz kargoculuğu yaparak kolonizasyon sürecinin en etkin kentlerinden biri olmuştur. M.Ö. 663-609 yılları arasında Firavun I. Psammetikhos ile başlayan Mısır ve Yunan ilişkileri, M.Ö. 570-526 yılları arasında ki Firavun Amasis döneminde en yüksek konumunu yakalamıştır. Yukarıda sözü edilen buluntular da bu durumu ispatlamaktadır. Ayrıca, Phokaia'da Arkaik döneme ait bir mezarda bulunan Mısır eserleri ve Athena Tapınağı'nda ele geçen Mısır palmiye başlıklarından etkilenecek yapılmış bir sütun başlığının bulunması, Phokaia'nın Arkaik dönemde denizaşırı ilişkiler etrafında Mısır'la hem ticari hem sanatsal hem de mimari anlamda bir etkileşim içerisinde bulunduğunu doğrulamaktadır.

³⁵⁸ Boardman 1999, 143; Braun 1982, 32-53..

³⁵⁹ Herodotos II, 175.

³⁶⁰ Cook - Nicholls - Pyle 1998, 155; Greaves 2010, 168, 180-194 ve 197.

³⁶¹ Braun 1982, 56; Boardman 1999, 143.

³⁶² Cook - Nicholls - Pyle - 1998, 198.

³⁶³ Braun 1982, 56.

³⁶⁴ Cook - Nicholls - Pyle, 1998, 198; Boardman 1999, 143.

3.4.2. Naukratis

Antik Naukratis'in yeri bugün, Nil'in Rosetta kısmının 16 km batısında ve Libya ovasının 15 km doğusunda, modern Kom Ge'if, Nebira ve El-Neqrash köylerinin yakınında yer almaktadır. Kentin Nil Nehri ile doğrudan bağlantısı yoktur, ancak antik çağda, Nil Vadisi'ni Akdeniz'e bağlayan en büyük suyollarından biri olan Nil'in Kanopi dalının (doğu) kıyısında idi (Harita 10). Kent ayrıca stratejik olarak hem verimli bölgelere yakındı hem de Barnugi ve Wadi Natrun gibi tuz ve natron kaynaklarına sahip bölgelere yakındı.³⁶⁵

Mısır ve Yunan ilişkisinin kökeni Minos uygarlığına kadar dayanır. Fakat bu ticari ilişkiler doğrudan kurulmamıştır. Demir Çağı'nda Yunanistan'a ulaşan Mısır nesneleri Kıbrıs, Suriye ve Fenikeli tüccarlar aracılığıyla Yunan ana karasına ve Girit'e ulaşmıştır. Bunun haricinde Firavun Bocchoris (M.Ö. 720-715) adını taşıyan malların İtalya'da görünmesi nadir de olsa doğrudan temasların olduğunu gösterir.³⁶⁶ M.Ö. 1200 den sonra coğrafyanın çok karışık bir hal almasından dolayı Mısır mallarının Yunan kıtasında zamanla azalmaya başladığını görüyoruz. Her ne kadar Yunan kıtasında Mısır mallarını Demir Çağından beri görmeye başladıysak da aynısını Yunan malları için söyleyemiyoruz. Mısır-Yunan ticari ilişkilerine baktığımızda M.Ö. 664 yılından önce Mısır'da neredeyse hiç Yunan ve Myken seramiği görmüyoruz. Öte yandan Mısır bibloları 8. yüzyılda Yunan dünyasına ulaşmaktaydı. Lefkandi'de bulunan bronz bir Mısır sürahisi M.Ö. 9. yüzyıla tarihlenmiştir. Burada da gördüğümüz gibi M.Ö. 7. yüzyıla kadar tek taraflı bir ticari güzergah göze çarpmaktadır.³⁶⁷ M.Ö. 700 civarında iki uygarlık arasındaki temasların arttığını görüyoruz. Gerçek Mısır objeleri Doğu Yunanistan'da özellikle de Rhodos ve Samos'ta görülmeye başlandı. Tabi burada Rhodos ön plana çıkmaktadır. Mısır'da önemli bir yere sahip skarabeus ve diğer nesneler Rhodos'ta çok sayıda ele geçmiştir.³⁶⁸

Naukratis, Mısır'da organize bir Yunan varlığının ilk örneğini temsil eder. Antik kaynaklar arasındaki tutarsızlık kentin kuruluş tarihini tam olarak bilinmemesine yol açmıştır. Herodotos Yunanlılar'a Naukratis'i verenin Amasis II olduğunu ve kentin 12 Yunan kent devleti tarafından kurulduğundan bahseder. Bunlar Samos, Miletos, Khios, Teos, Phokaia, Klazomenai, Rhodos, Knidos, Halikarnassos, Phaselis, Mytilene ve Aigina kentleridir (Harita

³⁶⁵ Villing 2006, 3.

³⁶⁶ Boardman 2006, 524.

³⁶⁷ Braun 1982, 32-56.

³⁶⁸ Boardman 2006, 524.

11).³⁶⁹ Fakat Herodotos'un bu kısımda yanıldığı yerler vardır. Herodotos Naukratis'in kurulmasını Amasis dönemine atfeder. Bu birçok anlamda yanlış bir görüştür. Bunun ötesinde hem Strabon hem de Athenaeus kentin I. Psammetikhos tarafından Yunanlılar'a verildiğini aktarmış bu bilgiler arkeolojik verilerle de desteklenmiştir.

Strabon, Miletosluların 30 gemi ile bölgeye geldiğinden ve Psammetikhos I döneminde Nil'in Bolbitinik ağzında Miletos kalesini kurduklarından bahseder. Zamanla yukarıya doğru hareket etmeye başlayan Miletoslular bir deniz savaşında Inaros'u yenerek Naukratis'i kurmuşlardır.³⁷⁰ Inaros adı bu kaynak haricinde başka yerde geçmemektedir. Fakat ismi Libya ile ilişkili ve Batı deltaya uyumludur. Bu bakımdan Strabon'un anlatımı tutarlı gibi durmaktadır. Bugüne kadar yapılan kazılar sonucunda Miletos Kalesine ait bir iz bulunamamıştır. Ayrıca Sappho bir şiirinde kardeşi Kharaksos'un Naukratisli tanınmış bir fahişe olan Dorikha'yı satın aldığından ve serbest bıraktığından bahseder. Strabon Kharaksos'un Mısır'a Lesbos şarabını taşıyan bir tüccar olduğundan bahseder.³⁷¹ Kişilerin yaşadığı döneme baktığımızda Amasis II den daha erken bir dönemde yaşadıkları anlaşılıyor ki bu da kentin Amasis II den önce de var olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.³⁷²

Naukratis'in ilk konfüğürasyonunu belirlemek zordur, ancak Naukratis'i I. Psammetikhos ile birlikte gelişen bir ticari liman olarak görmek doğru olacaktır. Fakat kentin ilk kuruluş amacı ticari değildir. Bazı ticari faaliyetlere izin verilip verilmemesine bakılmaksızın, yerleşimin birinci niteliği askeri idi. Askeri boyutta ilk ilişkilerin, M.Ö. 664-663 yıllarındaki Asurların Mısır'a saldırılarıyla başladığı düşünülmektedir. Ayrıca Psammetikhos, Etiyopya Kralı Tanutuman tarafından kuşatılan Delta bölgesini almak için başlattığı savaşta Gyges'in Psammetikhos'a yardım gönderdiği bir Asur kaydı olan Rassam silindiri bulunmaktadır (Resim 19). Gyges'in gönderdiği bu askerler Kariyalı ve İonialı paralı askerler olmalıydı.³⁷³ Ayrıca Herodotos'un bahsettiği bronz adamlar da büyük ihtimalle yine Gyges'in gönderdiği askerlerdi.³⁷⁴ Mısır kayıtlarına bakıldığında bahsedilen dönemde sadece Kariyalıların adının geçtiğini görmekteyiz. Fakat Herodotos'un İonia katılımından bahsetmesi önemlidir. Çünkü kendisi bir Kariyalıydı ve İonialıları övmeye veya yüceltmeye eğilimli birisi

³⁶⁹ Herodotos XI, 178.

³⁷⁰ Strabon XV. 801-802.

³⁷¹ Strabon XV. 808.

³⁷² Möller 2000, 199.

³⁷³ Herodotos II, 152-154; Boardman 2006, 525.

³⁷⁴ Herodotos II, 147-152.

değildi.³⁷⁵ Bunun yanında yanıldığı nokta ise Mısır'a gelen Yunan ve Kariyalılar'ı yanlışlıkla gelen korsanlar olarak göstermesidir.³⁷⁶

Yukarıda da anlatıldığı üzere arkeolojik açıdan baktığımızda da Yunan paralı askerlerinin Mısır'a Psammetikhos'un döneminde gitmiş olduğu görülmektedir. Yunan askerlerine ait kamplar hala bulunamamış olsa da Yunan paralı askerlerinin varlığına ait izler, doğu Deltası'nın Mısır garnizon kasabalarında bulunur. Bir kale veya bir sarayın bulunduğu Tell Defenneh'de bulunan bir Yunan garnizonunda, M.Ö. 525'deki Pers istilasına kadar iyi derecede Yunan çanak çömleğine rastlanmıştır. Seramikler incelendiğinde Naukratis'deki seramiklerle benzer olmadığı ve güçlü bir Rhodos bağlantısı gösterdiği görülmektedir. Bulunan seramikler erken dönem Yunan varlığı hakkında söylentileri destekler gibi görünmektedir.³⁷⁷

Ticari boyutta, Yunanlıları bu konuda cesaretlendiren I. Psammetikhos olmuştur.³⁷⁸ Miletos'un askeri kalesi olarak başlayan şey, M.Ö. 620'lerde büyük bir Yunan ticaret kentine dönüşmüştür.³⁷⁹ İki taraf arasındaki ilişkiler Mısır'ın tek limanı olan Naukratis'te ve başkent Sais'te yoğunlaşmıştır.³⁸⁰ Kentte Aioller, İonlar ve Dorların tüm ırklarından Yunan tüccarlar burada birlikte yaşıyorlardı. Bu olgu Perikles'in Pan-Hellen temellerini attığı Thuri ve Amphipolis'e kadar Yunan dünyasında yoktu. Ancak bu farklı Yunan halklarının bir arada olması kentte bir denge oluşturmamış ve halklar kısa süre sonra kendi ana kentlerine karşı dönmüş olsalar da, Naukratis'de yüzyıllarca ciddi bir çatışma olmadan bir arada yaşamaya devam etmişlerdir.³⁸¹

Amasis II döneminde ise kent, Yunan dünyasıyla ticari girişimleri gerçekleştirmek için belirlenen bir ticaret limanına dönüştü ve gelişerek bir ticaret merkezi halini aldı. Mısır'da her türlü ticaret stratejik konumu nedeniyle Naukratis'ten geçmek zorunda kalırken, aynı zamanda kent gelişen konumu itibarıyla basit bir yerleşimden Hellenistik dönemde bir polise dönüşmeyi de başarmıştır.³⁸²

Naukratis'in bir ticaret kenti olarak ön plana çıkması önemli bir döneme denk gelmektedir. Naukratis'in ticari bir kent olarak kabullenmeye başladığı dönemde, Yunan

³⁷⁵ Boardman 2006, 525.

³⁷⁶ Herodotos II, 152-154; Haider 1988, 153-84.

³⁷⁷ Boardman 2006, 525-526.

³⁷⁸ A.g.e., 525-526.

³⁷⁹ Braun 1982, 39.

³⁸⁰ A.g.e., 37-43.

³⁸¹ Braun 1982, 39.

³⁸² Boardman 1958, 4-12.

kentleri koloni hareketlerini hızlandırmış ve ticarete son derece agresif bir politika izlemekteydiler. Miletos yine aynı dönemde Karadeniz bölgesindeki kolonilerin temellerini atmış, Kyrene'ye M.Ö. 630'da yerleşilmiş, Phokaia M.Ö. 600'lerde batıda kurduğu kolonilerle Yunan ticaretine bir ivme kazandırmıştır.³⁸³

Yunanlılar için Mısır özellikle lüks malların temini açısından son derece önemli bir merkezdir. Bunun yanında papirüs yine Mısır'dan Yunan devletlerine ticareti yapılan başka bir üründür. Başlangıçta Fenike aracılığıyla gelen papirüs daha sonra Yunan tüccarların Mısır'a yerleşmeleri sonucu direk Yunan tüccarlar tarafından Yunan kıtasına ulaştırıldı. Aynı şekilde M.Ö. 7. yüzyılda Mısır biblolarının hiç olmadığı kadar fazla ithal edildiğini görüyoruz.³⁸⁴

Buna karşılık, Yunanlılar Mısır'a şarap ihraç ettiler. Her ne kadar Mısırlılar da şarap üretseler de Yunan şarabı karşısında pek şansı yoktu. Herodotos her ne kadar Mısır'da üzüm bağlarının olmadığını söylese de bu konuda yanıyordu.³⁸⁵ Az sayıda olsa da Mısır'da üzüm bağı bulunurdu. Fakat Yunanlılar'ın en kar getiren ticari hamleleri gümüş olmuştur. Mısır gümüş rezervlerine sahip değildi ve bu yüzden de bu madene çok önem vermekteydiler. Bundan dolayı Mısır'da gümüşün satın alma gücü başka merkezlerden daha fazlaydı. Bunların çoğu madenler açısından zengin Thrakia ve Makedonya'dan gelmekteydi. Muhtemelen üç köşeli bir ticaret söz konusuydu.³⁸⁶

1884-1885 yıllarına Petrie, 1899-1903 yılları arasında da Hogarth tarafından gerçekleştirilen Naukratis kazılarında seramikler üzerinde bulunan boyalı veya yazılı adak metinleri ile tanımlanan çok sayıda tapınak ortaya çıkarılmıştır. Herodotos'un Miletos tarafından yaptırıldığını söylediği Apollon tapınağı bir muhafaza duvarı ile çevriliydi ve koloninin ilk kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır. Burada ele geçen seramikler M.Ö. 550'den erkene gitmemektedir. Bu nedenle Apollon tapınağının önemli bir İonik tapınak olduğu ve diğer tapınakların karşılayamadığı dini ihtiyaçları karşılamak adına yapılmış olabileceği aklı gelmektedir.³⁸⁷ Hemen yanında da Herodotos'un Samos tarafından yaptırıldığını söylediği Hera tapınağı yer almaktadır. Sitenin güneyinde en alt seviyede gemi veya gemi kulübelerini işaret edebilecek ağır şekilde yanık izleri gösteren kereste yığınları bulunmuştur.³⁸⁸ Bu kalıntıların hemen üstünde de bol miktarda Khios seramiğinin olduğu bir Aphrodite Tapınağı

³⁸³ Barun 1982, 39.

³⁸⁴ A.g.e., 40.

³⁸⁵ Herodotos XI, 77.

³⁸⁶ Braun 1982, 42.

³⁸⁷ Boardman 2006, 526.

³⁸⁸ Möller 2000, 205.

bulunmuştur. Her ne kadar kalıntılara rastlanmasa da Herodotos yine bu bölgede Aiginalılara ait bir Zeus tapınağının varlığından bahsetmektedir.³⁸⁹

Herodotos Naukratis’deki tapınakların en büyüğünün ve en rağbet göreninin Hellenion olduğunu söyler ve yapımında dokuz kentin rol aldığından bahseder. Her ne kadar bu tapınağa ait kalıntılar ele geçmemiş olsa da Herodotos bunun Apollon tapınağının doğusunda yer aldığını söylemektedir. Tapınağın yapımında Aiolisten Mytilene, İoniadan Khios, Teos, Phokaia ve Klazomenai, Dor bölgesinden Rhodos, Knidos, Halikarnasos ve Phaselis’in yer aldığını söylemektedir.³⁹⁰ Hellenion’a baktığımızda Amasis döneminin ilk yıllarına (M.Ö. 570-526) denk düşmektedir ve polisin amaçlanan konfügürasyonunu ifade eder. Ayrıca bu tapınakta bir grup Yunan devletinin, kurucu şehir Miletos ve büyük ticaret şehirleri Samos ve Aigina’nın etkisine direnme girişiminin de bir tezahürüdür.³⁹¹

Naukratis’te ele geçen seramiklere baktığımızda, yapılan kazılarda ilk Korinth seramiği M.Ö. 630-620 yıllarına tarihlenmektedir (Resim 20). Doğu Yunan malları da yine bu tarihlerde Naukratis’de görülmeye başlanıyor (Resim 21). Bu veriler ışığında Naukratis’in M.Ö. 620 civarında Psammetikhos I tarafından kurulmuş olacağı da açıktır. Yunan seramik yoğunluğunun M.Ö. 525’deki Pers işgaline kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu seramiklerin büyük bir çoğunluğu da Doğu Yunan seramikleridir. Seramik repertuvarına baktığımızda Miletos ve Khios malları ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında Samos, Klazomenai, Korinth ve Attika malları da Naukratiste ele geçmiştir. Fakat Kariyalılar’a ait seramikler ele geçmemiştir.³⁹²

M.Ö. 525’te Perslerin Mısır’ı işgali ile Yunan seramiğinde bir düşüş göze çarpmaktadır. Fakat bu azalma Yunan yaşam tarzındaki olası bir değişiklik anlamına gelmez. Sadece boyalı Yunan vazolarının ithalatı sekteye uğramıştır. Bunun dışında hala Yunan şarabının bu bölgeye ulaştığına dair kanıtlar mevcuttur. Naukratis uzun zamandır tamamen karışık bir Yunan nüfusu olan ve sonunda polis olarak kabul edilen tamamen bir Yunan kasabasıdır. Genişlemeci topraklara olan ilgiye adanmış bir koloni değil, sadece Yunanlılar’a ve Mısırlılar’a karşılıklı yarar sağlayan ticarete adanmış bir merkez olduğundan, Yunanlılar ticaretin ana odağını tekrar

³⁸⁹ Braun 1982, 42.

³⁹⁰ Herodotos II, 178.

³⁹¹ Braun 1982, 42.

³⁹² Boardman 2006, 257.

İskenderiye'ye çevirinceye kadar refahı Mısırlılar ve Persler tarafından tolere edilebilir ve hatta teşvik edilebilir bir kent durumundadır ve uzun yıllar bu statüsünü korumayı başarmıştır.

3.5.Batı Akdeniz Bölgesi kolonizasyon Faaliyetleri

3.5.1. Tartessos

Tartessos (Yunanca: Ταρτησσός) veya Tartessus, İber yarımadasının güney batı kısmında, Guadalquivir Nehri'nin ağzında, günümüz Huelva kentinin yakınında yer alan yarı efsanevi bir liman kenti ve onun çevresindeki kültürdür (Harita 12).³⁹³

Herodotos'un Samoslu Kolaïos'un yolculuğuyla ilgili metni, bölgedeki Yunan kolonizasyonları hakkında bize ulaşan en kapsamlı ve en erken metindir.³⁹⁴ Fakat Kolaïos'un gezisi aslında basit bir hikaye ve sıradan bir deniz yolculuğundan başka bir şey değildir. Nitekim bu metin haricinde Samos'un adını bu bölgelerde bir daha duymamaktayız. Ayrıca arkeolojik veriler de oldukça yetersizdir. Fakat Samos'dan farklı olarak Phokaia, İspanya'nın batısına oldukça meraklı görünmektedir. Bu sebeple Yunan dünyasında Batı'nın en uzak noktasında koloni kuracak tek kent Phokaia olarak görülür.³⁹⁵

Herodotos batıda Phokaia'nın ilk hareketleri hakkında bize bazı bilgiler vermektedir. Herodotos'a göre Phokaialılar Tartessos, İberia ile Tyrrhen ve Adriyatik denizlerini keşfedenlerdir. Tartessos ve İber yarımadası ile istikrarlı ilişkiler sürdüren ve Tyrrhen Denizi'nde ya da en azından kuzey kesiminde düzenli yolculuklar yapan ilk Yunanlılar Phokaialılar olabilirdi. Herodotos'ta ilginçtir ki; Phokaia kolonizasyonunun önemli bir alanı olan Galia'dan bahsedilmemektedir. Bu durum antik kaynaklar ile arkeolojik veriler arasında koloni tarihlerinin belirlenmesinde bazı çatışmalara sebep olmaktadır.³⁹⁶

Phokaia'nın, Tartessos ve Galia'nın zenginliklerine erişimini sağlayacak bir bağ kurmuş olma olasılığı yüksektir. Herodotos, erken dönemde Tartessos'da Phokaia varlığından ve yerel kral Arganthonius'un onlara karşı dostça davranışlarından söz eder. Kral Arganthonius ile Phokaialı gezginler arasındaki dostluk, kısa ve bir o kadarda net bir şekilde Herodotos

³⁹³ Chamorro 1987, 198.

³⁹⁴ Herodotos IV. 152.

³⁹⁵ Bellido 1940, 59.

³⁹⁶ A.g.e.; 60.

tarafından anlatılmaktadır. Antik kaynaklar ve arkeolojik verilerin yorumlanmasıyla, kökenleri bir birinden çok uzak iki halkın ilişkiye başladıkları dönemi belirlemek çok değerlidir.³⁹⁷

Herodotos'dan yola çıkarak Kral Arganthonius'un M.Ö. 550 yılında öldüğünü bilmekteyiz.³⁹⁸ Herodotos haricindeki diğer Yunan yazarlar, Arganthonius'un uzun yaşamıyla Yunan dünyasında ün kazandığından bahsederler.³⁹⁹ Antik kaynaklar 120 yıl yaşadığından bahseder. Bu da M.Ö. 670 civarında doğduğu anlamına gelir. Buna ek olarak Herodotos ise Arganthonius'un 80 yıl boyunca hüküm sürdüğünden bahseder. Buradan da M.Ö. 630 yılında kral olduğu anlamı çıkar. Nitekim Phokaialılar ile Arganthonius arasındaki dostluğun da M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına doğru başladığı düşünülmektedir. Böylece Phokaialılar'ın Tartessos'daki ticari faaliyetlerinin en yoğun dönemi ile başlangıç dönemlerini bir tarih aralığına oturtabilecek yeterli referans noktasına sahip olmuş oluyoruz. Tartessos ile Phokaialılar'ın bu yakın ilişkileri M.Ö. 6. yüzyılın ortalarına kadar sürdüğü için ilişkilerin kesildiği tarihin Phokaia'nın M.Ö. 545'deki Pers hakimiyetine girdiği zaman olduğu düşünülür.⁴⁰⁰ Muhtemelen Arganthonius bu dönemde ölmemiş olsaydı Phokaialılar kaçıp buraya yerleşirlerdi.⁴⁰¹

Günümüze kadar ulaşan az sayıdaki antik metin, gerçeklerin birer iskeleti gibidir. Ayrıca az sayıdaki arkeolojik materyal de antik kaynakların verdiği tarihlerle aşağı yukarı örtüşmektedir. Guadelete kıyıları ile Gadeira arasında, Jerez yakınlarına 1938 yılında yapılan kazı çalışmalarında ele geçen ve M.Ö. 630'a tarihlenen Antik Yunan miğferi (Resim 22), Arganthonius'un saltanat tarihi nedeniyle Kolaios tarafından komuta edilen Samos gemilerinin Tartessos'a gelişi ve Phokaia ile Arganthonius'un dostane ilişkilerinin başlangıcıyla aynı döneme denk gelmektedir. Ayrıca Endülüs Bölgesinin en önemli üç kenti olan Tartessos, Mainake ve Gadir'e oldukça yakın bir alanda ele geçmesi dikkat çekici bir ayrıntıdır. Diğer bir buluntu ise Granada'daki kazılarda ele geçmiş ve M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiş Rhodos kökenli oinokhoelerdir (Resim 23). Ayrıca Alalia savaşından hemen önceye ait olduğu düşünülen bir Korinth miğferi (Resim 24) ile Albacete'de ele geçen kentauros ve satyr bronz figürinler (Resim 25-26), M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğine ait olup, bölgedeki Yunan varlığını kanıtlar niteliktedir.⁴⁰²

³⁹⁷ Bellido 1940, 60.

³⁹⁸ Herodotos I. 163.

³⁹⁹ Strabon III. 2. 14.; Plinius, VII 154.; Silius Italicus III.

⁴⁰⁰ Herodotos I. 165.

⁴⁰¹ A.g.e., I. 165.

⁴⁰² Bellido 1940, 60.

Yedinci yüzyılın son çeyreğinden Alalia'nın kritik tarihi olan M.Ö. 535 tarihine ve Huleva'dan Cabo de la Nao'ya kadar uzanan tüm bu buluntular, yukarıda bahsi geçen metinlerin ve kronolojik bilgilerin doğruluğunun en iyi kanıtıdır.⁴⁰³

Huelva'da bulunan Yunan seramikleri her ne kadar Fenike seramiklerine göre oldukça düşük bir oranda olsa da M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. Tabi bu tarihleme bugün için tartışmalı bir konudur. Ama bulunan seramiklerin yüksek kalitede olması bu seramiklerin diplomatik hediyeler olabileceğini düşündürmektedir. Bu da Phokaia'nın Tartessos krallığının kalbi olarak kabul edilen gümüş yataklarına ulaşma isteğini ve Phokaia'nın Batı'daki varlığının asıl amacını ve aşamalarını gösteriyor olabilir.⁴⁰⁴

Buna örnek olarak Samos Kolaios'un Tartessos'da çok büyük karlar elde ettiği söylenmektedir. Bu denli antik kaynaklarda bahsedilecek karların elde edilmesinin ana sebebi M.Ö. 630'larda burasının Yunanlılar tarafından henüz keşfedilmemiş olmasıdır. Etrüskler M.Ö. 600'lerde kısmen Galia pazarını keşfetmiş olsalar da bu örneğe uymaktadırlar. İlerleyen zamanlarda her kent kendi çıkarlarına uygun olarak farklı bölgeler bulmuştur ve genel olarak da yerel tüccarlar tarafından hoşgörülle karşılanıp kabul görmüşlerdir.⁴⁰⁵

Herodotos'un anlatımlarında Samoslular ile Phokaialılar'ın M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında Tartessos'da varlık gösterdiğini ve kent ile kurulan iyi ilişkiler sayesinde Arganthonius'un verdiği destekle Phokaia'daki büyük surları diktiğinden ve kentin Tartessos'da bulunan demir yatakları sayesinde oldukça zenginleştiğinden söz eder.⁴⁰⁶

Antik kaynaklarda geçen bu iyi ikili ilişkiler, Phokaia'nın Tartessos güzergahı üzerinde yeni koloniler veya emporion tarzı yerleşimler kurmasına neden olmuştur. Bu ihtiyaç durumu, Tartessos Krallığına yakın bir yerde bir destek ve pazar yeri olarak hizmet edebilecek bir koloniye duyulan ihtiyaçtan dolayı, Tartessos ile ilişkilerin başladığı andan itibaren hissedilmeye başlamıştır. Bu ihtiyacı karşılamak adına, Atlantik ağzı yakınlarında ve Tartessos'a bir karayolu ile bağlı olan Mainake kurulmuştur. Her ne kadar Mainake kadar eski olmasa da Phokaia kolonisi olarak tanımlanmış bir diğer kent Cape Nao yakınlarındaki Hemeroskopeion'dur.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Bellido 1940, 60.

⁴⁰⁴ A.g.e., 61.

⁴⁰⁵ A.g.e., 61.

⁴⁰⁶ Herodotos I. 163-164.

⁴⁰⁷ Bellido 1940, 62.

Fakat Phokaia'nın Atlantik kıyılarında, Herakles Sütunlarının diğer tarafında koloni kurmak gibi bir düşüncesinin olmadığı görülüyor. Bu durum ilk bakışta garip gelebilir. Mantıklı olan durum, antik kaynakların da aktardığı gibi eğer asıl amaç metal ticaretini elde tutmak ise Atlantik kıyılarında bir Phokaia kolonisinin varlığı beklenmelidir. Tıpkı Fenikelilerin bölgedeki faaliyetlerini pekiştirmek için Betis yakınlarındaki Gadir'i kurması gibi. Belki de bölgedeki konjonktür Phokaia'yı uzun vadede kolonileşme açısından farklı bir rota izlemeye zorlamış olabilir.⁴⁰⁸

Bu durum, yüzyıllar önce Cebelitarık Boğazı'nın her iki kıyısına da yerleşilmiş Fenike kolonileri sayesinde Yunan gemilerinin Atlantik Kıyılarına geçmesini ilk günden beri zorlaştıran bir durumdur (Harita 13). Bu alan daha çok Fenike münhasır ekonomik bölgesiydi. Bundan dolayı da boğazdan geçmek isteyen Yunan gemileri ile Fenike gemileri, bölgede sık sık karşılaşmış ve büyük mücadeleler yaşanmış olma olasılığı bir hayli fazladır. Fakat bu tahmini kanıtlayacak çok fazla bir veriye sahip değiliz. Elimizdeki tek veri Thukydides'in belli belirsiz birkaç metninden fazlası değildir. Thukydides, Phokaia ve Kartaca gemilerinin M.Ö. 600 civarında karşılaştığından ve Phokaia'nın bu karşılaşmadan zaferle ayrıldığından söz eder.⁴⁰⁹ Fakat karşılaşmanın nerede gerçekleştiği hakkında bir şey söylememiştir. Her ne kadar Phokaia bu sürtüşmeden zaferle ayrılmış olsa da ne bu ne de buna benzer zaferler boğazın kontrolünün Yunanlılar'a geçmesi için yeterli olmamıştır. Bunun altında yatan sebep, Fenike'nin gemi ve askeri sayısından ziyade, kolonilerinin ana kent bağılılığından ve ellerinde tuttukları yerel güçlerde saklıdır. Bu sebepten dolayı boğazın Yunanlılar'a kapanışı aslında Alalia Savaşı'ndan çok daha önceye dayanmaktadır. Aslında her zaman kapalıydı. Phokaialılar'ın Atlantik kıyıları yerine Akdeniz'de Mainake'yi kurması bunun apaçık bir örneğidir.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Bellido 1940, 61.

⁴⁰⁹ Thukydides I. 13.

⁴¹⁰ Bellido 1940, 62.

3.5.2. Mainake

Antik kaynaklarda belirtildiği üzere, günümüz İspanya'sında Malaga kentinin birkaç kilometre doğusunda bulunan Mainake kenti hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır (Harita 14). Antik yazarlar kentten tam anlamıyla bir Yunan kolonisi olarak söz etmez. Bunun sebebi, Ephoros'un kent hakkında “*tüm Yunan kentleri arasında en batıdaki*” sözünden kaynaklanmaktadır. Strabon'da Ephoros'un sözünü tekrar eder ama yanına bir de Phokaia kolonisi olduğunu ekler.⁴¹¹

Kentin adı muhtemelen Yunanca değildir. Kentin ismi İmparatorluk döneminde hala var olan şehir olan Mainoba⁴¹² veya Mainobra'dan⁴¹³ türemiş olma olasılığı yüksektir. Periplous'da, kentin yüksek bir tepe üzerinde kurulduğundan ve önünde bir ada olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca kentin bataklık bir bölgede bulunduğunu ve doğal korunaklı bir limana sahip olduğunu da ekler. Mainake kenti, bir koloniden daha fazlasıdır. Kent Tartessos bölgesinde tavizler sonucu kurulmuş bir kent olarak görülür. Nitekim Periplous'da kentin sadece koloni yönüne değinilmemiş aynı zamanda kentin çok iyi bir liman kenti olduğundan da bahsedilmiştir. Kaynakta kentin karşısında yer alan adadan özellikle bahsedilmiştir. Bu durum oldukça ilgi çekicidir. Periplous'da yer alan bu anlatımlar, genellikle Tartessosluların olduğu bölgelerde hakim bir güç olan Massaliyalılar ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişkiden ziyade, Mainake'de yaşayan Yunanlı halkların Tartessoslularla ilgili hukuki durumuna ilişkin bir açıklama görüyoruz. Buna göre, Yunanlılar'ın Mainake limanına sahip olmadıkları, sadece kente yakın ticari trafikleri için bir imtiyazdan yararlandıkları anlaşılıyor.

Phokaia'nın Tartessos güzergahı üzerinde yeni koloniler veya emporion tarzı yerleşimler kurma ihtiyacı altında yatan sebeplere yukarıda değinmiştik. Bu ihtiyaçları karşılamak adına Atlantik'in ağzı yakınlarında ve Tartessos'a bir karayolu ile bağlı olan Mainake kurulmuştur. Budan dolayı Mainake kentinin her ne kadar kesin kuruluş tarihi henüz bilinmese de M.Ö. 600'den önce kurulmuş olması gerekmektedir. Kent büyük ihtimalle bir Phokaia kolonisidir. Ephoros'un Mainake nin kuruluşunda Massalia'yı göstermesinin nedeni, Phokaia'nın Pers egemenliğine girmesinden sonra Massalia'nın üstlendiği ana kent rolünden kaynaklanmaktadır.⁴¹⁴

⁴¹¹ Gerkan 1924, 36.

⁴¹² Strabon III, 2. 5.

⁴¹³ Hekataios Stephanos

⁴¹⁴ Ephoros 146.

Strabon⁴¹⁵ ve Pseudo Skymnos⁴¹⁶ tarafından en uzak Yunan şehri olarak kabul edilen Mainake'ye atıfta bulunmaktadır. Mainake'nin doğası gibi konumu da hala çözülememiştir. Bazı yazarlar, Toscanos gibi Malaga kıyısındaki Fenike yerleşim yerlerinden birinde aranması gerektiğini düşünüyor. Diğerleri, herhangi bir Fenike yerleşimiyle ilgisi olmadığına ve kalıntılarının M.Ö. 1. yüzyılda da hala görüldüğü söylemektedir.⁴¹⁷

Mainake'nin sonuna gelince, özellikle hiçbir şey bilinmemektedir. Strabon'un, Artemidoros veya Poseidonio'dan yapmış olduğu alıntılarda kentin M.Ö. 1. yüzyılda, harabe yığınının belli olduğunu söylemiştir.⁴¹⁸

Mainake'nin varlığını şimdiden varsaymak çok risklidir. Guadelete kıyıları ile Gadeira arasında, Jerez yakınlarına 1938 yılında kazı çalışmaları yapılmıştır. Granada'daki kazılarda ele geçmiş olan M.Ö. 630'a tarihlenen Antik Yunan miğferi (Resim 22), M.Ö. 7. Yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiş Rhodos kökenli oinokhoe (Resim 23), Alalia savaşından hemen önceye ait olduğu düşünülen bir Korinth miğferi (Resim 24) ile Albacete'de ele geçen kentauros (Resim 25) ve satyr bronz figürinlerdir (Resim 26). Buluntu yerleri göz önüne alındığında Mainake'nin varlığına işaret ediyor olabilir.⁴¹⁹

3.5.3. Hemeroskopeion

En iyi bilinen Phokaia kolonilerinden biridir. Strabonda geçen bir pasajda, Jücar Nehri yakınlarında üç küçük ticaret merkezinden ve burasının da Massalia'ya bağlı olduğundan bahsedilir (Harita 15). Bu üçü arasında bugün için en iyi bilineni Hemeroskopeion'dur. Strabon kentte denize uzanan bir burun üzerinde Efes Artemis'e adanmış bir tapınaktan söz eder.⁴²⁰

Hemeroskopeion, Phokaia tarafından kolonileştirilmiş ve kent Roma'da Dianium ile birleştirilinceye kadar hayatta kalmaya devam etmiştir.⁴²¹ Aviencus, kent hakkında pek detay vermemekle birlikte, burayı La Nao Burnu'nun yakınlarında bulunan, kaybolmuş bir şehir olarak belirtir. Strabon, Poseidonios veya Artemidoros'dan sonra bu bölgeye kurulan üç

⁴¹⁵ Strabon II. 4. 2.

⁴¹⁶ Pseudo Skymnos 146-149

⁴¹⁷ Morel 2006, 448.

⁴¹⁸ Strabon 3. 4. 2.

⁴¹⁹ Belido 1940, 60.

⁴²⁰ Strabon III. 4. 6.

⁴²¹ Rouillard 1982, 417-31.

Massalia kentinin arasında en önemlisinin Hemeroskopeion olduğunu söyleyen tek yazardır.⁴²² Ayrıca Strabon, Hemeroskopeion’u uzaktan denizcilerin görebileceği bir deniz fenerine benzetmektedir ve aynı zamanda doğal korunaklı limanlara sahip olduğundan bahseder.⁴²³

Kent deniz ticaretinde oldukça önemli bir üs veya liman görevi görmektedir. Bölgeye gelen gemiler için yarımada’nın anakaradaki ilk uğrak limanı olması kentin önemi arttırmıştır. Bu durum kentin kuruluş tarihini Phokaia öncesi dönemlere kadar taşıyabilir. Fakat daha sonra, eşsiz coğrafi konumu göz önüne alındığında, sağlam ve yerleşik bir Phokaia kolonisi olma noktasına kadar gelmeyi başarmış olmalıdır. Adalar arası rota terk edildiğinde, muhtemelen M.Ö. 7. yüzyılın sonlarına doğru Hemeroskopeion, Fransa’nın güneyindeki metal ticaretinde, merkezler arasında bir üs haline geldiğinden uzun süreler boyunca önemini kaybetmedi.⁴²⁴

Strabon’un Hemeroskopeion’u bir Massalia kenti olarak göstermesinin nedeni, Phokaia’nın Pers işgali altına girmesi ile Alalia Savaşı’ndan sonra Massalia’nın batıdaki koloniler üzerinde oynadığı etkin rol ile açıklanabilir.⁴²⁵

Hemeroskopeion’un kesin konumu şuan için tam olarak bilinmemektedir. Genel anlamda Dianium içinde veya yakınlarında yer alması gerekmektedir. Antik kaynaklarda kentin denize uzanan büyük bir buruna sahip olması belki de yapılacak araştırmalar için temel nokta olarak alınabilir. Bu varsayımların hiçbiri bugüne kadar tatmin edici arkeolojik doğrulamalara sahip olmamıştır. Bu olumsuz sonuç, başta seramik olmak üzere bulgulara dikkat edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Ifach’ta bulunan en eski seramik buluntuları, M.Ö. 5. yüzyıldan sonraya tarihlenmiştir. Bölgenin diğer arkeolojik kalıntıları arasında, altıncı yüzyılın ortalarından önceye tarihlenebilecek herhangi bir veri bulunamamıştır.⁴²⁶

⁴²² Strabon III. 4. 6.

⁴²³ Belido 1940, 70.

⁴²⁴ Belido 1940, 70.

⁴²⁵ A.g.e., 70.

⁴²⁶ A.g.e., 70.

3.5.4. Agde

Agde, bataklık ve göletlerle şekillenmiş bir alanda, denize yaklaşık 4 km. uzaklıkta Hérault'un sol kıyısında bazaltik bir zirvede kurulmuştur. Kent bir sur yapısı içerisinde, yaklaşık 4,5 hektarlık bir alanı içine almaktadır (Harita 16). Rhon Nehrinin denize akan kısmında bir deniz- nehir limanı kurmak için mükemmel bir konumda yer almaktadır. Muhtemelen de bu nedenle Yunanlılar'ın ilgisini çekmiş ve bölgeye bir koloni kurma ihtiyacı doğmuştur. Yunanlılar'ın Batı Longuedoc'a olan ilgisi kentin kuruluşundan çok daha önceye dayanmaktadır. Fakat kentin M.Ö. 6. yüzyıldaki yerleşim biçimi hakkında hemen hemen hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Agde'de bulunan M.Ö. 7. yüzyıl sonuna ait Peyrou nekropolü, bölgedeki en erken yerleşim izlerini gösterir. Demir Çağı'nın başlarına tarihlenen nekropol, kültürel olarak oldukça homojen bir grubun varlığına işaret eder. Nekropol kazılarında ele geçen bolca ithal seramik ve metal obje, kentin özellikle Akdeniz halklarıyla sıkı ilişkiler kurduğunu gösterir (Resim 27).⁴²⁷

Bölgede 1938'den beri yapılan kazılar Agde'nin Yunanlaşma sürecini anlamamızda oldukça önemli veriler sunmuştur (Harita 17).⁴²⁸

Agde ile ilgili edebi metinler M.Ö. 3. yüzyıldan sonra karşımıza çıkıyor. Bu kaynaklarında dolaylı olarak kentten bahsettiğini söylemek gerekir. Kent bu yönüyle Beziers'e benzemektedir. Daha sonraki bilgilerimiz, Strabon ve Pseudo-Skymos'a dayanmaktadır. Pseudo Skymos; Massaliyalı Phokaialılar'ın, Emporion ve Rhode'yi kurduktan sonra Agde'yi kurduğunu söyler. Strabon ise Augustus döneminde Rhon ve Agde'nin, Massaliyalıları İber yarımadasındaki barbarlardan koruduğundan bahseder.⁴²⁹ Fakat daha sonra Agde birden tüm Romalı antik kaynaklarda bahsedilmemeye başlamıştır.⁴³⁰

Agde M.Ö. 550-525 civarında daha önce yerleşim olmayan bir alanda kurulmuştur. Kente yakın ve kentin kuruluşundan öncesine dayanan bir yerel nekropol, bölgede farklı iki

⁴²⁷ Ugolini 2008, 3.

⁴²⁸ Ugolini 2001a-b.

⁴²⁹ Strabon IV. 1. 5-6.

⁴³⁰ Ugolini 2001b, 120.

halkın beraber yaşamış olabileceğini göstermektedir. Ancak Yunan yerleşimi sırasında başka herhangi bir halkın varlığını gösterecek bir kanıt ise henüz bulunamamıştır.⁴³¹

Agde’de Yunan varlığı M.S. 50 ye kadar devam etmiştir. Kentte üç farklı dönem göze çarpar. İlk dönem, M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreği ile M.Ö. 5. yüzyılın başlarını kapsar. İkinci dönem, M.Ö. 4. yüzyıldan başlar. Üçüncü dönem ise M.Ö. 150 ile M.S. 50 arasını kapsamaktadır.⁴³²

Agde’nin Arkaik dönemi ile ilgili elimizde henüz epigrafik bir bilgi yoktur. Tek bilinen kaynak M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen İonia kökenli bir kurşun levha ile Hellenistik Dönem’den kalma silindirik bir ağırşagın üzerinde Yunanca harflerle kazılmış “*Bitouna*” yazmaktadır. Bunun Keltli bir kadına ait isim olduğu düşünülmektedir (Resim 28). Ancak bahsi geçen levha kaybolmuş ve günümüzde eser hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Levha hakkındaki tek bilgimiz, M.Ö. 4. yüzyıl ile M.Ö. 2. yüzyıllar arasına tarihlenen bir iş mektubu olduğudur.⁴³³

Kentte ele geçen seramikler üzerinde grafitiler oldukça nadirdir. Sadece M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllara tarihlenen ithal seramiklerin üzerinde vardır.⁴³⁴ Ayrıca Agde sikke basmamış ve kentte M.S. 2. yüzyıldan önce de herhangi bir para dolaşımına ait bir kanıt mevcut değildir.

Agde ticari yönden önemli bir liman bölgesi olarak antik dönem ticareti için oldukça önemli bir yere sahiptir. Agde’nin ticari alanı, Herault bölgesiyle sınırlı gözükmektedir. Agde’nin ticari hacmi incelendiğinde ise, kentin ticari hedeflerinin artan ekonomik dinamiklerle bağlantılı olarak Batı’ya doğru ilerlediğini söyleyebiliriz.⁴³⁵

Agde’nin kuruluşunun ilk yıllarında ticari olarak bölgede üstlendiği rol, bir geçiş bölgesi veya limandır. Kentin kuruluş yıllarında üretim işlevi henüz gelişmemiş ve bundan dolayı da gıda faaliyetlerinde yetersiz kaldığı bellidir.⁴³⁶ Fakat M.Ö. 2. yüzyıla gelindiğinde kentte büyük çiftlikler türemiş ve üretim bağıcılık üzerine yoğunlaşmıştır. Bu sebepten dolayı da kentin komşularına oranla geç bir gelişim gösterdiği de göze çarpar.⁴³⁷

⁴³¹ Ugolini 2001b, 120.

⁴³² Ugolini 2001b 120.

⁴³³ Lugand -Bermond 2001, 127–28.

⁴³⁴ Bénézet 2002.

⁴³⁵ Ugolini- Olive 2002, 141-203; 2003, 35-48; 2004, 59-104.

⁴³⁶ Nickels 1981,

⁴³⁷ Lugand - Bermond 2001, 150.

Şehirde M.Ö. 2. yüzyılın ortalarına kadar herhangi bir seramik üretimine rastlanılmamıştır. Fakat Batı Languedoc'da monokrom vazoların ele geçmesi, Hérault vadisinde bir seramik atölyesinin varlığına işaret eder.

Agde'de M.Ö. 6. yüzyıla ait bol sayıda ithal seramik ele geçmiştir (Resim 29). Béziers üretimi ve gündelik kullanıma uygun kaplar kentte oldukça boldur. Fakat gün geçtikçe kentteki Béziers üretimi seramiklerde sayısal bir düşüş göze çarpar. Bu seramikler yerlerini ithal ve süslü Yunan mallarına bırakmıştır.⁴³⁸

M.Ö. 4. yüzyıldan sonra kentte amphora çeşitliliği olarak bir artış söz konusudur. Erken dönem amphoraların büyük bir çoğunluğu İtalik ürünlerdir ve birçoğu da Massalia'dan gelmektedir. Amphoralar oran olarak toplam seramik buluntuları içerisinde %40'lık bir alan kaplamaktadır.⁴³⁹

Agde'deki Yunan varlığı antik kaynaklar ve arkeolojik veriler sayesinde kesindir. Fakat kentin kurucuları ve kuruluş tarihiyle ilgili bilgilerimiz hala tatmin edici değildir. Bilim insanları kurucu kent olarak Phokaia ve Massalia üzerinde dursa da ortak bir karara varamamışlardır. Fakat son yıllarda yeni ve bir o kadarda marjinal bir fikir üzerinde durulmaktadır. Agde'de bir birini izleyen iki kuruluş süreci olabilir. İlk kuruluş süreci M.Ö. 6. yüzyılda Phokaia tarafından ana bir üs olarak kurulmuş, daha sonra da M.Ö. 400'de tamamen Massalia etkisiyle gelişim göstermiş de olabilir.⁴⁴⁰

Bununla birlikte, Massalialılar'ın kendileri de Phokaialı olduğu için, kaynakların bu nokta üzerinde tam olarak aynı fikirde olmaması çok ciddi bir durum değildir ve kendi içinde iki aşamadan oluşan bir koloni fikrini haklı çıkarmaz. Gerçekten de, Galia'daki diğer Massalialıların çoğundan önce kurulan Agde, Massalia'dan İberya kıyılarına kadar M.Ö. 6. yüzyılı kapsayan Yunan genişleme hareketinde yer alıyor. Öte yandan, yaklaşık olarak M.Ö. 400 civarına tarihlenen ve Agde'de ortaya çıkarılan yapılar açık bir şekilde zamanla gelişim göstermektedir.

⁴³⁸ Ugolini 2002, 192.

⁴³⁹ Ugolini - Olive 2002, 64.

⁴⁴⁰ Ugolini 2001b, 121.

3.5.5. Arles

Arles, Phokaia'nın M.Ö. 545'te Persliler tarafından işgal edilmesinden sonra kentten ayrılan Phokaialılar tarafından Marsilya'nın 85 km. kuzey-batısında, denizden yaklaşık 30 km. uzaklıktaki Rhone kıyısında, antik metinlerde belirtilen Rhodasia'nın üzerinde kurulmuştur (Harita 18).⁴⁴¹

Araştırmacılar, nehrin yakınında, bir zamanlar bataklıklarla çevrili bölgede küçük bir tepenin üstünde yerel bir yerleşim ortaya çıkardı. Yerleşime ait en erken buluntular M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Kentte yapılan kazılarda ele geçen nesnelerin incelenmesi sonucunda, M.Ö. 540-530'da Yunanlılar'ın bu yerel kasabaya yerleştiğini ortaya koymaktadır.⁴⁴²

Arles, bir liman kenti ve nehir ticaretine uygun karakteri ile Galia'nın iç kesimlerine ve Kuzey Avrupa'ya yönelik ticaret ekseninde yer almasından dolayı hızlı bir gelişim göstermiştir.

M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinin başında Massalia'nın kendi sikkelerini basmaya başlamasının hemen ardından, Théliné (Arkaik Arles)⁴⁴³ ve Emporion (Empurias, Katalonya) ilk sikkelerini basmaya başlamıştır. Arlesin basmış olduğu sikkeler, orijinal Phokaia sikkelerinin güçlü etkisini üzerinde barındırır. Phokaia etkisinin bariz olarak görüldüğü Arles sikkeleri genel olarak iki ayrı aşamaya ayrılmıştır.⁴⁴⁴

İlk aşama olan ve kentin en eski sikkelerinden oluşan Grup A (Resim 30), üslup ve ikonografik özellikleri açısından Massalia ve Emporion sikkelerinden farklı olan motiflere sahip birden fazla darp türü ile karakterize edilir. Phokaia-Pers standartında üretilen bu sikkeler, 1/8, 1/14, 1/16, 1/32, 1/64 ağırlık modülleri ile basılmıştır ve son derece hafif sikkelerdir. Bu Sikkeler, Emporion ve Massalia sikkelerinden daha hafiftir. Grup A içerisinde ki 17 sikke yukarıda belirttiğimiz ağırlık sistemiyle basılmıştır. Ele geçen sikkeler: katmanlı perukası ve küpesi olan bir tanrıçanın başı (30, 1), yunus başı (30, 2), yüzen fok (30, 3), koç protomu (30, 4), kuş (30, 5), belirsiz (30, 6), yunus başı (30, 7) , küçük bir kadın başı (30, 8), bir kartal protomu (30, 9), bir kuş ve üzerinde fok balığı (30, 10), dağ keçisi protomu (30, 11), koç (30,

⁴⁴¹ Morel 2006a, 364.

⁴⁴² Arcelin 2008, 108.

⁴⁴³ Chevillon 2015, 1

⁴⁴⁴ A.g.e., 1.

12), miğfer başlıklı bir baş (30, 13), grifon başı (30, 14), zıt yönlerde yüzen iki tuna balığı (30, 15), Griffon protomu (30, 16), hydria (30, 17), kullanılan malzeme ve ikonografik yönelimi dikkate alınarak 44 gruba ayrılmıştır. Arles'in bu ilk sikkelerinde, özellikle Phokaia'da kullanılan quadratum-incusum ile karakterize edilir.⁴⁴⁵

En fazla sikkeye sahip olan Grup A, en azından köşelerde mükemmele yakın, ancak oldukça hızlı bozulabilen gravürlere ait işçiliğin kalitesiyle anlaşılır. Bu kaliteli gravürler, A Grubu sikkelerinin başlangıçtan itibaren bir atölyenin ve birkaç iyi gravürcünün varlığına işaret eder. Bu dönemden kalan üretimin geri kalanı, oyma sanatının karmaşık tekniklerini bilen zanaatkarlar tarafından gerçekleştirildi. Bu evrim, yüksek hacimli gruplarda açıkça fark edilir. Daha sonraki gruplarda kalitenin düştüğü açıkça görülür.⁴⁴⁶

Grup B sikkeleri ağırlık ve hacim olarak artarken desen sayısı sınırlı olan serilerle ayırt edilir (Resim 31). Kullanılan modüller bir obolus ve onun yarısına (hemiobolus) indirgenmiş ve gravür kalitesinde genel bir zayıflık gözlenmiştir. Ele geçen sikkeler 8 farklı grup altında incelenmiştir. Bir keçi protomu (31, 18), Hippalektryon (31, 19), Hippalektryon ve binici (31, 20), at ve binici (31, 21), horoz? (31, 22), Gorgon'un başı (31, 23). Gorgon'un başı (31, 23). Hippalektryon'un varlığı oldukça dikkat çekicidir.⁴⁴⁷

Toplamda ele geçen Arkaik sikkeler 52 farklı gruba ayrılmış, 23 farklı tipte basılmıştır. Ele geçen bu denli çok sikke arasında yalnızca 4 tür Massalia örneğiyle benzerlik gösterir ve 13 tanesi de Arles atölyesine özgü özelliklere sahiptir.⁴⁴⁸

Arles'in hızlı genişlemesini ve başlangıçta Massalia'dan bağımsız konumunu yansıtan çok sayıda sikke, bu kentin başlangıçtaki kaderini ortaya koymasının yanı sıra Massalia'nın karmaşık kuruluş tarihine bir ışık tutmaktadır.⁴⁴⁹

M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısında yerli unsurların sayısında bir artış gözlenmektedir. Bunun sonucunda Hellen etkisinde bir gerileme gözlemlenir. Benzer bir evrim, birkaç yüz metre uzaklıktaki 'Van Gogh' adlı kentte de gerçekleşmektedir. Bu benzer iki kuruluş, müşterileri ve tedarikçilerinden kar elde etmek için yerel bir topluluğun yanında kurulan, ancak aynı zamanda Rhône vadisi tarafından Galia'nın iç kesimleriyle Massalia'dan daha direkt bağlantılı olan bir

⁴⁴⁵ Chevallon, Ripollès 2014.

⁴⁴⁶ Chevallon 2015, 2.

⁴⁴⁷ A.g.e., 23-24.

⁴⁴⁸ A.g.e., 1.

⁴⁴⁹ Rouillard 1995, 10.

apoikia haline gelen bir Massalia imparatorluğu olarak yorumlamak mümkündür. Bu rotanın en azından M.Ö. 540 civarında ki Massalia için önemi, Lyons'daki Vaise mahallesinde, çoğunlukla amphora olmak üzere binlerce Massalia seramik parçasının keşfiyle doğrulanmıştır.⁴⁵⁰

Yeni dağıtım merkezleri yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Görünüşe göre, Emporion'a yakın Ullasboul, Massalia bölgesi yakınlarındaki Saint-Blaise ve Arles gibi merkezler, birer emporion olmak için gerekli koşulları sağlıyor gibi görünmektedir. Bu yerler genel olarak Yunanlaşmış bölgelere yakın, fakat yerel dünyada genellikle ülkenin iç kesimlerinde kalan fakat su yolu ile erişilebilen ve zengin malların yer aldığı bölgeler olarak karşımıza çıkar. Bu tür yerler, Akdeniz ve yerel halk arasındaki temasları ve değişimleri teşvik etmek için gerekliydi.⁴⁵¹

Tam bu süreçlerde Fenike-Kartacalıların da Batı Akdeniz ticaretinde etkin bir rol oynamaya çalıştıklarını görmeye başlıyoruz. Batı Languedoc'ta ele geçen amphoraların incelenmesi sonucunda Yunanlıların, Etrüsklerin ve Kartacalıların iç içe geçmiş ilişkilerini görmekteyiz.⁴⁵² 1983'ten beri Arles'de yapılan kazılar, M.Ö. 6. yüzyılda Kartaca tipi amphoraların toplam amphoraların yüzde yirmi beşine dek geldiğini ve uzun bir periyoda dağıldığını ortaya koymuştur.⁴⁵³ Pech Maho ve Emporion'da ele geçen yazıtların da gösterdiği gibi, Phokaialılar başta olmak üzere Akdeniz halkları bu bölgeyle oldukça ilgililerdi.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Morel 2006a, 365.

⁴⁵¹ A.g.e., 376.

⁴⁵² Morel 1975, 872.

⁴⁵³ Tsatskheladze 2006, 377.

⁴⁵⁴ Morel 2006a, 377.

3.5.6. Béziers

Béziers, Orb'un sol kıyısında, Agde'nin 22 km batısında ve mevcut kıyıdan 15 km. uzaklıkta bir tepede yer almaktadır (Harita 19). Kentin kurulduğu tepe tatlı su kaynaklarına yakın bir konumda yer alıyordu ve oldukça verimli arazilere sahipti.⁴⁵⁵

Neolitik ve Tunç Çağı'ndan sonra M.Ö. 6. yüzyılın başlarında kent ıssız bir alanda kurulmuştur. Daha sonra M.Ö. 300 yılında bilinmeyen bir nedenden dolayı terk edilmiş ve yaklaşık 100 yıl boyunca yaşam olmamıştır.

Kentin oldukça büyük bir alana yayılmış olması ve oldukça verimli toprakları içerisinde barındırmasından dolayı bu kent bölgede farklı bir konuma sahipti. Kente ait olası bir sur ve liman kalıntısı henüz ele geçmemiştir.⁴⁵⁶

Béziers'de bugüne kadar yapılan kazılar oldukça sınırlıdır. Bundan dolayı da özellikle kentin erken dönemlerine ait veri hemen hemen hiç yoktur. Kazılar daha çok yüzey araştırmaları şeklinde veya derin olmayan sondajlar biçiminde gerçekleşmiştir (Harita 20).

Kazıların yetersizliği ve antik kaynakların da kentin erken dönemlerinden bahsetmiyor oluşundan dolayı Béziers'in Yunan kolonizasyonu içerisindeki yeri oldukça tartışmalıdır. Kentin ilk kurulduğu tabaka olan Béziers I hakkında elimize geçen bir antik kaynak mevcut değildir. Béziers II tabakası, M.Ö. 2-1 yüzyıl sonrasına ait Galia sikkelerinde Yunanca yazılmış "Betarratis ve Bettara" yazıları sayesinde tanımlanmıştır. Strabon'da da geçen bu ad,⁴⁵⁷ Roma döneminde kente verilen isimdir. Ayrıca Avenus⁴⁵⁸, kentten "Besara" diye bahsetmektedir. Yazar kendinden önceki bilgileri ele alarak böyle bir bilgi vermektedir. Fakat Avelus'un Batı Galia kıyılarını tanımlamak için kullandığı metinler çok eskiye gitmemektedir. Bundan dolayı da kentin ilk kurulduğu andan itibaren isminin aynı kaldığını söylemek oldukça güçtür.⁴⁵⁹

Béziers'deki Yunan varlığını kanıtlayabilmek için arkeolojik verilere bakmak ve diğer komşu kentler ile karşılaştırma yapmak gerekir. Her ne kadar kentteki Yunan varlığı tartışmalı bir konu olsa da eldeki sınırlı bilgiler, kuruluşun Yunanlılar tarafından gerçekleşmiş olması gerektiğini gösteriyor. Kentin kuruluş tarihi Massalia ve Emporion ile yaklaşık olarak aynı

⁴⁵⁵ Ugolini 2012, 173.

⁴⁵⁶ A.g.e., 173.

⁴⁵⁷ Strabon 4. 1. 6.

⁴⁵⁸ M.Ö. 4. Yüzyılda yaşamış antik tarihçi.

⁴⁵⁹ Ugolini 1995, 167.

tarihlere denk gelmektedir. Kazı çalışmalarını yürüten bilim insanları bu tarihi yaklaşık olarak M.Ö. 600-575 yıllarına vermektedir.⁴⁶⁰

Bölge kil yatakları bakımından oldukça zengindir. Kent özellikle mutfak kaplarını bolca üretmiştir. Bu kaplar genel olarak Doğu Yunan kaplarına benzer şekilde ve açık tek renk veya gri renkte yapılmış basit gündelik kullanıma uygun seramiklerdir (Resim 32). Massalia haricinde bölgede ele geçen tek Yunan tipi seramik fırınına sahiptir. Toplamda kentte iki tane seramik fırını ele geçmiştir. Birincisi M.Ö. 6. yüzyılda kentin eteklerinde kurulmuştur. (Resim 33) Diğer fırın ise şehrin 3 km. dışında ele geçmiştir. İlkine göre oldukça büyük bir kapasiteye sahiptir (Resim 34). Bu atölye Galia'da keşfedilen tek atölyedir. Béziers'de ayrıca seramiklerin dışında Yunan tipi kandil (Resim 35), mimari terrakota ve sunu eşyaları gibi farklı ürünleri de üretebilmişlerdir. Béziers'de tüm bölgeye yetebilecek hatta ihracata bile sokabilecekleri bir üretim kapasitesine sahip olmuşlardır.⁴⁶¹

Her ne kadar gündelik işler için kullandıkları kapları üretiyor olsalar da amphoraların dışarıdan ithal edildiğini görmekteyiz. Bu amphoralar ise tek merkezden değil, farklı birçok merkezden gelmektedir (Resim 36). Tabloya bakıldığında kentin kuruluşunun ilk yıllarında oldukça yoğun bir Etrüks bağlantısı görmekteyiz. Bu durum kentin ihtiyaçlarının dışarıdan sağlanabildiğini gösteriyor. Ele geçen amphoralar, toplam seramik içinde %20-30 kadar bir yer kaplamaktadır. Bu oran komşuları olan La Monédière ve Agde'ye göre daha düşüktür. Ele geçen ithal seramiklerin büyük bir çoğunluğu Kuzey İonia ve Aiol kökenli seramiklerdir (Resim 37). Bu durum kentin Kuzey İonia ve Aiol kökenli olup olmadığı sorusunu akla getirir. Fakat bu veriler, her halükarda kentin Kuzey İonia ve Aiolis ile kültürel bağlarının mevcut olduğunu söylememiz için oldukça yeterlidir.⁴⁶²

Béziers'in M.Ö. 3. yüzyıldan öncesine ait sikkelerine henüz ulaşamamıştır. Kentte şimdiye kadar bulunan en erken sikke Phokaia'ya ait bir teartemorion'dur (Resim 38). Bu ağırlık birimi bir staterin 1/41'i kadar küçük bir orana sahiptir. Sikkenin M.Ö. 550-500 yılları arasında Phokaia'da basıldığı düşünülmektedir. Fakat üzerindeki işçiliğin özenli olması akla Massalia'da üretilmiş olabileceğini de getirmektedir. Ancak her durumda bu bir Phokaia sikkesidir.⁴⁶³

⁴⁶⁰ Ugolini 2012, 195.

⁴⁶¹ Ugolini 1995, 167.

⁴⁶² Ugolini - Olive 2004, 59-104.

⁴⁶³ Pelle- Laurent- Vidal, 2006.

Arkaik Yunan sikkelerinin Güney Galia'daki dağılımı oldukça sınırlıdır. Genel dağılım Massalia çevresine toplanmış görünüyor. Bunun asıl sebebi yakın deniz ve akarsulara olan yakınlığıdır.⁴⁶⁴

Elde edilen bu kısıtlı bilgilerden yola çıkarak bilim insanları muhtemel kurucu kentin Phokaia olma olasılığı üzerinde durmaktadır. Her ne kadar bu durum şuan için bir sonuca bağlanmaktan oldukça uzak olsak da Phokaia fikri akla yatkın gelmektedir. Gündelik yerel seramiklerin Doğu Yunan seramiklerine benzer olması, Massalia'ya yakınlığı ve ilişkileri, Kuzey İonia-Aiolis amphoralarının kazılarda ele geçmesi ve son olarak da kentte ele geçen ilk sikkenin Phokaia'ya ait olması bu tezi oldukça güçlendirmektedir. Ayrıca kazılarda ele geçen ilk seramiklerin geçiş örneklerine henüz rastlanılmamış olması, kenti kuran kişilerin yerli olmadığını da gösteriyor. Kurucusu Phokaia olmasa bile bir Yunan kenti olduğu kesindir.

3.5.7. Massalia

Massalia M.Ö. 600 yılında, tüm Akdeniz ve Fransa'daki en iyi doğal limanlarından biri olan Vieux-Port'un bulunduğu Lakydon'un kuzey kıyısında ve Rhône nehrinin 43 km. doğusunda kurulmuş bir Phokaia kolonisidir. Massalia bölgedeki ilk kalıcı koloni kentiydi ve aynı zamanda açık ara en büyüğü ve en önemlisiydi (Harita 21).⁴⁶⁵

Massalia oldukça kayalık bir bölgeye sahiptir. Bölgenin coğrafi özelliklerinden dolayı tahıl üretimi oldukça kısıtlıdır. Bölge daha çok bağcılık ve zeytincilik için elverişliydi. Ekilebilir bölgelerinin azlığı, Massalialıların geçimlerini balıkçılık ve deniz ticaretiyle sağlamalarına neden olmuştur.⁴⁶⁶ Strabon,⁴⁶⁷ Massalia'yı coğrafi özellikleri ve ticari tarzlarından dolayı Hyele'ye, Justinus⁴⁶⁸ ise Phokaia'ya benzetmiştir. Bu iki antik yazarın aktarımları, hem Massalia'nın hem de Hyele'nin arka planında yatan akli açıklamaktadır. Bu iki kent, açık bir şekilde kurucu kentleri olan Phokaia'nın bölgesel gerçekliğini yansıtmaktadır. Geniş verimli toprakların azlığı, düzensiz ve çorak arazilerin büyük alanları kaplamasından dolayı bu kentlerde yaşayan halklar zorunlu olarak denizcilikte kabiliyet sağlamışlardır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ Pelle- Laurent- Vidal, 2006.

⁴⁶⁵ Hermaty-Hesnard-Treziny 1999, 36-7.

⁴⁶⁶ Strabon IV, 1, 5.

⁴⁶⁷ A.g.e., 1, 1.

⁴⁶⁸ Justinus 43, 3, 5.

⁴⁶⁹ Lepore 1970, 20-6.

Fakat ana kentlerinde bu ortama alışık olan Phokaialılar, Batı Akdeniz'e geldiklerinde buradaki halkları püskürtmekte ve bölgenin koşullarına uyum sağlamakta pek zorluk yaşamamış olmalılardır.⁴⁷⁰

Phokaia, coğrafi özelliklerinden ve etrafının büyük devletlerce kuşatılmış olmasından dolayı denizin tüm avantajlarını sonuna kadar kullanmayı öğrenmişlerdir.⁴⁷¹ Balıkçılık, deniz ticareti hatta o dönemde onurlu bir iş olarak görülen korsanlığı da yaparak geçimlerini sağlamanın ötesinde zengin bir kent haline gelmeyi başarmışlardır.⁴⁷² Hem Phokaia hem de Phokaia'nın kurmuş olduğu Elea ve Massalia, verimli toprakların az olmasından dolayı denizci bir kent olmaya, balık konserve atölyeleri ve benzeri tesisleri kurmak durumunda kalmışlardır.⁴⁷³ Bu üç kentin özelinde, verimsiz topraklara sahip kentlerin sakinlerinin geçimlerini sağlamak için denizciliğe⁴⁷⁴ veya kıyı ekonomisine yöneldiklerini söyleyebiliriz.⁴⁷⁵ Klasik Yunan geleneği her ne kadar tarım üzerine kurulmuş olsa da Phokaia, Hyele ve Massalia gibi coğrafi özelliklere sahip kentlerde bu geleneğin dışına çıkılması oldukça normaldir. Fakat bu durum modern araştırmacılar arasında göreceli bir yere sahiptir.⁴⁷⁶ Özellikle Bats ve Elio De Magistris arazilerin verimsiz olmasını bölgenin özelliklerinden dolayı değil, Phokaia, Massalia ve Hyele gibi kentlerin tamamen denizciliğe odaklanmasından kaynaklandığını savunmuşlardır.⁴⁷⁷

Massalia'nın kuruluşuyla ilgili farklı mitler olsa da, bu mitler konu olarak genellikle bir birleri ile paralellik gösterir. Hem Justinus'un⁴⁷⁸ hem de Athenaeus'un⁴⁷⁹ anlatılarına göre Euxenos önderliğindeki Phokaialılar, bir Kelto-Ligurian kabilesi olan Segobrigesliler ile karşılaşmışlardır. Phokaialıların bölgeye geldikleri gün Segobriges Kralı Nannus/Nanos'un kızı Gyptis/Petta'nın eş seçme töreni için yerel aristokratların tüm gençlerinin davet edildiği ve yerel geleneklere göre yapılacak olan törene denk gelirler. Kral Nannus, bu törene Phokaialıları da davet eder. Nannus kızı Gyptis'ten içinde su olması muhtemel olan bir bardağı, evlenmeyi düşündüğü kişiye vermesini istedi. Bunun üzerine Gyptis, bardağını Euxenos'un oğlu Genç Yunanlı Protis'e uzatarak onu aday gösterdi (Resim 39). Gyptis bu seçimi ile Liguryalıları elledi

⁴⁷⁰ Morel 2006a, 381.

⁴⁷¹ Strabo IV, 1, 179.

⁴⁷² Justin XLIII, 3.

⁴⁷³ Strabon I, 2.52.

⁴⁷⁴ Pierobon-Benoit 1995, 403-418.

⁴⁷⁵ Benoit 1970, 23.

⁴⁷⁶ Morel 2006b, 1751.

⁴⁷⁷ Bats 1991, 70-81.

⁴⁷⁸ Justinus, 43. 3. 8-11.

⁴⁷⁹ Athenaeus XIII. 576a-b.

ve geleneğe göre Nannus, damadına yeni şehrin inşa edileceği araziye teklif etti. Bu şekilde Nannus Massalia'nın kurulması için Krallığın bir parçasını Phokaialılar'a sunmuş oldu.

Bu hikayede, akla yatkınlığın bir özünü tespit edebiliriz. Yerel bir şefin resmi ön kabul karşılaması ve kolonistler için yeni kentin kalıcılığını sağlamak amacıyla yerli kadınlarla evlilik bağına katılma zorunluluğudur. Bu anlaşma iki taraf için de yarar sağlamaktadır. Phokaialılar, Segobrigeslilerin komşu kabilelerine karşı savaşılabilmeleri için güçlü bir askeri müttefik olmuş oldu. Phokaialılar ise, yeni koloni kentleri için kendilerine karşı yerel bir düşmanlık almadan bölgeye yerleşip ticari ağlarını genişletebilecekleri bir alan açmış oldu. Zaman ile yerleşilen ilk yer genişletildi. Bu da yerlilerden daha fazla toprak alınmış olması anlamına gelmekte. Bu süreçte bölgeye gelen Phokaialılar eşlerini yerel halktan seçtiler. Fakat nadiren de olsa Massalia'ya yakın bir konumda bulunan Herakleia-Mastrabala gibi kolonilerden Yunanlı kadınları da eş olarak almış olabilirler.

Fakat Massalialıların bölgede fazla imtiyazlar ve toprak kazanması git gide yerel halkın tepkisini çekmiştir. Bunun sonucunda Nannus'un halefi olan Komanus, Massalialılar'ın kutlamakta olduğu Anthesteria Festivali sırasında bir ihanet ile kenti fethetme planı yapmış ve askerlerini gizlice kente arabaların içinde sokacak ve gece ansızın saldıracaktı. Fakat bir Liguryalı kız, Yunan sevgilisine tüm planı anlatır. Bunun sonucunda Kral Komanus yedi bin askeri ile öldürülür.⁴⁸⁰ Hem Gyptis ile Protis'in evlilik hikayesi, hem de Komanus'un Truva atı planına benzer bir yol izleyerek kenti ele geçirme planı, bir efsane olmasının yanında içerisinde bazı gerçeklikleri de barındırıyor olabilir. Örneğin, tarihte böyle bir hikaye yaşanmamış bile olsa, Liguria topraklarında Massalialıların genişlemesinden dolayı bir savaşın gerçekleşme ihtimali oldukça yüksektir. Askeri ve teçhizat yönünden daha avantajlı olan Phokaialılar bu savaştan galip ayrılmış olmalıydı.

Galiyalılar, yerli halklardan olan Liguryalılar, İberyalılar ve modern Basklıların ataları olan Vaskonyalılar pahasında da olsa Güney Fransa'daki topraklarını kademeli olarak genişletti ve bunun sonucunda da bölgede bir hakimiyet alanı kazanmış oldu. İlk zamanlarda Massalialılar, yeni gelen bu halkla çatışma yaşamadılar. İki halk, ortak ticari çıkarlarını göz önüne alarak Liguralılara hükmetmeye başladılar. Fakat M.Ö. 4. yüzyılın başlarından itibaren Massalialılar, Galia bölgelerini de içine alan büyük bir ticari ve kültürel bir etki alanı oluşturdular.

⁴⁸⁰ Justinus 43, 4, 6.

Herodotos, doğrudan olmasa da Massalia hakkında bazı bilgiler vermiştir.⁴⁸¹ Herodotos genel olarak Phokaia'dan yola çıkan, Alalia ve Rhegion üzerinden Hyele'ye giden Phokaialıların rotasına odaklanmıştır ve bu yolculuğa Massalialıların herhangi bir katkısından bahsetmemiştir. Herodotos'tan farklı olarak, çağdaşı Syrakusali Antiokhos'un söylemlerinden yola çıkan Strabon, Hyele'nin kuruluşuyla ilgili söylemlerinde Massalia'dan kısa da olsa bahseder.⁴⁸² Her ne kadar bu anlatılar basit ve kısa anlatımlardan ibaret olsa da, aslında olayın bizim açımızdan o kadar da basit olmadığı söylenebilir. Strabon'a göre Asia Minör'deki şehirlerini terk eden Phokaialılar, Kyrnos ve Massalia'ya gittiklerinde yerel halklarca püskürtülmüşlerdir ve bunun ardından da Hyele'yi bulmak için tekrar yola çıkmışlardır. Her ne kadar bu metni, Herodotos'un Massalia hakkında ki sessizliğine oranla daha akla yatkın bulsak da, metnin tümünü olduğu gibi kabul etmek oldukça yanlış olabilir.⁴⁸³ Phokaia'dan gelen üniter göçmen grubu Kréontiades önderliğinde ilk olarak Korsika ile Massalia kıyılarına gittiler. Buradaki saldırıya uğrayan Phokaialılar daha sonra Hyele'yi buldular.⁴⁸⁴ Bu anlatı hakkında, bu göçmenlerin buralardan sürülmesi Alalia Savaşı sırasında mı ya da Massalia'da hangi koşullar altında gerçekleştiğini bilmemiz bugün için çok zordur. Burada Bats'ın da dediği gibi, olayın karışıklığı ve bilinmezliğin bu denli fazla olmasının tek sebebi, Strabon'un anlatılarını çok basit ve kısa anlatmasından ayrıca Herodotos'un da sessizliğinden kaynaklanmaktadır.⁴⁸⁵

Diğer antik metinlerden de anladığımız üzere, Phokaia ve Alalia 'dan yola çıkan göçmenlerin Massalia'ya gitmiş olmaları zor bir ihtimal değildir. Ancak, doğrudan Phokaia'dan veya dolaylı olarak da Alalia üzerinden M.Ö. 545/540 civarında Massalia'ya gelen kişiler küçük bir grubu oluşturuyor olmalıydı.⁴⁸⁶ Massalia'nın sembolik olsun ya da olmasın, Hyele'nin kurulmasında veya güçlenmesinde yer alıp almadığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Massalia'nın Hyele sayesinde Tyrrhen Denizi'nde bir etki alanı oluşturabileceği fikri daima aklımızda bulunmalı.

Son yıllarda Massalia'da yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda kentin tarihi hakkında hiç olmadığımız kadar bilgiye sahip olduk.⁴⁸⁷ Kenti çevreleyen sur duvarı, kentin üzerinde inşa edildiği yarım adayı içine almaktadır. Bu savunma duvarı M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Butte des Moulins'i çevreliyorken, aynı yüzyılın sonlarına doğru duvar genişletilmiş, La Bourse'den

⁴⁸¹ Herodotos V, 9.

⁴⁸² Strabon VI, 1, 1, 252.

⁴⁸³ Morel 2006b, 1738.

⁴⁸⁴ Strabon VI, 1, 1, 252.

⁴⁸⁵ Bats 1994, 138.

⁴⁸⁶ Gras 1995, 365.

⁴⁸⁷ A.g.e., 158-242.

Butte'ye kadar uzatılmıştır. Kısa bir süre sonra ise Des Varmes'e kadar genişletilip doğu sınırına ulaşmıştır. Yapılan kazılarda La Bourse'de ele geçen taş taban üzerine inşa edilmiş kerpiç sur yapısı bu döneme ait sur düzenini göstermesi açısından önemlidir. Fakat bölgede devam eden kazı çalışmalarında surun farklı dönemlerdeki kalıntıları henüz ele geçmemiştir. Aynı belirsizlik Akropol için de geçerlidir.⁴⁸⁸

Massalia, topografik özelliklerinden dolayı oldukça dik bir açığa sahipti ve bunun bir sonucu olarak da sıkça toprak kaymalarıyla mücadele etmekteydiler. Arkeolojik veriler doğru yorumlanmış ise, kent diatekhisma sınırlandırmalarına sahipti. Bu konuda Massalia'da poligonal malzemenin bugüne kadar bulunmaması özel bir sorun teşkil etmektedir.

Massalia kent planlamasının genel hatlarıyla belli bir düzene sahip olduğu söylenebilir. Fakat kentin sahip olduğu bu düzen, kent gelişmeye başlayıp sınırlarının da artmasıyla beraber Massalialıları farklı yöntemler uygulamaya itmiştir.⁴⁸⁹ Değişen bu düzenin en büyük nedeni, şehirde meydana gelen toprak kaymalarının bir sonucu olarak yeniden modellenen yapay teraslardan meydana geldiğini söyleyebiliriz. Bu terasların yapımında kullanılan taşlar Vieux-Port'un güneyinde yer alan Saint Victor tepesinden getirtilmiştir. Burada kullanılan beyaz kireç taşları, özellikle M.Ö. 2. yüzyıldan itibaren yerini kentin 25 km batı kıyısında bulunan bir taş ocağı olan La Couronne'den çıkarılan pembe kireç taşına bırakmıştır.⁴⁹⁰

Bu dönemde Massalia'nın anıtsal mimarisi hakkında pek bir bilgiye sahip değiliz. Strabon, Justinus'tan yola çıkarak Efes Artemis, Apollon Delphinos ve Athena tapınaklarının dağ yamaçlarında ve yüksek alanlara inşa edildiğini söylemektedir.⁴⁹¹ Fakat anıtsal mimari ile ilgili kazılarda bir tek M.Ö. 500 yılına tarihlenen büyük bir İon sütun başlığı ele geçmiştir.⁴⁹²

Buradaki Yunan yerleşimcilere ait limanlar, Vieux Port'un kuzey kıyısında, modern belediye binasının yanında, Places Jules Verne ve Villeneuve Bargemon'un hemen altında yer alıyordu. Arkaik limandan (M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı) geriye sadece M.Ö. 4. yüzyıldan kalma bir tersane tarafından değiştirilen rıhtım izleridir.⁴⁹³ Bunun yanında M.Ö. 6. Yüzyın

⁴⁸⁸ Gantès 1992, 75–84.

⁴⁸⁹ Tréziny- Hermary 1999, 42.

⁴⁹⁰ Tréziny 1994, 133–4.

⁴⁹¹ Strabon IV, 1, 4; Justinus 43,5,6.

⁴⁹² Furtwängler 1978, 303.

⁴⁹³ Hermary-Hesnard-Treziny 1999, 45–7.

ortalarına ait iki tane Yunan gemisine ait oldukça iyi korunmuş kalıntılar ele geçirilmiştir (Resim 40-41).⁴⁹⁴

Kent nekropolisi, şehir surları boyunca, La Bourse sektörünün Sainte Barbe hattından Porte d'Aix'e doğru uzanmaktaydı.⁴⁹⁵ Aynı zamanda konum olarak da yerleşim yerine biraz uzak bir mesafede bulunmaktaydı. Kabaca M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısından M.Ö. 4. yüzyılın başlarına kadar uzanan ve bir Yunan Nekropolü olan Saint Mauron, yerel bir bölgede bulunmaktaydı. La Bourse'de ele geçen ve M.Ö. 4. yüzyıla ait iki tane cenaze terası aristokrat kremasyon mezarları işaret etmektedir.⁴⁹⁶

Massalia'nın M.Ö. 6. yüzyıldan Roma İmparatorluğunun etkisine girene kadar sahip olduğu kurumların temel özelliklerini koruduğuna inanılmaktadır. Buradan anlıyoruz ki Massalia Yunan şehirleri arasında en aristokrat ve muhafazakar şehirlerden biri olmuştur.⁴⁹⁷ Ayrıca anayasası Strabon tarafından tanımlandığı gibi primidal bir sisteme dayanmaktaydı.⁴⁹⁸

Tüm bunlara rağmen kentte bir halk meclisi bulunmuyordu. Bunu Cicero'nun anlatımlarından da anlayabiliyoruz. Cicero, Massalia anayasasının bir hayranı olmasına rağmen, halkın bu durumunu köleliğe benzetmektedir.⁴⁹⁹

Kent yerlilere karşı sürekli tetik halindeydi.⁵⁰⁰ Genelde surlarda bir bekçi bulunurdu ve etrafta yabancı ziyaretçilerin varlığını denetlerdi. Fakat bu organizasyonun çok başarılı olduğunu söylemek güçtür. Ayrıca kent içinde de sıkı denetimler mevcuttu. Halk davranışlarını izlemekle sorumlu kişiler, sadeliğe önem verir ve bunları katı bir şekilde denetlerlerdi. Ayrıca kentte kadınların şarap içmesi yasaktı ve cenaze merasimlerinin de güzel olmasına önem verirlerdi. Valerius Maximus, Massalia halkının eski geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kaldıklarını aktarmış ve bu konuda çok tutucu olduklarını söylemiştir.⁵⁰¹

Massalia dini, Phokaia ve Asia Minor'un tipik bir örneğidir. F. Salviat, İoniali muhafazakar kesimin Massalia ve diğer Phokaia kentlerinde kendi kültlerini yeniden inşa ettiklerini ve buna bağlı olarak da ortak bir takvim kullandıklarını söylemektedir.⁵⁰² Baş

⁴⁹⁴ Pomey 1995, 470-80.

⁴⁹⁵ Hermery-Hesnard-Treziny 1999, 80-5.

⁴⁹⁶ Morel 2006a, 378.

⁴⁹⁷ Lepore 1970, 43-8; Clavel-Lévêque 1977, 115-22; Hermery 1999, 85-6, 89.

⁴⁹⁸ Strabon IV,1,5.

⁴⁹⁹ Cicero 1, 27, 43.

⁵⁰⁰ Strabon IV, 1, 5.

⁵⁰¹ Maximus 2, 6, 7.

⁵⁰² Collin-Bouffier 2000, 69-80.

tanrıları ilk kolonistler tarafından buraya getirilen Efes Artemis'dir. Strabon bu kültü getirenin Ephesoslu bir rahip olan Aristakhe olduğunu belirtmiştir.⁵⁰³ Bu Pan İonik kült, ayinleri ve etkinlikleri ile Massalia'ya gelmiş oradan da Roma'ya, aynı zamanda da kurulan diğer koloni kentlere de buradan yayılmıştır. Bunun yanında Apollon Delphinios'a da büyük bir saygı duyuluyordu. Ayrıca Athena, Leukothea, Zeus Phratrius, Dionysos, Aphordite, Posedion ve son olarak da Kybele kabul gören diğer kültürler arasında yer almaktadır.⁵⁰⁴ M.S. 3. yüzyılda Massalia'da hala Leukothea rahibi olan Romalı şövalyeler mevcuttu.⁵⁰⁵

Massalia ile Phokaia bağlantısını kurabileceğimiz belli başlı arkeolojik malzeme ve antik yazarların aktarımları mevcuttur. Arkeolojik verilerimiz genel olarak, naiskoslar, seramikler, sikkeler ve yazıtlardır. Yukarıda daha çok antik yazarların aktarımlarından yola çıkarak bir sonuç elde etmeye çalıştık. Şimdi ise eldeki arkeolojik veriler ışığında iki kentin bağlantıları üzerine durulacaktır.

Masslia ile Phokaia arasındaki bağı en iyi gösteren arkeolojik malzeme, belki de naiskoslardır. Bunun sebebi, Phokaia'nın Arkaik Dönemde ürettiği seramikleri henüz bilmiyor oluşumuzdandır.

Massalia'da Negrel bölgesinde çok sayıda Arkaik naiskoslar ele geçmiştir. Kireç taşına oyulmuş bu naiskoslar, nişte oturan bir tanrıçayı temsil eden taş levhalardır (Resim 42). Genelde nişte oturan tanrıçanın kucağında bir aslan yavrusu tutar şekilde betimlenmiştir (Resim 43). Bu tanrıça büyük ihtimalle Anadolu yerel tanrıçası olan Kybele'yi temsil etmektedir. Benzer anıtlar Küçük Asya'da özellikle Phokaia'nın kendisinde, Karadeniz ve Hyele'den bilinmektedir.⁵⁰⁶ Bu kadın figürleri Küçük Asya'da, Massalia ve Hyele'de olduğu gibi Anadolu tanrıçası Kibele'ye adak maiyeti taşıdığı kabul edilir. Fakat özellikle de Massalia için baktığımız da bu kült Yunan dünyasının farklı tanrıları için de geçerli olabilir. Hermery en azından Massalia'da ki Naiskos kutsal alanın da yer alan adakların su bereketi ile ilişkili bir kült de ait olabileceğini düşünmektedir.⁵⁰⁷

Naiskosların cephesi genellikle, bir alınlık tarafından desteklenen düz bir lento ile çerçevelenmiş ve içerisinde oturan bir kadın figürünün yer aldığı tapınak izlenimi verir. Massalia'da daha çok, basit bir çift taraflı alınlık kullanıldığını görüyoruz (Resim 44). Çoğu

⁵⁰³ Strabon IV, 1, 4.

⁵⁰⁴ Morel 1998, 40.

⁵⁰⁵ Clerc 1927, 29.

⁵⁰⁶ Salviat 1992, 147-50.

⁵⁰⁷ Hermery-Hesnard-Treziny 1999, 61-8.

kireç taşından yapılmış ve göreceli olarak içe derinleşen bir mimari yapıya sahiptir. Ayrıca naiskosların yükseklikleri genellikle genişliklerinin yaklaşık iki katı kadardır ve görülmeyen noktaları detaylı işlemlere sahip değildir. Büyük yapılı formları, steller gibi bir tabana gömülmeden doğrudan yere veya bir yükseltiye koyulmasına izin verir.⁵⁰⁸

Massalia'daki naiskoslarda kullanılan malzeme, nispeten yumuşak kıvamda bir yerel kireçtaşıdır. Fakat bir naiskosu kullanılan malzeme yönünden diğer naiskoslardan ayırmak gerekir. 1554 no'lu naiskosun bir istisna olmasının nedeni, merkezde yer alan uzun bir kabartma bir kadın figürünü andırmamaktadır (Resim 45). Bunun sebebi ise kullanılan malzemenin daha yumuşak bir kireç taşı olmasından kaynaklanıyordu. Yumuşak kireç taşı erozyona uğramış ve bunun sonucunda figür tahrip olmuştu.⁵⁰⁹

Massalia dışında bu tarz naiskosları Batı Anadolu'nun birçok kentinde görmekteyiz. Bu naiskoslar genel olarak 40 ile 60 cm yüksekliğinde ve alınlıklı bir yapı formundadır. Naiskoslarda, Elleri genellikle dizlerinin üzerinde bir platform da oturur şekilde ve başı diadem örtülerek süslenmiş bir kadın bulunur. Bununla beraber farklı varyasyonları da bulunur: Klazomenai'de ele geçen naiskosdaki kadın figürü, bir platform yerine kübik tarzda işlenmiş bir sandalye üzerinde otururken (Resim 46), Kyme ve Mytilene örneklerinde, kadın figürünün dizleri üzerinde aslan olduğu düşünülen küçük bir figür yer alır (Resim 47). Tüm bu naiskoslar temel prensipleri ile Massalia örnekleriyle büyük paralellikler gösterir. Massalia'daki bir örneği bunların dışında bırakmak gerekir (Resim 48). Bu naikos üslup olarak diğerlerinden çok ilkel görünmekte. Kübik bir platform üzerinde oturan kadın figürü bulunur ve genellikle alışık olduğumuz şekilde dizlerinde oturan aslan figürü yer almaz.⁵¹⁰

Massalia örneklerinde, yerel bir gelenek olarak özellikle çatının tepesini vurgulayan, silindir şeklinde merkezi bir akroter bulunur. Bir diğer yerel özellik ise entablaturün yatay düzleminin olmamasıdır. Buradaki amaç muhtemelen naikosun içinde yer alan figürü odak noktası haline getirip figürün değerini artırmaktır (Resim 49). Bu uygulamayı Hyele'de ele geçen naiskoslarda da görmekteyiz (Resim 50). Tüm bu naiskoslardaki temel ortak özellik, bir kadın tanrıça tasvirinin yer bulunmasıdır. Fakat bu kadın tanrıçanın tam anlamıyla Kybele olduğunu söylemek pek mümkün değildir.⁵¹¹ Yerel varyantlar ne olursa olsun burada oturan

⁵⁰⁸ Hermary 2000, 119.

⁵⁰⁹ A.g.e., 122.

⁵¹⁰ Hermary 2000, 120.

⁵¹¹ A.g.e., 121.

kadının figürünü bir tanrıça olarak yorumlamaktayız. Ancak buradaki sorun, bu figürlerin hangi tanrıça veya tanrıçalara atfedildiğidir.

Bugüne dek bildiğimiz tek Phokaia örneği Maltepe çevresinde, kentin doğu duvarı tarafında ele geçmiştir (Resim 51). Phokaia`da ele geçen naiskos, Massalia Negrel Street stelleri ile benzerlik gösterir ve M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenir.⁵¹²

Kyme (Resim 47) ve Massalia`dan (Resim 52) bir naiskos ile buluntu yeri belli olmayan iki naiskos üzerindeki aslan tasviri, Froehner tarafından Massalia naiskosları için belirleyici bir tanımlama kriteri olarak görülmüştür. Froehner`e göre kadınların kucağında aslan olması sebebiyle Kybele tasvir edilmiştir.⁵¹³ Fakat Kyme`deki naiskos keşfedilmeden önce, Massalia`daki naiskoslarda tasvir edilen tanrıçalar hakkındaki görüşler daha farklıydı. 1863`de Longperier ve 1866`da Conze bu kadın tasvirini Artemis olarak tanımlamak istemişlerdi. Daha yakın geçmişe sahip araştırmacılar, naiskoslar üzerindeki kadın imgelerinin farklı tanrıçaları temsil edebileceğini savunmuşlardır. Örneğin Langlotz, bu tanrıçaların Artemis, Kybele veya Demeter `için adak olarak kullanılmış olabileceğini önermiştir.⁵¹⁴

Naiskosları oymuş olan zanaatkârlar, Doğu Yunanistan`da altıncı yüzyılın ortalarında yaygın olan ve ilahi olsun ya da olmasın çeşitli karakterlere uygulanabilen bir kadın tipini benimsemişlerdir. Çeşitli tapınaklara sunulan veya mezarlara konulan, poloslu veya polossuz oturan kadınların sayısız terrakota örnekleri birçok kentte ele geçmiştir.⁵¹⁵

Delphi ile iyi ilişkiler, Massalia için son derece önemliydi.⁵¹⁶ Delphi`ye Apollon ve Athena`nın birer heykelini adak olarak göndermişlerdir. M.Ö. 6. Yüzyılın ikinci yarısında, Massalia bölgesinde, Phokaia tarzında mimari süslemelere sahip bir hazine binası inşa ettiklerine inanılmaktadır.⁵¹⁷ Aynı dönemde Phokaialılar`ın da Delphi`deki faaliyetlerine rastlamaktayız. Delphi`de bulunan poligonal bir yapı ve Demon`un oğlu Apelles`in bir Massalia yazıtıyla kanıtlanabilir. Delphi ile Massalia arasında bu denli iyi ilişkilerin olması, Roma`nın Massalia`ya orası için bir elçi olarak görmesine neden olmuştur.⁵¹⁸

⁵¹² Hermary 2000, 122.

⁵¹³ Froehner 1897, 11.

⁵¹⁴ Langlotz 1966, 30.

⁵¹⁵ A.g.e., 67.

⁵¹⁶ Jehasse 1962, 253.

⁵¹⁷ Hermary-Hesnard-Treziny 1999, 67.

⁵¹⁸ Gras 1987, 166-72.

Massalia'nın temel ekonomik unsurlarının başında; şarap, yağ ve balık ihracatı gelir. Bu ürünlerin taşınması için amphoralar zorunlu bir ihtiyaçtır (Resim 53-54).⁵¹⁹ Burada karşımıza iki tipte amphora çıkmaktadır. Bunların ilki “feldspathiques” adını verdikleri amphoradır. Yumuşak kile sahip bu amphoralar M.Ö. 540/500 civarlarında kullanılmıştır. Diğer grup amphoralar ise yaklaşık olarak M.Ö. 520/510 yıllarına tarihlenmiş ve mikalı bir kile sahiptir.⁵²⁰ Ancak bu iki amphora için de hala kimlik sorunları devam etmektedir. Massalia amphoraları ile farklı bölgelere ait amphoralar veya bilinmeyen diğer kategoriler arasında ayırım yapabilmek her zaman kolay değildir. Örneğin Korint B (Resim 55) olarak adlandırılan amporelar ile İonia Massalia (Resim 56) olarak adlandırılan amphoralar gibi.⁵²¹ Ancak Massalia amphoralarından yola çıkarak bir Phokaia bağlantısı bulabilmek pek mümkün değildir. İleride Phokaia üretimi amphoralar gün ışığına çıkarsa, iki kentin bağlantısı daha açık delillerle ortaya konulabilir.

Massalia'nın ürettiği amphoralara baktığımızda, bu amphoralar belirli tip ürünlerin ticaretini göstermektedir. Fakat Massalia'nın yakınlarında ele geçen amphoraların (Provence ve Languedok) fazlalığı ile çok az olan ve M.Ö. 4. yüzyıldan önceye tarihlenen amphoralar (Kelt hinterlandı, İtalya, İber Yarımadası, Batı Akdeniz Adaları, Kartaca), bizim Massalia için varsaydığımız uzun mesafeli ticaretteki payı konusunda bir tezatlık içermektedir.⁵²² Ayrıca su altı kazılarında ele geçen ve Massalia amphoraları ile yüklenmiş batıklar küçük ölçekli gemilerdi.⁵²³ Massalia'nın büyük hacimli ticareti hakkında konuşurken bu veriler dikkate alınarak yorum yapılması daha doğru sonuçlar elde etmemize yardımcı olacaktır.

Massalia ticareti, son zamanlarda farklı arkeolojik çalışmaların da katılımıyla daha da bilinir bir hale gelmiştir. Özellikle arkeozoolojik ve arkeobotanik gibi bilim dallarının bu araştırmalara katılmasıyla bilinmezliğin üstündeki perde biraz daha aydınlanmış oldu.⁵²⁴

Göz önüne alınması gereken bir diğer parametre ise, deniz ticaretinden bağımsız olarak, deniz ve sahiller Massalia için diğer temel ihtiyaç kaynaklarını karşılamada önemli bir role sahipti. Bunlar; balık ürünleri, tuz, mercan, reçine, mantar, soda, aromatik ve tıbbi bitkiler gibi ürünler kıyı ekonomisi için büyük öneme sahipti.⁵²⁵

⁵¹⁹ Bertucchi 1992.

⁵²⁰ Gantès 1992a, 76–80

⁵²¹ Villard 1992a, 167.

⁵²² Morel 2006a, 382.

⁵²³ Long 1990, 65.

⁵²⁴ Boissinot 1995, 36-9; 2000, 27–8.

⁵²⁵ Benoit 1965, 99-111.

Diğer yandan Massalia'nın coğrafi dezavantajlarından dolayı yetiştiremediği veya gereği kadar yetiştirmekte zorluk çektiği tahıl ürünlerini farklı bölgelerden temin etmesi gerekiyordu. Bunu da muhtemelen kurucu kenti olan Phokaia'nın koloni hareketleriyle elde etmekteydiler. Phokaia'nın kolonilerine yakın bölgelerdeki halk, bu kolonilerle iyi ilişkiler kurmak için oldukça istekliydiler ve yerel halkları kendi bünyelerindeki silolar vasıtasıyla ellerinde bulundurdıkları tahıl ürünlerini, şarap, yağ gibi ürünler karşılığında Yunanlılarla değiş tokuşa girmeye çok meyilliydiler. Agathe'den⁵²⁶ çok uzak olmayan Languedoc'ta, Massalia'ya⁵²⁷ yakın Martigues'de ve Toulon⁵²⁸ yakınlarındaki Mont-Garou'da durum böyleydi. Le Pègue'de, Massalia etkisine maruz kalan Drôme'da, M.Ö. 5. Yüzyıl tarihli buğdayla dolu bir tahıl ambarı bulundu.⁵²⁹ Ancak bu buluntu göz önüne alındığında dikkatli olmak gerekir. Çünkü bu bahsi geçen bölgelerin ihracat kapasiteleri tam olarak bilinmemektedir. Bundan dolayı da ele geçen siloların ne amaçla yapıldığı bir soru işaretidir.⁵³⁰

Tüm bunları ele aldığımızda çıkan sonuç, Massalia ekonomisini sadece emporion ticareti olarak değerlendirmek son derece yanlış olur. Çevresel koşulları son derece kısıtlı olmasına rağmen bundan maksimum verim elde etmeyi başarmışlardır. Özellikle Massalia şarabı kentin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynamaktaydı.⁵³¹

Massalia ekonomisini analiz etmek ve ekonomik değişimi daha iyi anlamak için seramiklerinin incelenmesi gerekmektedir. Massalia'da ele geçen seramikler incelendiğinde; Attika siyah firnisli vazolarının taklitleri ile parlak kile sahip seramikler, Massalia seramiğinin ana omurgasını oluşturmaktaydı (Resim 57). Kahverengi veya kırmızımsı bantlar içeren İonia tipi seramikler de Massalia'da yer alır (Resim 58).⁵³²

Massalia, Phokaia ilişkisini gösterdiği düşünülen en önemli seramik, Londra Dinos grubudur. Her ne kadar üretim yeri tam tayin edilebilmiş olmasa da Kaan İren bu grubun üretim yeri için en muhtemel kenti Phokaia olarak göstermiştir. Bu güne kadar Phokaia'da Londra Dinos grubuna ait birçok seramik parçası ele geçmiştir. Phokaia kazılarında bulunan hayvan frizli seramiklerin çoğu Londra Dinos grubuna aittir (Resim 59-60-61).⁵³³

⁵²⁶ Garcia 1987, 76-88.

⁵²⁷ Chausserie-Laprée 1990, 56.

⁵²⁸ Arcelin-Picon 1982, 87-9, 124-5.

⁵²⁹ Lagrand-Thalmann 1973, 28-31, 108.

⁵³⁰ Gallet 1980, 154-5.

⁵³¹ Morel 2006a, 383.

⁵³² Morel 1974, 145.

⁵³³ İren 2002, 194.

Phokaialılar'da tıpkı Fenikeliler gibi denizci bir toplumdur. Güçlü bir ticari sistemleri vardı. Bazı Phokaia kolonilerinde de Londra Dinos grubuna ait seramikler ele geçmiştir. Bunlardan biri de Massalia'dır (Resim 62, 63, 64).⁵³⁴

Londra Dinos Grubu, Phokaia haricinde, Kyme Larissa, Pitane, Kyme Gravisca, Naukratis, Berezan dahil olmak üzere geniş bir bölgeye yayılmıştır. Phokaia'da ki kazıların yetersizliği ve çıkan malzemenin henüz yayınlanmamış olması, bu grubun atölyesinin tam olarak hangi kentte olduğunu bilinmesini engellemektedir. Fakat bu sorun, seramikleri tarihlememize engel değildir. Ayrıca son zamanlarda seramikler üzerinde yapılan kil analizleri de, Londra Dinos Grubu için olası kentleri göstermektedir. Schearin, Londra Dinos Grubunu M.Ö. 7. Yüzyılın son çeyreğine yani M.Ö. 620/610 tarihlemektedir. Kerschner ise seramikleri M.Ö. 630/620 yıllarına tarihler.

Rue Negrel'de ki çöplükten gelen iki terrakota parçası son derece önemlidir. Buluntulardan ilki kısa plastik kafalı bir askodur. Bu askos, kırmızı boya ile antropomorfik bir yapıdadır. (Resim 65) Diğer buluntu ise, hayvan formunda, siyah boya kalıntıları olan trikorne ve gözlerinde eklentiler bulunan bir görünüme sahiptir (Resim 66).⁵³⁵ Tamamen korunmuş, açık Massalia kilinden üçüncü bir buluntu ise Place Villeneuve-Bargemon'da ele geçmiştir.⁵³⁶ M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen boğa başlı bir askos keşfedildi (Resim 67). Bu örnek özellikle ilginçtir, çünkü karnın üzerinde katlanan kuyruk, bir kuğu boynuna benzer, aynı hayvan arka kanadında boyama ve insizyonu karıştıran bir teknikte temsil edilir ve gagasında bir yılan balığı tutar gibi görünür. Tanımlama hipotezleri, boğa-nehir ve bir Silen'nin temsili arasında değişir.⁵³⁷ 1950'lerde kanalizasyon olarak yorumlanan Negrel Caddesi'ni jeomorfologlar bir paleonehir alanı olarak tanımladılar. Negrel Caddesi'nin bu özelliğini dikkate alarak, bulunan nesnelerin kökenine dair yorumlamalarda bulunacak olursak, burada su ile ilgili bir kültür varlığını mantıklı görebiliriz. Aynı zamanda hydraların, Demeter veya Artemis gibi tanrıçalara adanması da yaygın bir gelenektir.⁵³⁸ Bu pişmiş toprak boğa tasvirli kaplar, ki hepsinin boğa olduğunu varsayarsak, belki de Lakýdon kültürüne ait adaklar olabilirler.⁵³⁹

Silen olarak tanımlamamıza olanak veren belirli yüz özelliklerinin karikatürize yönüne dikkat çekilir. Villeneuve-Bargemon buluntusu için; benzer örnekler, Phokaia şehrinin etki

⁵³⁴ İren 2002, 194.

⁵³⁵ Benoit 1965, 187.

⁵³⁶ Sourisseau 1999, 29.

⁵³⁷ Collin-Bouffier 2000, 74.

⁵³⁸ Morizot 1994, 212.

⁵³⁹ Colin-Bouffier 2000, 75.

alanı olan Baou de Saint Marcel'in iç bölgelerinde de keşfedilmiştir⁵⁴⁰. Aynı zamanda, ilk yirmi yıldaki Auriol sikke türleri arasında sağda bir Satyr bulunan örnekler⁵⁴¹ ile Place Villeneuve-Bargemon'da boynuzsuz ve at kulaklarına sahip bir grup askos bulunur. Place Villeneuve-Bargemon da bulunan askos üzerinde yer alan kuğu figürünün gagası önünde görülebilen siyah çizgi, Korint ve Doğu Yunan'ın üretim veya taklit vazolarında yer alan ortak bir motiftir. O zaman bu askosları, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şarap amforalarının yarattığı ekonomik değişimlerin etkisi ile Massalia'da Dionysos kültürünün gelişmiş olması da oldukça olası görünmektedir. Ayrıca Justinus, Massalia'da kutlanan Anthesteria Festivalinden bahsetmiştir. Bu durumda Dionysos kültü Massaliyalılar için bilinen bir kültür. Massalia topraklarındaki şarap üretiminin artmasıyla, şarap tanrısının Yunan ve yerli bölgelerdeki varlığını tanımlamak da oldukça mantıklıdır.

Daha önce de Etrüsklerin M.Ö. 6. Yüzyılın üçüncü çeyreğindeki ticari faaliyetlerine değinmiştik. Bu ticari faaliyetler, Massaliyalılar ile Etrüskler arasında ortak çıkar ilişkisi ile yüzyılın ikinci çeyreğinde doruk noktasına fırlamıştı.⁵⁴² Etrüsk ve Massalia amphoralarına ek olarak, bölgede Doğu Akdeniz'den gelen Yunan amphoraları da bolca ele geçmiştir. Ayrıca Arkaik ve Klasik Dönemin Massalia'sında Fenike-Kartaca tipinde amphoraları da azımsanmayacak sayıdadır. Tüm bunlara rağmen Kıta Yunanistan'a ait amphoralar son derece az ele geçmiştir.⁵⁴³ Sonuç olarak, Batı Hellenizminin sınırında yer alan, ancak Yunanlılarla iyi ilişkilere sahip olmayan halklarla güçlü ticari bağlar kuran bir Massalia görmekteyiz. Tabi bu grupların başında Sami kökenli halklar ve Etrüskler gelmekteydi. Phokaialılar ile bu halkların her zaman uyum içinde oldukları tabi ki söylenemez. Bazen savaştılar, bazen de anlaşamadılar. Ancak ticaret tüm bu anlaşmazlıkların önüne geçmekteydi ve ticaret olgusu bu halklar için farklı bir anlam teşkil etmekteydi.⁵⁴⁴

Attika seramiğinin M.Ö. 5. yüzyılda ithalatındaki belirgin düşüş, aynı dönemde Massalia'da meydana gelen durgunluk hakkında kafamızda soru işaretlerine yol açmaktadır.⁵⁴⁵ Ayrıca Galia'da yaşanan iç karışıkların da, Massalia'nın ticaretini etkilediği düşünülmektedir. Bu düşünce birçok bilim adamı tarafından şiddetli tartışmalara neden olmuş bir konudur. Tüm

⁵⁴⁰ Rayssiguier-Guichard 1990, 47-49.

⁵⁴¹ Furtwängler 1978, 156-159.

⁵⁴² Villard 1992a, 165.

⁵⁴³ Sourisseau 1997.

⁵⁴⁴ Morel 2006a, 384.

⁵⁴⁵ Rouillard 1992, 181-185.

bu tartışmalara rağmen Galia'nın içinde barındırdığı kaynaklar, Massalia'nın ticareti için büyük öneme sahipti.⁵⁴⁶

Morel'e göre bu kaynaklar genel olarak kalay yataklarıyla ilişkilidir.⁵⁴⁷ Kalayın, Massalı tüccarları cezbetmesi çok olası bir durumdur. Kalayın, Vix'de ele geçen buluntulardan gördüğümüz kadarıyla, Massalia amphoraları ile birlikte Manş Denizi yönünde, Saone-Seine rotasında veya M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllardaki Yunan seramiklerinin de gösterdiği gibi Massalı tüccarları hinterlandın derinliklerine çekmiş olması muhtemeldir.⁵⁴⁸ Ayrıca Massalıları, diğer metaller, özellikle de Massif Central'ın güneyinde kalan bakır, ülkenin iç kısmında bol miktarda bulunan demir ile Galia'nın altını ve buğdayıyla,⁵⁴⁹ antik yazarların da bahsettiği Franche Comte'nin tuzlanmış etleri gibi diğer ürünlerle de oldukça ilgilidiler.⁵⁵⁰

Eldeki birkaç edebi metin dışında, değiş tokuş üzerine kurulmuş olan bu trafiğin yapısı hakkında elimizde fazla kanıt yoktur.⁵⁵¹ Yerli halk, nesneleri elden ele geçirerek, Yunan mallarının Massalia'nın iç bölgelerine kadar yayılmasını sağlamış olmalıdır.⁵⁵²

Massalia'nın diğer yüzü tamamen denizcilikten ibarettir. Massalıları aynı Phokaialılar'ın da yaptığı gibi denizciliklerini konuşturup, malların deniz aşırı taşımacılığını üstlenmiş ve komisyon alarak bu ticareti devam ettirmişlerdir. Bu durum sonucunda Akdeniz kültürleri ile bölgedeki yerel halk arasında temas kurulması daha kolay hale gelmiştir.⁵⁵³ Örneğin, Demosthenes'in Zenothemis ile karşılıklı konuşmasında, M.Ö. 340 civarında Syracuse ve Atina arasında buğday nakliyesini üstlenen bir Massalia firmasından bahsetmektedir.⁵⁵⁴ Akdeniz'deki Phokaia diasporası belki de bu ticaret yollarını ve modellerini yansıtmaktadır.

Nüvizmatik, Phokaia-Massalia-Hyele üçgeninin okyanuslar arası ilgilerinin özellikle açık olduğu ve en iyi analiz edildiği alanlardan biridir. Ayrıca, Phokaia'nın kimliği konusunda

⁵⁴⁶ Morel 1966, 408–9.

⁵⁴⁷ Morel 2006a, 384.

⁵⁴⁸ A.g.e., 384.

⁵⁴⁹ Garcia 1993, 17, 230–1.

⁵⁵⁰ Morel 1975, 881.

⁵⁵¹ Villard 1960, 143–58.

⁵⁵² Morel 2006a, 385.

⁵⁵³ A.g.e., 385.

⁵⁵⁴ Bats 1982, 262–5.

uzmanlar arasında çok farklı görüşlere de yol açmaktadır.⁵⁵⁵ Keşfedilen Auriol hazinesi sayesinde Massalia'nın Arkaik sikkeleri hakkında bilgi sahibiyiz.

Massalia, Provence'da Phokaia'nın küçük gümüş sikkelerinin dolaştığı bir dönemin hemen ardından, M.Ö. 540-530 yılları arasında kendi sikkesini basmaya başlamıştır. Auriol adındaki ilk örnekler (M.Ö. 525-470), Phokaia'nın gümüş anepigrafik sikkeleriyle oldukça benzerlik göstermektedirler (Resim 68). Daha sonraki versiyonları ise, Miletos sikkelerine benzer şekilde genellikle arka yüzünde boş kare bir çukurluk olan sikkelerdir.⁵⁵⁶ M.Ö. 5 yy itibaren bulunan obolosların ön yüzünde sakalsız bir erkek kafası yer alır. Bu figürün kabarık saçları ve önde görünen boynuzları vardır ve bazen de bir Lakýdon efsanesi eşlik eder (Resim 62).

Massalia sikkelerinin Provence'deki yayılımı bizim için oldukça önemli bir veridir. Bu şekilde bölgede Massalia'nın ekonomik bağımlılığı altındaki bölgeleri daha kolay tespit edebilmekteyiz. Bu sikkelerin Batı Provence'de yayılması, Massalia ekonomik bağımlılığı altındaki bölgenin sınırlarını tayin eder. Çünkü küçük mezheplerin bolluğu, şehrin hinterlandının ekonomik nüfuzunu desteklemiş olabilir.⁵⁵⁷

M.Ö. 480'de sikkeler hala çift kabartmalı olarak ve kentin baş harfleriyle basılmaktaydı. Fakat basılan bu paralar ufak değerlere sahip sikkelerdi. M.Ö. 4. yüzyılın başında 3.80 gr.'lık ağırlığa sahip daha büyük ve daha değerli drahmiler ortaya çıkmaya başladı. Bunun hemen sonrasında, M.Ö. 3. Yüzyılın sonunda yaklaşık ağırlığı 2.70 gr. olan hafif drahmiler üretildi. Tüm bu sikkeler kent M.Ö. 49'da Sezar'a teslim olana kadar kullanılmaya devam etti.⁵⁵⁸

M.Ö. 5. Yüzyıldan itibaren Massalia sikkeleri, Batı'da bulunan diğer Yunan şehirlerindeki sikkelerle benzerlikler gösterir. Örneğin; M.Ö. 5. Yüzyılda Dor'un Sicilya'daki kolonileri olan Agrigentum, Syracuseia, Kamarina, Gela, daha sonra Hyele'de kullanılan ağır drahmiler, Massalia sikkeleriyle ciddi benzerlikler içermektedir.⁵⁵⁹ Keith Rutter, Hyele'nin Arkaik sikkelerinde ki Phokaia ile yakın benzerliklere ve hatta özdeş durumlara dikkat çekmektedir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ Morel, 2006b, 1757.

⁵⁵⁶ Morel 2006a, 385.

⁵⁵⁷ Furtwängler 1978, 47.

⁵⁵⁸ Morel 2006a, 386.

⁵⁵⁹ Clavel-Lévêque 1977, 95-103.

⁵⁶⁰ Rutter 171-172.

Phokaia, Massalia ve Hyele ortak bir sikke betimlemesi mevcuttur. Aynı zamanda coğrafi olarak Lampsakos`a yakın bir konuma sahip Kyzikos ve Phokaia ile parasal bir antlaşma yapmış olan Mytilene`de de benzer sikkeler ele geçmiştir. Bu sikkeler üzerinde, geyik bacağı kemiren bir aslan betimlemesi mevcuttur (Resim 69, 70, 71). Buradan yola çıkarak, sikkenin üretim yeri ne olursa olsun, motifssel olarak Phokaialıdır.⁵⁶¹

Bazı Athena başları Phokaia, Massalia ve Hyele sikkelerinde de ortaktır.⁵⁶² Son olarak Massalia`nın M.Ö. 6. Yüzyılın son çeyreğinde çıkardığı Auriol sikkeleri (Resim 72), Phokaia sikkeleri ile güçlü benzerlikler içerir.<sup>563</sup> Bu nedenle, Massalia ve Hyele`de ele geçen sikkeler arasında, Auriol hazinesinde bulunan aslan protomlu sikkeler bazen Hyele`ye atfedilecek kadar bir birine bezerler. Andreas Furtwängler`e göre, kuşkusuz, Massalia ile Elea arasındaki doğrudan ilişkileri içeren ve yalnızca paraya dayanan tüm argümanların temelsiz olduğu düşüncesi hakimdir. Ancak Hyele`de yetişen zanaatkarların Massalia`da çalışmış olmasının mümkün olduğunu düşünür.⁵⁶⁴

3.5.7.1. M.Ö. 6. ve 4. Yüzyıllar Arasında Massalia`nın Genişlemesi ve Kurduğu Koloni kentler

Massalia`nın M.Ö. 6. yüzyılın ortalarından itibaren hızlı bir gelişim göstermesi, kara ve deniz ticaretindeki faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bu gelişimin bir sonucu olarak Massalia, Liguria`dan Iberia`ya kadar bir genişleme gösterir (Harita 22).⁵⁶⁵

Massalialılar, Phokaia kentinden kalma tecrübeleri ile kendilerinden birçok anlamda üstün olan Kartacalılar ile deniz ticareti ve dinamizmi bakımından mücadele edebilmişlerdir. Bu durum antik kanyaklarda sıkça vurgulanmıştır. Lakedemon`lu Sosylos İspanya`daki Nao Burnun yakınlarında gerçekleşen Artemision savaşından,⁵⁶⁶ Thukydides Phokaialıların bir deniz savaşında Kartacalıları alt etmesinden,⁵⁶⁷ Justinus ise Kartacalıların Massalialı balıkçılara sık sık saldırdığından ve Masalia`nın bu saldırılara karşı cevap verdiğini ve genellikle de

⁵⁶¹ Greco 1975, 96-97.

⁵⁶² Cantilena, 2006, 434.

⁵⁶³ Furtwängler 1978, 176-177.

⁵⁶⁴ Furtwängler 1978, 257-260.

⁵⁶⁵ Bats 1992, 271.

⁵⁶⁶ Benoit 1961, 166-7; Gras 1987, 177.

⁵⁶⁷ Thukydides I. 13. 6.

kazandığından söz eder.⁵⁶⁸ Antik yazarlar, her ne kadar bu savaşlar ile ilgili detaylı bilgiler vermemiş olsalar da, bunların Alalia Savaşı ile ilgili olması yüksek bir ihtimaldir. Ancak Kartaca ile Massalia'nın hem balıkçılık hem de deniz ticaretinde aynı bölgeleri paylaşmış olmasından dolayı, yazarların bu anlatımları birden çok çatışmayı da anlatıyor olabileceklerini akla getirir.

Sualtı arkeolojisi, Massalia'da ki deniz ticaretine biraz ışık tutmaktadır. Bon-Porté'de ele geçen gemi enkazı ve du Dattier'in sualtı kazılarında gelen malzemeler, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında karışık İonia ve Etrüsk amforaları kargosu taşıyan gemileri ortaya çıkarmaktadır.⁵⁶⁹ M.Ö. 515'e tarihlenen ve Porquerolles adası yakınlarında ele geçen Pointe Lequin 1A gemi enkazında, Massalia'ya gelmekte olan İonia ve Attika ürünleri tespit edilmiştir. Diğer bir batık olan Pointe Lequin 1B'nin ise, M.Ö. 475'de mikalı Massalia tipi amphora taşıdığı anlaşılmıştır. Fakat geminin rotası tam olarak belirlenememiştir.⁵⁷⁰

Massalia ile yerel halklar arasındaki ilişkiler oldukça çalkantılıydı. Protis ve Gyptis arasındaki idillerin simgelediği birlik dönemi ile başlayan barışçıl ilişkilerinin kötüleşmesi uzun sürmemiştir. Justinus'un⁵⁷¹, Komanus'a, "Phokaia"lıları karşılayan kral Nannus'un oğlu" atfı, yerli halk arasında güncel olan tavrı kesinlikle yansıtan bir benzetmedir. Komanus'un, Phokaialılar için "kiracı" yani "inquilini" demesi, bu yerli halkın topraklarındaki Yunan varlığına vermek istedikleri iptal edilebilir karakteri tanımlar. Bu terim oldukça ilginç ve ilgi çekicidir. Bu terimin altında yatan sebep, bölgeye gelen yabancı halkların, yerel halkın yaşadığı bölgelere kalıcı olarak yerleşmemelerini ve yerel halkların haklarını gasp etmelerini engellemek için kullanılmış olmalıdır.⁵⁷²

Metinlerde belirtilen birçok gerçek veya sözde Massalia kolonisini biz sadece isim olarak bilmekteyiz. Birçoğu arkeolojik olarak kanıtlanamamıştır. Örneğin; Kitharista (La Ciotat), Pergantion (Brégançon), Athenopolis (Saint-Tropez), Monoikos (Monako), ayrıca Rhoe, Azania, Kyrene, Ampelos gibi.⁵⁷³

⁵⁶⁸ Justinus 43. 5. 2.

⁵⁶⁹ Morel 1981, 482.

⁵⁷⁰ Long-Volpe 1992, 199-204.

⁵⁷¹ Justinus'un 43. 4. 4-5.

⁵⁷² Voyage 1990, 100.

⁵⁷³ Benoit 1965, 99-111.

Son olarak, Massalia'nın gerçek khorasından bahsetmek gerekir.⁵⁷⁴ Bu bölgeleri incelemek asla kolay değildir ve bunun Massalia için bir *fortiori* olduğu açıktır. Her şeyden önce, günümüz Marsilyası, antik kentin topraklarının büyük bir bölümünü kaplamaktadır. İkinci olarak, hiçbir zaman çok dinamik bir bölgesel edinim politikası izlememiş gibi görünüyor ve dahası, antik yazarlar tarafından düşman olarak tanımlanan bir ortamda yer almaktaydılar. Massalia'nın Sezar tarafından ele geçirilmesine kadar, şehrin kapılarının civarında, M.Ö. 1. yüzyılın ortalarında Vieux-Port'a yaklaşık 12 km. mesafeye yerleşmiş olan yerel gruplar yer almaktaydı. Böylece, yerel halk karşısındaki ilerlemeler ve geri çekilmeler, Massalia khorasının ardışık sınırlarını algılamayı zorlaştırmaktadır. Bu durum, uzun süredir devam eden kriterlerin, Provence bağlamında sıklıkla hatalı olduğu ve diğer kriterlerle güçlendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Bu temkinli veya çekingen toprak politikasına ve yerli halkın vahşetine rağmen, görünüşe göre Yunanlılar, Galialılar ile iyi ilişkiler kurmayı başarmıştır.⁵⁷⁵ Aslında, Massaliyalılar etraflarını oldukça etkilemiştir. Her şeyden önce, Provence'ın Yunan olmayan bölgelerine zeytin ağacının ve yağ çıkarma prosedürlerinin girişi, üzüm budamalarının difüzyonu, daha verimli değirmen taşları, su depolama yöntemleri, Yunan mühendislerin Saint-Blaise ve Glanon gibi yerel krallıkların kullanımı için sur inşa etmesi gibi teknik etkiler göze çarpar. Bu duruma kısaca, teknik ve ticari olarak adlandırılan, karşılıklı etkiler olmadan teknoloji ticareti diyebiliriz. Aslında, bağımsızlığının son zamanlarında Massalia'da kullanılan seramikler de, Yunan formları kullanan yerel çömlekçiler tarafından oluşturulmuş gibi görünmektedir.⁵⁷⁶

Kültlerin, siyasi ve kültürel modellerin yayılımını kavramak daha zordur. Çünkü kültürleşmenin ortaya çıkması hatalı olabilir. Massalia genişlemesi sayesinde Efes Artemis kültünün yeni kıyı bölgelerinde ortaya çıkmasıyla birlikte “pagan misyonerler”⁵⁷⁷ hakkında bir fikir ileri sürülmüştür. Ancak bu kültün yerel dünyaya ne ölçüde nüfuz ettiğini bilmiyoruz. Glanon/Glanum'da, Yunan modellerini (bir “agora”, bir “prytaneion”, bir “bouleuterion”) görünüşte taklit eden kamu binalarının ve alanlarının varlığını gözlemlese bile, bunların Yunan dünyasında olduğu gibi kullanıldığının garantisi yoktur.⁵⁷⁸ Ayrıca açık bir şekilde ticaretin ve

⁵⁷⁴ Morel 1986, 275–9.

⁵⁷⁵ Justinus 43. 4. 2.

⁵⁷⁶ Hermary-Hesnard-Treziny 1999, 113–7.

⁵⁷⁷ Morel 2006a, 366.

⁵⁷⁸ Gros 1992, 373–4.

kentin etkisinin erken dönemde tezahür ettiği yerel bölgelerden veya şehirlerden bahsetmek gerekir.

Kıyıda veya hemen iç kısımda iki sembolik yer vardır: Martigues ve Saint-Blaise. . Her ikisi de, Phokaialılar ve yerel halklar arasındaki ticaretin ayrıcalıklı bir şekilde geliştiği toprak ve su bakımından verimli bölgelerde kurulmuştur. Martigues’de L’Ile bölgesi, denizde Étang de Berre’ye bağlanan kanalda bir adacık üzerinde yer alır ;⁵⁷⁹ Saint-Blaise ise, Étang de Berre ve denize yakın göllerle çevrili bir tepe üzerinde bulunur. Her ikisine de Yunan ürünleri büyük miktarlarda gelmiş olmalıydı.⁵⁸⁰ Drôme’deki Le Pègue, sahilden çok daha uzak bir siteye örnektir (120 km). Massalia etkileri burada, Massalia’da bilinen, ancak coşkun ve neredeyse tuhaf varyasyonları ile İonia seramik ustalarının repertuarının tekniğini ve özünü benimseyen “Pre-İonia” seramiğinin gelişimine neden olmuştur. Benzer şekilde başka bir fenomen, Hyele yakınlarındaki Palinuro’da da ortaya çıkmıştır.⁵⁸¹

Orta Fransa’dan güneybatı Almanya’ya kadar, Kelt topraklarının derinliklerindeki daha uzak iç kısımlarda, yaklaşık M.Ö. 540’tan itibaren Yunan etkilerini ve nesnelerini almaya başlayan Hallstatt yerleşim alanı yer almaktaydı. Heuneburg, bir üst Tuna yerleşimiydi; surları Yunan duvarlarının bazı yönlerini anımsatır. Bu da bize Massalialı mühendislerin yerel bir prensin hizmetine katılmış olduğunu düşündürmektedir. Görünüşe göre Massalia amphoralarının yanı sıra M.Ö. 540-490 Attika siyah figür seramikleri ve Akdeniz şarabı bölgeye ulaşmıştır.⁵⁸² Massalia şarap amforasının Mont Lassois’teki varlığı ve ortak gemiler, Phokaialı tüccarların bölgeyi ziyaret ettiğini gösterir.⁵⁸³ Châtillon-sur-Glâne, Asperg ve Hochdorf gibi diğer sitelerde de benzer sorunlar bulunmaktadır.

Kraterlerin Vix’e gelme şekli, Kelt topraklarının kalbinde bulunan tüm değerli Akdeniz objeleriyle ilgili bir tartışmaya yol açmıştır. Her şeyden önce bunların, kendimize gerçek ticaret nesneleri mi, yoksa “diplomatik” ya da “tanıtım” hediyeleri mi olduğunu sormalıyız. Son varış noktalarına “Akdenizliler” aracılığıyla mı geldiler yoksa Kelt prensleri arasında elden ele mi ulaştırıldılar, bunu bilmek şuan için pek mümkün görünmemektedir. Ama gerçekte bu farklı hipotezlerin etkileri çok benzerdir. . Pratikte, eğer Vix krateri “diplomatik bir hediye” ise, Mont Lassois’te, Seine vadisi boyunca kalay yoluna komuta eden bir Kelt krallığının hayırseverliğini

⁵⁷⁹ Morel 2006a, 366.

⁵⁸⁰ A.g.e., 366.

⁵⁸¹ Morel 1974, 150.

⁵⁸² Morel 2006a, 367.

⁵⁸³ Villard 1960, 130, 141.

kazanmaktan başka bir amacı olamazdı. Elden ele değışerek geçmesi, sadece ilk mal sahibine yönelik bir problemdir. Ve bu tür parçalar, ister bir Yunan girişiminden isterse yerel bir talepten kaynaklanmış olsun, alıcılarının ya satın alma gücüne sahip olduğu anlamına gelir ya da yardımda bulunma yeteneği veyahut zarar verme isteği anlamına gelebilir. Bu durum Kelt prensleri ve Akdenizlileri ilişkilendiren emporion tipi ticaret ile en iyi açıklamasını bulur. Alpler üzerinden geçen yol Etrüsk nesnelerinin yayılımını açıklayabilir. Ancak Yunan ürünlerinin tamamı veya bir kısmı için Rhône rotasından ve bunun sonucunda trafikte olası bir Massalia rolünden bahseden başka argümanlar da vardır. En önemlisi de korunan krater parçalar halinde taşınmış ve Yunanlılar tarafından Vix'te yeniden birleştirilmiştir. Aslında, kraterlerin Sybaris'te üretildiğine dair ikna edici olan hipotez, Poseidonia (Sybaris kolonisi) ve aynı atölyeden gelen bronz vazoların hinterlandındaki varlığını yeterince açıklamaktadır. Böylece, Kelt topraklarında bulunan Vix krater ve benzer parçalarının, Massalia'ya ulaşmadan önce Tyrrhen Denizi'nin (Poseidonia ve / veya Hyele) bu bölgesinden geçmesi ve daha sonra Fransa'nın iç vadileri boyunca Burgundy veya Baden-Württemberg'e ulaşmış olması muhtemel görünmektedir. Aynı şekilde, Vix'te bulunan Kalkıdyalı seramikleri ile ilgili az sayıda parça Massalia ile Rhegion'dan Kalkıdıyalılar arasındaki yakın ilişkilerle açıklanabilir.⁵⁸⁴ Uzun zamandır Yunan objelerinin ve malzemelerinin Galia'nın içine nüfuz etmesinin M.Ö. 1. binyılın ortasına doğru sona erdiği düşünülüyordu. Bu durum, bölgede başlayan ayaklanmalara bağlanmıştır.

Phokaia'nın M.Ö. 545 civarında Persler tarafından ele geçirilmesinden sonra, Massalia diğer kolonilerin koruyucusu haline geldi. Bunun ötesinde artık yeni kolini kurma, yönetme ve koloni dalgalarının kontrolü de otomatik olarak Massalia'ya geçmiş oldu. Bu durum, Phokaia'nın kurduğu veya kurduğuna inanılan kolonilerin neden önce Phokaia'ya sonrasında ise Massalia'ya atfedildiklerini açıklar.⁵⁸⁵ Bunu iyi anlamak için Phokaia'nın dışında, Massalia'nın Batı'da kurduğu düşünülen kolonileri incelemek gerekmektedir.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Morel 2006a, 398.

⁵⁸⁵ Vatin 1993, 74.

⁵⁸⁶ Morel 2006a, 398.

3.5.7.1.1. Antibes

Massalia'nın yaklaşık 150 km. doğusunda yer alan Antipolis (Antibes) kenti hala gizemini korumaktadır (Harita 23). Château tepesindeki sondajlar, M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında Hellenistik yaşama özgü köye ait güçlü kalıntılar ortaya çıkarmıştır. Ancak Yunan yerleşimlerinin henüz yerleri belirlenmiş değildir.⁵⁸⁷ Akademisyenler bunun yerli köy ya da Nice (Nikaia) kenti olabileceğini düşündüler ancak bu iki şehir arasındaki kronolojik fark bu ikinci hipotezi zayıflattı.⁵⁸⁸

Bugüne kadar yapılan çalışmaların büyük bir bölümü kentin yerini tespit etmek ve kent sınırını çizmek üzerine olmuştur. Bölgede sistematik kazıların yapılamamasındaki en büyük etmen, modern kentin sürekli genişleyen yapılaşma politikasıdır.

Stéphane Morabito tarafından yürütülen bu metrolojik çalışmalarda antik kentin bulunduğu düşünülen bölgenin hava fotoğrafları çekilmiş ve kentin sınırları kabaca belirlenmiştir. Kentte yapılan diğer araştırmalarla birlikte kentin iki evresi olduğu ortaya çıkmış, bunlara da Antibes A ve Antibes B ismi verilmiştir. Özellikle Antibes A'nın günümüzde bile bölgedeki tarım arazilerinin birçoğunu kapsadığı görülmüştür. Bu da antik dönemde de bölgenin verimli topraklar üzerinde inşa edildiğini gösterir. Tabakadan gelen arkeolojik ve mimari veriler Roma Dönemine aittir. Bölgenin M.Ö. 125-49 yılları arasında Massalia himayesindeyken daha sonra Roma'ya geçtiği düşünülür.⁵⁸⁹

Antibes B ile ilgili bilgilerimiz M.Ö. 49'da Sezar'ın Massalia'yı işgal etmesinden sonrasına dayanır. M.Ö. 49'daki savaştan sonra senatonun onayıyla yeni bir kentleşme faaliyetinin gerçekleşmiş olabileceği düşünülür.⁵⁹⁰

Antik kaynaklarda da kent hakkında çok bir bilgiye rastlamıyoruz. En somut kaynak Strabon'a aittir ve kentten Latin şehri olarak bahseder.⁵⁹¹ Bu durum kentin kuruluşundaki belirsizliği iyice arttırmaktadır.

⁵⁸⁷ Bats 1989, 221

⁵⁸⁸ Bats 1994, 146.

⁵⁸⁹ Morabito 2018, 174

⁵⁹⁰ A.g.e., 174.

⁵⁹¹ Strabon IV, 1, 5.

3.5.7.1.2. Olbia (Hyères)

Olbia, Marsilya'nın 60 km. doğusunda, (bugünkü Hyères yakınında) , Hyères adaları ile sahil arasındaki geçişi izleyen bir yerde kurulmuş bir Yunan koloni kentidir.⁵⁹² Kentin kuruluş tarihi arkeolojik veriler tarafından M.Ö. 325 olarak tanımlanmıştır. (Harita 24).⁵⁹³

Kent 19. Yüzyıldan beri bilinmekte ve burada çeşitli dönemlerde kazı ve araştırmalar yapılmıştır. Olbi tamamen korunmuş ve kazı yapılabilecek durumda olan tek Massalia kolonisidir.⁵⁹⁴ Olbia'dan ilk olarak Pseudo-Skymos⁵⁹⁵ ve Strabon bahsetmiştir. Her iki yazar da kentin bir Massalia apoikoiyası olduğunu ve Agde'ye çok yakın bir konumda yer aldığını söylemiştir. Metinlerde geçen bu antik kent 19. yüzyılın sonlarında araştırmacılar tarafından araştırılmış ve özellikle de Massalia ile ilişkilendirilen yerleşim alanı büyük oranda ortaya çıkarılmıştır. M. Bats kentin bu bölümünde yapılan kazılarda ele geçen yapıların büyük ölçüde korunduğunu ve Massalia'nın koloni karakterini tamamen ortaya koyduğunu söyler.⁵⁹⁶

Kentin planı kare formdadır (her bir taraf yaklaşık 165 m.). Şehir düzenli arazilere bölünmüş ve bir kırsal bölgeye sahiptir (Resim 73).⁵⁹⁷ Şehir planlaması, 40 düzenli blokla çevrelenmiş bir duvar içinde kalmakta ve tam anlamıyla organize bir yapıdadır. Bu plan siyasal ve sosyal eşitliği dolayısıyla kocaman bir kışla görüntüsü ile garnizon olabileceği düşüncelerine yol açmıştır. Massalia'nın uzak bir alt kenti (suburban) izlenimi göze çarpmaktadır.

Olbia'da tapınım gören kültlerin bazıları bilinmektedir. Kentte ki ana tanrıça kültü Aphrodite'ye aittir. Ayrıca tapınım gören bir kahraman kültünün varlığı da bilinmektedir. Henüz hangi kahramana ait olduğu tam bilinmese de Herakles olma ihtimali yüksektir. Kentin bir Massalia kolonisi olmasından ve Phokaia ile dolaylı bağlantısı dolayısıyla kentte muhtemelen Efes Artemis kültü de yer almış olmalıdır. Bunların haricinde, Klarus'dan Hera, Leto ve Poseidon Hippius⁵⁹⁸ kültleri de kentte tapınım görmektedir. Aristeus için, L'Acapte'de şehir dışındaki bir tapınakta tapınım olduğunu da bilmekteyiz. M.Ö. 2-1. yüzyıllara ait sayısız adak malzemesi ele geçmiştir. Ayrıca birçok seramik parçası üzerinde graffitiler mevcuttur. Bu

⁵⁹² Bats 1990a, 206-213.

⁵⁹³ Bats 2009, 1

⁵⁹⁴ A.g.e. 1.

⁵⁹⁵ Pseudo-Skymos 206-216

⁵⁹⁶ Bats 2009, 160.

⁵⁹⁷ Benoit 1985, 25-48.

⁵⁹⁸ Coupry 1992, 158.

grafitiler Massalia hakkındaki antroponim bilgimizi zenginleştirir.⁵⁹⁹ Ancak Kelt isimleri de bulunması bize ibadet eden karışık bir grubun varlığına da işaret eder.⁶⁰⁰

3.5.7.1.3. Nikaia

Nikaia'nın Massalia ile olan bağına sadece antik kaynaklar aracılığıyla bilmekteyiz. Antik kaynaklarda Nikaia ile ilgili çok az atıfta bulunuluyor olması, kent hakkındaki sorularımızı daha da arttırmaktadır. Pseudo-Skymnos tarafından temelleri M.Ö. 3. yüzyıla dayanan Massalia kolonileri arasında en doğuda yer alan kent olarak geçen Nikaia, ne yazık ki günümüz Nice modern yerleşiminin altında kalmıştır (Harita 25). Kentin belli bölümlerinde yapılan arkeolojik çalışmalar ne yazık ki Massalia kolonizasyonuna ait herhangi bir veri sunmamıştır.⁶⁰¹

Nice'nin Cemenelum-Cimiez bölgesinde yapılan araştırmalarda Roma İmparatorluk Dönemine ait Alpes-Maritimes'de ele geçen Latince yazıtta aşağı bir khoranın varlığından bahseder. Bu durum, muhtemelen kentin yakınlarındaki bir bölgenin Nikaia'ya bağlı olduğunu gösterir.⁶⁰²

Massalia temellerine sahip Olbia ve Agde gibi kentleri incelediğimizde, bu tür kuruluşların sistematik bir şekilde, şehir için bir ana plan ve bir bölge tahsis edildikten sonra kadastro işlemlerinin başlatıldığı görülür. Nikaia yönetiminden gelen bir koradan söz edilmesiyle zenginleştirilen bu gözlemler, Olbia ve Agde gibi kuruluşlarda düzenli bir otonormal sistemin varlığını ortaya koyar.⁶⁰³

Kentin yerinin tam olarak tespit edilebilmesi için araştırmacılar 19. yüzyıl hava fotoğraflarını ve arsa planlarını inceleyerek bölgedeki eski tarım sistemleri hakkında bilgi edinme yoluna gittiler ve Nikaia korasının yeri bu şekilde tespit edilmeye çalışıldı. Yapılan çalışmaların toparlanıp incelenmesi sonucunda Nikaia'nın modern Nice içindeki konumu büyük oranda belirlenmiş oldu.⁶⁰⁴

Nikaia'nın, metrolojik çalışmaları ve teorik düzenlemelerde edilen sonuçları, araştırmacılara kentin Massalia kökenli olduğunu düşündürmüştür.

⁵⁹⁹ Robert 1968.

⁶⁰⁰ Bats 1988a, 350.

⁶⁰¹ Moratibo 2003, 1

⁶⁰² A.g.e., 2

⁶⁰³ A.g.e., 3.

⁶⁰⁴ A.g.e., 4.

3.5.8. Emporion

Emporion Antik Kenti, İspanya'nın kuzeyinde yer alan günümüz Ampurias kentinin yakınında yer almaktadır (Harita 26).⁶⁰⁵ Kent M.Ö. 6. yüzyılın hemen başlarında Phokaia tarafından kurulmuştur. Emporion, Ross kenti ile birlikte İber yarımadasında kurulan iki Yunan kentinden biridir. Kentten ilk bahseden antik yazarlar Pseudo-Skylaks ve Pseudo-Skymos'dur. Emporion kenti, kendinden önce var olan Palaipolis kentinin olduğu kısımda San Martin adasının üzerinde yer almaktadır. Emporion kurulumundan kısa bir süre sonra ticari olarak büyük bir gelişim göstermiş, bunun akabinde sınırları Fluvia'nın denize döküldüğü yere kadar uzanmıştır. Fakat bu genişleme hiçbir zaman kenti büyük metropollerin seviyesine çıkaracak seviyede olamamıştır. Emporion, kurulduğu andan itibaren yüz ölçüm olarak 3 hektarı geçememiştir. Ayrıca kenti çevreleyen savunma duvarlarındaki çok sayıda ki değişiklik, kentin çalkantılı bir tarihe sahip olduğunu göstermektedir.⁶⁰⁶

Bu bağlamda Phokaia'nın kurduğu kentlerdeki sur yapılarını incelediğimizde, kent duvarlarının sadece savunma ve korunma ihtiyacının dışında sembolik bir yapı olarak da önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Bu durum antik kaynaklarda da karşımıza çıkmaktadır. Herodotos'un anlatımına göre Tartessos Kralı Arganthonius, Perslerin giderek güçlenmesinden dolayı Phokaialılar adına endişelenmiş ve onlara büyük surlar inşa etmeleri için bol miktarda para vermiştir.⁶⁰⁷ Bu sur duvarları bugün için arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Phokaia'nın dışında Justinus'da Massalia'nın inanılmaz sur duvarlarından övgüyle bahsetmektedir.⁶⁰⁸ Hyele ve Alalia'nın sur duvarlarında da önemli bazı yönler vardır. Bunun yanı sıra Agathe sur duvarlarında da değişiklikler karşımıza çıkmaktadır. Olbia ise temelde bir kale garnizon kenti gibi görünmektedir.⁶⁰⁹

Emporion ile ilgili Livy en çok surlardaki muhafızlara değinmiştir.⁶¹⁰ Bu duvarlara sonradan yapılan eklemeler ve takviyeler sonrası oluşan sağlam yapı, Livy'nin dedikleriyle paralellik göstermektedir. Özellikle şehrin güney kısmında yapılan kazı çalışmalarında güney kanattaki sur duvarlarının iyi korunduğu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni, son çalışmaların da

⁶⁰⁵ Strabon III. 159; Pseudo-Skymnos, 20L, Livius, XXXIV, 9.

⁶⁰⁶ Morel 2006a, 399.

⁶⁰⁷ Herodotos I, 163.

⁶⁰⁸ Justinus 43, 4, 11.

⁶⁰⁹ Morel 2006a, 399.

⁶¹⁰ Livy 34, 9, 5-6.

gösterdiği üzere Yunan halklara ait yerleşim alanlarının bu tarafa doğru genişlemesidir. Bu bölgedeki yerleşim alanları M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Ayrıca şehrin aynı kanadında M.Ö. 4. yüzyıla ait Attika vazoları üzerinde İber yazıtları bulunmuştur.⁶¹¹ İberia ile Emporion arasında yer alan bir tapınak, sıklıkla emporion tarzı yerleşmelerde gördüğümüz bir buluşma yeri, ticaretin korunması ve iki topluluk arasındaki anlaşmaların bir teminatı anlamına gelmektedir.⁶¹² Bilim insanları M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu iki halkın birleştiğini düşünmektedirler. Fakat buna rağmen Livy iki ayrı etnik gruptan ve M.Ö. 2. yüzyılın başında yaşanan çatışmalar ve anlaşmazlıkla geçen bir iklimden söz etmektedir.⁶¹³

Ampurias ve Pech Maho'da bulunan iki küçük yazılı kurşun şerit, Phokaialılar ile Iberialılar arasındaki ticari faaliyetleri ve işbirliklerini kanıtlamaktadır. M.Ö. 6. yüzyılın ortası ile M.Ö. 5. yüzyılın başlarına tarihlenen bir yazılı kurşun şerit, İonialı (Phokaialı ya da daha büyük olasılıkla Massalialılar) bir tüccar ile Emporion'da yaşayan, Massalia ve Saigantha ile ticari bağlantılara sahip yerel bir tüccar olan Basped arasındaki mektuplaşmaydı. M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen Pech Maho'da ele geçen yazıtta ise; İonialı Heronoius ile yine muhtemelen başka bir Yunanlı tüccar olan ve belki de Emporion merkezli başka bir tüccar arasındaki bir işleminden bahsetmektedir. İkinci bahsedilen şey ise bir veya birkaç küçük teknenin satın alınmasıyla ilgilidir. Bu işleme dahil olan kişiler Iberialı isimlere sahipti. Böylece, Yunanlılar ve yerli halk, parasal hale getirilmiş bir ekonomi içinde deniz ticaretinde işbirliği yapmış oldu. Bu durum “ekonomik kültürleşmesinin” bir işareti olarak görülebilir.⁶¹⁴

Emporion git gide artan Massalia etkisinden sonra Efes Artemis kültünü benimsedi.⁶¹⁵ Massalia kentine oldukça yakın bir konumda bulunan Emporion'da da Artemis'e ait kült alanı yer almaktadır. Pena, Emporion'daki Artemis kültünü incelerken Artemis'in Phokaialılar'ın milli tanrıçası olduğunu söylemiştir.⁶¹⁶ Sikke, epigrafik ve arkeolojik veriler ışığında bu kültün M.Ö. 4-3 yüzyıllar arasında tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Emporion'da bulunan ve M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen iki adet sunak yapısının Artemis ve Apollon tanrılarına ait olabileceği belirtilmiştir. Artemis kültünün köken olarak M.Ö. 6. yüzyıla kadar uzanmasından ötürü bu kültün kente Massalia üzerinden geldiğini, Massalia'ya da Phokaia aracılığıyla ulaştığını düşünmemize yol açmıştır.⁶¹⁷ Ayrıca Artemis kültünü araştıran Pena, Emporion'da Apollon

⁶¹¹ Sanmartí 1993, 91.

⁶¹² A.g.e., 92.

⁶¹³ Morel 2006a, 400.

⁶¹⁴ Shefton 1994, 70, 74.

⁶¹⁵ Strabon III, 5, 8.

⁶¹⁶ Pena 2000, 59.

⁶¹⁷ A.g.e., 63.

kültüne ait bir sunağın ele geçmesinden dolayı da bu kült ile Massalia arasında bağlantı kurmuştur.

Fakat tüm bu iki kent arasındaki kültürel ve dini ilişkilere rağmen Emporion ile Massalia arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler beklentilerimizin çok altında görünmektedir. Buna örnek olarak; Emporion’da ele geçen Massalia amphoralarının bütününde hiçbir zaman %15’in üstüne çıkmamasını gösterebiliriz. En çok ele geçen amphora buluntuları da M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğine işaret etmektedir. Aslında bu durum oldukça doğaldır. Çünkü her iki kentin ortak kurucusu olan bir metropolün daha sonra çeşitli nedenlerle bu rolünden uzaklaşması ve kendine uzak olan bu iki kuruluşun da bulundukları ortamda hayatta kalma çabaları oldukça doğaldır. Bu da iki kentin dönem dönem farklı sorunlarla uğraştığı anlamına gelir. Örneğin, bölgede ele geçen Attika seramiklerinden yola çıkılarak yapılan değerlendirmeler sonucunda, M.Ö. 5. yüzyılın Massalia için çok zor geçtiği ancak aynı dönemde Emporion’un tam bir refah dönemi yaşadığı sonucuna varılmıştır.⁶¹⁸

Strabon, Massalia Khorasın verimliliğinden bahsetmesine rağmen Emporion bazı antik kaynaklarda “topraksız şehir” olarak adlandırılmıştır.⁶¹⁹ Düzenli parsellere bölünmüş Yunan kırsal bölgeleri, M.Ö. 5-4 yüzyıllarda kenti çevrelemekteydi. Bu kırsal alandaki toprakları geliştirmek ve daha verimli kullanmak için Yunanlılar ile yerliler arasında iş birliği ön görülmektedir.⁶²⁰

Emporion’u çevreleyen bölge, Yunanlılar açısından ilgi çekici kaynaklara sahipti. Bunların başında da tahıl gelmektedir. Bilindiği gibi tahıl tarih boyunca Yunanlılar için en önemli kaynaklar arasında yer almıştır. Bölgede yapılan kazılarda birçok silo ele geçmiştir. Bu siloların başında da Pontos siloları yer almaktadır ki bu silolar bölgenin yıllık tahıl üretimini depolayabilecek kapasitededirler.⁶²¹ Daha sonra hasır örgülerde, kıyafetlerde ve yelkenlerde kullanılan keten⁶²² ve belki de en önemlisi ve değerlisi Priene gümüşü bölgenin diğer önemli kaynakları arasında yer almaktadır.⁶²³

Emporion hinterlandına yakın bölgede yer alan Ullastret ile bir süre sonra ekonomik ve kültürel bağlar güçlenmiştir. Bunun asıl sebebi Ullastert’in su baskınlarına müsait bir alanda

⁶¹⁸ Sanmartí 1992, 35.

⁶¹⁹ Strabon III, 4, 9.

⁶²⁰ Plana 1994, 137–89,

⁶²¹ Ruiz 1992, 63–6.

⁶²² Strabon III, 4, 9.

⁶²³ Morel 2006a, 401.

bulunması ve bu durumun ticarete etkin bir rol oynamalarına engel olmasıdır. Bu da dağıtım sorunlarını beraberinde getirmiştir. M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Ullastret, radikal bir kültürel değişime maruz kaldı ve bundan sonra çok sayıda Yunan ithal malı olarak Yunan etkisine girmiş oldu.⁶²⁴

M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinin başında, Marsilya'daki Massalia kolonisi kendi sikkelerini darp etmeye başlamıştır.⁶²⁵ Hemen ardından, Yunan anakarasının batısındaki iki koloni kenti, Théliné (Arkaik Arles)⁶²⁶ ve Emporion (Empurias, Katalonya) ilk sikkelerini basmaya başlamıştır. Kesin olarak Emporion kentine ait olan bir arkaik sikke 2013 yılında ele geçmiştir.⁶²⁷ Ortak İon kökenlerinden güçlü bir şekilde etkilenen bu üç şehrin arkaik buluntuları aralarında farklılıklar olsa da benzer bir genel profil içerisindedirler. Boşluklarla karakterize edilen ön yüz motifleri, genellikle benzersiz olan ve arka yüzünde içi boş bir kare bulunan yüksek girintili bu ilk sistematik anepigrafik sikkeler, başlangıçta, kurucu şehir Phokaia tarafından gümüş darpları için kullanılan Phokaia-Pers standardına göre yapılmıştır.⁶²⁸

Emporion sikkelerinin temel kullanımı ordu finansmanları ve ticari faaliyetler ile ilgilidir. Bu sikkeler düşük değerleri nedeni ile geniş bir kullanım ağına sahip olmuşlardır. Dolayısı ile büyük bir nüfus ağına hitap ettikleri düşünülmektedir.

Başlangıçta 480/475 yıllarında İber Yarımadası'nın kuzeydoğu kıyısındaki kayalık bir adacık üzerine kurulan basit pazar, Paleopolis, Kyros Perslerinin şehirlerini işgalinden kaçan Phokaia'dan gelen göçmenlerin kitlesel biçimde gelişile anakaraya taşınmıştır. M.Ö. 545 yılları civarında basit pazarın taşınmasıyla yeni kurulan şehir Neapolis hızlı bir gelişim göstermiştir ve M.Ö. 515 civarlarında bir sikke çıkartmıştır. Bu ilk tip sikkelerin hemen ardından, 480/440 yıllarına tarihlenen sikkeler, zengin bir postarkaik evre ile devam etmektedirler. Ana özellikleri, "oyuk" içinde hem orijinal hem de sıklıkla çift başlı bir figür içeren bir tip ortaya çıkmasıdır.⁶²⁹

Emporion'un Arkaik dönemi, büyük başlangıç hacmi ve ikonografik zenginliği ile yavaş yavaş ortaya çıkar. Arkaik sikkelerinin A evresi M.Ö. 515 civarında başlamaktadır (Resim 74). Kısmen zayıf stil gravürlere sahip çeşitli desenler ve "geniş" ayarlı bir metroloji ile

⁶²⁴ Martín 1988, 77-92.

⁶²⁵ Furthwagler 1978

⁶²⁶ Chevillon 2015, 23,24.

⁶²⁷ Ripolles-Chevillon 2013, 1-5.

⁶²⁸ A.g.e., 1-5.

⁶²⁹ Chevillon 2017, 84.

karakterizedir. Hacim olarak, birkaç yıl öncesinde ortaya çıkan Pegasus tasvirli Massalia sikkelerinin bir benzeri emporionda tekrar görülmektedir. Emporion'da Pegasus sağa veya sola dönük olabilmektedir.⁶³⁰

İlk tip Emporion sikkeleri, Phokaia ve Massalia'dan bildiğimiz düzensiz bir tabana sahip dört parçalı içi boş kareye sahiptir (Resim 75, 1.1). Diğer tip ise merkezinde içi boş bir haç bulunan sikkelerdir. Bu iki tip sikke, Emporion'un A tipi sikkelerini oluşturur (Resim 75, 1.2 ve 1.3). Atölye tarafından başka motifler de üretilmiştir. Bunlar sağa dönük Herakles başı (Resim 75, 1.4), cepheden tasvir edilmiş Silen başı (Resim 75, 1.5), bir koçbaşı (Resim 75, 1.6) ile henüz belirlenemeyen diğer sikkelerdir.⁶³¹

Bu ağır sikkeler Phokaia, Massalia ve Arles'de kullanılan Phokaia-Pers sistemindeki (11.04 g stater) hemidrahmilere (1/4 stater) karşılık gelir (tahmini ağırlık: 2.76 g., örnek: 1.1, bir diobolusa karşılık gelir). Daha büyük ağırlığa sahip birkaç nadir örnek de vardır (Resim 75, 1.7). Bunlar Sola dönük bir aslan başı (Resim 75, 1.8) ve sağa dönük bir Pegasus (Resim 75, 1.9) (tahmini ağırlık: 3.68 g) ile tasvir edilmiş sikkelerdir. Bunlara, diobol (Resim 75, 1.10) (tahmini ağırlık: 1.84 g), trihemobol (Resim 75, 1.11) (teorik ağırlık: 1.38 g), tritartemori (teorik ağırlık: 0, 69 g) (Resim 75, 1.12) gibi çok sayıda farklı ağırlıklara sahip sikkeler de eşlik etmektedir.⁶³²

Emporion'da bulunan bir sikkenin ön yüzünde saçları süslenmiş bir kadın başının çevresinde üç adet yunus bulunmaktadır (Resim 76). Arka yüzde ise bir Pegasus ile daha baskın bir Syrakusai etkisi görülmektedir. Bu tipolojik değişiklik, Kartaca etkisinin MÖ 280-260 yıllarına kadar gittiğini göstermektedir.⁶³³

MÖ 3. yüzyılın başlarındaki ilk Emporion drahmilerinde, Rhode drahmilerinde de olduğu gibi bir kadın başı yer alır. Bu kadın başının saçları ise özenli bir stilde yapılmıştır. Arse'de basılan sikkelerin tasarımları ve sanatsal tarzı, Helenistik bir kültürel atmosfer içinde çerçevelenmiştir ve Arse-Saguntum'un ticari temaslarını sürdürdüğü Massalia, Yunanistan ve Sicilya şehirleri ile tipolojik bağlar göstermektedir.⁶³⁴

⁶³⁰ Chevallon 2017, 85.

⁶³¹ A.g.e., 84.

⁶³² A.g.e., 86.

⁶³³ A.g.e., 86.

⁶³⁴ A.g.e., 87.

Emporion’da çoğunlukla drahmiler kullanılmıştır. Savaş yıllarında toprak altında kalan sikkeler, Emporion drahmilerinin ve Massalia obollerinin İberya taklitleridir. İberya taklidi drahmiler askeri bağlamda basılmışlardır ve Roma tarafının bazı savaş masraflarını karşılama amacına hizmet etmiş olmalıdırlar.⁶³⁵

Savaş finansmanı amacıyla basılan drahmiler, yerli halk tarafından sikkelerin tanınmasına ve sikke kullanımına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, sikkeler tüm bölgeye tekdüze bir şekilde yayılmamıştır. Çünkü ele geçen sikkeler, bunların temelde Akdeniz kıyı şeridinde yoğunlaştığını, nadiren iç kesimlere ve Guadalquivir vadisine girdiğini göstermektedir. Güneyde Kartaca sikkeleri, kuzeydoğuda ise Roma sikkeleri baskındı.⁶³⁶

3.5.9. Gravisca

Tarquinia’nın bir limanı olan Gravisca’da kurulan İonia ticaretinin 1969’daki keşfi, Phokaia’nın ticaret ağları sorununu daha da arttırdı (Harita 27). Gravisca’da uzun süredir şüphelenilen Phokaia’nın varlığı artık olası görünmektedir. Phokaia, Naukratis ve Amisos’da da olduğu gibi başka İonia kentleriyle birlikte Gravisca’nın kurulumunda rol oynamış olabilir. İonialıların Tarquinia’nın limanı olan Gravisca’da ticaret rotasını M.Ö. 600 civarında başlattıkları düşünülmektedir.⁶³⁷

Gravisca’daki Phokaia varlığı ile ilgili çekimserlik aslında Phokaia’nın Akdeniz’de faaliyet gösteren diğer İon kentlerine göre daha geride olması ve seramik üretimindeki sınırlı difüzyonunun yanı sıra epigrafik olarak da yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır.⁶³⁸ Bunun yanı sıra hiçbir Yunan etnik grubunun onlarla rekabet etmediği Galia’da Phokaialılar aniden ortaya çıkmaktadır. M.Ö. 600 civarında bir emporion kurulması için Gravisca, Massalia’nın kuruluşuyla ve Ampuria bölgesine ilk Phokaia ziyaretiyle bağdaştırırsak, Phokaia’nın bu önemli yıllarda Cumae’nin ötesinde Kalkidia ağını ele geçirmesi muhtemel liman ağları kurma arzusunu daha mantıklı ve makul hale getirmektedir.

Phokaia ile Tartessos Kralı Arganthonius’un dostane ilişkilerinin bir sonucu olarak Tartessos bölgesindeki ticaret faaliyetlerinin bir benzeri Tarquinia için de geçerlidir.⁶³⁹

⁶³⁵ Chevallon 2017, 87.

⁶³⁶ A.g.e., 88.

⁶³⁷ Shefton 1994, 72.

⁶³⁸ Torelli 1982, 325.

⁶³⁹ Justinus 43. 3. 11.

Tarqunia Kralı Segobriges'de Phokaialı tüccarlar ile bir dostluk kurmuş ve bölgedeki ticari faaliyetlerinde nispeten yardımcı olmuştur. Fakat Tarqunia'daki ticari faaliyetler Tartessos'da olduğu kadar ileri gidememiştir. Bunun sebebi de Tarqunia'da hem siyasi hem de ticari bir gücü elinde bulunduran Etrüsklerin Segobriges'den daha güçlü olması gösterilebilir.

Bölgede Etrüksler bu kadar büyük bir güç haline gelmemiş ve Segobriges'de, Arganthonius gibi bir irade ortaya koyabilseydi Gravisca bir tür Massalia olabilirdi. Fakat Etrüsklerin varlığıyla özerkliğini kazanması engellenmiş ve hiçbir zaman emporion olma özelliğinin dışına çıkamamış oldu.⁶⁴⁰ Bundan dolayı da Gravisca uzun süre Etrüks ve Yunanlılar'ın ortak kullandığı bir liman olarak kaldı.

Gravisca'da yapılan kazılardan ele geçen seramikler ile ilgili birçok makale yayınlanmıştır. Boldirini tarafından yayımlanan Doğu Yunan Seramikleri hakkındaki makale, yerel üretim İonia seramik grubunun varlığını ortaya çıkarmıştır. L Grubu olarak adlandırılan seramik grubu, kentte yapılan kazılarda ele geçen İonia kökenli seramiklerin %17'sini oluşturmaktadır.⁶⁴¹

Gravisca'da bulunan B2 İonia kaplarının hemen hemen hepsi L grubu özellikleri göstermektedir. Kutsal alan kazısında ele geçen ritüel kaplarının bir çoğu da yine bu grup içinde değerlendirilmiştir. Ritüel amaçlı yapılan bu seramikler kentin tüm ihtiyaçlarını karşılar niteliktedir. Bunun yanı sıra L grubuna ait olpe, amphora, oinokhoe ve lekytos gibi birçok seramik türü yerel bir şekilde üretilenmiştir.⁶⁴²

Her ne kadar Gravisca'daki bir İonia atölyesinin varlığı tartışmalı olsa da, elimizde var olan bilgiler bir atölyenin varlığını ortaya koymak için yeterli görülebilir.

Tarquinia bölgesinde Gravisca harici bir alanda L gurubu seramiklerine rastlanmaması, bu seramiklerin sadece kentin yerel ihtiyaçlarına yönelik yerel bir üslupta yapıldığını gösterir. Eğer bu seramik, Massalia, Malaga veya Point Lequin gibi bölgelerde de ele geçseydi o zaman bu seramiğin başka bölgelerde üretilip bölgeye geldiğini söyleyebilirdik. Fakat başka bölgelerde henüz varlığı kanıtlanamadığından Gravisca üretimi olduğu savı daha mantıklıdır.⁶⁴³

⁶⁴⁰ Morel 2006a, 372.

⁶⁴¹ Boldrini 1994, 226-28.

⁶⁴² A.g.e., 102-108.

⁶⁴³ Boldrini 2001, 108.

Gravisca, her ne kadar Tarqunia'nın antik limanı olarak bilinse de, sadece Yunanlılar ile Etrüskler arasında ki ticareti sağlayan bir kent değildi. Aynı zamanda M.Ö. 6. Yüzyılın sonlarında kurulan bir mücevher atölyesi de dahil olmak üzere bir üretim merkezi haline gelmiştir.

3.5.10. Alalia

Alalia'nın kuruluşundan itibaren geçen ilk 25 yıl hakkında arkeolojik bilgilerimiz son derece iyidir. Tabi Herodotos'un söylediklerini doğru varsayarsak. Hatta Herodotos'dan yola çıkarsak Alalia'da 5 yıl boyunca Phokaia'nın bir metropol kurmuş olma ihtimali de vardır.⁶⁴⁴ Ancak coğrafi bulgular özellikle ilginçtir. Şehir ve nekropollerini verimli ovalara hakim olan bir platoda, Korsika'nın kalbinden geçen Tavignano Nehrine hakim, deniz ve göllerle kaplı bir bölgedir. Bu göllerin en önemlisi Phokaialılar tarafından oldukça saygı duyulan Artemis'i çağrıştıran Diana Gölü'dür.⁶⁴⁵ Alalia, fırtınalardan korunaklı limanlara sahiptir. Balıkçılık kent için çok önemli bir ticari unsurdur ve Batı Akdeniz'in çeşitli bölgeleriyle iyi bir kara ve deniz ilişkisine sahiptirler (Harita 28).⁶⁴⁶

Bilim insanları Korsika'nın kaynaklarının ve konumunun özellikle altını çizmektedirler. Aleria bölgesi Neolitik Dönemden beri yoğun bir nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Yerli halk Kalkolitik Dönemden itibaren bölge yakınlarında yer alan bakır, daha sonraları da demir yataklarından yararlanmayı bilmişlerdir. Tüm bu yer altı kaynaklarından dolayı Korsika, Akdeniz'in denizci halkları ve metal işçileri tarafından birincil kaynaklara ev sahipliği yapmıştır. Bu ürünler; bakır, demir, kurşun, gümüş, ahşap, mantar, reçine, zift, bal, balmumu ve tuz gibi avcılık, balıkçılık, hayvancılık, maden ve orman ürünleridir. Tabi bunun yanında köle ticaretini de unutmamak gerekir.⁶⁴⁷ Bu verimli ve para getiren yer altı ve yer üstü kaynaklara göz diken Yunanlılar ve Etrüskler küçük ölçekli ticari karakolları ilk olarak Korsika'nın ana şehirlerine yakın alanlarda kurmuşlardır.⁶⁴⁸ Fakat Herodotos M.Ö. 565 civarında Phokaialılar'ın Harpagos'un kuşatmasından kaçanların Kyrnos'a yelken açtıklarını

⁶⁴⁴ Herodotos I, 165-166.

⁶⁴⁵ Morel 2006a, 402.

⁶⁴⁶ Jehasse 1962, 254-60

⁶⁴⁷ Jehasse-Jehasse 1973, 11-2; 1974, 41-6, 51; 1982, 248-50, 255.

⁶⁴⁸ Jehasse-Jehasse 1974, 15; 1982, 255.

ve bu olaydan 20 yıl önce Phokaia'nın orada Alalia adında bir kent kurduğundan ve savaştan kaçanların yarısının buraya doğru ilerlediğinden bahseder.⁶⁴⁹

Alalia'nın kuruluşunun ilk 10 yılı ile ilgili yapılan kazılar ve sondaj çalışmaları bölgede İonia üretimi gri seramikler dışında Rhodos, Korint ve Attika siyah figürlü seramikleri ortaya çıkarmıştır.⁶⁵⁰ Akropol kısmında yapılan kazılarda ise taş temel üstünde yükselen duvarların ve ahşap üst yapıya sahip evlerin olduğu bir yerleşim yeri ile yer yer kalınlığı 10 ile 16 metreyi bulan son derece kalın, çakıl, kil, kerpiç ve ahşaptan oluşan eski bir sur yapısına rastlanılmıştır. Bu iki kompleks yapı, kazıcılar tarafından M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenmiştir.⁶⁵¹ Ancak bu yapılar için oluşturulan kronoloji çok tartışmalıdır. Fakat ne olursa olsun bu yapılar Alalia savaşı sonrasına ait olmalıdır. Çünkü alanda bol miktarda Attika Kırmızı figürlü seramikler ele geçmiştir. Diğer bir soru işareti ise tüm buluntular incelendiğinde en eski tarihli olanların bile M.Ö. 5. yüzyıldan öteye gitmemesidir.

Herodotos'da bahsi geçen Alalia Savaşı, muhtemelen Phokaialılar ile Anlantik kıyılarında ticarete hız vermiş ve pazarı ele geçirmeye çalışan Kartacalılar arasında geçmiştir. Alalia Savaşından sonra bölgede meydana gelen değişimleri anlatan başka kaynaklar da mevcuttur. Savaş Cebelitarık Boğazından geçmek isteyen Phokaialılar'ı Akdeniz'de sıkıştırmış ve hareket özgürlüklerini son derece kısıtlamıştır. Kuzey pazarına akarsular ve kara yolu ile de gidebilmekteydiler. Fakat bu deniz ticaretine göre oldukça fazla maddi yük anlamına gelmektedir. Phokaialılar Savaşı kaybettiler ve Alalia'dan çekildiler fakat yine de Tyrrhen Denizini terk etmemişlerdir. Kardeş kenti Massalia'nın onlara sahip çıkacağı akla gelse de böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Bölgede yalnızlaşıp, ekonomik anlamda gerileme dönemine girmişlerdir. Sonuç olarak da Alalia savaşının sonucuna bakmaksızın M.Ö. 1. Bin yılın ortalarında Batı Akdeniz'deki güç dengesinin hemen hemen hiç etkilemediğini söyleyebiliriz.

Alalia Savaşına dair temel bilgilerimiz, bu yerleşimin bir savaşa dayalı olarak kurulduğunu anlatan Herodotos metnine dayanır. Yaklaşık olarak M.Ö. 565 yılında olduğu tahmin edilir. Bu tarihten 20 yıl sonra ise Pers general Harpagos, Phokaia şehrini tamamen kuşatmıştır.⁶⁵² Perslerin boyundurluğu altında yaşamak istemeyen bir grup ise Alalia'ya gelip yaklaşık 5 yıl boyunca yerli halk ile yaşamaya başlamıştır. Fakat dengesiz hareketlerinden ve

⁶⁴⁹ Herodotos I, 165.

⁶⁵⁰ Benoit 1961, 168.

⁶⁵¹ Jehasse-Jehasse 1982, 253; 1985, 95–8.

⁶⁵² Herodotos I, 165, 167.

yaptıkları aşırılıklardan dolayı Korsika'nın doğusundaki komşuları için büyük sıkıntılara yol açmışlardır. Bunun üzerine Kartacalılar ile Etrüskler her biri 60 gemilik bir kuvvetle Phokaialılar'ın üzerine gelmiştir. Aslında Phokaia kolonileri bu savaştan galip gelmiş olsalar da önce Rhegion'a ve ardından da Güney İtalya'daki Oinotria'ya kaçıp burada da Hyele'yi kurdular. Koloninin yirmi yılı aşkın süredir varlığını sürdürdükten sonra Alalia'dan bir kaçışın neden gerekli olduğuna veya Phokalıların neden Rhegion'a ve daha sonra Hyele'ye çekilmeyi seçtiklerine gelince, Herodotos, bu konu hakkında kıyı boyunca başka bazı Phokaialılar'ın veya en azından Yunan yerleşimlerinin bulunduğu daha kuzeybatıya yerleşme durumu için oldukça sessiz kalmaktadır. Temel sebepler arasında, Korsika'da başka Yunan yerleşimlerinin olmaması ve bu nedenle Alalia'nın düşman topraklarında olması olabilir fakat bu durumda neden kuzeybatı yerine güneydoğuya taşındıkları belki değildir. Bunun yanında, aslında bu fikre karşı ciddi bir inançsızlık eğiliminde olmalarına rağmen⁶⁵³ kehaneti çeyrek asır önce yanlış anladıklarını fark etmelerinin, son şüphecileri Korsika'ya yerleşmenin başından beri kötü bir fikir olduğuna ikna etmek için yeterli bir fikir olması da mümkündür.

Başka bir kısa, dolaylı referans da, Syrakusai'li Antiokhos'tan alıntı yapan Strabon'da bulunabilir.⁶⁵⁴ Strabon'un direk olarak Alalia'dan bahsetmediği görülür. Phokaia'nın Hyele'yi Harpagos'un, memleketi Phokaia'yı ele geçirmesinden sonra kurduğunu belirtir. Fakat önce Korsika ve Massalia'ya yelken açıldığı belirtilir.⁶⁵⁵ Strabon'daki alıntı, esasen Güney İtalya sahilinin bir tasvirini yapmak gibi bir amaç için hizmet ettiğinden, Alalia'daki muharebeden söz edilmemesi olası bir durum olabilir. Yine de Strabon, Geographica adlı kitabının Sardinia ile ilgili beşinci kısmında iki bölümü paylaşırken Korsika hakkında nispeten az şey söylemektedir. Strabon burası hakkında yalnızca Poplonion'daki tepeden Elba, Korsika ve Sardunya adalarını görebildiğinden ve Korsikalı köleler hakkında oldukça düşük kaliteli olduklarından bahsetmektedir.⁶⁵⁶

Michel Gras, bir yandan Justinus tarafından devredilen Pompey Trogus, diğer yandan Pausanias tarafından aktarılan Pompey Trogus gibi potansiyel ilgisi olan diğer birincil kaynakları listeler.⁶⁵⁷ Justinus'deki özete göre, Pompey Trogus bir deniz savaşından bahsetmektedir. Belki de bu savaşın, Kartacalıların Sicilya'da uzun süredir başarılı olduktan sonra, birliklerinin çoğunu kaybettiği Sardunya yakınlarındaki savaş olabileceğinden

⁶⁵³ Shipley 2011, 94.

⁶⁵⁴ Strabon VI, 1, 1.

⁶⁵⁵ Roller 2014.

⁶⁵⁶ Strabon, V, 2, 7-8.

⁶⁵⁷ Gras 1987, 162.

bahsetmektedir.⁶⁵⁸ Pompey Trogus'un Justinus'deki ikinci alıntısında, birkaç balıkçı teknisinin çalınması nedeniyle çıkan bir savaşın yanı sıra Massaliyalılar ve Kartacalılar arasında müzakere edilen bir barıştan bahsedilmektedir.⁶⁵⁹ Gras, Korsika'dan ziyade yalnızca Sardunya'dan söz edilmesine rağmen, Justinus'deki her iki metnin de Alalia Savaşı ile ilgili olabileceğine inanmaktadır. Justinus'daki özetin bir kolaj içerdiğini savunmaktadır. Gras'a göre eksik veriler ve Sardunya ismi daha çok Sardunya Denizi'ne olan bir atıftır. Burası Kartacalıların Sardunya limanlarından birinden ayrılıp denizi geçerek Korsika'ya vardıkları ve Kartacalıların (veya gerçekten de Massaliyalı'larla) Yunanlılarla savaşa çıktıkları başlangıç noktasıdır.⁶⁶⁰ Bu oldukça ilginçtir. Ancak Alalia ile bağlantılı olarak Massalia'dan bahsetmeyen Herodotos ile Justinus'un anlatımları çelişki içindeyse ve ayrıca Kartaca gibi bir denizci gücün donanmasının büyük bir kısmını kaybetmesine sebep olacak hareketin mantığını anlamak zordur. Kartaca gemilerinin ya da daha doğrusu donanmasının sadece altmış gemiden oluşması, hatta Etrüsklerin de altmış gemiyle katkıda bulunabildikleri savaş ve belki de bu konu ile ilgili metnin pasajı aynı derecede dikkate alınmalı ve Gras'ın önerdiği gibi parçalı bilgilerin kolajları bağlamında tekrar değerlendirilmelidir.⁶⁶¹

Yukarıdakilere ek olarak, Delphi ile ilgili, Kartacalılara karşı kutlanan bir zaferin ardından Massaliyalılar tarafından bağışlanan iki adak heykelinden (biri Athena Pronoia, diğeri bronz Apollon) bahseden Pausanias'tan toplanan bilgiler yer almaktadır.⁶⁶² Pausanias, her iki anma hediyesinin de aynı savaşdaki bir zafer için bağışlandığından bahseder. Ancak Perslerin Phokaia'ya saldırması sebebiyle kentlerini terk etmek zorunda kalan göçmenler, i Massalinin kabul etmemesinden sonra bu göçmen grubun Kartacalıları bir veya birden fazla mağlup etmelerinin ardından Alalia'yı kurduklarından bahseder. Böylece Alaliyalılar Deniz savaşı ile topraklarını Golfe du Lion'da sağlamlaştırmayı başarmışlardır.

Allalia'da yapılan araştırmalarda ortaya çıkan bilgiler M.Ö. 5. yüzyıl ve sonraki dönemlere aittir. Yapılan kazılarda Alalia'nın, Alalia Deniz Savaşı'ndan sonra bir İonia kenti olarak kaldığına dair bir kalıntı bulunamamıştır. Ancak bu Yunanlılar'ın tamamen bu bölgeden ayrıldığını göstermez. Küçük bir Phokaialı azınlık orada yaşamaya devam etmiş olabilir veya Hellenizmin bazı unsurları Korsika'ya yerleşmiş ve uzun yıllar devam etmiş olabileceği

⁶⁵⁸ Justinus XVIII, 7, 1.

⁶⁵⁹ Justinus XLIII, 5, 2.

⁶⁶⁰ Gras 1987, 164.

⁶⁶¹ Wear 2016, 6.

⁶⁶² Hellados Periegesis X, 8, 6; X, 18, 7.

ihhtimali göz ardı edilmemelidir.⁶⁶³ Casabianda'nın zengin buluntular veren nekropolisinde M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllara tarihlenen mezarlarda ağırlıklı olarak Attika seramiği bulunmaktadır ve bu durum Alalia savaşı sonrasında bölgede hakim olan etnik grup hakkında bilgi vermektedir. Metal buluntulara baktığımızda bronz nesneler arasında süsleme öğeleri genellikle İber etkisinden uzak yerel tiptedir. Oysa bronz vazo, ev ve askeri teçhizatlar İtalya, özellikle de Etrüks etkileri göstermektedir.⁶⁶⁴ Bu karma etkileri üzerinde barındıran eşyalardan yola çıkarak Phokaia ve Yunan kültürünün, Etrüks etkisi altında iyice seyretiltiği ve yerel halkın kültürel bir canlanma yaşadıkları, halkın Sicilya ve Magna Greacia ile yakın bağlar kurduğu sonucuna varabiliriz.⁶⁶⁵ Alalia dışında Yunanlılar'ın Korsika'nın başka yerlerindeki olası varlığına ilişkin bilgilerimiz, birkaç bölgede çok nadir bulunan bazı Attika parçalarıyla sınırlıdır.⁶⁶⁶

3.5.11. Hyele

Phokaia kolonisi olan Hyele (Elea / Velia), Cilent sahilinde, Poseidonia'nın güneyinde M.Ö. 540 civarında kurulmuştur. Bölge Tunç Çağı'nda yerel halklar tarafından iskan edilmiştir. Fakat Phokaialılar bölgeye geldiğinde kent çoktan terk edilmişti.⁶⁶⁷

Kent kabaca doğu-batı eksenli dik bir tepenin kuzey ve güney yamaçlarına inşa edilmiştir. Kentin kurulduğu tepelik alan, denize doğru uzanmakta ve tepenin en ucunda bir akropolis yer almaktadır. Yamacın eteğinde bulunan iki koy doğal liman görevi görmekteydi ve gemilere demirleme imkanı sunmaktaydı. Phokaia'nın karakteristik özelliklerinden olan yüksek tepelikler, doğal limanlar, teraslama ve tarıma pek uygun olmayan araziler, aynı şekilde Hyele için de söylenebilir. Daha önce Phokaia ve Massalia'da görmeye alışkın olduğumuz şekilde, kentte ki yerleşim yerlerinin eğimli karakteri ve destek duvarlarının periyodik olarak yenilenmesinden kaynaklanan şehir planındaki çok sayıdaki değişim aynı şekilde Hyele için de geçerlidir.⁶⁶⁸

Hyele'nin kuruluşuna dair bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Tüm bilgilerimiz birkaç antik yazarın kısıtlı aktarımları etrafında dönmektedir. Bu yazarların aktarımları da oldukça tartışmalı

⁶⁶³ Jehasse - Jehasse 1974, 6–7.

⁶⁶⁴ Jehasse - Jehasse 1973 44–7, 59–68.

⁶⁶⁵ Morel 2006a, 404.

⁶⁶⁶ Benoit 1965, 43.

⁶⁶⁷ Morel 1980, 47.

⁶⁶⁸ Morel 2006a, 405.

konuları içerir. Bu metinler, Herodotos'un Phokaialılar üzerine yaptığı yorumlar ve Strabon'un Hyele'ye ayırdığı birkaç satırdan ibarettir (Harita 29).

Hyele'nin kuruluşu ile ilgili en net bilgiyi Herodotos'dan almaktayız. Herodotos, Persler'in Phokaia'yı ele geçirmesinden sonra, köle olmayı ret edenlerin Kyrnos'a doğru yola çıktığından bahseder. Phokaialılar, Pythia'nın buyruğu üzerine Kyrnos'da 20 yıl önce Alalia adında bir kent kurmuşlardı. Phokaia'dan ayrılan göçmenler Alalia'ya vardıklarında 5 yıl boyunca eski kolonistlerle beraber yaşadılar. Bu sığınmacılar veya Alaialı Phokaialılar bölgede yürüttükleri korsanlık faaliyetlerinden dolayı oldukça dikkat çektiler. Komşuları Etrüksler ve Kartacalılar genellikle "Alalia Savaşı" olarak bilinen bir deniz savaşında korsanlık faaliyetleri yürüten Alaialılar'a karşı birleştiler. Bu savaşın sonucunda Phokaialılar Korsika'dan sürüldü. Sürülen Phokaialılar önce Massalia'ya gitmek isteseler de, Massalialılar kendi halkından olan bu grubu kabul etmemiş ve bu göçmen grubu rotasını Rhegion'a çevirmiştir. Burada Poseidonialı biri tarafından 20 yıl önceki kehaneti yanlış yorumladıklarını öğrenip yakınlardaki bir bölgede Hyele adında yeni bir kent kurdular.⁶⁶⁹

Hyele'nin kuruluşuna atıfta bulunan bir diğer antik yazar, Strabon'un⁶⁷⁰ bir metnini referans alan Syrakusaili Antiokhos'dur. Antiokhos Hyele'nin kuruluşundan bahsederken Kreoniades adında birinden bahseder. Bu kişi, muhtemelen Phokaia'nın Pers Kralı II. Kyros tarafından işgal edilmesinden hemen önce, Ephesos'daki ki Artemis tapınağının (Artemison) Aristarkhe rahibesini (Aristarkhus) Massalia'ya getiren seferin lideriydi. Kreoniades, Massalia tarafından "geri püskürtülmüş" gibi görünmektedir. Çünkü sürgündeki farklı Phokaialı gruplarının o zamanlar rakip olduğu bilinmektedir. Geri püskürtüldükten sonra Kreonides, Hyélé'yi (Eléa) bulur. Bu olay, M.Ö. 560 civarında kurulan Alalia'nın Phokaialılar'ın, zaferlerine rağmen topraklarını kalıcı olarak terk etmek ve aynı zamanda 535⁶⁷¹lerde Rhégion sakinlerinin yardımıyla Hyele'ye göç etmek zorunda kaldıkları Alalia savaşıyla ilişkilendirilebilir.⁶⁷²

Hyele'nin demografik özellikleri, Phokaia'nın kurmuş olduğu diğer kolini kentlere kıyasla içinde birçok farklılık barındırır. Hyele'deki kadın nüfusunun büyük bir kısmını yerli halk oluşturmaktaydı. Alalia'dan gelen Phokaialı mülteciler bölgeye eşleri ve çocuklarıyla birlikte göç etmiştir. Aynı durum Phokaia'dan Alalia'ya sürülen halk içinde geçerliydi.

⁶⁶⁹ Herodotos I. 165-166.

⁶⁷⁰ Strabon VI, 1, 1.

⁶⁷¹ Gras 1995, 363-366.

⁶⁷² Morel 2002, 27-42.

Hyele’de oluşan bu demografik yapı, yerli halkın neden önemsiz görüldüğünü açıklamaktadır.⁶⁷³

Hyele verimli tarım arazilerine sahip değildi. Bölge daha çok zeytincilik ve bağcılık için elverişli arazilere sahipti.⁶⁷⁴ Kentin en önemli geçim kaynağı denizcilikti. Fakat buna rağmen oldukça büyük ormanları içinde barındırmaktaydı. Bu da kentin ekonomisi için oldukça önemliydi.⁶⁷⁵

Çoğu Phokaia kolonizasyonunda olduğu gibi başlangıçta yerel halklarla ilişkiler oldukça iyiydi. Fakat daha sonra kent savunma duvarları inşa etme ihtiyacı duymuşlardır. Bu da yerel halkla olan ilişkilerin bozulduğunu göstermektedir. Fakat bazı yerel yerleşim yerleri Hyele ile ticari ilişkilerini her zaman sürdürmüştür. Hyele’nin ticari ilişkilerini sürdürdüğü kentler genel olarak kıyı boyunca güneye doğru yayılmıştır.⁶⁷⁶

Massalia bölgesinin topografik özellikleri her ne kadar zeytincilik ve bağcılığa uygun olsa da tahıl üretimi için yetersizdi.⁶⁷⁷ Bundan dolayı kent ekonomisini denizcilik üzerine kurmuştur.⁶⁷⁸ Aynı durum Phokaia ve Hyele için de geçerlidir.⁶⁷⁹ Bu durum Phokaia tarafından kurulan kentlerin özelliklerini yansıtmaktadır. Bunlar, geniş ovaların yokluğu, düzensiz ve çorak arazinin baskınlığı ve denizcilik gücünün varlığıdır.⁶⁸⁰

Hyele’de akropol kısmında yürütülen kazılarda açığa çıkan bir yapı, kentin ilk on yılına aittir. Yapının duvarları kerpiç, üst aksamının ise çabuk bozulan malzemelerden yapıldığı düşünülmektedir. Bu tanım Vitruvius’un Massalia’daki yapıları tanımlamasıyla örtüşmektedir (Resim 77).⁶⁸¹ Vitruvius, Massalia’daki yapıların çatılarının saman ve topraktan oluştuğunu söylemektedir. Akropol’de açığa çıkarılan ve bir tapınak olduğu düşünülen yapının muhteşem bir taban işçiliğine sahip olması ve bunun yanında Arkaik Döneme tarihlenen sivil yapıların oldukça sade oluşu, kenti Phokaia kolonileri arasında benzersiz bir yere konumlandırmaktadır (Resim 78). Phokaia kentleri arasında antefiks kullanımı ise yalnızca Hyele’de görülmektedir. Burada, Khalkis kökenli bir kent olan Cumae’nin bir etkisi olabileceği düşünülmektedir (Resim 79).⁶⁸²

⁶⁷³ Morel 2006a, 405.

⁶⁷⁴ Morel 1988, 449, 459, 461.

⁶⁷⁵ Strabon VI. 1. 1.

⁶⁷⁶ Morel 1988, 439.

⁶⁷⁷ Strabon IV. 1.5.

⁶⁷⁸ Bats - Tréziny 1986, 104.

⁶⁷⁹ Strabon VI. 1. 1; Justinus 43. 3. 5.

⁶⁸⁰ Lepore 1970, 20–6.

⁶⁸¹ Vitruvius II, 1, 5.

⁶⁸² Greco- Strazzulla 1994, 128–9.

Hyele, Metapontion ve bir Phokaia şehri olan Massalia hariç Yunan şehirleri için nadir görülen bir koruma türü olan phrouria ile çevrelenmiştir.⁶⁸³ Hyele'yi çevreleyen sur duvarları en geç M.Ö. 520'ye kadar gitmektedir. M.Ö. 480'de büyük bir yenilenmeye tabi tutulmuş ve yeniden inşa edilmiştir.⁶⁸⁴ Bu yeniden inşa sırasında sur ayrı bölümlere ayrılmıştır. Tepenin iki yamacı, her biri kendi etrafını çevreleyen duvarlara sahip olup, tepe boyunca uzun bir duvarla ayrılmıştır. Surdaki bu bölümlerin yapılma nedeni tam olarak bilinmese de Hyele'de hiç değişmeyen bir özellik olarak karşımıza çıkmakta. Bu özellik muhtemelen Yunanlılar ile yerli halkı bir birinden ayırmak için yapılmış bir uygulamadır.⁶⁸⁵

Hyele'de aynı Massalia'da olduğu gibi sadece devasa sur duvarlarıyla değil, aynı zamanda yasaların üstünlüğüne inanmasıyla da antik dönemde kendinden övgüyle söz ettirmiştir. Bu durum Strabon tarafından sık sık dile getirilmiştir.⁶⁸⁶ Hyele ayrıca Ksenophon, Parmenides ve Zenon tarafından da bahsedilen çok ünlü bir felsefe okuluyla da dönemin cazibe merkezi olarak görünmekteydi.⁶⁸⁷

Hyele'de poligonal duvarlar için işlemesi kolay, yerel kireç ve kum taşı kullanılmıştır.⁶⁸⁸ Phokaia kimliğine özgü bu durumu, batıda tek benimseyen Phokaia kolonisi, Hyele olmuştur. Sicilya'da ve Lipari'deki Yunan kentlerinde de kireç taşı ve kum kullanımı bilinmektedir. Ancak, Naksos, Kasmenai/Monte Casale'da volkanik kökenli taşlar kullanılmıştır. Aynı durum Phokaia'ya komşu Doğu Yunan kentleri için de geçerlidir (Larissa, Smyrna, Erythrai, Lesbos bölgeleri)⁶⁸⁹. Phokaia, duvar yapımı için volkanik olmayan bir malzeme kullanmıştır. Bu durum bir istisna değilse de nadir görülen bir durumdur.⁶⁹⁰

Hyele, Batı'daki volkanik olmayan taşlarla yapılmış ve bol miktarda rafine edilmiş kaba poligonal malzeme duvarlara örnek olarak verilebilecek tek Yunan kentidir (Resim 77, 80). Bu kesinlikle bir Phokaia özelliği olarak kabul edilir.⁶⁹¹ Henri Tréziny'e göre Phokaia'dan ithal edilen bu tekniğin Hyele'de görülmesi normaldir. Hyele'deki poligonal yapılar kesin olarak Phokaia'dan esinlenilmiştir ve bu da iki şehirde bulunan litik malzemelerin benzerliği dikkat

⁶⁸³ Tréziny 1992, 341–2.

⁶⁸⁴ Morel 2006a, 406.

⁶⁸⁵ Morel 2006a, 406.

⁶⁸⁶ Strabon VI, 1, 1.

⁶⁸⁷ Morel 2006a, 406.

⁶⁸⁸ Pouzsoles 2002, 195-217.

⁶⁸⁹ Hermay 2002, 240.

⁶⁹⁰ Morel 2006a, 407.

⁶⁹¹ Martin 1987, 107.

çekicidir.⁶⁹² Bu nedenle ana kentten gelenlerin kent üzerinde ki kültürel vurgusunu çok net gözlemleyebilmekteyiz.

Hyele akropolisinde yürütülen kazılarda M.Ö. 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen seramik parçaları ele geçmiştir. Bu başlangıçta Hyele'nin kuruluş tarihine oldukça ters düşen bir olgu olmasına rağmen seramik buluntuların oranı, böyle bir sorunu ortadan kaldırmaktadır. Çünkü bu seramik buluntuları ilk kolonistler tarafından getirilebilecek kadar az sayıdadır. Bu yüzden Hyele'nin geleneksel kronolojisini bozmazlar. Hyelenin kuruşu bu nedenle Alalia Savaşı'ndan biraz sonraya tarihlenir (Resim 81).⁶⁹³

Hyele seramiğinde İonia etkisi oldukça açıktır. Ancak bazı yerel özellikleri de içinde barındırmaktadır. Kazılarda yerel halklara ait herhangi bir seramiğin ele geçmemiş olması, şehrin nüfusunun baştan itibaren tamamen Yunanlı olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.⁶⁹⁴

Hyele'nin sikkelerine göz attığımızda, kentin sikkelerini dört ana döneme ayırabiliriz. M.Ö. 535 ve M.Ö. 465 yılları arasına yerleştirilmesi gereken I. dönem Arkaik evreye karşılık gelir.⁶⁹⁵

Arkaik sikkelerinin (Resim 82) "otonomluğu"(özerkliği), Magna Graecia sikkeleriyle karşılaştırıldığında, Küçük Asya kıyılarının ve Massalia'nın orijinal madeni paralarıyla olan benzerlikler gibi dikkat çekicidir (Resim 83). Daha sonra M.Ö. 4–3. yüzyıllarda Hyele'nin üretmiş olduğu sikkeler Magna Graecia'da zenginliği, çeşitliliği ve sürekliliği ile hemen ayırt edilir dereceye gelmiştir.⁶⁹⁶

Arkaik olarak nitelendirilebilen anepigrafik sikkelerin tümünün arkasında quadratum-incusum yer alır. Phokaia, Massalia ve Hyele'de ele geçen aynı zamanda da Lampsakos yakınlarındaki Kyzikos ve Phokaia ile ortak para üreten Mytilene'de⁶⁹⁷ yaygın olarak kullanılan geyik bacağı ısıran aslan protomu ortak bir Phokaia etkisini gösterir (Resim 71). Apollon kültüyle bağlantılı olması gereken bu aslan protomu, orijinal İonia atmosferinin geleneksel ikonografisinin bir parçasıdır ve Phokaia'nın bazı hekte versiyonlarında bulunur. Bu motif

⁶⁹² Mertens 535.

⁶⁹³ Morel 1970; 1974, 154–6; Krinzing 1994, 19, 30–32.

⁶⁹⁴ Morel 2006a, 404.

⁶⁹⁵ Williams 1992, 400.

⁶⁹⁶ Stazio 1983, 124.

⁶⁹⁷ Morel 2006a, 405.

Kyzikos ve Akanthus gibi diğer şehirler tarafından da kullanılmaktaydı. Bu sikkeler, nerede üretildiklerine bakılmaksızın motif ve ikonografik olarak tamamen Phokaia etkilidir.⁶⁹⁸

Keith Rutter, Hyele'nin Arkaik sikkelerinin, Phokaia sikkeleri ile oldukça benzerlikler içerdiğini hatta bir özdeşliğin mevcut olduğunu söylemektedir. Ele geçen sikkelerin azlığına rağmen böyle bir özdeşliği sağlayabiliyor olmak oldukça önemlidir. Phokaia'nın ilk aslan protomlu sikkelerinin Hyele'nin benzer sikkelerinden önce mi yoksa daha sonra mı ortaya çıktığı tartışmalı bir konudur. Ancak her halükarda kurucu kent ile kolonisi arasındaki bağı net olarak göstermektedir.⁶⁹⁹

Aslan motifli sikkelerin haricinde Athena başının tasvir edildiği sikkeler Phokaia, Massalia ve Hyele'de benzer şekilde bulunmaktadır (Resim 84).⁷⁰⁰ M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinden kalma "Auriol" tipi sikkeleri, Phokaia sikkeleri ile güçlü benzerlikler gösterir. Aynı durum Massalia ve Hyele'de kullanılan Auriol sikkeleri için de geçerlidir. Bundan dolayı Aslan Protomlu Auriol sikkeler bazen Hyele'ye atfedilir.⁷⁰¹

Hyele'de ele geçen kült ve ay isimleri incelendiğinde çoğunun kurucu kentle bağlantılı olduğu görülmektedir. Örneğin Keukotha ayı hem Massalia'da hem de Hyele'de karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰² Priene'de ele geçen ve Phokaia tarafından gönderildiği düşünülen bir yazıt ile Massalia, Hyele ve Lampsakos'da ele geçen yazıtlar üzerinde aynı ay isimlerinin bulunması tüm bu kentlerin arasında büyük bağların varlığını göstermektedir.⁷⁰³

Phokaia'ya da en önemli kültler arasında bulunan Athena Hellenie'nin, Hyele'de ele geçen buluntular ile varlığı kanıtlanmıştır.⁷⁰⁴ 1973 yılında akropolis kazılarında bulunan bir stel Miranda, tarafından bir horos (sınır yazısı) olarak değerlendirilmiştir. Bu stel M.Ö. 6. yüzyılın sonu ile M.Ö. 5. yüzyılın başına tarihlendirilmiştir.⁷⁰⁵ Üzerindeki yazılardan an kentte Athena Hellenie ve Zeus Hellenios'a adanmış temenostan bahsedilmektedir. Bu iki kültün de Hellenlere özgü olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu kültlerin barbar ve yerel tanrı ve tanrıçaların karşıtları olduğu ve kenti kuran kolonistler tarafından getirildiği de söylenmiştir. Tanrıçanın

⁶⁹⁸ Furtwangler 1978, 302.

⁶⁹⁹ Morel 2006a, 404.

⁷⁰⁰ Cantilena, 2006, 426-429.

⁷⁰¹ Furtwängler 1978, 176-177.

⁷⁰² Graf 1985, 405.

⁷⁰³ Erdoğan 2003, 236.

⁷⁰⁴ Miranda 1982, 163-165.

⁷⁰⁵ Miranda 1982, 165-169; Morel 2000, 36-37.

kutsal alanı yine ana kentte olduğu gibi yüksek bir alanda kentin akropolünün üstüne kurulmuştur.⁷⁰⁶

Hyele’de Zeus’la ilgili bir kültün var olması, ana kentin Phokaia olması nedeniyle oldukça muhtemeldir.⁷⁰⁷ Yukarıda bahsi geçen stel üzerinde Athena ile birlikte Zeus Hellenion isminin de yer alması kültün varlığını gösteren güçlü argümanlardandır.⁷⁰⁸

Hyele’de görülen bir başka Zeus kültü ise Ourios kültüdür.⁷⁰⁹ Zeus Ourios kültü iki farklı yazıtla bilinmektedir. Zeus’un diğer iki kültü Pompaio ve Kairos kültlerine ait yazıtların bulunduğu alanda ele geçmiştir. Ele geçen yazıtta “Ζηνός Ωρίο” yazısı bulunmuştur. Guardicci’ye göre Zeus Ourios kültü kentte sınırların koruyucu olarak değil de, güzel, uygun rüzgarları sunan tanrı olarak görülmektedir.⁷¹⁰ Bu söylem Zeus için oldukça yaygın bir tanımlama olan “denizcilerin koruyucusu” epithetidir. Ele geçen bu iki yazıt, kentte ele geçen en erken Zeus Ourios’a ait verileri oluşturmaktadır.⁷¹¹

G. Susini bu kültün ana vatanının kurucu kent Phokaia olduğunu söylemiştir.⁷¹² Susini’nin bu söylemine Braccesi tarafından biraz şüpheyle bakılmaktadır.⁷¹³ Ancak her iki araştırmacı da Pesaro yakınlarında ele geçmiş Jüpiter Serenus kültü ile bağlantılı yazıtın Zeus Ourios’un Roma Dönemi tapınımı olduğunda hemfikirdir. Buna da Herodotos’un bazı söylediklerine dayandırmışlardır.⁷¹⁴

Hyele’de ele geçen bulgular ışığında kentte olduğu düşünülen bir diğer kült ise Hera’ya aittir.⁷¹⁵ Kentte yapılan kazılarda bulunan bir kylix üzerinde bu tanrının isminin yazıldığı görülür.⁷¹⁶ Koloni kentte ele geçen bilgiler ile Phokaia’daki buluntular tanrıça kültünün varlığını ve kentler arasındaki bağı göstermesi açısından oldukça önemlidir.

⁷⁰⁶ Sestieri 1957, 8.

⁷⁰⁷ Tocco Sciarelli 2000, 4.

⁷⁰⁸ Morel 2000, 36.

⁷⁰⁹ A.g.e., 41.

⁷¹⁰ Guardicci, 1970, 253-254.

⁷¹¹ Erdoğan 2003, 242.

⁷¹² Susini 1971, 175-177.

⁷¹³ Braccesi 1977, 68-69.

⁷¹⁴ Herodotos I, 163.

⁷¹⁵ Tocco Sciarelli 1997, 227-234.

⁷¹⁶ Tocco Sciarelli 2000, 54. Fig. 7

Hyele’de Apollon’un farklı epithetlerinin varlığı bilinmektedir.⁷¹⁷ Bu epithetler Apollon Oulios, Ouliades ve Oulis’dir. Tüm bu epitetler Courpry tarafından araştırılmıştır.⁷¹⁸ Coupry’ye göre Phokaialılar’ın kurduğu Hyele’deki kültler incelendiğinde, Phokaia takviminde yer alan aylarla benzerlikler içerir. Salviat bu tanrının kült epithetlerinin daha çok sağlıkla ilgili olduğunu düşünmektedir.⁷¹⁹ Kent sikkeleri üzerinde tanrının tasvirleri bulunmaktadır.⁷²⁰

Hyele-Velia-Elea kültleri ile ilgili çalışmalar yapan Morel, kentte tapınım göre bir diğer tanrının Poseidon olduğunu söyler.⁷²¹ Kentin bastığı sikkelerde elinde trident tutar şekilde tasvir edilmiştir.⁷²² Morel Poseidon kültünü büyük tanrılar başlığı altında incelemiştir. Aynı incelemede Poseidon’u denizcilerin kenti başlığı altında Poseidon Asphaleios kültünü anlatır.⁷²³ Kentin teraslarının birinde bir kutsal alan ele geçmiştir. Kutsal alanda yapılan kazı çalışmalarında bulunan ve M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir yazıtta “Ποσειδώνος Ασφαλείου” yazısı nedeniyle bu kutsal alanın Poseidon Asphaleios’a ait olabileceği düşünülmüştür.⁷²⁴ Poseidonun’un bu epitheti Yunan dünyasında oldukça sık karşılaşılan bir kült olarak karşımıza çıkar. Poseidon her şeyden önce depremlerin tanrısı olarak bilinir. Bununla birlikte denizlerin tanrısı, denizcilerin koruyucusu olma özelliği de vardır.⁷²⁵

Phokaia kolonilerinde bilgi sahibi olduğumuz bir diğer kült ise Hermes’e aittir. Hyele’de bulunan bir mezar stelinin üstünde Hermes yazısı okunabilmektedir. Miranda, stel üzerindeki ismi Hermes Κάδμιλος olarak belirtmiştir. Ayrıca bu tanrının Phokaialı izler taşıdığından da bahseder.⁷²⁶

Hyele’de varlığı saptanan ve Phokaia kökenli olduğu düşünülen bir diğer kült Dionysos’a aittir.⁷²⁷ Salviat bu kültün, kentin Phokaialılar’a ait olan kısmında olduğunu belirtir. Ayrıca Phokaia’nın bir diğer kolonisi olan Lampsakos’ta da bu kült çok önemli bir yere

⁷¹⁷ Morel 2000, 43-44.

⁷¹⁸ Coupry 1992, 159.

⁷¹⁹ Salviat 2000, 30-31.

⁷²⁰ Collin-Bouffier 2000, 71-72.

⁷²¹ Morel 2000, 33-49.

⁷²² Ebner 1963, 98-99.

⁷²³ Morel 2000, 40-41.

⁷²⁴ Guardicci 1966, 280-282.

⁷²⁵ Musti 1966, 322-323.

⁷²⁶ Miranda 1982, 174.

⁷²⁷ Morel 2000, 36.

sahiptir.⁷²⁸ Koloni kentlerinde bu kadar önemli bir yere sahip Dionysos kültünün Phokaia'da da olması gerekmektedir.⁷²⁹

Phokaia kentinde bir Demeter kültünün varlığını ana kentten ziyade koloni kentlerden gelen bilgiler ile saptamak daha kolaydır. Massalia'da ele geçen yazıtlarda, Demeter ile ilgili bazı tanrısal isimlere rastlanır.⁷³⁰ Bu yazıtlar Demeter'in kentteki varlığını kesin olarak ortaya koymasa da, kentteki tarımla ilgili isimlerin varlığı ve bunların yazıtlara kazınması tanrıça kültü hakkında ipuçlar vermektedir. Hyele'de Demeter'e ve tapınağına adak sunmak kentliler için oldukça önemliydi.⁷³¹ Roma döneminde Hyele'deki tapınağın Ceres rahibeleri, diğer kentlerden gelenlerden daha üstün tutulurdu. Kentte kutsanan Demeter kültü her ne kadar Euboia kültürleriyle benzerlik gösterse de daha çok Phokaia kökenli olduğu düşünülür.⁷³²

Hyele'de ele geçen bir diğer kült Herakles kültüdür. Morel bu kültün kesinlikle kurucu kent olan Phokaia'dakiyle aynı özelliklere sahip olduğunu söyler.⁷³³ Bu kült daha çok Herakles'in oğlu Kynos'a adanmıştır. Hyele'ye ait M.Ö. 4. yüzyıl sikkelerinde Kynos tasvirleri bulunur.⁷³⁴ Fakat henüz Phokaia'da yürütülen kazılarda Herakles'e ait bir kutsal alana rastlanılmadı. Ancak kentte ele geçen buluntular ve koloni kentlerinde ortaya çıkan veriler ışığında Phokaia'da bir Herakles kültünün varlığından söz edilebilir.

Aristee kültü hakkında çalışmalarda bulunan Morel, kültün Hyele ve Massalia'da oldukça yaygın bir kült olduğunu ve genel olarak Phokaialılar ile Euboialılar arasında tapınım gördüğünü söylemektedir. Kültün kökeni hakkında ise aynı Leukothea'da olduğu gibi Aiolis ve Boiotia bölgelerinden Phokaia ve Euboia'ya geçtiği düşünülmektedir.⁷³⁵ Morel, Hyele için zeytinyağının oldukça önemli bir unsur olduğunu belirtmiş bundan dolayı da Aristee kültünün mutlaka kentte var olması gerektiğini savunmuştur. Kültün önce Phokaia tarafından kullanılması ve Hyele'nin Phokaia tarafından kurulmasından dolayı Aristee kültünün Phokaia ve Hyele'de olması gerektiğini düşünmektedir.⁷³⁶

⁷²⁸ Salviat 1992, 145.

⁷²⁹ Erdoğan 2003, 253.

⁷³⁰ Robert 1968, 197, 213.

⁷³¹ Graf 1985, 418.

⁷³² Morel 2000, 37.

⁷³³ A.g.e., 43.

⁷³⁴ Di Bello 1997, 285-290.

⁷³⁵ Morel 1998, 41.

⁷³⁶ Morel 2000, 45.

Arkaik Dönem’de Phokaia’da Kybele kültü son derece önemli ve oldukça da yaygındı. Bunun en büyük göstergesi Phokaialılar’ın kurdukları kolonilere bu kültü de yanlarında götürmeleridir.⁷³⁷ Hyele ve Massalia’da bu kültü ait çok sayıda adağın bulunması, Kybele’nin bahsi geçen kentlerde önemli bir kült olduğunu ortaya koyar.⁷³⁸ Hyele’de yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan ve Arkaik döneme tarihlenen naiskoslar içerisinde Kybele’ye adanmış olanlar, Kuzey İonia etkilerini üzerinde barındırır.⁷³⁹ Benzer naiskoslar Phokaia’da da bulunmuştur.⁷⁴⁰ Langlotz, Maltepe’de elektrik direğinin altında ele geçen bir naiskos stelini stilistik olarak Kuzey İonia örnekleri ile karşılaştırmış ve hem Kuzey İonia örnekleri hem de koloni kentlerden gelen örneklerle oldukça benzer olduğunu söylemiştir (Resim 51).⁷⁴¹

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Phokaia ve kolonilerinde bulunan Kybele’ye ait naiskoslar, kentte bir Kybele kültürünün varlığı konusunda önemli kanıtlar sunar. Phokaia’nın doğusunda yer alan kaya kutsal alanlarındaki nişler, bu adak stellerinin daha küçük boyutlu olarak yapılmış benzer naiskosların içerisinde konulduğu kısımlar olabilir. Nişlerin içindeki oyuklar bu tezi destekler niteliktedir.⁷⁴²

Hyele’de de tıpkı Massalia’daki benzer örneklerini gördüğümüz şekilde naiskos içinde oturur vaziyette Kybele kabartmalarının yer aldığı adak stellere rastlanılmıştır (Resim 85).⁷⁴³ Kentin akropolisinde içi boş şekilde bulunan naiskos ve içinde Kybele’nin olduğu düşünülen başka bir naiskos, kentte Kybele kültürünün varlığını gösteren verilerdir (Resim 86).⁷⁴⁴ Bu naiskos Hyele’nin akropolisinin kuzey bölümünde ele geçmiştir. Kybele bir taht üzerinde oturur vaziyettedir. Ellerini dizlerinin üzerine tutar. Başını örtülü ve giyinimlidir. Stel genel olarak Batı Anadolu Arkaik özelliklerini gösterir (Resim 87).⁷⁴⁵ Adak stelin stilistik ve tipolojik açıdan Batı Anadolu ve dolayısıyla da Phokaia kökenli olduğu ve buradan da Hyele’ye geldiği düşünülmektedir.⁷⁴⁶

Hyele’nin bir Phokaia kolonisi olmasından dolayı Kybele kültürünün kentte varlığı son derece doğaldır. Kybele’nin kentte muhtemelen yerel bir tapınma sahip olması muhtemeldir.⁷⁴⁷

⁷³⁷ Langlotz 1966, 37-39.

⁷³⁸ Graf 1985, 419-420.

⁷³⁹ Vermaseren 1977, 132.

⁷⁴⁰ Graf 1985, 419-420.

⁷⁴¹ Langlotz 1966, 32; Langlotz 1975, 163.

⁷⁴² Erdoğan 2003, 264.

⁷⁴³ Langlotz 1966, 37.

⁷⁴⁴ Sciarelli 2000, 55.

⁷⁴⁵ Morel 1995, 26, 27.

⁷⁴⁶ Erdoğan 2003, 263.

⁷⁴⁷ Graillot 374.

Bu anlamda antik kaynaklardan da bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Strabon kentte Meter Tereia adına bir kutsal yapının varlığından söz eder. Ayrıca Strabon, tanrıçanın isminin köken olarak Thrako-Phrygien bir yapıya sahip olduğundan da bahseder.⁷⁴⁸

Morel batıya aktarılan Phokaia kültleri arasında “falezlerin ve köpüklerin beyaz tanrısı” olarak adlandırılan Leukotheai kültünden de bahseder.⁷⁴⁹ Denizcilik için de oldukça önemli olan ve denizcilerin kurtarıcı tanrıçası olan bu tanrıça, Phokaia kolonizasyonlarında karakteristik tanrılardan biridir. Leukotheai Phokaia’nın kurduğu düşünülen Massalia, Hyele ve Lampsakos’da da bulunmaktadır. Morel kültün kökeninin İonia bölgesi olduğunu, muhtemelen de Phokaia’dan çıktığını söyler.⁷⁵⁰ Ayrıca Morel, kültün Phokis ve Euboia’da M.Ö. 2. Binlere dayandığını da belirtir. F. Salviat da bu kültün Boiotia kökenli olduğunu Kuzey İonia’ya, özellikle de Phokaia’ya getirildiğini söyler.⁷⁵¹ M. Giangiulio ise köken olarak bir taraftan Thesselia olduğuna inanırken diğer taraftan Lampsakos ile Magnesia ad Maeandrum arasında bir bölgeden gelmiş olabileceğini söylemektedir. Ayrıca Salviat daha sonra bilgilerini revize ederek Lampsakos ile Magnesia arasındaki bölgenin Phokaia olduğunu söyler.⁷⁵²

⁷⁴⁸ Strabon XIII, 1, 17.

⁷⁴⁹ Morel 1995, 27.

⁷⁵⁰ A.g.e., 27.

⁷⁵¹ Salviat 1992, 146.

⁷⁵² Giangiulio 1986, 114.

SONUÇ

İlk Yunan kolonizasyonları M.Ö. 1200 civarında bölgesel çalkantılar sonucu Yunan ana karasından Batı Anadolu'ya doğru gerçekleşmiştir. Fakat bu ilk kolonizasyon bizim daha çok üzerinde durduğumuz ticari amaçlarla kurulan ve yeni yerler arayışında ki M.Ö. 8. Yüzyılda hız kazanmış koloni faaliyetlerinden ayrılır. Bu ilk kolonizasyona katılan kişilerin tek amacı hayatta kalmak ve yaşamlarını idame ettirebilecekleri yeni alanlar bulma isteğinden veya zorla topraklarından çıkarılmalarından dolayı bir zarureten meydana gelmiştir.

Birkaç asır önce topraklarından zorunlu olarak Batı Anadolu'ya sürülen Yunanlı halklar ki bunlar sırasıyla Aiol, İon ve en son da Dorlardır, yine başta coğrafi yetersizlikler ve etraflarının büyük devletlerce sarılı olmasından dolayı M.Ö. 8. Yüzyılda bu defa ticari amaçlar ve çıkarları gözeterek yeni toprak arayışına girmişlerdir. Bu ikinci kolonizasyon sürecinin başında kentlerin asıl amacının tahıl ürünlerine daha kolay erişim sağlamak ve yeni verimli topraklar elde etmek olduğunu görüyoruz. Bu mantıkla yola çıkan kolonistler ilk kolonilerini nispeten ana kente yakın konumlarda ve ana kentin benzer özelliklerine sahip bölgelerde kurmuşlardır.

Yeni kurulan kolonilerden elde edilen kazanımlar sonucunda Yunan kentlerinin güç ve zenginliği artmış, bununla cesaretlenen Yunanlılar güzünü deniz aşırı bölgelere dikmeye başlamıştır. Fakat Yunan Dünyasındaki kolonizasyon faaliyetlerinin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için tarihsel olarak biraz daha geriye gitmek gerekir. Yunanlılar için koloni hareketleri MÖ. 8. Yüzyıldan çok daha önce başlamıştır. Ege Bölgesinin hemen her yerinde Minos malzemesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Myken uygarlığının da deniz aşırı etkilerini arttırdığı ve ticari etkinlik alanlarını genişlettiklerini söyleyebiliriz. Bunun sonucu olarak da deniz yolları üzerinde, özellikle de Doğu Akdeniz kıyılarında yeni yerleşim alanları kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Her ne kadar Mykenlerin kurduğu bu kentler birer ticari üs olmanın ötesine geçememiş olsa da bu faaliyetleri birer kolonizasyon hareketi olarak görmek doğru olabilir. Myken seramiği tüm Akdeniz kıyıları olmak üzere Mısır'da oldukça bol sayıda ele geçmiştir. Mısır'da MÖ. 16. Yüzyıla tarihlenen bol miktarda Myken seramiği kazılarda ele geçmiştir. Ele geçen bu seramiklerin sayısına bakıldığında sadece ticari bir faaliyetin dışında Mykenlilerin Mısır'da Hyksoslara karşı savaşta yer aldıkları da düşünülmektedir. Mykenlerin ticari olarak deniz aşırı faaliyetlerde bulunması doğal bir sonuçtur. Zengin bölgelerde ve uygarlıklarda Myken izlerini görmek oldukça yaygın bir durumdur. Mısır'da bu bölgelerin

başında yer almaktadır. Tabi Mykenler Batı bölgelere de tam anlamıyla ilgisiz kalmamışlardır. Özellikle Güney İtalya ve Sicilya'da Myken malzemelerinin ele geçmesinin yanı sıra Mykenlerin Tarentum'da bir koloni kurdukları ve batıya gerçekleştirdikleri koloni hareketlerinin çoğunu bu kent üzerinden şekillendirdikleri bilinmektedir. Fakat ilginç bir şekilde Myken döneminde gerçekleşen kolonilerin ortak özelliklerine baktığımızda en dikkat çekici özellikleri, gerçekleşen koloni hareketlerinin Myken'in büyük ve zengin kentleri olan Mykenai, Pylos ve Sparta tarafından gerçekleşmemiş olmasıdır. Tam tersi kurulan kolonilerin ana üstleyiciliğini daha fakir bölgelerden hatta büyük tahriplere maruz kalmış olan Thebes ve onun gibi çok büyük ekonomik gücü olmayan kentler tarafından gerçekleşmiş olması koloni hareketlerinin nedenleri hakkında çok önemli bir olaydır. Bu durum göz önüne alındığında kolaylıkla erken dönem de gerçekleşen koloni hareketlerinin bir zorunluluk sonucu ortaya çıktığını söyleyebiliriz

Biz de bu tezin içinde kolonizasyon tarihinde oldukça önemli bir yere sahip olan Phokaia kentinin kurduğu kentlerden, hareketlerinden ve düşünce yapısından bahsederek hem Yunan koloni hareketlerini daha iyi anlamaya hem de Phokaia'nın bu süreçteki asıl yerini daha iyi anlamaya çalışacağız.

Phokaia'nın Yunan kolonizasyonu içindeki yeri ve önemi bugüne kadar, özellikle de ülkemizde üzerinde pek durulmayan ve konuşulmayan bir konu olarak kalmıştır. Bu durum özellikle ülke dışında bulunan ve Phokaia'nın kolonileri olduğu düşünülen kentlerde yapılan kazı ve araştırmalar ile son 15 yılda hiç olmadığı kadar ilerlemiş durumdadır. Nitekim Phokaia kolonizasyonu hakkında bildiğimiz hemen tüm bilgiler ana kentin kendinden değil, kolonilerinden gelen arkeolojik verilerden oluşmaktadır. Henüz ülkemizde olmasa da yurt dışında bu konu üzerinde yapılan çalışmalar bir hayli artmıştır.

Fakat her ne kadar koloni kentlerde yapılan kazılar bize ışık tutsa da bu konun çözüleceği yer yine Phokaia kentidir. Maalesef bugün için düğümün çözüleceğini ummak kısa vadede pek mümkün görünmüyor. Kentin erken Arkaik Devriyle ilgili kazıların yetersiz olması ve ele geçen bazı bilgilerin henüz bilim dünyasıyla paylaşılmasından dolayı tüm dikkatimizi koloni kentlere çevirmemize yol açıyor.

Bu araştırmayı yaparken karşılaştığımız en büyük zorluk da zaten Phokaia'nın Arkaik Dönem seramiklerinin bilinmiyor olmasıdır. Bu konuda da henüz pek bir araştırma yapılmamıştır. İnanıyorum ki Phokaia kentinin Arkaik seramikleri ve üretim atölyelerinin ele

geçmesiyle havada kalan birçok konu nihayete ulaşacaktır. Nitekim Phokaia kazı başkanı Ömer Özyiğit araştırmalarında Arkaik bir seramik atölyesinin keşfinden bahsetmektedir. Bu durum bizim gibi meraklıları oldukça heyecanlandıran bir keşif olmuştur. Fakat bu konu hakkında başka bir detay da vermemiştir.

Bilim insanları Phokaia Arkaik seramiği olarak iyi bir işçiliğe sahip Londra Dinos Grubu'nu göstermektedir. Tabi bunu daha çok kil analizleri üzerinden söylemektedirler. Fakat bu grubundan özel üretim bir seramik olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Tek başına bir kentin kolonizasyonunu belirlemede yetersiz bir objedir. Bundan dolayı da Phokaia kolonizasyonu araştırıldığında özellikle antik kaynakları bir iskelet olarak kullanmak gerekir. Bu iskeletin üzerine sikkeleri, kültleri, ilişkileri ve seramikleri ekleyerek bir sonuca ulaşmak mümkün olabilir.

Yukarıda detaylıca bahsettiğimiz gibi Phokaialılar denizci bir kimliğe sahiplerdir. Bunun temel sebebi ana kentlerinin bulunduğu coğrafi durumun, onlar üzerinde yarattığı etki olmalıdır. Antik kaynaklarda da bahsedildiği üzere kentin yer aldığı alanda ki topraklar istedikleri tarımı yapmaya elverişli değildi. En azından kaynaklarda bahsedildiği üzere bunun böyle olduğunu düşünmekteyiz. Kentin doğusunda yer alan Hermos nehri etrafında ki bölgeler oldukça verimli olmasına rağmen diğer halkların varlıkları onları bu verimli arazilerin dışında kalan daha az verimli arazilerle baş başa bırakmıştır. M.Ö. 8.yy son çeyreğinde Kimmerlerin, M.Ö. 7.yy sonlarına kadar da Kyme ve onun ardından Lydia Devletinin bölgeye olan hakimiyeti bu durumun başlıca sebeplerinden olmuştur. Fakat şunu çok iyi biliyoruz ki yarım ada üzerin de yer alan ve günümüzde de önemli olan ancak Arkaik çağlarda çok büyük bir önem arz eden bir limana sahipti. Tarımda diğer başka kentlere baktığımız zaman en azından daha başarısız sayabileceğimiz Phokaialılar bu eksikliklerini denizcilikleri ile ün yapacak kadar başarı ile kapatmışlardır. Ayrıca diğer başka denizcilerinde en uğrak limanlarından biri halinde ki bu kent ve halkını, Herodotos “ uzun deniz yolculuklarına çıkan ilk Yunanlılar Phokaialılardır” sözleri ile nitelendirmiştir.

Topografyası gereği karasal olarak dar olan alanını işleyemeseler de denizi işlemişler, balıkçılık ile ilgili faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Kent bugün de balıkçılık ile ilgili faaliyetleri ile anılmaya devam ederken, hem tarihi dokusu hem de kentin doğal dokusu ile turizm açısından oldukça çok göz önündedir. Ayrıca, büyük bir onur olan korsanlıkta adlarını duyurmuşlar ve bunu bir hüner olarak kullanmışlar. Bu yolculuklarını yaparken kullandıkları pentakonter ismi verilen gemileri sayesinde de çok uzun süren yolculuklar yapma imkanı

bulmuşlardır. Bu gemilerin aynı zaman da kıyıların korunmasında ve korsanlıkla mücadelede de kullanıldığı da ulaştığımız veriler arasındadır. Phokaia kolonizasyonlarının taşıdığı nitelikleri incelediğimiz zaman bu tür verileri değerlendirdiğimiz de görüyoruz ki Phokaialar antik dünyanın akışına standartların dışında başka pencerelerden bakmış olmalılar. Hem korsanlıkları ile ün salmış hem de savaşçı nitelikli gemiler ile korunaklı ve uzun yolculuklar yapmışlardır. Elbette kullanılan tek gemileri bunlar değildi. Uzun mesafeli koloni kentlerine giden belli bir nüfus vardı fakat yine de bu nüfusu zorlu deniz koşullarında bu gemiler ile taşımış olmaları da mümkün görünmektedir. Giden nüfusun içerisinde kadın nüfusun çok az bir nitelik taşıdığını biliyoruz, bir ihtimal gemi kapasitesi ile alakalı bir strateji de olabilir.

Geniş bir hinterlanda sahip olmalarını değerlendiren kent, aynı zaman da Suriye ve İran'a kadar uzanan ünlü kral yolunun yakınlarında yer alması ile bu iletimin dolaylı bir parçası olarak ticari faaliyetler de kendi ürünlerinin dağıtımını dışında diğer başka kentlerin de ürünlerinin kargosunu yapan önemli bir aracı konumunda olmuştur. Doğu ile doğrudan bağlantı sağladıkları noktalardan en önemlisi Mısır'da yer alan bir kent olan Naukratis üzerinden detaylıca irdeleyebiliriz. Genel olarak daha çok ticari nitelikler taşıyan kolonilerin yanında ortaya çıkış süreci ile de askeri nitelik taşıyan Naukratis bir emporion tarzındadır ve ticari nitelikli limanı ile bir garnizon kenti olma konumunda yer almıştır. Naukratis'in askeri nitelikte mi yoksa ticari nitelikte mi olduğuna bakılmaksızın diğer Mısır kentlerinin yanında büyük bir fark yarattığını biliyoruz.

Nitelikleri ile diğer kentlerden biraz daha ayrılmayı başaran Phokaia, Herodotos tarafından Naukratis'i kuran 12 kent arasında saymıştır. Fakat tüm bu süreçte Phokaia'yı diğer kurucu ve ticaret için gelen kentlerden ayırmak gerekir. Phokaia'nın özellikle Naukratis bağlamında ticaretteki yeri belirsizdir. Ancak büyük çaplı ticaret hacmine sahip Miletos ve Korinth gibi üretici kentlerden farklı olmalıydı. Bunun nedeni Phokaia'nın üretici bir kentten ziyade başka kentlerce üretilen malların taşınması yani bir nevi bir deniz kargoculuğunu misyon edinmiş olması olabilir. Örneğin; Phokaia'nın kurduğu Massalia'nın kendi kolonizasyonunu gerçekleştirdiği Emporion kentine Naukratisten ürünler taşıdığını, arkeolojik metaryallerle kanıtlandığını görüyoruz. Phokaia'nın uzak koloni kentlerine Naukratis ürünlerini taşıması, Mısır sanatı ile tanışan yunan kültürünün bu kültürün izlerini uzak denizlere de taşımış olduğu bir doğrusal zemin vermektedir.

Phokaia'nın kurmuş olduğu ilk koloni kentinin Lampsakos olduğu düşünülmektedir. Bir kehanet ile konumu seçildiği belirtilen kent hakkında ki ilginç olan bir ayrıntı farklı antik

yazarlar tarafından Phokaialılar tarafından kolonize edildiği düşünülen iki farklı kent hakkında yer alan satırlardır. Plutarkhos'un satırlarında Lampseki'de yer alan Phokaia'lılara yerli halkın saldırısını önlemek için yerel bir kız olan Lampsekenin haber vermesi ile kurtulurlar. Diğer bir örnek ise Latin yazar Justinus'un satırlarında geçen Massalia da yer alan Phokaialı yerleşimcilerin uğrayacağı saldırıdan yerli bir kızın yunan sevgilisine haber vermesi ile kurtulmaktadırlar. Bu iki hikayede ki benzerlik üzerine düşünülmesi gereken bir olgu durumundadır. Eğer Massalia hakkında ki bu satırların Lampsakos'un kuruluş mitinden salt esinlenmesi sonucu oluşan bir hikaye niteliğinde olsa bile burada bambaşka bir nokta vardır. Göze çarpan şey, yerli halkın arasına yerleşen Yunanlılar'ın zamanla buraya oldukça hakimiyet sağlamalarından dolayı gelen bir yerel tehdittir. Benim buradaki şahsi yorumum, her iki kentte de benzer mitin olması ve her iki mitte de Phokaialılar'a yardımın bir kadın tarafından gelmesi, Antik yazarların Phokaia'nın niteliklerinden yararlanmış olabileceğini gösteriyor. Bu durum Phokaialı erkeklerin yerli kadınlarla evlenmiş olabileceğini şahsımca gösteriyor olabilir. Diğer taraftan da oldukça net bir şekilde birbirini karşılayan hikayelerin sabitine de baktığımız da, her ne kadar arkeolojik malzeme eksikliği yaratsa da Lampsakos'un bir Phokaia kolonisi olması daha da olası bir hal almaktadır.

Lampsakos'un kolonize edilmesinden sonra Çanakkale ve İstanbul Boğazları üzerindeki etkisini arttıran Phokaia için Karadeniz kapıları açılmış oldu. Özellikle de Phokaia pentakonteri Karadeniz'in yüksek dalgalarına ve rüzgarlarına o dönemde en uygun gemiler olarak görünmektedir. Aslında İonialı kentler gözlerini bu tarihten çok öncesinde Karadeniz kıyılarına dikmişlerdi. Bölgenin tahıl ambarı olarak görünmesi ve metal kaynaklarından dolayı tarih boyunca göz dikilen bir bölge olmuştur. Ancak iklim ve yerli halk, Yunanlılar'ın biraz çekimser davranmalarına yol açmıştır. Fakat geçte olsa Yunanlılar bölgeye gelmiştir. Karadeniz kolonizasyonu için aslında bir tercihten ziyade bir zorunluluk olarak bahsetsek yanlış olmaz. Çünkü Doğu yunan kentlerinin kolonizasyon sürecine başladıkları tarih nispeten geç bir tarihtir. İonialılar koloniye başladıklarında zaten hali hazırda Akdeniz farklı halklar tarafından parsellenmişti. Bundan dolayı da ilk kolonilerde nispeten diğer halklara göre tecrübesiz olan İonialılar kendilerine yakın ve benzer coğrafi özelliklere sahip bölgeleri seçerek bir nevi riske girmek istememişler. Bunun bir sonu olarak da Anadolu'da Karadeniz kıyılarına kadar ulaşmayı başarmışlardır. Karadeniz kolonizasyonun tam tarihini vermek pek mümkün değildir. Antik kanaklarda da farklı hikayeler farklı tarihler göze çarpar. Her ne kadar yukarıda bahsettiğimiz ve M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına ait az sayıda seramik buluntusun varlığına rağmen

Karadeniz kolonizasyonun başlama tarihi M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında başlamış olduğu birçok bilim adamı tarafından hem fıkirdir.

Phokaia'nın Karadeniz kolonizasyonundaki yeri hep tartışmalı olmuştur. Bir Miletos kenti kadar net konuşamıyoruz. Elimizdeki tek veri ise antik kaynaklardır. Pseudo-Skymnos, Amisos'un bir Phokaia kolonisi olduğunu söyler. Modern bilim insanları da yapmış oldukları araştırmalarda Amisos'u Atina ve Phokaia ya da Miletlilerin kurduğunu ifade etmektedirler. Bunun haricinde elimizde birkaç sikkeden başka bir şey yoktur.

Tüm bu faaliyetler sonucunda gücü ve özgüveni artan Phokaia'nın başlıca hedefi Batı Akdeniz olmuştur. Herodotos açık denizlere 50 kürekli gemilerle açılan ilk kentin Phokaia olduğundan söz eder. Buradan kast ettiği bölgeler; Tartessos, Iberia ile Tyrrhen ve Adriyatik Denizi kıyılarıdır. Bu metinden Phokaialıların Tartessos ve İber Yarımadası ile dostane ilişkiler kurarak Tyrrhen Denizinde veya en azından kuzey kıyısında düzenli bir ticari trafik gerçekleştiren ilk Yunanlılar oldukları sonucu çıkarılabilir.

Phokaia'kolonizasyondaki asıl başarısını Batı Akdeniz'e yönelmesiyle yakalar. Bölgede oldukça faal olan Etrüsk, Fenike ve Kartacalılara rağmen, büyük mücadeleler sonucunda Batı Akdeniz'de İtalya, Fransa ve İspanya başta olmak üzere birçok bölgede koloni kurmuşlardır. Bu başarının altında yatan yegana nedeni denizcilikteki ustalıkları ve büyük boyutlu gemileri kullanmalarından geçer. Diğer kentlerin gidemedikleri kadar uzak noktalara bu gemiler sayesinde ulaşabilmiş ve bölgedeki diğer kolonist halklarla mücadele edebilmişlerdir.

Phokaia'nın Batı Akdeniz'deki ilk adımlarını Rhone kıyısının ağzında bulunan Massalia'da (M.Ö. 600), daha sonra ise sırayla Korsika'da Alalia (M.Ö. 565), Güney İtalya'da Elea-Velia (M.Ö. 540-535) kentlerini kurmuştur. Bu kentlerden Massalia'yı diğerlerinden ayırmak gerekir. Kent kısa sürede büyük bir gelişim göstermiş, İspanya'da Emporion, Tarqunia yakınlarındaki Gravisca, Güney Fransa'da Nikaia ve Antipolis kentlerinin kuruculuğunu üstlenmiştir.

Son 20 yıldır Phokaia kolonizasyonu üzerinde yapılan çalışmalar, Phokaia kolonisi olabilecek belli başlı bazı kentlerin telaffuz edilmesine neden oldu. Bunlar arasında İspanya'da Huelva, Hemoroscopium, Mainake, Rhone, Fransa'da Adge, Beziers, Arles, Olbia, Aleria ve Porquerolles'deki Pointe Lequin gösterilebilir.

Bugün Huelva olarak bilinen, İspanya'nın Atlantik kıyısında, Guadalquivir ırmağının okyanusa döküldüğü yerde yer alan antik Tartessos kenti M.Ö. 630 'da Samos'lu Kolaios tarafından keşfedilmiş ve ardından devam eden süreçte Khalkis kentinin, Phokaialılar'a Messenia Boğazından serbest geçiş hakkı tanınması durumu Phokaialılar'ın Batı Akdeniz'de attıkları ilk adımlar olarak değerlendirilebilir.

Batı Akdeniz'in en batısında yer alan Tartessos hem antik kaynaklarda sıkça bahsinin geçmesinden hem de içinde barındırdığı metal kaynaklarından dolayı öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Tartessos'un efsanevi kralı Arganthonius ile Phokaialılar arasındaki iyi ilişkiler Phokaia'nın bu bölgeyi oldukça faal kullanmasına neden olmuştur. Aynı iyi ilişkiler, Segobriges kralı Nannus'un Phokaialılar'a olan tutumunda da görünmektedir. Buradan, Phokaia'nın Tartessos ve Galia'nın zenginliklerine erişimini sağlayacak bir bağ kurmuş olma olasılığı yüksek olduğunu çıkarabiliriz.

Phokaialılar ana kentlerinden açıldıkları deniz yolculuklarını yakın denizlerle sınırlamamışlar, Akdenizin oldukça batısına ilerlemişlerdir. Batı Akdeniz de ki ilk kolonizasyonları Massalia olmuştur. Daha öncesinde Liguryalıların bulunduğu kente gelişleri hakkında antik kaynaklarda bahsedilen bir yerel evlilik töreni vardır. Tesadüfi veya kaynaklarda Phokaialılar'ın gittikleri yerlerde ki yerli kabilelerin kadınları ile evlenmeleri yoluyla yapılan anlaşmaları sözlü olmaktan çıkarak netliğe tabii tutmuş olmalarını nitelendiren durumu efsaneleşmesini de görüyor olabiliriz.

Kentin diğer niteliklerine baktığımızda da yine ticari faaliyetlere hem konumları hem de hinterlandları sayesinde oldukça uyan, ana kentlerine benzer nitelikte bir yapısı olduğunu bunun yanında bir başka kolonisi Hyele'de de gördüğümüz gibi tarımsal açıdan faaliyetlerin yine kısıtlayıcı niteliklere sahip olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Ticari faaliyetleri itibari ile seçtikleri alanların Rhone Vadisinin kalay yönünden zenginliği gibi odaklar, metal ticaretinde söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Doğu ve batı arasında ki metal ticaretinin yüksek hacmini ellerinde tutmuşlardır. Bu güçlenmenin bir adımı olarak Emporion'u kurmaları tekel haline gelmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda Alalia kentini kurmaları bölgede ki Etrüsk faaliyetlerini de kısıtlamış ve yine yerel krallıklar da yaşadıkları alana egemen olma durumu sonrası saldırıya uğrama hikayesi bu sefer daha keskin bir gerçeklik ile karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte ana kent Phokaia'nın Pers istilasası ile Alalli'ya bir grup Phokaialı daha gelmiş ve Korsan nitelikleri ile iyice dengeleri Etrüskler ve diğer yerliler lehine bozan Phokaialılar bir savaş ile buradan ayrılmışlar ve bir yeni kent Hyele'yi kurdular. Sonuç olarak, Batı Hellenizminin sınırında yer

alan, ancak Yunanlılarla iyi ilişkilere sahip olmayan halklarla güçlü ticari bağlar kuran bir yapı görmekteyiz. Tabi bu grupların başında Sami kökenli halklar ve Etrüksler gelmekteydi. Phokaialılar ile bu halkların her zaman uyum içinde oldukları tabi ki söylenemez. Tüm bu süreçlerde Phokaialılar'ın denizcilikte olan yükselişleri Kartacalıları uğrattığı endişe Etrüksler ile birlik olmalarına sebep vermiş ve Allalia'da karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Ancak ticaret tüm bu gruplar için farklı bir anlam teşkil ediyordu.

Batı Akdeniz'deki Yunan seramiklerinin dağıtımı, büyük ölçüde birbirinden bağımsız iki ticaret yoluna dayanan iki farklı ticaret stratejisini yansıtan iki büyük bölgede yoğunlaşmıştır. Bir bölge Yarımada'nın güney ve güneydoğusuna karşılık gelir ve doğudan gelen Yunan tüccarların, özellikle de Massalia kurulmadan önce orada durmuş olan Phokaialılar'ın faaliyetleriyle ilgili olabilir.

Phokaialılar'ın rotalarını Akdenizin batısına çevirmelerinde ki temel neden her ne kadar ticari nitelikli görünse de bir yurt edinme durumu olduğu da açıktır. Bu farkı geniş coğrafyalara yayılan Fenike kolonizasyonunda ki nitelikler ile karşılaştırdığımızda daha net takip edebiliriz. Phokaialılar Fenikelilerin aksine kolonizasyon kurdukları yerlerde kendi mimarilerini, sanatlarını, kültürlerini çok yönlü bir şekilde yansıtmışlar ve oralara açık bir şekilde yerleşmişlerdir. Örneğin hem ticari olarak artı yaşadıkları, hem de İyonik kültürlerinin bir parçaları olan Asmayı yeni kentlerine götürmüşler, Anthesteria adında ki, Dionisos festivallerini kutlamaya devam etmişlerdir.

İtalya'nın Tranquinia civarında yer alan Gravisca kenti Phokaialılar'ın dolaylı olarak kurdukları bir koloni kenti olmuştur. Dominquez, İspanya'nın güneyinde yer alan Massalia ve Emporion gibi yine aynı bölgede bulunan Mainake ve Hemeroskopeion kentlerinin kurucusunun Phokaia olduğunu belirtir. Porquelles'de yer alan Ponte Lequin, Fransa'da Agde, Beziers, Arles, ve Olbia kentlerinin de bu koloni kentleri arasında sayabiliriz.

Tüm bu süreç ele alındığında Phokaia'nın kolonizasyon hareketlerinde genel yunan kolonizasyon süreçlerinden farklı bir rota takip ettiği göze çarpıyor. Yaptıkları uzun araştırmanın ardından belirledikleri ticari öneme sahip stratejik noktalara belli bir nüfus sağlamışlardır. Seçtikleri bir sonra ki kenti de detaylı planların da önemini tartarak adım atmışlardır. Phokaia'lılar ihraç edilen ürünlerin, gittikleri yerlerde, üretimlerinin yapıldığı yerlere göre daha değer arz ettiğinin farkındaydılar ve bu sayede pazarı iyi bilen ve taşımayı sağlayan araçların daha zengin olduğunun bilincindeydiler.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Ammianus Marcellinus

Ammianus Marcellinus, *III, Books, XXVII-XXXI, Excerpta Valescona*, ed. J. C. Rolfe, London 1939.

Athenaeus

Athenaeus, *Deipnosophistae*, (Çev: C.B. Gulick), Cambridge, Harward University Press, 1999.

Arrianos

Arrianos, *Alexandroi Anabasis*, Ed. E. I. Robinson, London 1949.

Cicero

M. Tullius Cicero, *For Cornelius Balbus*, translated by C. D. Yonge, B. A. London. George Bell & Sons, York Street, Covent Garden 1891.

Demosthenes

Speeches 31-40, Çev. Vince/DeWitt/Murray.

Eusebios,

Chronicle, ed. Alden A. Mosshammer, Bucknell University Press, Pennsylvania 1979.

Herodotos

Herodotos, *The Histories with an English translation by A.D. Godley*, Cambridge. Harvard University Press, 1920.

Homeros

Homeros, *İliada*, (Çev. Fulya Koçak), Ankara, 2014.

Homeros

Homeros, *Odysseia*, (Çev. Fulya Koçak), Ankara, 2014.

Ksenophon

Yunan Tarihi, (Çev. Suat Sinanoğlu) , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Livius	Titus Livius, <i>Roma Tarihi</i> , Çev. Sabahat Şenbark, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992.
Mela	Pomponius Mela, <i>De Geographie</i> , Paris, 1843.
Pausanias	Pausanias, <i>Description of Greece</i> , II, (Çev: W.H.S. Jones-H.A. Ormerod), Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1918.
Platon	Phaedo, ed. David Gallop, Clarendon Press, Oxford 1975.
Plinius	Plinius, <i>The Natural History</i> , Pliny the Elder, (Çev: John Bostock), M.D., F.R.S. H.T. Riley, Esq., B.A. London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street, 1855.
Pluktarkhos	Bioi Paralleloi; <i>Paralel Hayatlar</i> ; (Çev. B. Perrin), London. 1959.
Stephanus Byzantius	Ethnica, ed., August Meineke, 1958.
Strabon	Strabon, <i>Geographika</i> , (Çev: Adnan Pekman) i-İstanbul, 2012.
Thukydides	History of the Peloponnesian War and the Athenians, (Çev. Jeremy Mynott), Cambridge, 2013.
Valerius Maximus	<i>Facta et Dicta Memorabilia</i> (Latin) (ed. Karl Friedrich Kempf). Perseus.tufts.edu.

MODERN KAYNAKLAR

- Akurgal 1956** E. Akurgal, ‘Les fouilles de Phocée et les sondages de Kymé’. *Anatolia* 1, 1956, 3–11.
- Akurgal 1995** Akurgal E., 1995: ‘La Grèce de l’Est, berceau de la civilisation occidentale’. In *Phocée et la fondation de Marseille* 1995, 30–40.
- Akurgal 1956** Akurgal, E., “Foça kazıları ve Kyme sondajları”, *Anadolu / Anatolia*, I, Ankara.
- Akurgal 1960** Akurgal, E., “ Vom aolischen zum ionischen kapitell”, *Anadolu / Anatolia* V, Ankara.
- Akurgal 1993** Akurgal E., *Eski Çağda Ege ve İzmir*, İzmir.
- Ampolo 1970** C. Ampolo, ‘L’Artemide di Marsiglia e la Diana dell’Aventino’. *PP* 25, 1970, 200–10.
- Antonaccio 2005** Antonaccio G.M., Excavating Colonization’. In *Hurst and Owen, Ancient Colonization: Analogy, Similarity and Difference*, Duke 2005, 97–113.
- Atasoy 1997** Atasoy S., Amisos. Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent, Samoto Oto Yayını, Samsun 1997.
- Arcelin 1978** C. Arcelin, ‘Recherches sur la céramique grise monochrome de Provence’. In *Les céramiques de la Grèce de l’Est et leur diffusion en Occident*, Paris/Naples, 1978, 243–7.
- Arcelin -Picon 1982** Arcelin, P. -Picon, M Ateliers de céramique non tournée en Provence occidentale à la fin de l’Age du Fer’. In *Histoire des techniques et sources documentaires*, Aix-en-Provence, 1982, 115–28.

- Arcelin 2008** Arcelin C, Arles protohistorique. De l'implantation coloniale grecque à l'agglomération portuaire indigène. C.A.G. 13/5, Arles, Crau, Camargue, 97-114.
- Austin 1970** Austin A.A., *Greece and Egypt in the Archaic Age* Cambridge 1970.
- Aytaçlar 2005,** Aytaçlar N., *Klazomenai Orientalizan Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Baldwin 1924** Baldwin A., *Lampsakos; The Gold Staters, Silver and Bronze Coinages*, New York, 1924.
- Bellido 1940** Bellido G., *La colonización phókaia en España desde los orígenes hasta la batalla de Alalíe*, Siglo VII-535, 1940.
- Bats 1982** Bats, M., 'Commerce et politique massaliètes aux IVe et IIIe siècles av. J.-C. Essai d'interprétation du faciès céramique d'Olbia de Provence Hyères, Var. *PP* 37, 1982, 256–67.
- Bats. – Tréziny 1986** Bats, M. - Tréziny, H. 1986: *Le territoire de Marseille grecque*, Actes de la table ronde d'Aix-en-Provence, 16 mars, Études massaliètes 1, Aix-en-Provence, 1985.
- Bats 1986** Bats, M., 'Définition et évolution du profil maritime de Marseille grecque (VIe–Ier s. av. J.-C.)'. In *L'exploitation de la mer de l'Antiquité à nos jours. La mer, moyen d'échange et de communication* (VIèmes Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire, Antibes, 1, Juan-les-Pins, 985, 1986, 31–53.
- Bats 1988** Bats, M., *Vaisselle et alimentation à Olbia de Provence (v. 350 –v. 50 av. J.-C.). Modèles*

- culturels et catégories céramiques (RAN suppl. 18) (Paris) 1988.*
- Bats 1989** Bats, M., 'La Provence protohistorique'. In Février, P.-A. *et al. La Provence des origines à l'an mil* (no place of publication), 1989, 169–256.
- Bats 1990a** Bats, M., 'Olbia'. In *Voyage en Massalie* 1990, 206–13.
- Bats 1990b** Bats, M., 'Marseille et Rome des Tarquins à César'. *Les Dossiers d'Archéologie* 154 (= Marseille dans le monde antique), 80–7.
- Bats 1992** Bats, M., 'Marseille, les colonies massaliètes et les relais indigènes dans le trafic le long du littoral méditerranéen gaulois (VIe–Ier s. av. J.-C.)'. In Bats *et al.* 1992, 263–78.
- Bats 1994** Bats, M., 'Les silences d'Hérodote ou Marseille, Alalia et les Phocéens en Occident jusqu'à la fondation de Vélia'. *AION ArchStAnt* n.s. 1, 1994, 133–48.
- Bats 1998** Bats, M., 'Marseille archaïque. Etrusques et Grecs en Méditerranée nord-occidentale', *MEFRA* 110.2, 609–33.
- Bérard 1957** Bérard, J. 1957: *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité* Paris 1957.
- Benezet 2002** BÉNÉZET J., *La colonie massaliète d'Agde à travers la céramique à vernis noir (IV e-I er s. av. n. è.)*. DEA sous la direction de J.-P. Morel, Université de Provence, Aix-Marseille I, 2002.
- Benoit 1961** Benoit, F., 'Les fouilles d'Aléria et l'expansion hellénique en Occident'. *CRAI*, 1961, 159–73.
- Benoit 1965** Benoit, F., *Recherches sur l'hellénisation du Midi de la Gaule* (Publications des Annales de la

- Faculté des Lettres d'Aix-en-Provence, n.s. 43)
Aix-en-Provence, 1965, 191–213.
- Benoit 1985** Benoit, F., 'L'étude des cadastres antiques: à propos d'Olbia de Provence'. *Documents d'Archéologie Méridionale* 8, 1985, 25–48.
- Bertucchi 1992** Bertucchi, G., *Les amphores et le vin de Marseille, VI e s. avant J.-C.–II e s. Après J.-C.*, RAN suppl. 25, Paris, 1992.
- Bilabel 1920** Bilabel F., *Die ionische Kolonisation (Philologus Suppl. Xiv)*, 1920, 49.
- Boardman 1958,** Boardman J., A Greek Vase From Egpt, JHS 78:4-12.
- Boardman 1964,** Boardman J., *The Greeks Overseas*, Penguin Books, Cambridge University Press, London 1964.
- Boardman 1986,** Boardman J., Archaic Chian Pottery at Naucratis'. In Boardman, J. And Vaphopoulou-Richardson, E. (eds.), *Chios* (Oxford), 251–8.
- Boardman 1991** Boardman, J., "Early Greek Pottery on The Black Sea", OJA, v. 10/3, s. 387-390.
- Boardman 1998** Boardman, J., "Trade In Greek Decorade Pottery". *OJA* 1998, 27-33.
- Boardman 1999** Boardman, J., *The Greeks overseas: The early colonies and trade*, Thames and Huston Press, Londra.
- Boardman 2006** Boardman, J., "Egypt", *Mnemosyne Supplements*, 193 Vol I, Leiden.
- Bouzek 1990** Bouzek J., *Studies of Greek Pottery in the Black Sea Area*.1990.

- Buchner 1964** Buchner G., *In Metropoli e colonia di Magna Grecia*, Atti III Convegno di Studi Sulla Magna Grecia, Naples 1964, 263-274.
- Boissinot 1995** Boissinot P., 'L’empreinte des paysages hellénistiques dans les formations holocènes de Saint-Jean du Désert (Marseille)'. In *Les origines de Marseille. Environnement et archéologie* (Aix-en-Provence) = *Méditerranée* 82.3-4, 33-40.
- Boissinot 2000** Boissinot P., 'L’environnement et la construction des paysages'. In Chausserie-Laprée 2000, 26-30.
- Bürchner 1924** Bürchner, L., 'Lampsakos'. *RE* XII.1, 590-2.
- Braccesi 1977** Braccesi, L., *Grecità adriatica*2, Bologna 1977.
- Braun 1982,** Braun T.F.R.G., *The Greeks in Egypt*, CAH 3.3, 32-56
- Brugnone 1995** Brugnone, A., 'In margine alle tradizioni ecistiche di Massalia'. *PP* fasc. CCLXXX, 1995, 46-66.
- Büründüz 2013** Büründüz R., Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Sömürgecilik ve Emperyalizm Algısı, *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*, Ankara 2013.graha
- Cantilena 2006** Cantilena R., " La monetazione di Elea e le vicende storiche della città : limiti e contributi della documentazione numismatica ", dans *Velia ASMG* 45 (2006), p. 432-433 et 445-449.
- Carter 1990** Carter J.C., *Metapontum Land, Wealth, and Population*'. In Descoeudres 1990, 405-41.
- Carpenter 1948** Carpenter R., "The Greek Penetration of the Black Sea" *AJA, LIII*1,1948, 1-10.
- Chamorro 1987** Chamorro, J.G: 'Survey of Archaeological Research on Tartessos'. *AJA* 91, 1987, 197-232.

- Chausserie-Laprée 1990** Chausserie-Laprée, J., 'Martigues'. In *Voyage en Massalie* 1990, 54–71.
- Chevillon.- Ripollès 2014** Chevillon J.-A., Ripollès P.P, Emporion archaïque : genèse d'un revers-type, *Revista Lucentum* XXXIII, Université D'Alicante (Espagne), 2014, 281-285.
- Chevillon 2015** Chevillon J. A., Les oboles "gréco-provençales" à l'Hippalectryon: un motif unique en numismatique, *Provence Numismatique*, G.N.P., n. 122, 23-24
- Chevillon 2015b** Chevillon J. A., Le monnayage archaïque de la Thelina grecque (Arles, France), XV International Numismatic Congress Taormina 2015 Proceedings I, Ed. M. C. Caltabiano 1-4.
- Clavel-Lévêque 1977** Chausserie-Laprée, J., *Marseille grecque. La dynamique d'un impérialisme marchand* Marseilles. 1977.
- Clerc 1927** Clerc, M., *Massalia. Histoire de Marseille dans l'antiquité des origines à la fin de l'Empire romain d'Occident (476 ap. J.-C.)* 2 vols. Marseilles, Reprinted, 1927.
- Coldstream 1968** Coldstream J.N., *Greek geometric pottery*, London 1968, 310-316.
- Colonna 1976** Colonna, G., 'Basi conoscitive per una storia economica dell'Etruria'. In *Contributi introduttivi allo studio della monetazione etrusca*, Atti del V Convegno del Centro internazionale di Studi numismatici, Napoli, 1975, *AIIN* suppl. 22, Naples, 1976, 3–23.

- Collin-Bouffier 2000** Collin-Bouffier, S., ‘Sources et fleuves dans les cultes phocéens: les exemples de Marseille et Vélia’. In Hermary and Tréziny 2000a, 69–80.
- Coupry 1992** Coupry, J., ‘Catalogue chronologique par générations, dans leur existence mythique, des dieux et héros helléniques à Marseille et dans les horizons massaliètes’. In Bats *et al.*, 1992, 155–60.
- Cook 1946** Cook, R. M., “Ionia and Greece in the eighth and seventh centuries BC”, JHS 66, Cambridge.
- Cook 1962** Cook, R. M., *Historia ix*, 1962, 113-114.
- Cook 1992** Cook R. M., The Wild Goat and Fikellura Styles. Some Speculations, OJA 11, 255.
- Cook-Dupont 1998** Cook R. M. ve Dupont P., *East Greek Pottery*, London.
- Cook – Nicholls - Pyle 1998** Cook, J. M.- Nicholls, R. M. - Pyle, D. M, “Old Smyrna excavations: The temples of Athena”, BSA Supplement 30, Athens.
- Cook 1997** Cook R.M., Greek Painted Pottery, 3rd Edn. London, New York: Routdalge, 1997.
- Conovici 2006** Conovici N., “The Dynamics of Trade in Transport Amphoras from Sinope, Thasos and Rhodos on the Western Black Sea Coast: a Comparative Approach”, *Chronologies of the Black Sea Area in the Period c.400-100 BC*, Lise Hannestad and Vladimir F. Stolba (Eds.), Aarhus University Press, s. 97-118.
- Damyanov 2005** Damyanov, M., ‘Necropoleis and Ionian Colonisation in the Black Sea’. AWE 4.1, 77–97.
- De Angelis 1994** De Angelis F., The Foundation of Selinous: overpopulation or opportunities?, In Tsetskhladze and De Angelis 1994, 87–110.

- Di Bello 1977** Di Bello F., *Elea-Velia, Polis, zecca e monte di bronzo*, Naples 1997.
- Dunbabin 1948** Dunbabin T.J., *The Western Greeks*, Oxford 1948.
- Dunbabin 1957** Dunbabin T.J., “*The Greeks and their eastern neighbours*”, London 1957, 25-29.
- Dommelen 1997** Dommelen P., Colonial Constructs: Colonialism and Archaeology in the Mediterranean’. *World Archaeology* 28, 305–23.
- Dommelen 2002** Dommelen P., Ambiguous Matters: Colonialism and Local Identities in Punic Sardinia’. In *Lyons and Papadopoulos 2002*, 121–47.
- Domínguez 1991** Domínguez A.J., ‘Samios y focéos en los inicios de la colonización griega de Iberia’. In *Estudios de Historia Medieval en homenaje a Luis Suárez Fernández* (Valladolid), 131–47.
- Dougherty 1993** It’s murder to found a colony’. In Dougherty, C. and Kurke, L. (eds.), *Cultural Poetics in Archaic Greece. Cult, Performance, Politics*, Cambridge 1993, 178–98.
- Ebner 1964** Ebner P., “Divinità e templi di Velia”, *Apollo III-IV*, 93-116.
- Erdoğan 2003** Erdoğan A., Phokaia Kaya Tapınakları, *Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ege Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir 2003.
- Ertoý 2018** Ertoý, Ö. *Antik Dönemde Lampsakos Kenti ve Sikkeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Fırat 2011** Fırat M., *Phokaia Geç Roma Dönemi Mutfak Kapları*, *Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ege Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir 2011.
- Frisch 1978** Frisch, P., *Die Inschriften von Lampsakos*, Inschriften griechischen Städte aus Kleinasien 6, 1978.

- Froehner 1987** Froehner W., *Musee de Marseille*. Catalogue des Antiquites grecques et romaines. Paris, 1897.
- Furtwängler 1978** Furtwängler, A.E., *Monnaies grecques en Gaule. Le trésor d'Auriol et le monnayage de Massalia, 525/520–460 av. J.-C.*, Fribourg, 1978.
- Foxhall 2003** Foxhall L., Cultures, Landscapes, and Identities in the Mediterranean World', *MHR* 18.2, 75–92, 2003.
- Gabba - Vallet 1980** Gabba E.- Vallet G., *La Sicilia Antica I.3. Città greche e indigene di Sicilia: documenti e storia*, Naples 1980.
- Gassner 1997** Gassner V., *Das Südtor der Tetragonos-Agora, Keramik und Kleinfunde (Forschung in Ephesos, Band XIII/I/I)*, Wien 1997.
- Gallet 1978** Gallet de Santerre, H., 'Les exportations de céramique attique pendant la première moitié du Ve siècle av. J.-C. dans le Midi de la France'. In *STHLH: N. Kontoleon (in memoriam)* (Athens), 1978, 187–93
- Gantès 1992** Gantès, L. F., 'La topographie de Marseille grecque. Bilan des recherches'. In *Bats et al.* 1992, 71–88.
- Garcia 1987** Garcia, D., 'Observations sur la production et le commerce des céréales en Languedoc méditerranéen durant l'Age du Fer: les formes de stockage des grains' *RAN* 20, 1987, 43–98.
- Garcia 1993** Garcia, D., *Entre Ibères et Ligures. Lodévois et moyenne vallée de l'Hérault protohistoriques* (*RAN* suppl. 26), Paris 1993.

- Gaebler 1923** Geabler H., “Die Silberprägung von Lampsakos Eine Chronologische Studie”, *Nomisma*, 12, (1923) s.1–46.
- Gerkan 1924** Gerkan, A. von: *Griechische Städteanlagen* Berlin/Leipzig 1924.
- Giangiulio 1986** Giangiulio M., “*Apunti di storia dei culti*”, *Neapolis. Anti del venticinquesimo Convergnò di studi sulla Magna Grecia*, Tarante 1986, 136.
- Gorman 2001** Gorman, V.B., *Miletos: The Ornament of Ionia History of the City to 400 B.C.*, Michigan, 2001.
- Graham 1958** Graham A.J., “The Date Of The Greek Penetration Of The Black Sea”, *AJA* V 1958, 24–42.
- Graham 1970** Graham A.J., Patterns in Early Greek Colonization’. *JHS* 91, 35–47.
- Graham 1971** Graham A.J., Patterns in Early Greek Colonization’. *JHS* 91, 35–47. Gras, M. 1985: *Traffics Tyrrhéniens Archaiques* (Paris/Rome).
- Graham 1982** Graham A.J., The Colonial Expansion of Greece’. *CAH* III.3, 83–162, 1982.
- Graham 1986** Graham A.J., The Historical Interpretion of al Mina, Dialohues d’histoire ancienne 12: 1986, 51-65.
- Graham 1991** Graham A.J., Adopted Teians: a passage from the new inscription of Public Imprecation from Teos’. In Graham 2001, 263–8.
- Graham 1990** Graham A.J., ‘Pre-colonial contacts: Questions and Problems’. In Graham 2001, 25–44.
- Gras 1987** Gras, M., ‘Marseille, la bataille d’Alalia et Delphes’. *DHA* 13, 1987, 161–81.

- Gras 1995** Gras M., L'arrivée d'immigrés à Marseille au milieu du VIe s. av. J.-C., in *Sur les pas des Grecs en Occident*, Collection Études Massaliètes, 4, 1995, 363-366.
- Gras 1993** Gras M., 'Pour un Méditerranée des emporia'. In Bresson, A. and Rouillard, P. (eds.), *L'Emporion*, Paris 1993, 103–12.
- Graillot 1942** Graillot G., *Le Culte Cybele, Mere des Dieux, a Rome et dans L'Empire Romain*, Paris 1942.
- Greaves 2003** Graves A.M., *Miletos*, çev. Hüseyin Çınar Öztürk, Homer Kitapevi, İstanbul 2003.
- Greaves 2010** Graves A.M., *The LandIonia: Society and Economy in the Archaic Period*. New York: Wiley-Blackwell 2010.
- Graf 1985** Graf F., *Nordionische Kulte, Religionsgeschichtliche und epigraphische Untersuchungen zu der Kulte von Chios, Erythrai, Klozomenai, und Phokaia*, Rome 1985.
- Greco 1975** Greco G., 'Velia e Palinuro. Problemi di topografia antica'. *MEFRA* 87.1, 81–142.
- Greco - Strazzulla 1994** Greco, G. and Strazzulla, M.J. 'Le terrecotte architettoniche di Elea-Velia', In Greco and Krinzinger 1994, 124–37.
- Gros 1992** Gros, P., 'Rome ou Marseille? Le problème de l'hellénisation de la Gaule transalpine aux deux derniers siècles de la République'. In Bats *et al.* 1992, 369–79.
- Guarducci 1966** Guarducci M., "Divinitia fauste nell'antica Velia", *Velia e i Focet in Occidente*, CVII-CX, 1966.

- Gür 2012** Gür, B., *Tunç Çağını sona Erdiren Halklar: Deniz Kavimleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 2012.
- Gür 2015** Gür, B., Tunç Çağı'nın Sonundan Klasik Çağ'a Kadar Doğu Akdeniz'de Helen Kolonizasyonu, Yayınlanmış Doktora Tezi, *Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Programı Doktora Tezi*, İzmir 2015.
- Gwynn 1918** Gwynn A., "The Character of Greek Colonisation", *JHS*, 38, 1918.
- Haider 1988** Haider, P.: 'Zu den ägyptisch-ägäischen handelsbeziehungen zwischen ca. 1370 und 1200 v. Chr., 1'. *MünstBeitr* 7, 12–26.
- Hansen-Nielsen 2004** Hansen M.H.-Nielsen T.H., *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, Oxford 2004.
- Head 1892** Head B.V., *Catalogue of the Greek coins of Ionia*, Bologna, 1892.
- Hermay 2000** Hermay, A 'Les naïskoi votifs de Marseille'. In Hermay and Tréziny 2000a, 135–46.
- Hermay, Hesnard, Hermay, Tréziny** Hermay A. Hesnard, A. and Tréziny H., (eds.) *Marseille grecque, 600–49 av. J.-C. La cité phocéenne* (Paris), 1999.
- Hermay - Tréziny 2000** Hermay, A. - Tréziny, H *Les cultes des cités phocéennes*, Actes du colloque international, Aix-en-Provence-Marseille, 1999, Études massaliètes 6, Aixen- Provence, 2000.
- Hermay, Hesnard, Tréziny 2000** A. Hermay, A. Hesnard, H. Tréziny, *Marseille grecque, la cité phocéenne (600-49 av. J.-C.)*. Paris, Collection Hauts Lieux de l'histoire, 1999. A. Hesnard, M. Moliner, F. Conche, M.

Bouiron, *Catalogue de l'exposition Parcours de Ville. Marseille: 10 ans d'archéologie, 2600 ans d'histoire*, Musée de la Vieille Charité, novembre 1999-janvier 2000.

İren 2002

İren K., Die Werkstatt des Londoner Dinos: Eine phokaische Werkstatt?, *İstanbuler Mitteilungen*, Band 52, İstanbul 2002.

İren 2003

İren K., *Aiolische orientalisierende Keramik*, İstanbul.

Jehasse 1962

Jehasse, J., 'La "victoire à la cadméeenne" d'Hérodote (I, 166) et la Corse dans les courants d'expansion grecque'. *REA* 64, 1962, 241–86.

Jehasse - Jehasse 1973

Jehasse, J. and Jehasse, L., *La nécropole préromaine d'Aléria, Gallia* suppl. XXV, Paris, 1973.

Jehasse - Jehasse 1974

Jehasse, J. and Jehasse, L., *Aléria antique*, Lyons, 1974.

Jehasse - Jehasse 1982

Jehasse, J. and Jehasse, L., 'Alalia/Aléria après la "victoire à la cadméeenne"'. *PP* 37, 1982, 247–55.

Jehasse - Jehasse 1985

Jehasse, J. and Jehasse, L., 'Aléria et la métallurgie du fer'. In *Il commercio etrusco arcaico, Atti dell'Incontro di studio, 1983*, Rome, 1985, 95–101.

Johannowsky 1961

Johannowsky, W., 'Un naiskos eleate con dea seduta'. *Klearchos* 12, 1961, 118–28.

Keil 1941

Keil, J., 'Phokaia'. *RE* XX.1, 1941, 444–8.

- Kerschner 2006** Kerschner M., On the Provenance of Aiolian Pottery, *Naukratis: Greek Diversity in Egypt*, London. 105-127.
- Kerschner-Schlottzhauer 2005** Kerschner M. – Schlottzhauer U., A New Classification System for East Grek Pottery, *Ancient East and West* 4, 2005.
- Kourou 2002** Kourou, N., ‘Phéniciens, Chypriotes, Eubéens et la fondation de Carthage’, *Cahier du Centre d’Études Chypriotes* 32, 89–114.
- Körpe 2010** Körpe R., Akhaimenid hakimiyetinde Troas Bölgesi (M.Ö. 545-M.Ö. 334): arkeolojik veriler ve antik kaynaklar ışığında tarihsel-kültürel bir değerlendirme, *Yayınlanmış Doktora Tezi, Ege Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Arkeoloji anabilim Dalı*, İzmir 2010.
- Krinzinger 1994** Krinzinger, F., ‘Intorno alla pianta di Velia’. In Greco and Krinzinger 1994, 19–54.
- Langlotz 1966** Langlotz E., *Die kulturelle und künstlerische Hellenisierung der Küsten des Mittelmeers durch die Stadt Phokaia* (Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein estfalen, Geisteswissenschaften 130) (Cologne/Opladen) 1966.
- Langlotz 1976** Langlotz E., *Studien zur Nordostgriechischen Kunts*, Mainz am Rhein 1975.
- Langlotz 1976** Langlotz E., “Felix Sartiaux Phokaia Karte”, AA, 1976, 480-481, Abb. 2, 1976.
- Lagrand - Thalmann 1973** Lagrand, C. - Thalmann, J. P., *Les habitats protohistoriques du Pègue (Drôme), le sondage 8 (1957–1971)*, Grenoble. 1973.
- Leaf 1923** Leaf W., *Strabo On The Troad*, Cambridge University Press, 1923.
- Leiwo 1985** Leiwo, M., ‘Why Velia survived through the 2nd century B.C.? Remarks on her Economic

- Connections with Delos'. *Athenaeum* n.s. LXXIII.3–4, 1985, 494–9.
- Lepore 1970** Lepore, E., 'Strutture della colonizzazione focea in Occidente'. *PP* 25, 19–54. Lévêque, P. 1992: 'Les populations indigènes de la Gaule et les Grecs'. In Bats *et al.* 1970, 383–88.
- Long 1990** Long, L., 'Amphores massaliètes: objets isolés et gisements sous-marins du littoral français méditerranéen'. In Bats 1990c 1990, 27–70.
- Long - Volpe 1992** Long, L., Mirò, J. - Volpe, G., 'Les épaves archaïques de la Pointe Lequin (Porquerolles, Hyères, Var). Des données nouvelles sur le commerce de Marseille à la fin du VIe et dans la première moitié du Ve s. av. J.-C.'. In Bats *et al.* 1992, 199–234.
- Lugond-Bermond 2001** Lugand M., Bermond I., *Agde et le Bassin de Thau, 34/2*. Paris, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 2001, 448 p. (Carte archéologique de la Gaule, 34/2).
- Maggie 1950** Maggie D., *Roman Rule in Asia Minor*, 1950.
- Malkin 1985** Malkin, I., 'What's in a Name? The Eponymous Founders of Greek Colonies'. *Athenaeum* LXIII, 114–30.
- Malkin 1986** Malkin, I., 'Apollo Archegetes and Sicily'. *ANSP* XVI.4, 1986, 959–72.
- Malkin 1987** Malkin, I., *Religion and Colonization in Ancient Greece* (Leiden) 1987.
- Malkin 1993a** Malkin, I., 'Land Ownership, Territorial Possession, Hero Cults, and Scholarly Theory'. In Rosen, R.M. and Farrell, J. (eds.), *Nomodeiktes. Greek Studies in Honor of Martin Ostwald* (Ann Arbor), 1993 225–35.
- Malkin 1993b** Malkin, I., 'Colonisation spartiate dans la mer Égée: tradition et archéologie', *REA* 95, 1993, 365–81.
- Malkin 1994a** Malkin, I., *Myth and Territory in the Spartan Mediterranean* (Cambridge) 1994.

- Malkin 1994b** Malkin, I., Inside and Outside: Colonisation and the Formation of the Mother City'. *AION ArchStAnt* n.s. 1, 1–9.
- Malkin 1996a** Malkin, I., 'Territorial Domination and the Greek Sanctuary'. *Boreas* 24, 75–81.
- Malkin 1996b** Malkin, I., 'The *Polis* Between Myths of Land and Territory'. In Hägg, R. (ed.), *The Role of Religion in the Early Greek Polis* (Stockholm), 9–19.
- Martin 1973** Martin, R., 'Rapports entre les structures urbaines et les modes de division et d'exploitation du territoire'. In Finley, M.I. (ed.), *Problèmes de la terre en Grèce ancienne* (Paris/The Hague), 1973, 97–112.
- Martin 1988** Martín de la Cruz, J., 'Mykenische Keramik von Montoro am Guadalquivir'. *Madrider Mitteilungen* 29, 77–92.
- Martin - Vallet 1980** Martin, R. and Vallet, G., 'L'architettura monumentale religiosa e civile'. In Gabba and Vallet 1980 I.2, 271–319.
- Martin- Vallet-Voza 1980** Martin, R., Vallet, G. and Voza, G. 1980: 'Le colonie greche di Sicilia e il mondo mediterraneo'. In Gabba and Vallet 1980 I.2, 449–77.
- Meyer 1937** Meyer E., *Geschichte des Altertums* (2nd ed. Stuttgart) 1937, III 388-438.
- Miranda 1982** Miranda E., "Nuove iscrizioni sacre di Velia", *MEFRA*, 1982, 163-174.
- Morel 1966** Morel, J. P., 'Les Phocéens en Occident: certitudes et hypothèses'. *PP* 21, 1966, 378–420.
- Morel 1970** Morel, J. P., 'Sondages sur l'acropole de Vélia (contribution à l'étude des premiers temps de la cité)'. *PP* 25, 1970, 131–45.
- Morel 1974** Morel, J. P., 'La céramique archaïque de Velia et quelques problèmes connexes'. In Ripoll, E. and

Sanmartí i Grego, E. (eds.), *Simposio internacional de colonizaciones (Barcelona 1971)*, Barcelona, 1974, 139–57.

Morel 1975

Morel, J. P., ‘L’expansion phocéenne en Occident: dix années de recherches (1966–1975)’. *BCH* 99.II, 1975, 853–96.

Morel 1980

Morel, J. P., ‘Vestiges de l’âge du bronze sur l’acropole de Velia’. In *Forschungen und Funde. Festschrift Bernhard Neusch* (Innsbruck), 1980 299–307.

Morel 1981

Morel, J. P., ‘Le commerce étrusque en France, en Espagne et en Afrique’. In *L’Etruria mineraria* (Atti del XII Convegno di Studi etruschi e italici, Firenze-Populonia-Piombino, 1979), Florence, 1981, 463–508.

Morel 1983

Morel, J. P., ‘Les relations économiques dans l’Occident grec’. In *Modes de contacts et processus de transformation dans les sociétés anciennes* (Actes du Colloque de Cortone, 1981) Pisa/Rome, 1983, 549–80.

Morel 1986

Morel, J. P., ‘A la recherche d’un territoire: le cas de Marseille’. In Bats and Tréziny, 1986, 161–78.

Morel 1988

Morel, J. P., ‘Les Phocéens dans la mer Tyrrhénienne’. In Hackens, T. (ed.), *Navies and Commerce of the Greeks, the Carthaginians and the Etruscans in the Tyrrhenian Sea* (Proceedings of the European Symposium, Ravello, 1987) (PACT 20) (Strasbourg/ Ravello), 1988, 429–61.

- Morel 1989** Morel, J. P., 'Les échanges entre la Grande-Grèce et la Gaule du VIIe au Ier siècle avant J.-C.'. In *Atti Taranto* 29, 1989, 247–93.
- Morel 1990a** Morel, J. P., 'Archéologie et textes. L'exemple de la colonisation grecque en Occident'. In Lordkipanidzé, O. and Lévêque, P. (eds.), *Le Pont-Euxin vu par les Grecs: sources écrites et archéologie* (Symposium de Vani 1987) (*Annales littéraires de l'Université de Besançon* 427) (Besançon/Paris), 1990, 13–25.
- Morel 1993** Morel, J. P., 'Les rapports entre la Sicile et la Gaule jusqu'au VIème siècle av. J.-C.' *Kokalos* XXXIX–XL, I.I, Atti del VIII Congresso internazionale di studi sulla Sicilia antica, Palermo, 1993, 333–61.
- Morel 1995** Morel, J. P., 'Phocée et ses colonies d'Occident'. In *Phocée et la fondation de Marseille* 1995, 18–29.
- .
- Morel 1998** Morel, J. P., 'Eubéens, Phocéens: même combat?'. In Bats, M. and D'Agostino, B. (eds.), *Euboica. L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente* (Atti del Convegno internazionale di Napoli, 13–16 novembre 1996), Naples, 1998, 31–44.
- Morel 2000** Morel, J. P., 'Oulis', de Velia à Olbia de Provence et à Marseille'. In Berlingò, I, 2000.
- Morel 2002** Morel, J. P., 'Archéologie phocéenne et monnayage phocéen: quelques éléments pour une confrontation'. In *La monetazione dei Focei in Occidente* (Atti dell'XI Convegno del Centro

- Internazionale di Studi Numismatici, Napoli, 25–27 ottobre 1996) (Rome), 27–42.
- Morel-Deledalle 1995** Morel-Deledalle, M., ‘Félix Sartiaux et Phocée’. In *Phocée et la fondation de Marseille* 1995, 11–7.
- Morel 2006a** Morel J. P., Phocaeen Colonisations, Greek Colonisation an Account of Greek Colonies and Other Settlements Oversease, Volume I, Ed. G. R. Tsetschlagzde 2006, 358-428.
- Morel 2006b** Morel J. P., De Marseille à Velia : problèmes phocéens, Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres 2006, 1724-1783.
- Morris 1996** Morris I., The Absolute Chronology of the Greek Colonies in Sicily’. *Acta Archaeologica* 67, 1996, 51–9.
- Murray 1978** O. Murray, *Early Greece*, 1978.
- Musti 1966** Musti, D., ‘Le fonti per la storia di Velia’. *PP* 21, 318–35.
- Möller 2000** Möller A., Naukratis: Trade in Archaic Greece, Oxford University Press, 2000.
- Mullins 2015** Mullins, R.A., “The Emergence of Israel in Retrospect” Israel's Exodus in Transdisciplinary Perspective: Text, Archaeology, Culture, and Geoscience, Ed.: Thomas E. Levy, Thomas Schneider, William H.C. Propp, Springer, Switzerland, 2015, 517-526.
- Nenci 1958** Nenci, G., ‘Le relazioni con Marsiglia nella politica estera romana (dalle origini alla prima guerra punica)’. *RSL* XXIV.1–2, 24–97.
- Neppi 1970** Neppi Modona, A., ‘Rivista di epigrafia etrusca; Genua’. *SE* 38, 1970, 282–6.

- Nickels 1978** Nickels, A., 'Contribution à l'étude de la céramique grise archaïque en Languedoc-Roussillon'. In *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident* (Paris/Naples), 248–67.
- Nickels 1989** Nickels, A., Agde. *La nécropole du premier Age du Fer* (RAN suppl. 19), Paris, 1989.
- Nijboer 2005** Nijboer A.J., The Iron Age in the Mediterranean: A Chronological Mess or "Trade before the Flag", Part II'. *AWE* 4.2, 255–77.
- Osborne 1998** Osborne R., Early Greek Colonization? The Nature of the Greek Settlement in the West'. In Fisher, N. and van Wees, H. (eds.), *Archaic Greece: New Approaches and New Evidence* London, 251–69.
- Özkan 1999** Özkan T., *İzmir Arkeoloji Müzesi Seramik Kataloğu*, İzmir.
- Özyiğit 1993** Özyiğit Ö., "1990 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", XIII. KST, 1993, 99-122.
- Özyiğit 2001** Özyiğit, Ö., "1999 yılı Phokaia kazı çalışmaları", KST 22 (II), Ankara.
- Özyiğit 2002** Özyiğit, Ö., "2001 Yılı Phokaia kazı, Restorasyon ve Çevre Düzenleme Çalışmaları", İzmir Kent Kültürü Degisi 5, 2002.
- Özyiğit 2003** Özyiğit, Ö., 2003 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", 26. KST II., Konya 2004.
- Pena 2000** Pena M.J., 'Les cultes d'Emporion'. In Hermary and Tréziny 2000a, 59–68.
- Petropoulos 2005** Petropoulos E.K., Hellenic Colonisation in Euxenos Pontos, *Depertmant of Languages, Literatures and Civilization of the Around the Blcak Sea, Democritus University of Thrace*, 2005.
- Pierobon-Benoit 1995** Pierobon –Benoit R., 'Focea e il mare'. In Arcelin *et al.* 1995, 403–18. Plana Mallart, R. 1994: *La*

'chora' d'Emporion: paysage et structures agraires dans le nord-est catalan à la période pré-romaine (Paris/Besançon) 1995.

Plana 1994

Plana Mallart, R., *La 'chora' d'Emporion: paysage et structures agraires dans le nord-est catalan à la période pré-romaine*, Paris/Besançon. 1994, 137–89.

Pomey 1995

Pomey, P., 'Les épaves grecques et romaines de la place Jules-Verne à Marseille'. *CRAI*, 1995, 459–82.

Price 1924,

Price E. R., Pottery of Naucratis, *JHS* 44, 180–222.

Purcell 2005

Purcell N., 'Colonization and Mediterranean History'. In Hurst and Owen, *Ancient colonizations: analogy, similarity and difference*, London: Duckworth 2005, 115–39.

Ridgway 1992

Ridgway D., *The First Western Greeks*, Cambridge, 1992, 46–52.

Ridgway 1996

Ridgway D., 'Emporion'. In *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford 1996.

Ridgway 1998

Ridgway D., 'The Carthaginian Connection: A View from San Montano'. In Rolle, R. and Schmidt, K. (eds.), *Archäologische Studien in Kontaktzonen der antiken Welt* (Göttingen), 301–18.

Robert 1968

Robert, L., 'Noms de personnes et civilisation grecque, I. Noms de personnes dans Marseille grecque'. *JdS*, 1968, 197–213.

Robinson 1906

Robinson, D. M. 1906, "Ancient Sinope: First Part", *AJP*, 27 / 2, p. 125–153.

Roebuck 1959

Roebuck, C., *Ionian Trade and Colonization*, New York, 1959.

- Rolley 1992** Rolley, C., 'Le rôle de la voie rhodanienne dans les relations de la Gaule et de la Méditerranée (VIIe–Ve s. av. J.-C.)'. In Bats *et al.* 1992, 411–8.
- Rose-Körpe 2007** Rose B.- Körpe R., "Granicus River Valley Survey Project, 2004–2005", *Studia Troica*, 2007.
- Rouillard 1982** Rouillard, P., 'Les colonies grecques du Sud-Est de la Péninsule Ibérique. Etat de la question'. *PP* 37, 417–31.
- Rouillard 1992** Rouillard, P., 'La place de Marseille dans le commerce des vases attiques à figures rouges en Méditerranée occidentale (Ve–IVe s. av. J.-C.)'. In Bats *et al.* 1992, 179–87.
- Rouillard 1995** Rouillard P., Les emporia dans la Méditerranée occidentale, Les Grecs et l'Occident, Actes du colloque de la villa «Kérylos» 1991. École française de Rome, Paris, 95-108. Tréziny H. 2002, Marseille grecque :approche archéologique, la monetazione dei Focei in Occidente, Atti dell'XI Convegno del Centro internazionale di Studi numismatici, Napoli 1996, Rome, 1995, 53-69, pl. I-V.
- Rotroff 1997** Rotroff, S.I. 1997: 'The Greeks and the Other in the Age of Alexander'. In Coleman and Walz 1997, 221–35.
- Ruiz 1992** Ruiz de Arbulo, J., 'Emporion. Ciudad y territorio (s. VI–I a. C.). Algunas reflexiones preliminares'. *Revista d'Arqueologia de Ponent* 2, 1992, 59–74.
- Sartiaux 1921** Sartiaux F., F., "Nouvelles recherches sur le site de Phocée", *Comptes Rendus Acad. Insc. Et Belles Lettres*, 1921, 119-129.

- Sartiaux 1952** Sartiaux F., F., Eski Foça-Foça Tarihine Bir Bakış, İzmir 1952.
- Salviat 1992** Salviat, F., ‘Sur la religion de Marseille grecque’. In Bats *et al.* 1992, 141–50.
- Salviat 2000** Salviat, F., ‘La source ionienne: Apatouria, Apollon Delphinios et l’oracle, l’Aristarchéion’. In Hermary and Tréziny 2000a, 25–31.
- Sanmartí 1993** Sanmartí i Grego, E., ‘Massalia et Emporion: une origine commune, deux destins différents’. In Bats *et al.* 1992, 27–41.
- Sanmartí 1993** Sanmartí i Grego, E., ‘Els íbers a Emporion (segles VI–III a.C.)’. In *El poblament ibèric a Catalunya* (Laietania 8), 1993, 87–101.
- Serdaroğlu 1967** Serdaroğlu Ü., “Foça Kazılarında Bulunan Arkaik Devir Mimari Eserleri”, VI. TTK, 1967, 35-40.
- Schefold 1942,** Schefold K., Knidische Vasen und Verwandtes, Jdl 57, 124-142.
- Schiering 1957** Schiering W., Werkstaetten orientalischer Keramik auf Rhodos, Berlin.
- Sestieri 1957** Sestieri C.P., “Greek Elea-Roman Velia”, *Archaeology* 10, 1957, 2-10.
- Stazio 1983** Stazio, A., ‘Moneta e scambio’. In *Megale Hellas. Storia e civiltà della Magna Grecia*, Milan 1983, 103–69.
- Shefton 1994** Shefton, B.B., ‘Massalia and Colonization in the North-Western Mediterranean’. In Tsetschladze, G.R. and De Angelis, F. (eds), *The Archaeology of Greek Colonisation. Essays Dedicated to Sir John Boardman* (Oxford), 194, 61–86.
- Snodgrass 1981** Snodgrass, A.M. “*Archaic Greece The Age of Experiment*”, University of California Press 1981.

- Snodgrass 1981** Snodgrass, A.M., *An Archaeology of Greece. The Present State and Future Scope of a Discipline*, Berkeley/Los Angeles/Oxford, 1981.
- Sourisseau 1990** Sourisseau, J.-C., *Les amphores du Jardin d'Hiver à Arles (Bouches-du-Rhône). Étude dynamique de ces conteneurs commerciaux*, Diss., Université de Provence, Aix-en-Provence, 1990.
- Susini 1971** Susini G., "Juppiter Serenus e altri Dei", *Epigraphica XXXIII*, 1971, 175-177.
- Sourisseau 1997** Sourisseau, J.-C., *Recherches sur les amphores de Provence et de la basse vallée du Rhône aux époques archaïque et classique (fin VIIe-début IV e s. av. J.-C.)*, Diss., Université de Provence, Aix-en-Provence, 1997.
- Tréziny 1992** Tréziny H., 'Imitations, emprunts, détournements: sur quelques problèmes d'architecture et d'urbanisme en Gaule méridionale'. In Bats *et al.* 1992, 337-49.
- Tréziny 1994** Tréziny H., 'Les fortifications phocéennes d'Occident (Emporion, Vélia, Marseille)'. In Debord, P. and Descat, R. (eds.), *Fortifications et défense du territoire en Asie Mineure occidentale et méridionale* = *REA* 96.1-2, 115-35.
- Trillmich 1994** Trillmich B. 'Il teatro sull'acropoli di Elea. Rendiconto dello scavo ed alcune considerazioni sulle fasi edilizie ed urbanistiche'. In Greco and Krinzinger 1994, 87-96.
- Tocco Sciarelli 1997** Tocco Sciarelli G., "Il culto di Hera ad Elea", *Hera Images, espaces, cultes. Actes du Colloque international du Centre de recherches archeologiques de l'Université de Lille III et de l'Association P.R.A.C., Lille 29-30 novembre 1993*, Naples 1997, 227-234.
- Tocco Sciarelli 2000** Tocco Sciarelli G., "I culti di Velia. Scoperte recenti", *Les Cultes des cites phocennes (collection etudes massaliotes 6, 2000)*, 51-58.

- Torelli 1982** Torelli, M., 'Per la definizione del commercio greco-orientale: il caso di Gravisca'. *PP* 37, 1982, 304–25.
- Tsetskhladze 1994** Tsetskhladze G.R., "Greek Penetration of the Black Sea", *Tsetskhladze, G.R. – De Angelis, F. The Archaeology of Greek Colonisation. Essays Dedicated to Sir John Boardman*, Oxford, 1994.
- Tsetskhladze 1998** Tsetskhladze G.R., 'Greek Colonisation of the Black Sea Area: Stages, Models, and Native Population'. In Tsetskhladze, G.R. (ed.), *The Greek Colonisation of the Black Sea Area: Historical Interpretation of Archaeology (Historia Einzelschriften 121)* (Stuttgart), 9–68.
- Tsetskhladze 2002a** Tsetskhladze G.R., 'Ionians Abroad'. In Tsetskhladze and Snodgrass 2002, 81–96.
- Tsetskhladze 2002b** Tsetskhladze G.R., 'Greeks and Syria: Pots and People'. In Tsetskhladze and Snodgrass 2002, 1–16.
- Tsetskhladze 2003** Tsetskhladze G.R., 'Greeks beyond the Bosphorus', In Karageorghis 2003b, 129–66.
- Tsetskhladze 2006** Tsetskhladze G.R., *Greek Colonisation An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas Volume 1*, Brill, Boston 2006.
- Umar 1993** Umar B., "*Türkiye'deki Tarihsel Adlar*", İnkılap Kitap Evi, İstanbul 1993.
- Ugolini 1995** UGOLINI D., 'Béziers pendant la protohistoire (VIe s.–Ier s. av. J.-C.). Spécificités de l'occupation dans le cadre régional'. Dans Clavel-Lévêque, M. et Plana Mallart, R. (éd.), *Cité et Territoire* (Actes du Ier colloque européen de Béziers, 1994) (Paris), 149–68.

Ugolini 2001a

UGOLINI D., avec la collaboration de GOMEZ (É.) et PARDIES (C.) —Agde ville (Notices). Dans (M. Lugand et I. Bermond dir.), *Agde et Bassin de Thau. Carte Archéologique de la Gaule*, 34-2 (M. Provost dir.). Paris 2001, p. 123- 143.

Ugolini 2001b

UGOLINI D., Agde. Introduction. Dans (M. Lugand et I. Bermond dir.), *Agde et Bassin de Thau. Carte Archéologique de la Gaule*, 34-2 (M. Provost dir.). Paris 2001, p. 119-123.

Ugolini 2002

UGOLINI D., 'La céramique à cuire d'Agde (VIe–IIe s. av. J.-C.)'. Dans Méniel, P. Et Lambot, B. (éd.), *Repas des vivants et nourriture pour les morts en Gaule* (Actes du XXVe colloque de l'Association Française pour l'Étude de l'Age du Fer, Charleville-Mézières, 24–27 mai 2001) (Reims), 191–200.

Ugolini 2008

UGOLINI D., Productions, échanges et communications dans les Pyrénées-Orientales de la Protohistoire. In (J. Kotarba, G. Castellvi, F. Mazière, F. dir), *Les Pyrénées-Orientales. Carte archéologique de la Gaule*, 66. Paris 2008, p. 107-118.

Ugolini 2012

Ugolini D., D'AGDE À BÉZIERS: LES GRECS EN LANGUEDOC OCCIDENTAL (DE 600 À 300 AV. J.-C.), *From the Pillars of Hercules*

to the Footsteps of the Argonauts, Ed. A. Hermay, G. R. Tsetskhladzei Paris 2012, 163-203.

Ugolini - Olive 1991

Ugolini, D. - Olive, C., 'Béziers au Ve s. av. J.-C. Etude d'un ensemble de mobilier représentatif et essai de caractérisation du site'. *Documents d'Archéologie Méridionale* 14, 1991, 141-203.

Ugolini - Olive 2002

Ugolini, D. et Olive, C., *Les agglomérations galloromaines en Languedoc-Roussillon* Lattes, Association pour la Recherche (P.C.R. 1993-1999).

Ugolini - Olive 2003

Ugolini, D. et Olive, C., 'La place des importations étrusques dans le cadre de l'évolution du Languedoc centro-occidental côtier (650-300 av. J.-C.)'. Dans *Landes* 2003, 35-48.

Ugolini - Olive 2004

Ugolini, D. et Olive, C., 'La circulation des amphores en Languedoc occidental: réseaux et influences'. Dans Sanmartí, J., Ugolini, D., Ramon, J. et Asensio, D. (éd.), *La circulació d'àmfores al Mediterrani occidental durant la Protohistòria (segles VIII-III aC): aspectes quantitius i anàlisi de continguts* (Actes de la II Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell, 21-23 de març del 2002) (Barcelone), 59-104

Vallet 1958

Vallet G., *Rhégion et Zancle. Histoire, commerce et civilisation des cités chalcidiennes du détroit de Messine* (BEFAR 189) (Paris).

Vallet-Villard 1966

Vallet G.-Villard F., 'Les Phocéens en Méditerranée occidentale à l'époque archaïque et la fondation de Hyélè'. *PP* 21, 166-90.

Vatin 1993

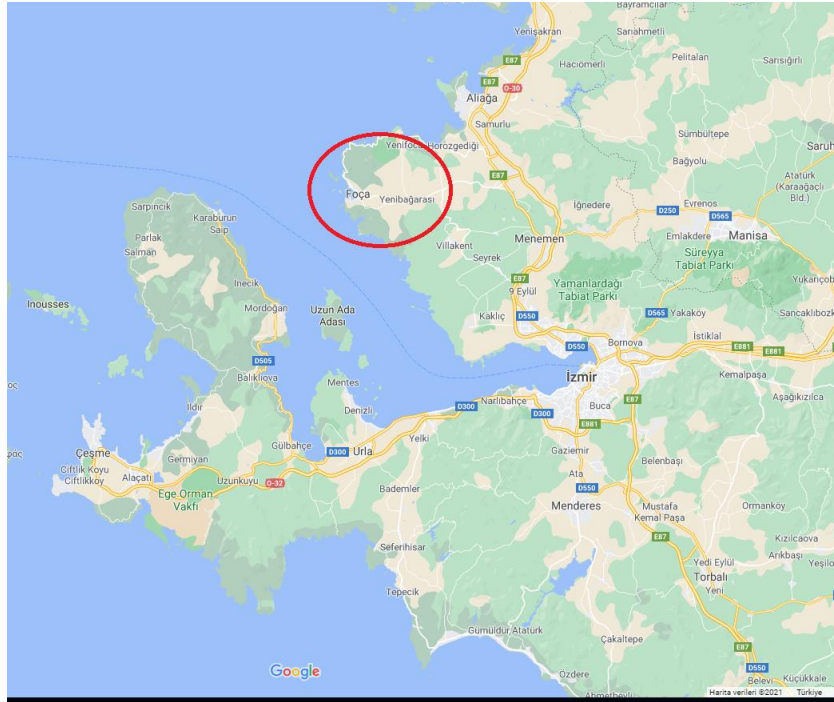
Vatin, C., 'Citoyenneté et ethnique des colonies grecques. A propos de Diodore XV, 18'. *Anatolia Antiqua* II, 1993, 71-80.

- Vermaseren 1977** Vermaseren M.J., *The Legend of Attis in Greek and Roman Art*, Leiden 1966.
- Villard 1960** Villard, F., *La céramique grecque de Marseille (VIe–IV e siècle). Essai d'histoire économique* (BEFAR 195), Paris, 1960.
- Villard 1970** Villard, F., 'Céramique ionienne et céramique phocéenne en Occident'. *PP* 25, 1970, 108–29.
- Villard 1992a** Villard, F., 'La céramique archaïque de Marseille'. In Bats *et al.* 1992, 163–70.
- Young 1963** Young, Proc. Amer. Philos. Assoc. Cvii, 193, 351.
- Walter-Karydi 1970** Walter-Karydi E., Aiolische Kunst, *Antike Kunst Siebtes Beiheft*, 3-18.
- Whitley 2001** Whitley J. *The Archaeology of Ancient Greece*, School of History and Archaeology Cardiff University, Cambridge University Press 2001.

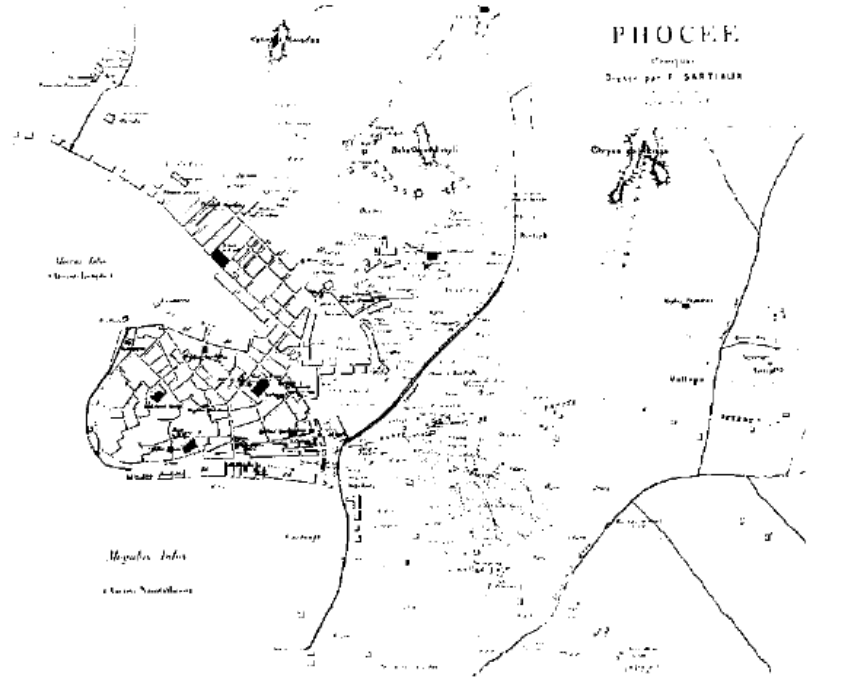
HARİTALAR

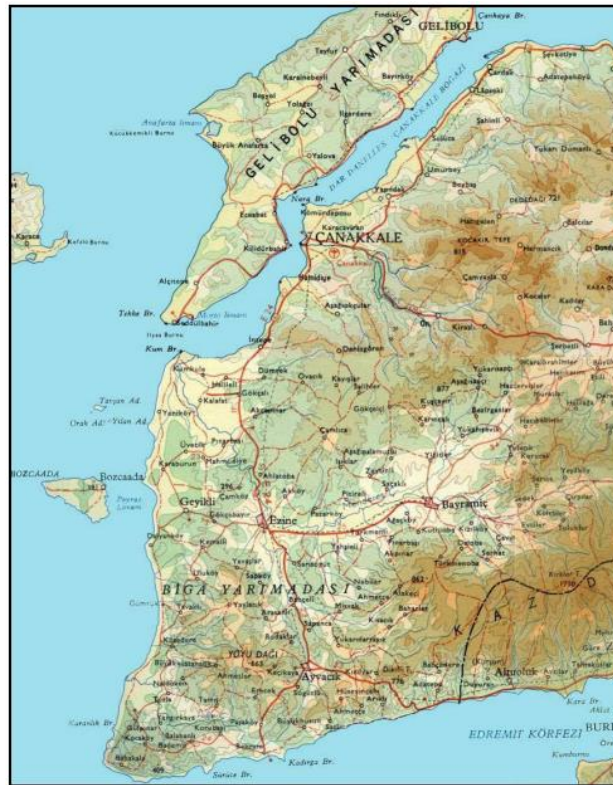
Harita 1: Yunanistan`dan Batı Anadolu kıyılarına gerçekleşen göç dalgaları (https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/65016/mod_resource/content/0/KLA%20109_10.hafta.pdf).

Harita 2: Foça`nın günümüz konumu. (Google Maps)

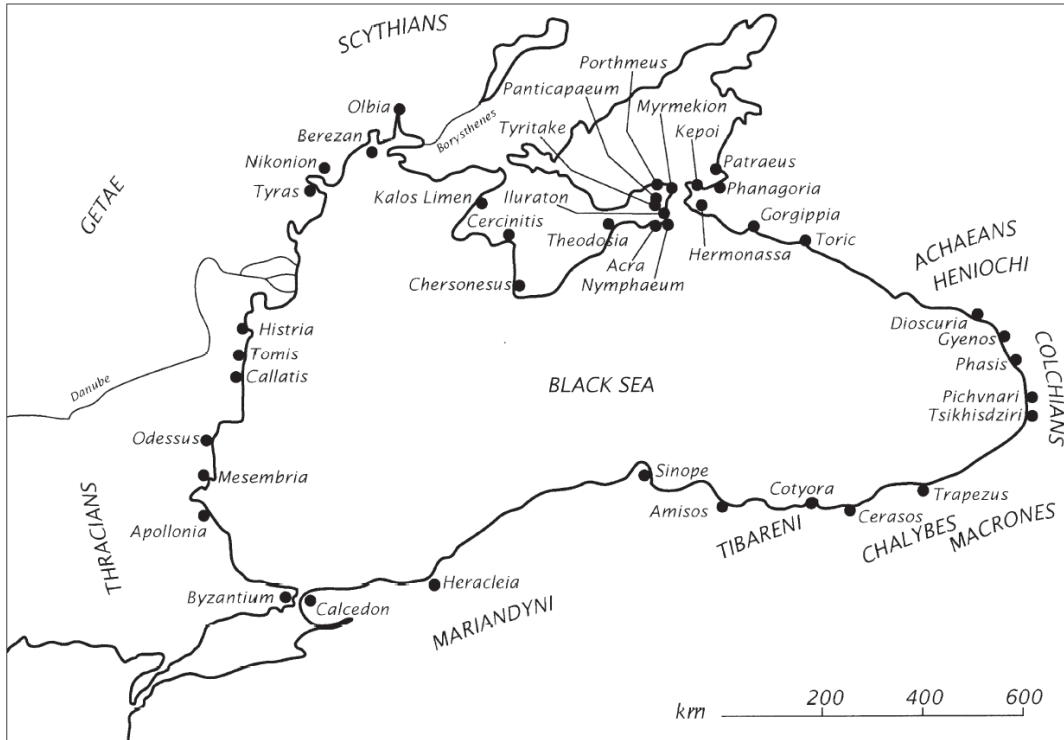
Harita 3: Phokaia'nın 1913 yılında Sartiaux tarafından yapılan kazı sondajlarının yerini gösteren plan 1/2500 ölçekten küçültülmüştür. (1991 Kazı sonuçları toplantısı, Çanakkale, s. 108)

Harita 4: Troas Bölgesi (Türkiye Atlası 1977).

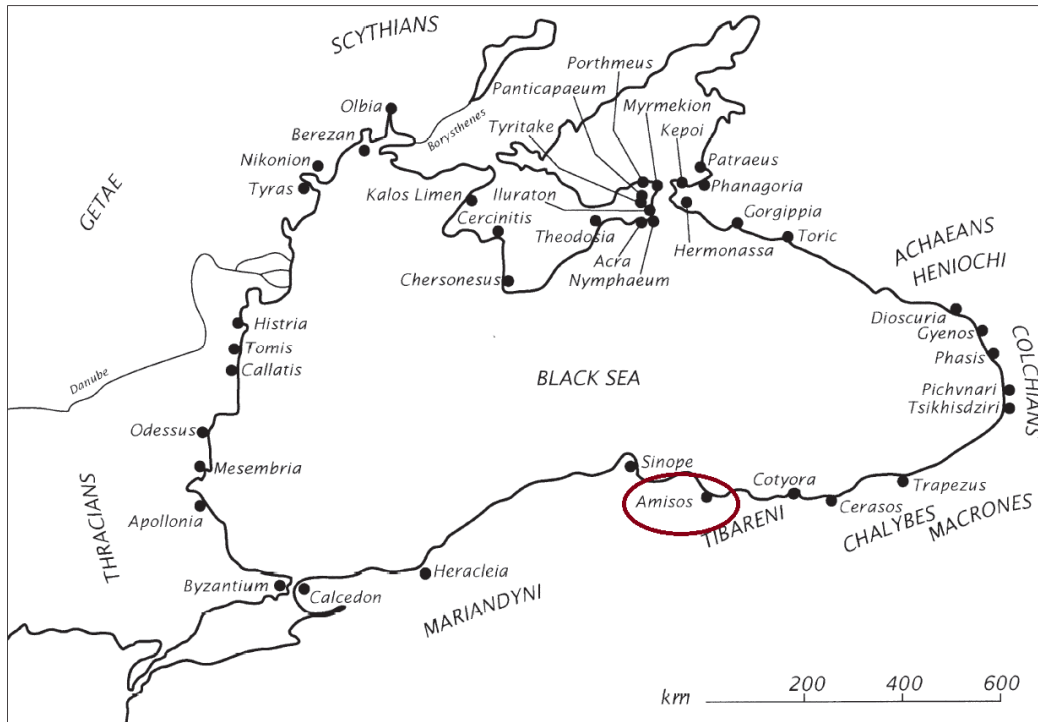
Harita 5: Lampsakos Antik Kentinin günümüzdeki yeri (Ertoy 2018).

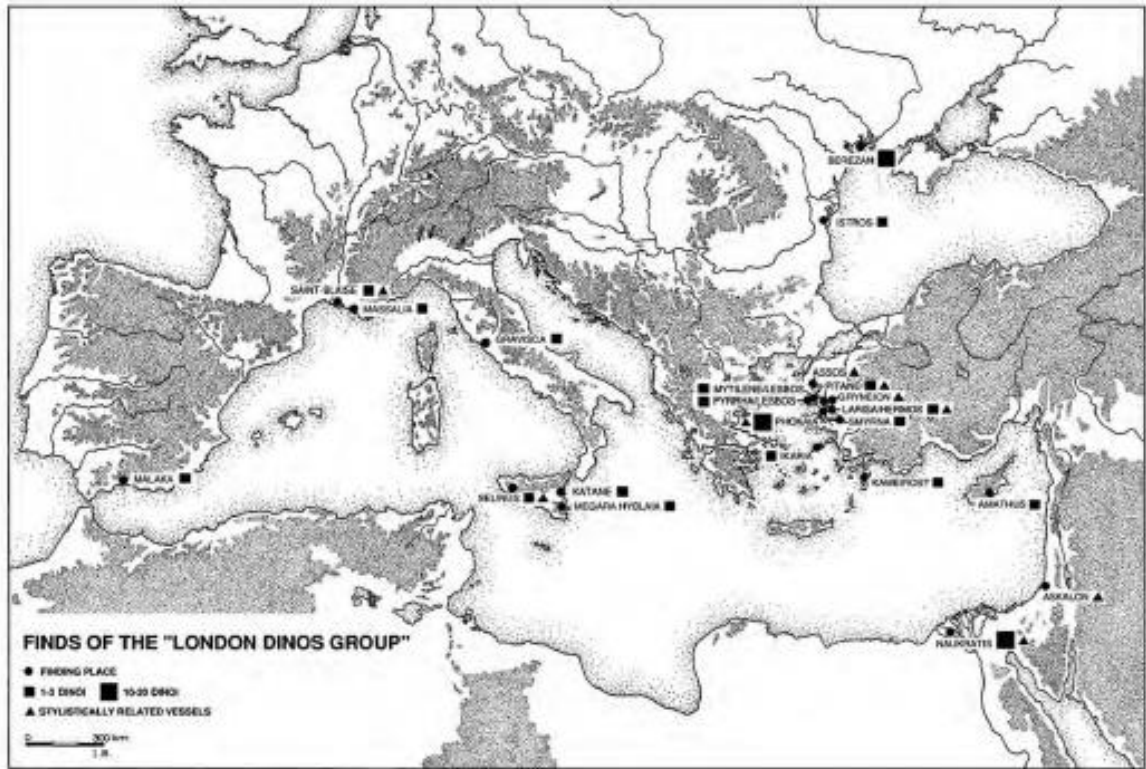
Harita 6: Karadeniz’de Kolonizasyon Hareketleri (Tsetskhladze 2017, 2, Fig. 1).

Harita 7: Argonatların izlediği yol (<https://myhero.com/Jason Argonauts Myth>).

Harita 8: Amisos (Morel 2006)

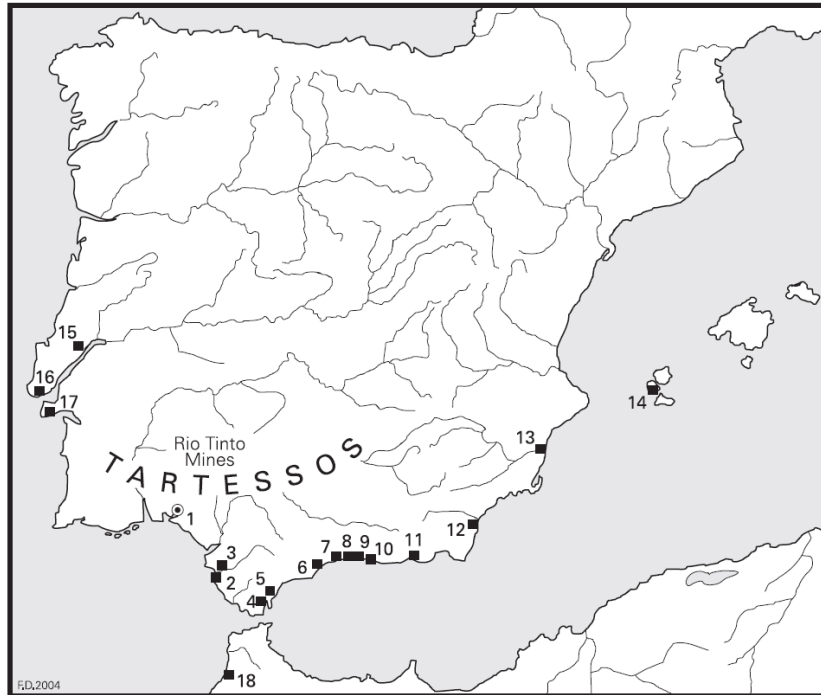
Harita 9: Londra Dinos Grubu'nun dağılım şemasını gösteren harita (M. Kerschner, On the Provenance of Aiolian Pottery, Studies on the East Greek Pottery in the Eastern Mediterranean, 114).

Harita 10: Naukratis (A. Villing, U. Schlotzhauer, 2006).

Harita 11: Naukratis`in kurulmasında rol oynayan 12 Yunan Kenti (A.Villing, 2014).

Harita 12: Tartessos (Morel 2006)

Harita 13: Cebelitarık Boğazı üzerinde kurulan Fenike kolonileri (<https://www.totallyawesomehistory.com/blog/tartessos-the-lost-civilization-youve-never-heard-of>)

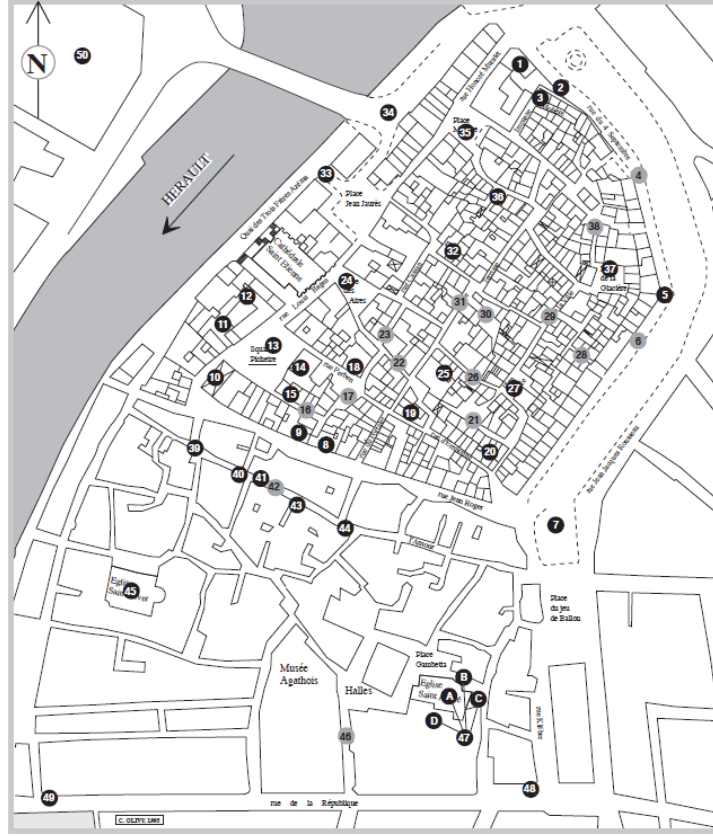
Harita 14: Mainake (<http://www.malagahistoria.com/malagahistoria/tartessos.html>)

Harita 15: Hemeroscopium (<http://www.malagahistoria.com/malagahistoria/tartesos.html>).

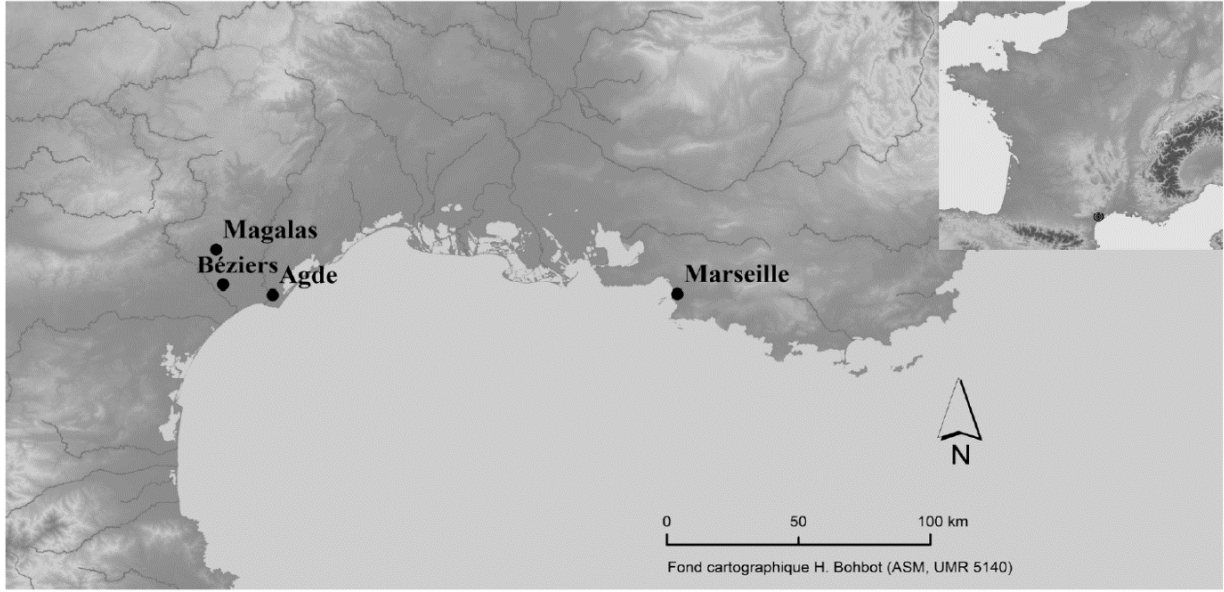
Harita 16: Agde (Pardies, Ugolini, Dana 2019).

Harita 17: Kentte yapılan kazı çalışmalarını gösteren harita (Ugolini 2012).

Harita 18: Arles (<https://www.britannica.com/place/Arles>).

Harita 19: Beziers (Paris. E. 2015).

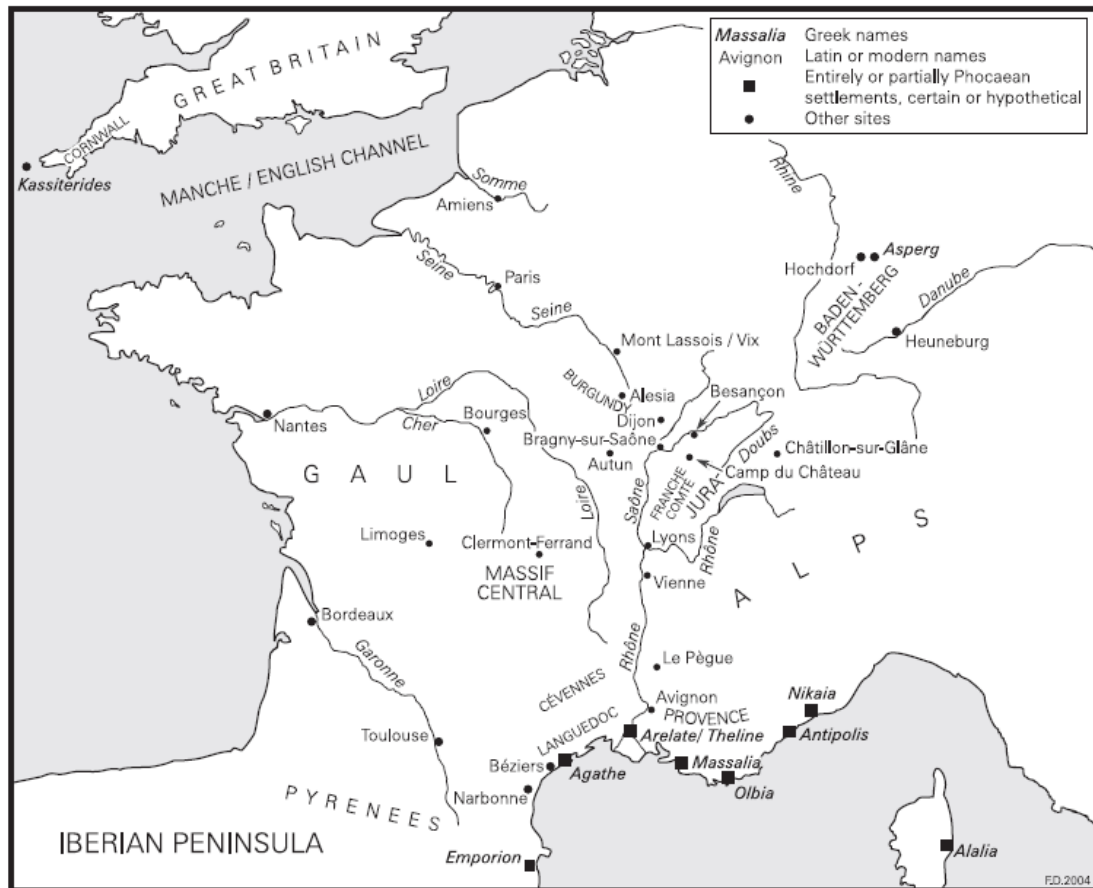
Harita 20: Beziers`de gerekleştiren kazı alışmalarını ve amaları gösteren harita (C. Olive, 2004).

Harita 21: Massalia (H. Trezniny 2006, 33).

Harita 22: M.Ö. 6. Yüzyıldan sonra Massalia'nın genişlemesi (Morel 2006, 387, Fig. 4).

Harita 23: Antibes (Morel 2006).

Harita 24: Olbia

(file:///C:/Users/Gamze/Desktop/46245e_5ad5cda0f4254a3ea7c55b7f52ccb6db.webp).

Harita 25: Nikaia (Morel 2006).

Harita 26: Emporion (Morel 2006, De Mraseille a Velia: Problemes Phoceens, 1724, Fig. 1).

Harita 27: Gravisca (<https://tomeoftrovius.com/2020/10/07/an-ancient-archaeological-discovery-gravisca/>).

Harita 28: Alalia (Morel 2006, De Marseille a Velia: Problemes Phoceens, 1729, Fig. 2).

Harita 29: Hyele-Elea (Morel 2006, De Mraseille a Velia: Problemes Phoceens, 1729, Fig. 2).

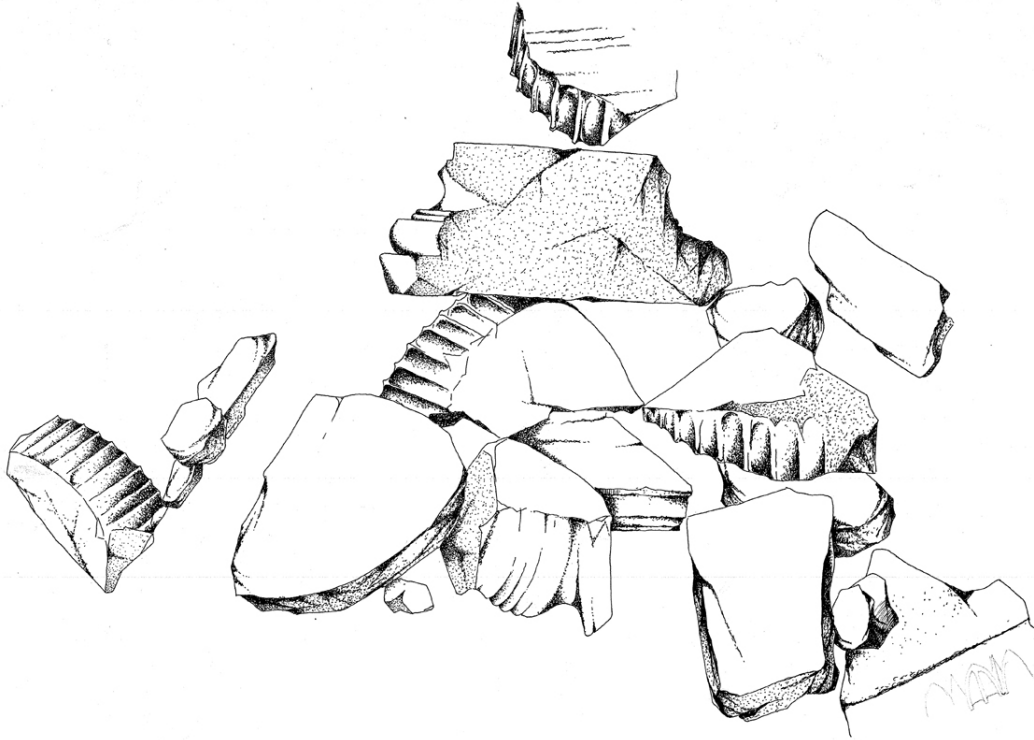
RESİMLER

Resim 1: F'' açmasında bulunmuş Roma Dönemi'ne ait mimari blokların kazı alanından dışarı çıkartılışı (Anabilim Dalı Arşivi)

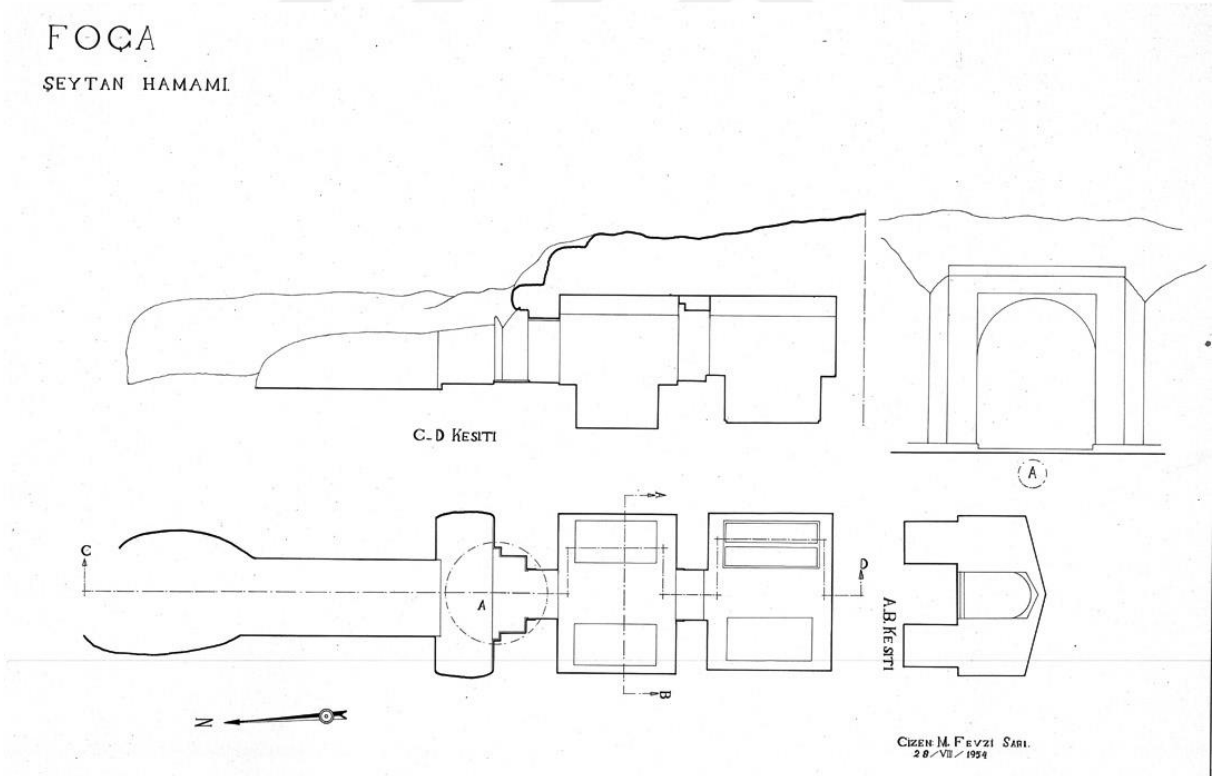
Resim 2: “F” açmasında bulunmuş Roma dönemine ait mimari blokların kazı alanından dışarı çıkartılışı. (Anabilim Dalı Arşivi)

Resim 3: “H” açmasında bulunmuş tapınağa ait kalıntıların buluntu durumu (Anabilim Dalı Arşivi)

Resim 4: “H” açmasında bulunmuş Athena Tapınağı’na ait kalıntılar (Anabilim Dalı Arşivi)

Resim 5: Şeytan Hamamı olarak adlandırılan mezarın planı ve kesiti (Çizim: M.F. Sarı,1954, Anabilim Dalı Arşivi)

Resim 6: Phokaia`dan Pers Mezar Anıtı (Özyiğit, İzmir Kent Kültür Dergisi, 2002, 182).

Resim 7: Erken Protogeometrik döneme ait oval yapılar ( zyiğit 2003)

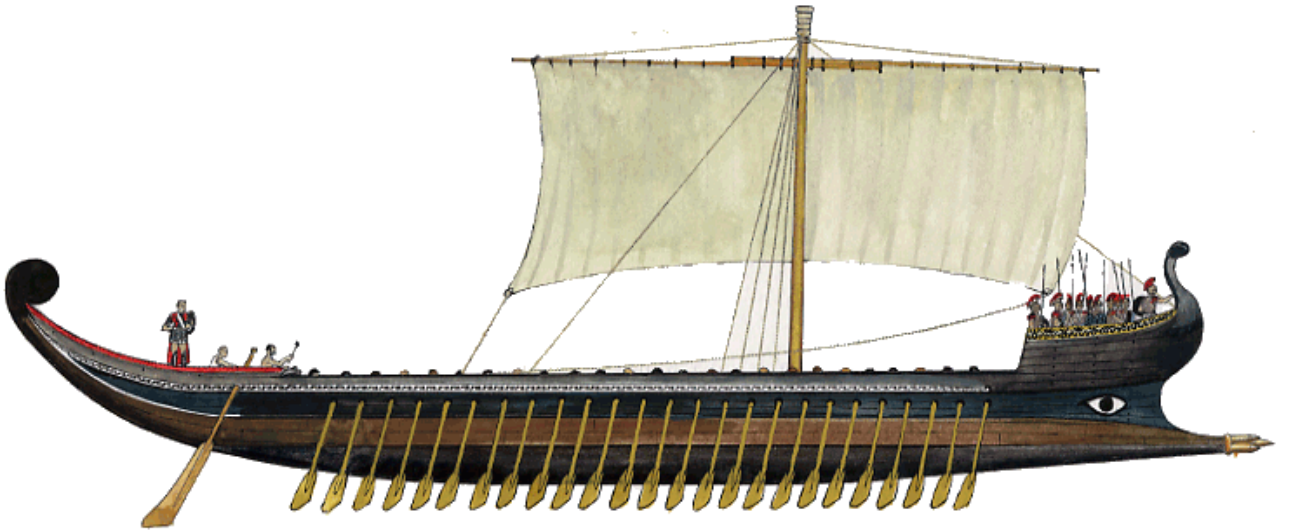
Resim 8: Lampsakos Sikkeleri (Ertoý 2018)

Resim 9: Lampsakos Arkaik Dönem Elektron sikkeleri (Ertoý 2018)

Resim 10: M.Ö. 5. yüzyıl Amisos sikkeleri (Erzurum Müzesi, Envanter no: 408).

Resim 11: Pentakonter (<https://www.naval-encyclopedia.com/antique-ships>).

Resim 12: Kameiros`dan bir Aiol yaban keçisi stilinde boyanmış Aiol Londra Dinos Grubu
(British Museum, GR 1848)

Resim 13: Naukratis`de ele geçmiş Londra Dinos Grubuna ait seramik parçası/ Grup G
(British Museum GR 1886.4-1.1294, Nauk. 13).

Resim 14: Naukratis buluntusu Londra Dinos Grubu seramikleri (Villing-Schlotzhauer 2006, 122)

Resim 15: Phokaia kanalizasyon kazıları sonucu ortaya çıkan sunak, M.Ö. 6.yüzyıl başı. (Özyiğit 1999).

Resim 16: M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğine ait, aslan biçimli pişmiş topraktan yapılmış küçük şişe (Özyiğit 2001).

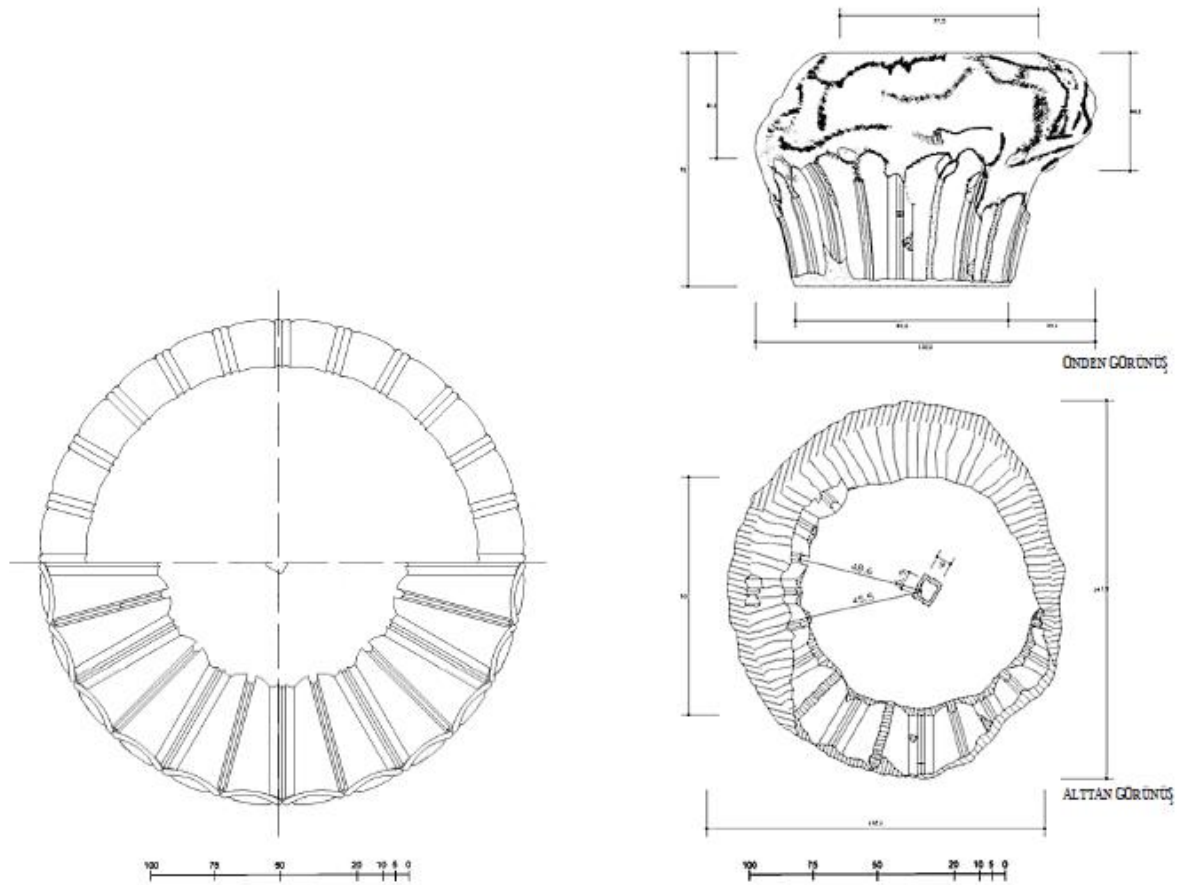
Resim 17: M.Ö. 6. Yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen, kucağında keçi tutmuş kadın biçimli küçük şişe (Özyiğit 2001).

Fig. 7 Phokaia palmiye sütun başlığı
(S. Arıcı).

Fig. 8 Phokaia palmiye sütun başlığı
(S. Arıcı).

Resim 18: Phokaia kazılarında ele geçen Palmiye Sütun başlıkları (Akurgal 1956).

Resim 19: Rassam Silindiri (British Museum Catalog).

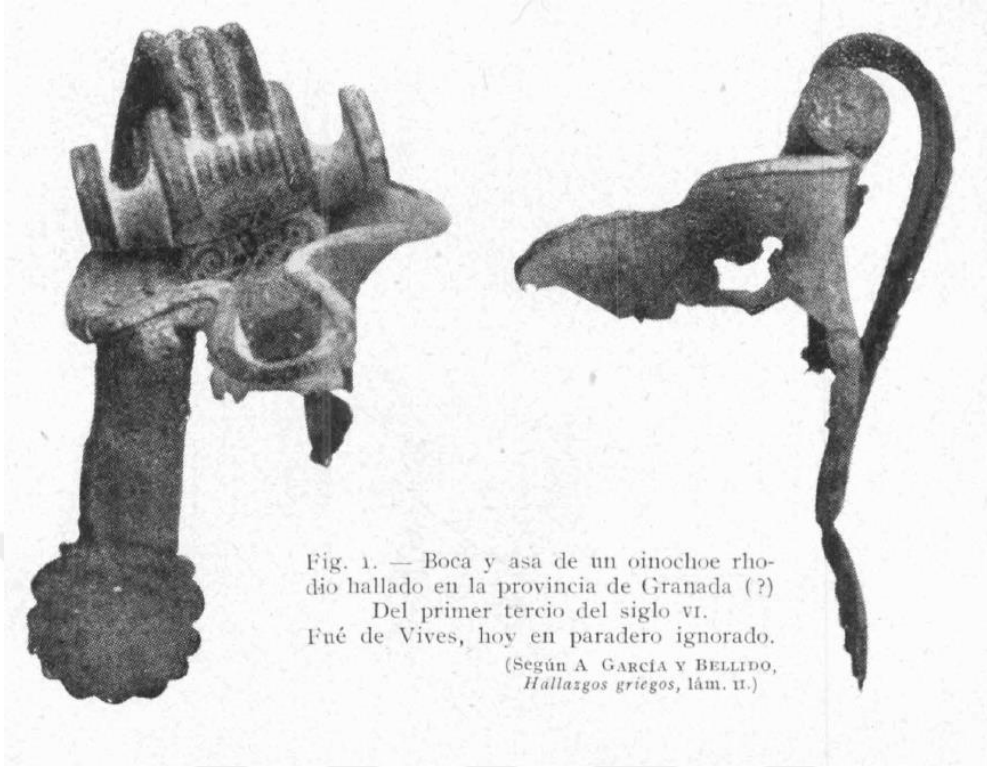
Resim 20: Naukratis`den Erken Korinth dönemine ait Bir aryballos. M.Ö. 620-590 (Ashmolean Museum, University of Oxford. Photography by British Museum).

Resim 21: Naukratis`de ele geçen Miletos rtimi seramik, M.. Geç 7. yüzyıl- erken 6. Yüzyıl (British Museum).

Resim 22: M.. 630`a tarihlenen Antik Yunan miğferi (Bellido 1940).

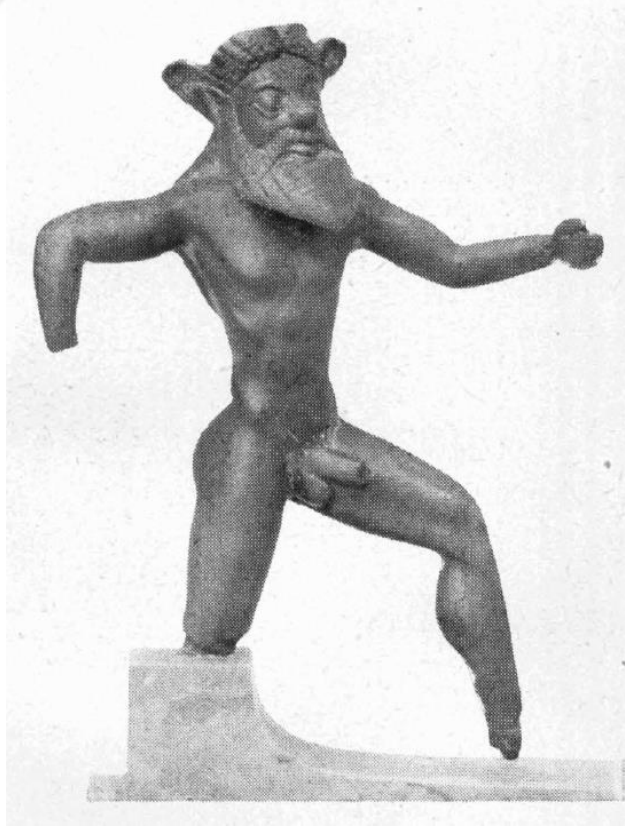
Resim 23: M.Ö. 7. Yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiş Rhodos kökenli oinochoeler (Bellido 1940).

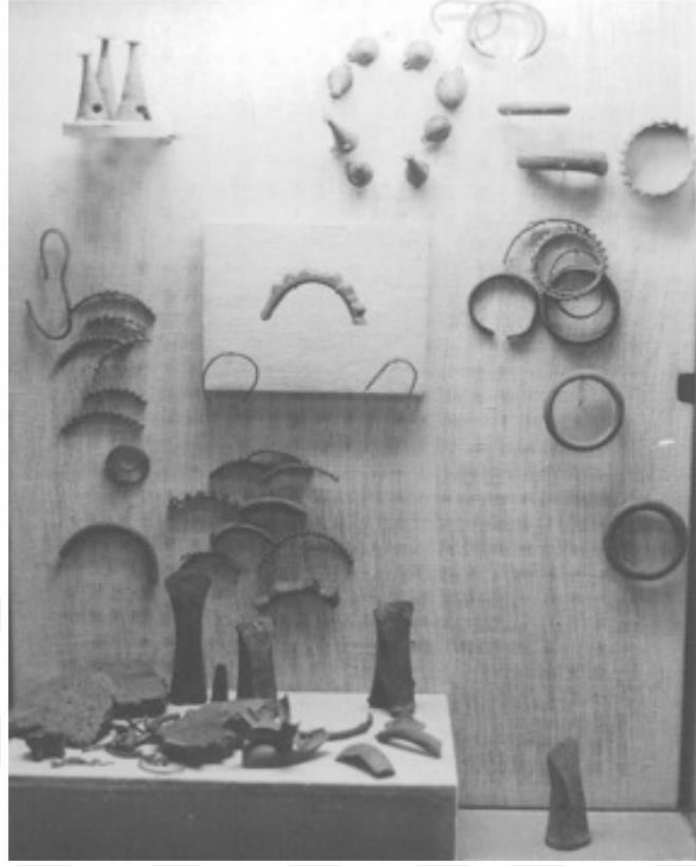
Resim 24: Resim Korinth miğferi (Bellido 1940).

Resim 25: Albacete`de ele geçen kentauros (Bellido 1940).

Resim 26: Albacete`de ele geçen Satyr (Bellido 1940).

Resim 27: Luancian yatağında ele geçen metal objeler (Ugolini 20008).

Resim 28: Hellenistik Döneme ait, Agde'den bir ağırşak (Pardies, Ugolini, Dana 2019).

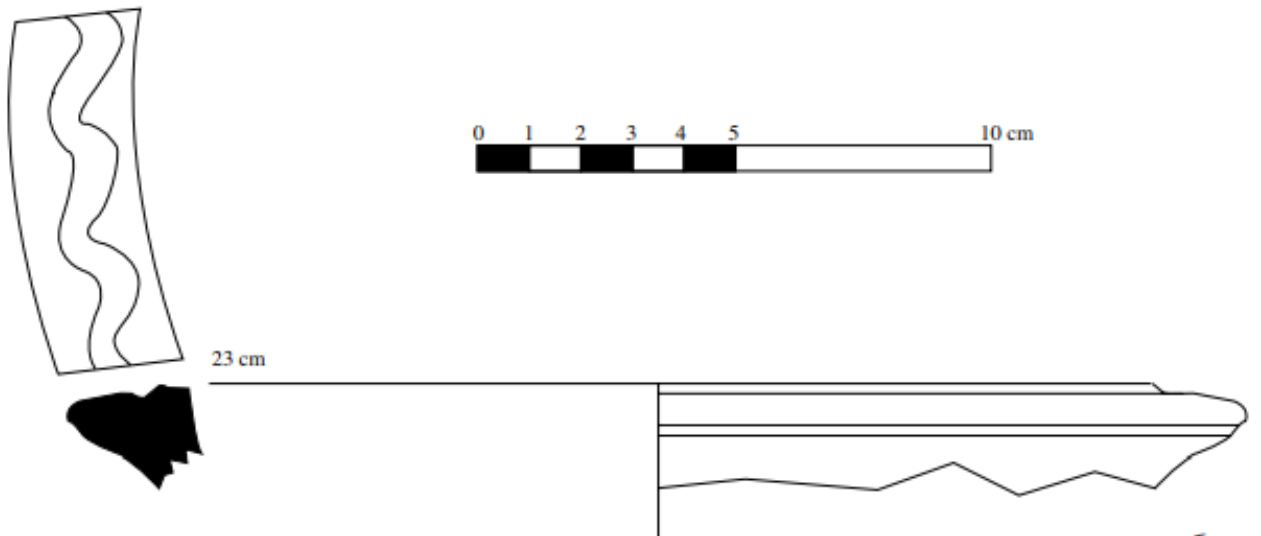
Resim 29: Agde Peyrou nekropolünde ele geçen Proto-Korinth seramik (Ugolini 20008).

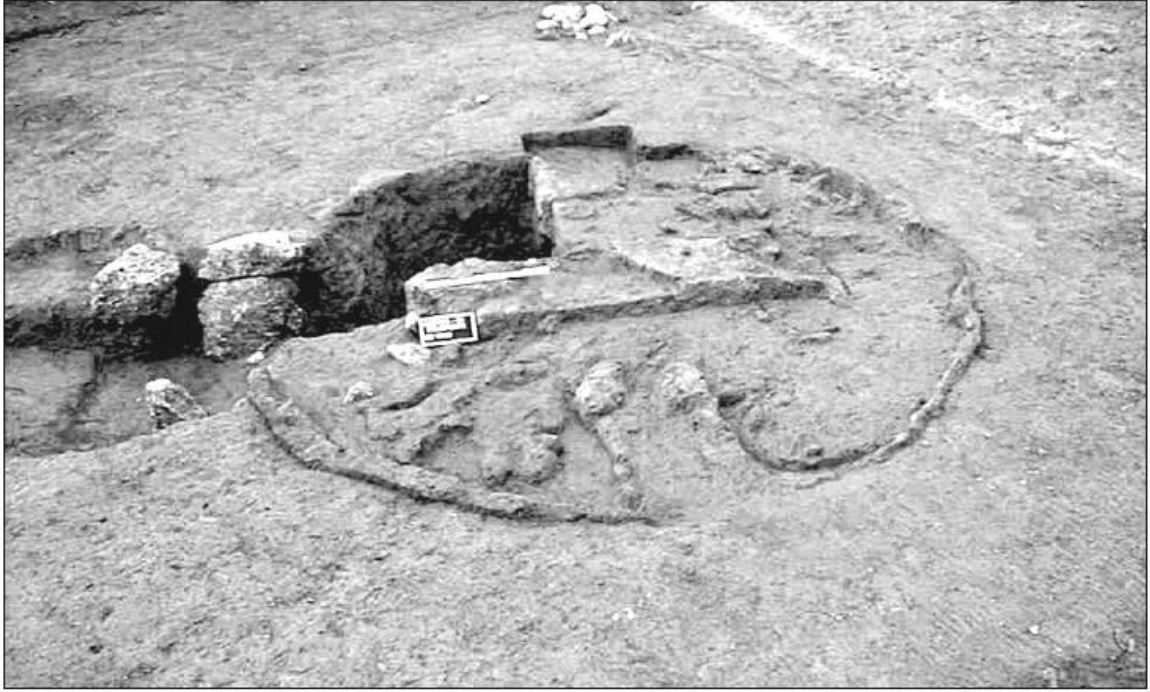
Resim 30: Arles Grup A Sikkeleri (Chevillon 2017).

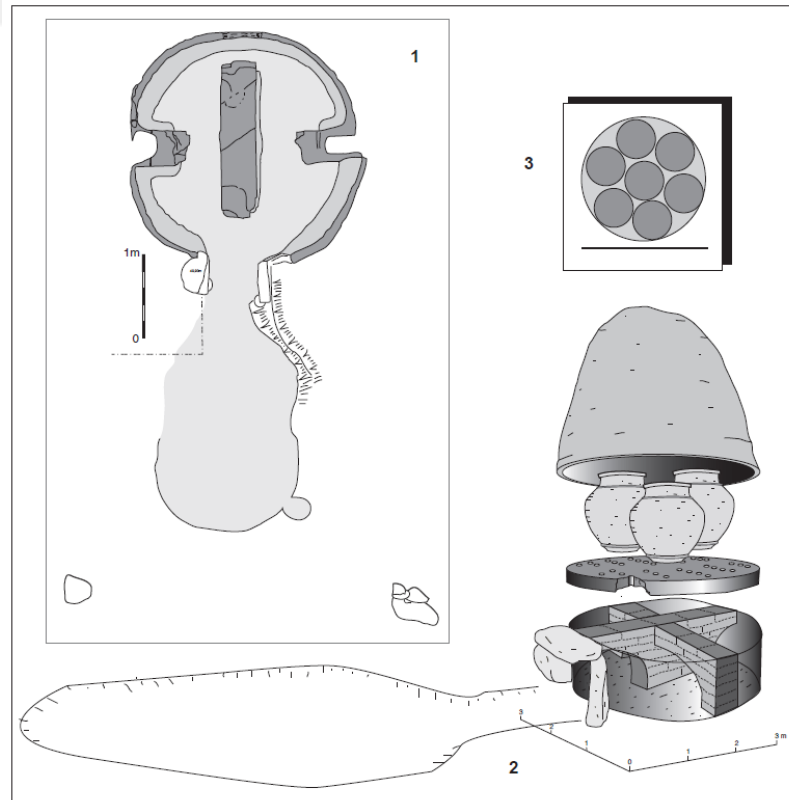
Resim 31: Arles Grup B Sikkeleri (Chevillon 2017).

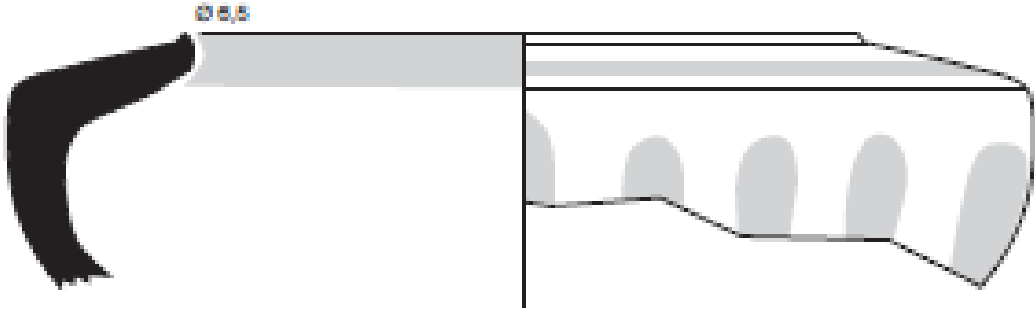
Resim 32: Tek renkli gri seramik (Ugolini 2012).

Resim 33: Arkaik Döneme ait seramik fırını (Ugolini 2012).

Resim 34: M.Ö. 5. Yüzyıla tarihlenmiş seramik fırını (Ugolini 2012).

Resim 37: İonia üretimi İonia kandil. (Ugolini 2012).

Resim 38: Beziers`de ele geçen Phokaia sikkesi (Pelle, Laurent, Vidal, 2006.).

Resim 39: David Dallepiane tarafından Marsilya'nın kuruluşunun 25. yıldönümü kutlamaları için yapılmış afiş, 1899, (Musée de la Ville, Marsilya).

Resim 40: Jules Verne'de ele geçen M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir gemi enkazı (Musée d'Histoire de Marseille Musée des Docks romains)

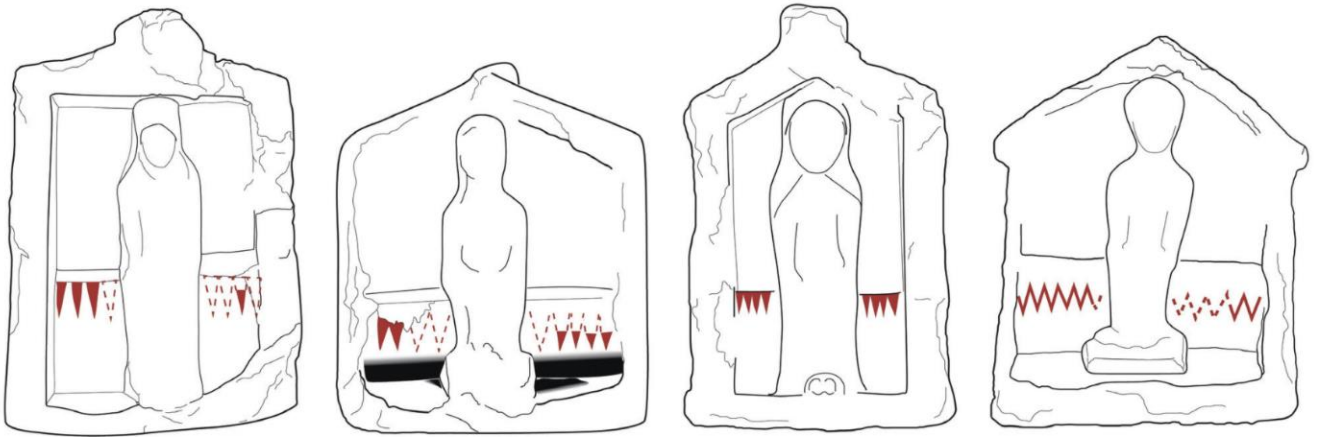
Resim 41: Jules Verne`de ele geçen M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir gemi enkazı (Musée d'Histoire de Marseille Musée des Docks romains)

Resim 42: Massalia`da ele geçmiş kireç taşına oyulmuş naiskoslar
(<https://journals.openedition.org/techne/1380>).

Resim 43: Massalia'dan kucağında aslan tutan Kybele (Gilli 2019, 19)

Resim 44: Naiskosların genel çizimleri
(<https://journals.openedition.org/techne/docannexe/image/1380/img-5.png>).

Resim 45: 1554 no`lu naiskos (Harmary 2000, Fig. 2).

Resim 46: Klazomenai buluntusu naiskos (Harmary 2000, Fig. 3)

Resim 47: Kyme bulunduğu bir naikos (Harmay 2000i Fig. 4).

Resim 48: Massalia`dan ilkel bir naikos örneği (Hermay 2000, Fig. 5).

Resim 49: Massalia`dan bir naiskos (Harmary 2000, Fig. 9).

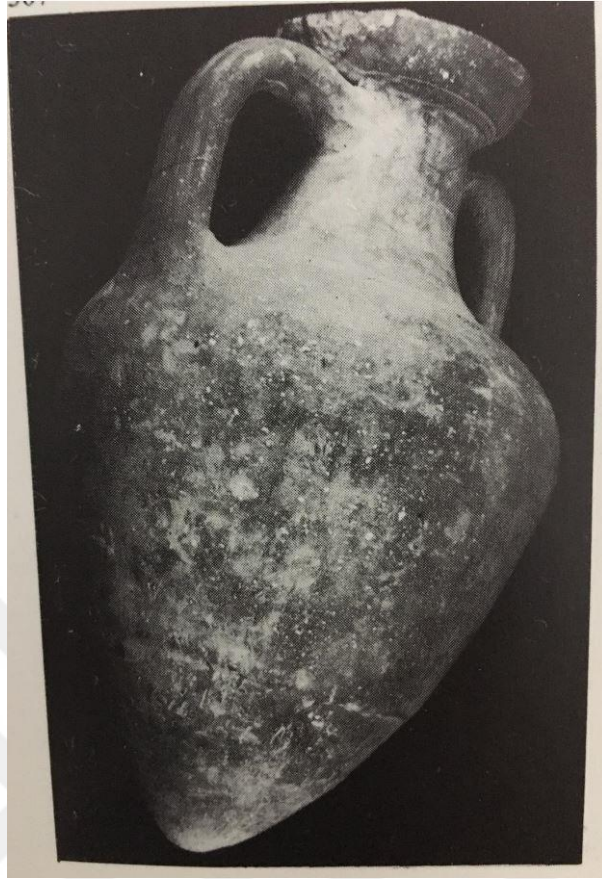
Resim 50: Hyele`den bir naiskos (Harmary 2000, fig. 23).

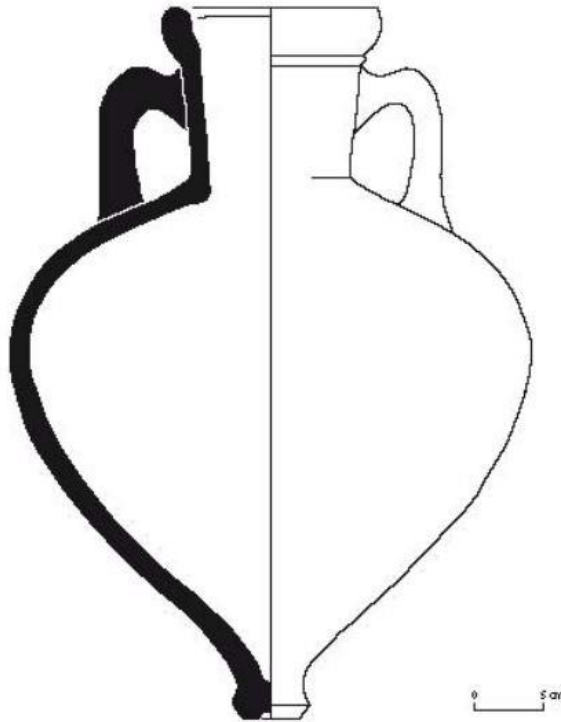
Resim 51: Phokaia`da ele geçen tek naiskos rneęi (Harmary 2000, Fig. 10).

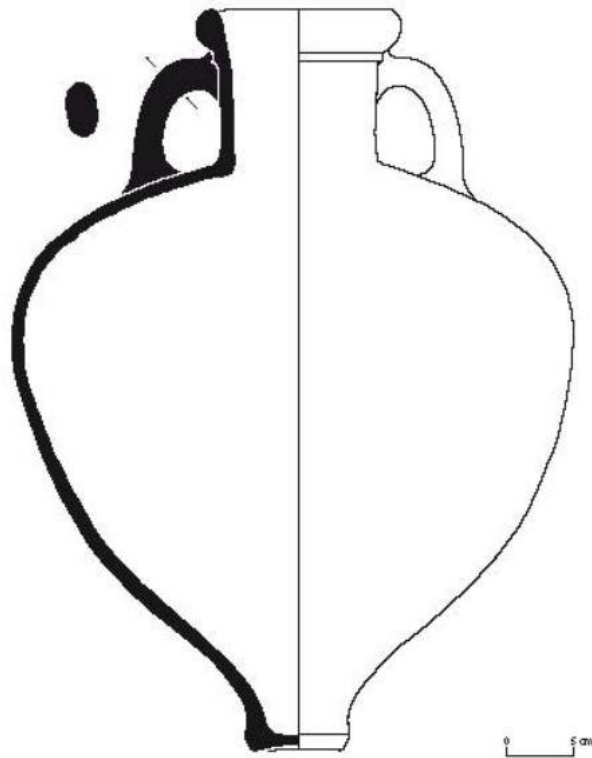
Resim 52: Massalia`da kucağında aslan tutan Kybele (Harmary 2000, Fig. 12).

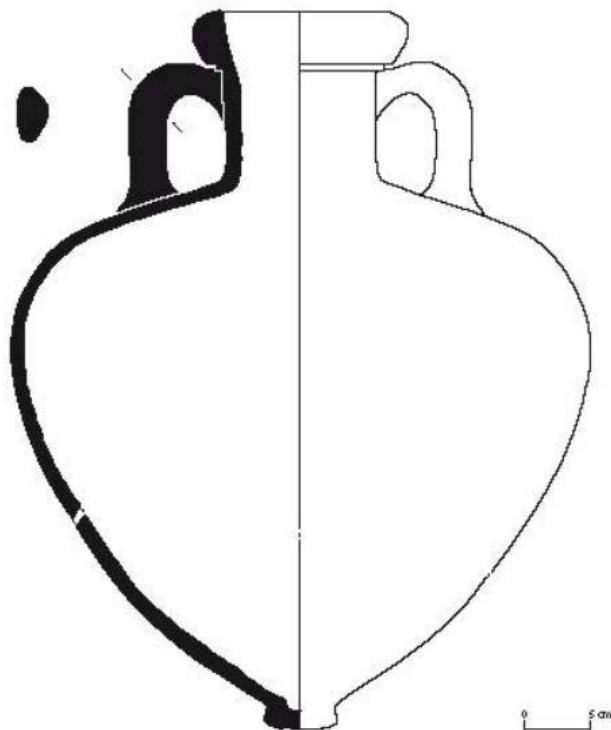
Resim 53: Massalia Amphorası (Musee D'Histoire De Marseille L'Antiquite).

Resim 54: Arkaik Massalia Amphorası (F. Sacchetti, Les Amphores Grecques Dans Le Nord De L'Italie)

Resim 55: Korinth B Amphorası (F. Sacchetti, Les Amphores Grecques Dans Le Nord De L'Italie)

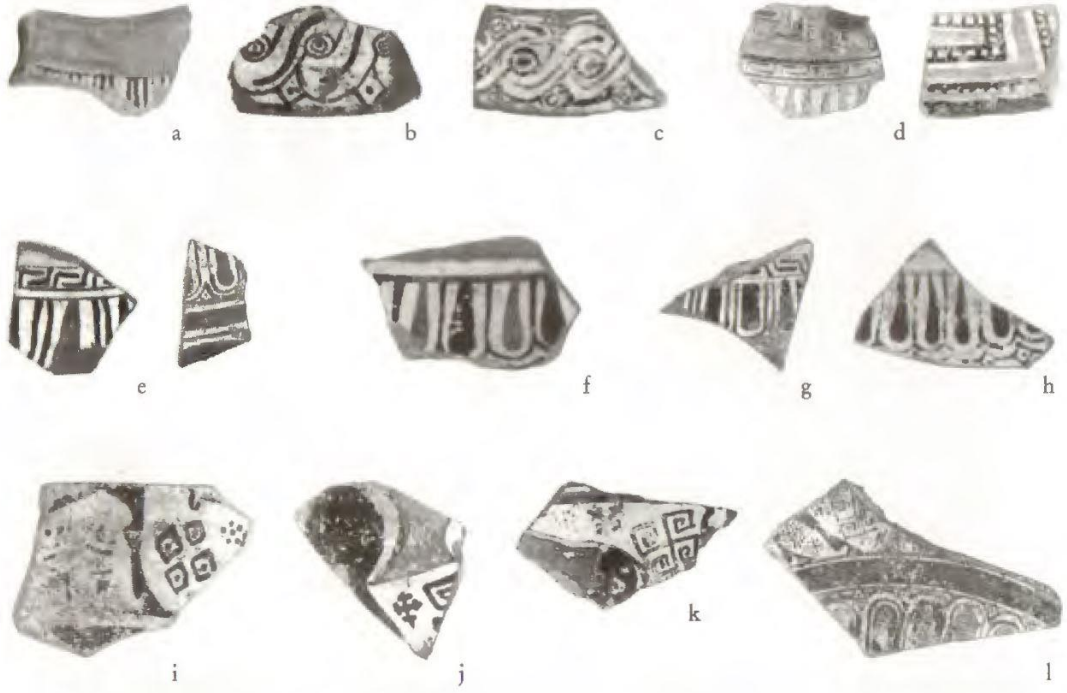
Resim 56: İonia-Massalia Amphora (F. Sacchetti, Les Amphores Grecques Dans Le Nord De L'Italie)

Resim 57: Massalia'dan Attika Siyah Figür, Korinth ve yerel üretim seramikler
(<https://multimedia.inrap.fr/atlas/marseille/decouvertes-marseille/ceramiques-grecques-figures#.YNIEEgzbIU>)

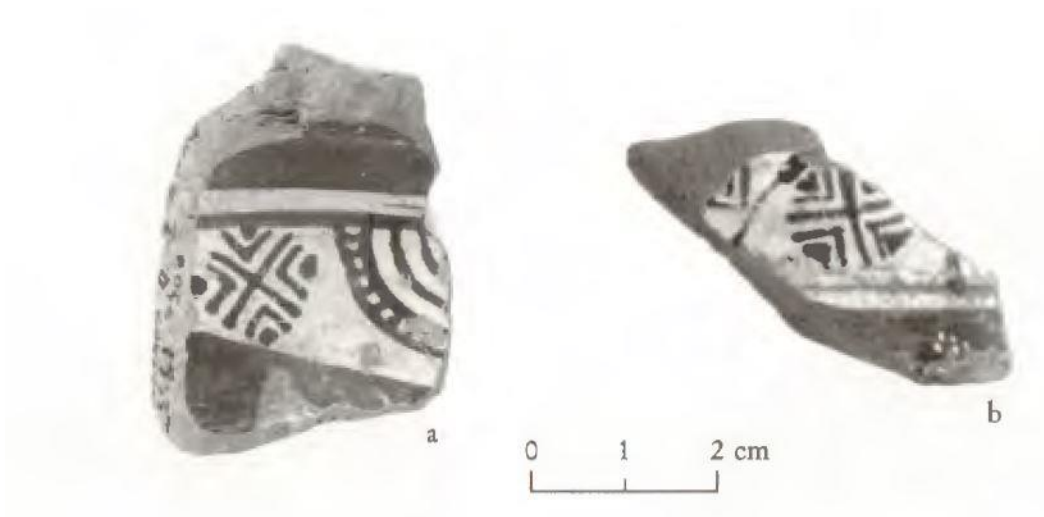
Resim 58: Kahverengi veya kırmızımsı bantlar içeren İonia tipi seramikler
(<https://multimedia.inrap.fr/atlas/marseille/decouvertes-marseille/ceramiques-grecques-figures#.YNIEEgzbIU>)

Resim 59: Phokaia'da ele geçen Londra Dinos Grubu seramik parçaları (İren 2002)

Resim 60: Phokaia'da ele geçen Londra Dinos Grubu seramik parçaları (İren 2002).

Resim 61: Phokaia`da ele geçen Londra Dinos Grubu seramik parçaları (İren 2002).

Resim 62: Massalia`dan ele geçmiş bir Londra Dinos parçası (G. Vasseur, Annales du Musee d'Histoire Naturelle de Marseille 13, 1914).

Resim 63: Massalia`dan ele geçmiş bir Londra Dinos parçası (G. Vasseur, Annales du Musee d'Histoire Naturelle de Marseille 13, 1914).

Resim 64: Massalia`dan ele geçmiş bir Londra Dinos parçası (G. Vasseur, Annales du Musee d'Histoire Naturelle de Marseille 13, 1914).

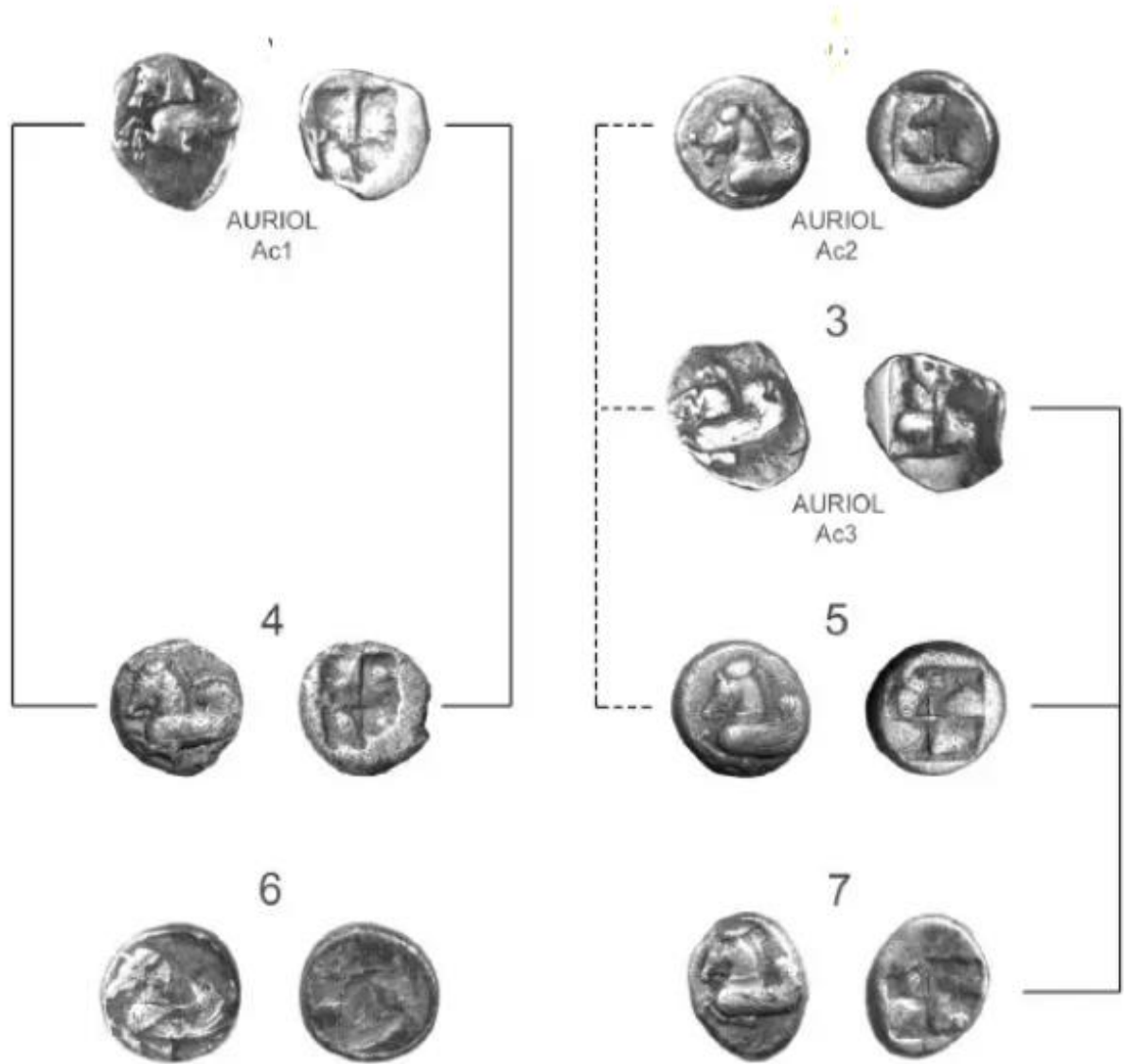
Resim 65: Rue Negrel'deki çöplükten gelen askos (Bouffier 2000, Fig. 8).

Resim 66: Masalia`dan bir askos (Bouffier 2000, Fig. 9).

Resim 67: Villeneuve-Bargemon`dan bir askos (Bouffier 2000, Fig. 10).

Resim 68: Massalia Auriol Sikkeleri (Chevilion, Bertaud, Guernier 2008, 7).

Resim 69: Phokaia'ya ait olduğu düşünölen auriol tipinde bir sikke (Fürtwangler 2000).

Resim 70: Massalia`dan auriol tipinde bir sikke (Fürtwangler 2000).

Resim 71: Hyele`den auriol tipinde bir sikke (Fürtwangler 2000).

Resim 72: M.Ö. 6. Yüzyılın sonuna tarihlenen Auriol sikkeleri (Furtwängler 2006, Fig. 11).

Resim 73: Olbia Kazı alanı (Morabito 2018).

Resim 74: M.Ö. 515 yılında Emporion tarafından basılan Sikke (Chevillion 2017).

Resim 75: Emporion`da ele geçen Arkaik dönem sikkeleri (Chevillion 2017, Fig. 1).

Resim 76: M.Ö. 218-216 yıllarına tarihlenen Emporion sikkeleri.

Resim 77: Hyele Akropolis kazılarında açığa çıkarılan çokgen ev (Morel 2006b, Fig. 9).

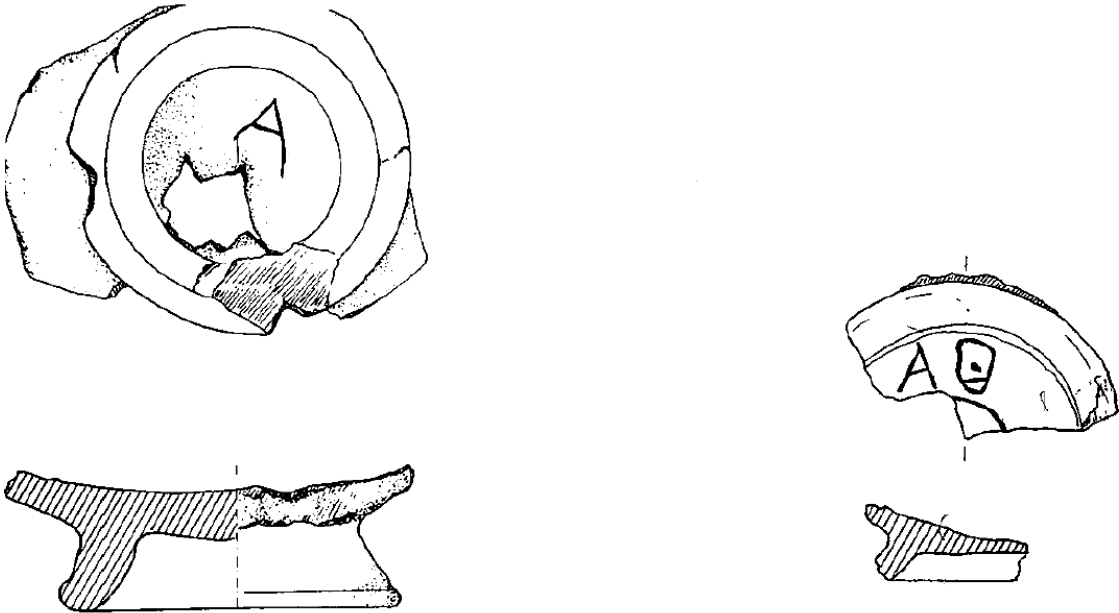
Resim 78: Hyele akropolis kazısında açığa çıkarılan tapınak tabanı (Morel 2006b, Fig. 16).

Resim 79: Hyele`de ele geçen antefiks (Morel 2006b, Fig. 3).

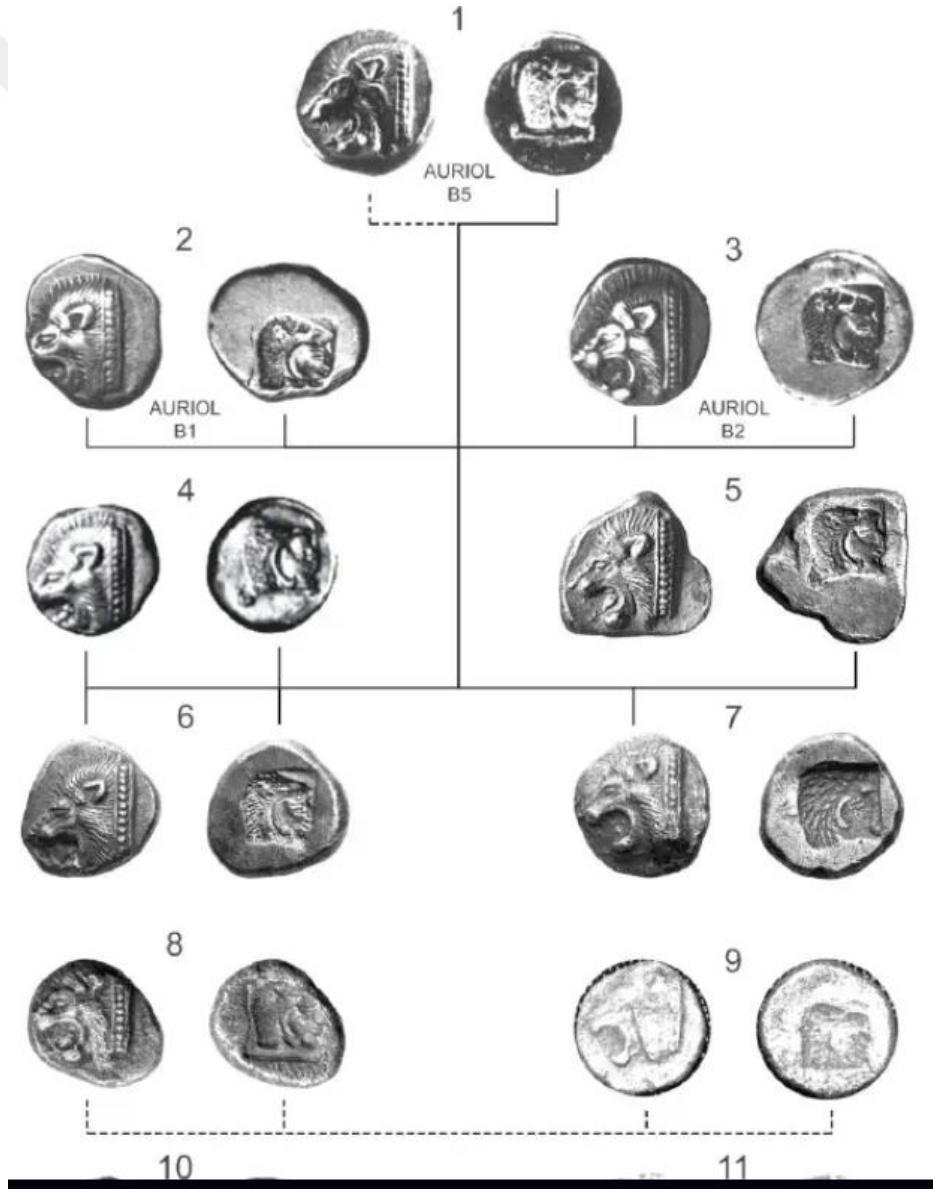
Resim 80: Hyele Akropolis kazılarında açığa çıkarılan çokgen ev (Morel 2006b, Fig. 10).

Resim 81: Hyele Akropolis çokgen yapılar da ele geçen az sayıda Yunan kökenli seramik (Morel 2006b, Fig. 17).

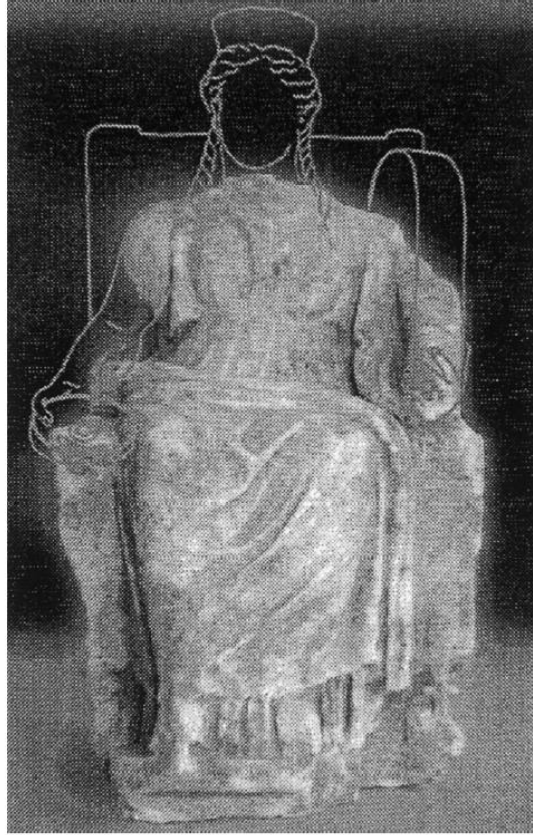
Resim 82: Arkaik Dönem Hyele Sikkesi (Chevillon 2006).

Resim 83: Arkaik Dönem Massalia sikkesi (Chevillon, Bertaud, Guernier 2008, 9).

Resim 84: M.Ö. 480-450 tarihine ait Athena tasvirli sikke (Bouffier 2000, Fig. 5).

Resim 85: Hyelede ele geçen naiskos (Morel 2006, De Marseille a Velia: Problemes Phoceens, 1772, Fig. 22).

Resim 86: Hyele`de bulunan içi boş naiskos (Morel 2006, De Marseille a Velia: Problemes Phoceens, 1771, Fig. 21).

Resim 87: Hyele akropl alanından ele geçen naiskos (Morel 2006, De Mraseille a Velia: Problemes Phoceens, 1771, Fig. 20).

ÖZGEÇMİŞ

EĞİTİM BİLGİLERİ	
2010-2012	Dokuz Eylül Üniversitesi Mekatronik Bölümü (Ön Lisans)
2014-2018	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümü (Lisans)
2018-2021	Ege Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı (Yüksek Lisans)
İŞ DENEYİMİ	
2015	Aigai Antik Kenti, Arkeolog
06.2017-10.2017	Bayraklı Eski Smyrna Ören Yeri Kazısı, Arkeolog
2018-2020	Bayraklı Eski Smyrna Ören Yeri Kazısı, Arkeolog
07.2019-09.2019	Bayraklı Eski Smyrna Ören Yeri Kazısı M.Ö. 4.YY. Yapılarının İncelenmesi Projesi- Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeolog

BİLGİSAYAR BİLGİSİ			
Microsoft Office Programları	Corel Draw	Autocad	Adobe Photoshop CC
YABANCI DİL			
İngilizce	C1		

